ეროვნული ბიბლიოთეკა

მოამბე

თვიური ჟურნალი

წელიწადი მეოთხე

180

№ X

ოქტომბერი, 1897

ტფილისი
სტამბა წიგ. გამ. ქართ. ამხანაგობისა ТИП. ГРУЗ. ИЗД. Т—ВА.
1897

შინაარსი

	გვ.
I—დაუდეგარი.—წერილი მეგობართან. ია ეკალაძისა .	1
II—სიმღერა.—ლექსი ვაჟა-ფშაველასი. . . .	31
III—შემდეგ რა იქნება?—ამბავი კოტ მურლიკისა. თარგმანი ე. მ—შვილისა	33
IV—ივდითი —ტრაგედია ხუთ მოქმედ. ჯიაკომეტისა .	41
V—***—ლექსი მღვიმელისა	103
VI—გლეხი-კაცის ისტორია.—ნაწილი მეორე.—ერკმან-შატრიანისა, თარგმანი ი. მაჭავარიანისა. . .	107
VII—მეგრული ანდაზები.—ჩაწერილი თ. სახოკიას-მიერ.	162
VIII—„ვეფხის-ტყაოსნის" ყალბი ადგილები.—XLII და XLIII.—ალ. ს—შვილისა	1
IX—თ. ნ. ზ. ჭავჭავაძის სახსოვრად.—გ. ზოტტოსი .	21
X—პესსიმიზმი ქართულ ლიტერატურაში. დ. გურამიშვილი - მ. ბოლქვაძისა	30
XI—ცხოვრება და ხელოვნება. ჩვენი ახალგაზდობა.—კიტა აბაშიძისა	54
XII—მეაბრეშუმეთა პირველი ამხანაგობა ქუთაისის გუბერნიაში.—ნ. წერეთლისა	97

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მოამბე

თვიური ჟურნალი

წელიწადი მეოთხე

№ X

ოქტომბერი, 1897

ტფილისი

სტამბა წიგ.გამ.ქართ.ამხანაგობისა ✱ ТИП.ГРУЗ.ИЗД.Т—ВА.

1897

ეროვნული ბიბლიოთეკა

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 6 октября 1897 г.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

შინაარსი

გვ.

I—დაუდეგარი.—წერილი მეგობართან. ია ეკალაძისა . 1

II—სიმღერა.—ლექსი ვაჟა-ფშაველასი. . . . 31

III—შემდეგ რა იქნება?—ამბავი კოტ მურლიკისა. თარგმანი ე. მ—შვილისა 33

IV—ივდითი—ტრაგედია ხუთ მოქმედ. ჯიაკომეტისა . 41

V—* * *—ლექსი მღვიმელისა 103

VI—გლეხი-კაცის ისტორია.—ნაწილი მეორე.—ერკმან-შატრიანისა, თარგმანი ი. მაჭავარიანისა. . . 107

VII—მეგრული ანდაზები.—ჩაწერილი თ. სახოკიას-მიერ. 162

VIII—„ვეფხის-ტყაოსნის" ყალბი ადგილები.—XLII და XLIII.—ალ. ს—შვილისა 1

IX—თ. ნ. ზ. ჭავჭავაძის სახსოვრად.—ვ. პოტტოსი . 21

X—პესსიმიზმი ქართულ ლიტერატურაში. დ. გურამიშვილი.—მ. ბოლქვაძისა 30

XI—ცხოვრება და ხელოვნება. ჩვენი ახალგაზდობა.—კიტა აბაშიძისა 54

XII—მეაბრეშუმეთა პირველი ამხანაგობა ქუთაისის გუბერნიაში.—ნ. წერეთლისა 97

ეროვნული ბიბლიოთეკა

XIII—ბიბლიოგრაფია. I. ბრწყალები. პოლ ერვიესი. კ. ა. II. ქართლის ცხოვრება. დასაბამიდან მეათცხრამეტე საუკუნემდის. წიგნი პირველი: საქართველოს დასაწყისიდან ვახტანგ გორგასლანამდე. მეორე გამოცემა ზ. ჭიჭინაძისა. თბილისი. 1897 წ. ფასი 40 კაპ. ი. მ—ანი. III. „ბავშების მოკეთე“ ანუ ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი სკოლებში სახმარებელი. შედგენილი ალ. ნათაძის-მიერ. ფასი 30 კაპ. Z. 119

XIV—განცხადებანი.

დამატება:

XV—საქართველოს სიძველენი . . . 417—432

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დაუდეგარი

წერილი მეგობართან

(დავიწყებული კაცის დღიურიდან)

I

„...ბედმა თუ გარემოებამ,—ჩემო მეგობარო ტროფიმე,—ამ ზაფხულსაც სხვის მოსამსახურე, სხვის ხელში შემაყურებელი გამხადა... შენ ხომ იცი, დედი-ჩემის ამბავი! იმ დღიდან, რაც სამსახურს თავი დავანებე უზრდელ უფროსთან შეკამათების გამო და სოფელში დავბრუნდი, დღე და ღამ მოსვენება არა მქონდა დედი-ჩემისაგან. უკანასკნელად მოთმინებიდანაც კი გამომიყვანა,

— ბიჭო, შვილო,—მომაცივდა ერთს დღეს,—მაგოდენა კაცი გამომიზრდიხარ, მიწვავს, მიდაგნია, ლეჩაქის ყურით გამომიკვებიხარ... როგორც იყო, სამსახური იშოვნე და ღვთისგან მოცემული ერთი ლუკმა პური გაგვიჩნდა... რა გინდოდა, რაზე დამისხი ცეცხლზე წყალი, რატომ არ დააყენე ეგ შენი წანკლიანი ენა, რომ აბურაგანი ამოგიკრეს და დღეს მშიერები ვართ? აი, ხვალ ბზობაა, და ჩვენ კი დაობებულ პურით უნდა მივეგებნეთ ამ დღესასწაულსა. ერთი გირვანქა თევზის ფასი მაინცა გვქონდეს, რომ ხვალ გავიხსნილოთ!.. ქრისტიანი არა ხარ? ღმერთი არა გწამს? ეს ხომ ყველა შენი ბრალიაო!

მე გაჩუმებული ვიწექი ჩვენი ფშატის ქვეშ ახლად აბიბინებულ ბალახზედ და იქვე, ყორის ძირში გამონასკვილ იის ბუჩქს ხარბად მივჩერებოდი. ოხ, რა ლამაზები იყვნენ ეს სო-

სანი ყვავილები!.. გაზაფხულის მზეც მორცხვად დაჰნათოდა ქვეყანას; ახლად სულ-ჩადგმული, ლამაზად შესხმული და შეყელვილი ვენახი ყელ-მოღერებული შესჩერებოდა ლურჯად მოკამკამე ცას. სრულიადაც არ იყო ჩხუბის დრო, მაგრამ დედა-ჩემი მაინც არ ისვენებდა.

— აბა, რა უყავ, შე უკეთურო, შენი კაკარდიანი ქუდი?.. მერე როგორ გიხდებოდა? შენ რომ იმას დაიხურავდი, ასე მეგონა, ჩემს პირმშოსთვის ხელმწიფობა მიუციათ-მეთქი. ვაი, ვაი, დადეგ თვალო და ყურო, რა უბედურება დამემართა, გენაცვალეთ! ქვეყანა შემომნატროდა: შენი შვილი ნაჩალნიკობას თუ არა, პრისტავობას მაინც მიიღებსო (ღმერთი, რჯული, ტროფიმე, ჩემს დღეში პოლიციაში არ მიმსახურნია და არ ვიცი, ვის დაურწმუნებია დედა-ჩემი ჩემს ნაჩალნიკობაზე!) და დახეთ, დახეთ, ანაზდეულად არ გამიქრა კერაში ცეცხლი, მოულოდნელად არ გადმომივარდა შვილი ხელმწიფის ტახტიდან, თქვენი ჭირიმეთ!

როგორც არ მოგკლავ, ტროფიმე, კრინტი, ხმა არ დამიძრავს, პირიქით, თითქოს მე არ მელაპარაკებოდა, მხარი ვიცვალე და ბალახს დავუწყე წიწკვნა.

— ნეტა ახლა, ე ჩაჩი რომ დაგიდვია თავზე და გიჟი მოშანასავით წამოგორებულხარ მაგ გახუნებული ხალათით, — უმაღლებდა თანდათან ხმას დედა-ჩემი, — ერთმა რიგიანმა კაცმა მაინც დაგინახოს, ნახე, როგორ მასხარად აგიგდებს, შე უკეთურო!.. ეგ არ არის შენი ვაჟკაცობის ბოლო? მაშინ (ე. ი. როცა კაკარდიანი ქუდი გეხურაო) და ეხლა ერთი შეხედულობისა არა ხართ, შენმა სიცოცხლემა!

— აღარ უნდა გაათავო-მეთქი? — წავიდუდუნე, მაგრამ დედა-ჩემი ისე ხმა-მაღლა და გატაცებით ლაპარაკობდა, რომ ვერ გაიგონა ჩემი სიტყვები.

— ბიჭობა ის კი არ არის, ხალხს რომ ემალები და მთელი დღე ჩაჰლირლიტებ მაგ ვერანა წიგნებსა, აი კიდევაც მაგათ აგირიეს ეგ ტვინი, მაგ კუდიანების დაწერილებმა! საქმე ის არის, გელათის გლახასავით აბრანძულო, ემა შენი მშვე-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ნიერი ტანისამოსით გაბძანდე საზოგადოებაში. უყურე, პამპულად გაგხდიან თუ არა? მაგითი დაამთავრე ჩემი ამოდენა შრომა და ამაგი რაღა? აი, მიწამ გიყოს პირი, რომ თვალით მაინც აღარ ვუყურებდე ჩემს წამხდარს ჭირნახულსა!

ჯერ ისევ ვსდუმდი. ამისთანა ქება-დიდება ჩემთვის ახალი ამბავი არ იყო!

— ადე, ადე, აქედან დამეკარგე, შე სულკატიანო, თორემ მამი-ჩემის, დეკანოზი ფილიპეს სული არ წამიწყმდება, ამ მარგილს თავში დაგთხლიშავ! — შეჰკივლა ჩემის სიჩუმით მოთმინებიდან გამოსულმა დედა-ჩემმა და მართლა მარგილს წამოავლო ხელი. ახლა კი ხუმრობა აღარ იყო... ხმა უნდა გამეცა.

— რა გინდა, დედილო, რასა ჯავრობ? — ტკბილი ხმით შევეკითხე.

— შენი ჩაჩი და ჭუჭყიანი ლურჯი ხალათი! რა უნდა მინდოდეს? ცხოვრება მინდა, ცხოვრება, დიდება და პატივი! რით ვერ მეყო ამდენი სიღარიბე და დამცირება!

— ბიჭოს, კარგი რამა გდომებია-მეთქი! — უეცრად წამოვიძახე და, სწორე გითხრა, გულიანადაც გადვიხარხარე.

— აი, უცუნა, უცუნა, ვიდრე სხვა ჭირი აგიტყდებოდეს! უსირცხვილოდაც რომ იღრიჭები! — დაიღრიალა დედამ და მარგილი მომიღერა. მე ადგომა ვიკადრე, მარგილს ხელი მივაშველე, სიცილი შევწყვიტე და ვუთხარი:

— მოითმინე, დედა-ჩემო, შენ ისეთი საკნები ჩამოთვალე, რომ ადამიანი სწორედ მაგის გულისთვის იკლავს თავსა... მხოლოდ შენ ეს მითხარი, დღეს, ამ ჟამად რასა თხოულობ ჩემგან, მგონი, თევზი გინდოდა, არა?

— თევზიც მინდა, ღვინოც, პურიც, არაყიც, გოგოცა და ბიჭიც! ერთი სიტყვით, ცხოვრება ისეთი, როგორიც შეეფერება ჩემი ხნისა და წოდების ადამიანსა! — თქაფა-თქუფით, ამოუსუნთქელივ ჩაილაპარაკა დედამ და დაუმატა: — გესმის თუ არა?!.

— მერე, მე რავქნა, საიდან მოვართვა ყველა ესენი?

— მე რავქნა,—ტუჩის მოგრეხითა და დაცინვის კილოთი გაიმეორა ჩემი სიტყვები, მერე ნაღვლიანად ამოიოხრა და განაგრძო:—შენ ის უნდა გექნა, რომ სამსახურისთვის თავი არ უნდა დაგენებებინა. დღეს თუ სამი-ოთხი თუმანი ჯამაგირი გქონდა, ხვალ მეტს გაგიხდიდნენ, წინ წაგწევდნენ და ჩვენი ცხოვრება გაუმჯობესდებოდა... ხოლო თუ ღმერთი გაგიწყრა და თავი დაანებე, ახლა სხვა გზას უნდა დაადგე, სხვა სამსახური იშოვნო, დღე და ღამე გაასწორო და მაცხოვრო... მოვალე ხარ, მოვალე, შე თვალებ-დასაბრმავებელო!.. აკი გეუბნები, რით ვერ მეყო ამდენი გაჭირვება?!.

— იცი, რა გითხრა, დედილო,—დავუმდაბლე ხმასა,—ყველაზე კარგი ქვეყნად პირველად სულის სიმშვიდე, სიდინჯეა... აპილპილებაზე ხომ არ არის საქმე? აი, დავუკვირდეთ ჩვენს თავსა, გარემოებასა და ისე ვილაპარაკოთ...

აქ, რასაკვირველია, ბევრი რამ შემეძლო მეთქვა დედიჩემისთვისა, შემეძლო ამეხსნა, რად ვიყავით ჩვენა თუ სხვა ბევრი ჩვენისთანა, ღარიბები და ზოგი კი მდიდარი და დაწინაურებული, მაგრამ კუჭის მრწამსისაგან აღელვებულს, სიღარიბისაგან გულ-გატეხილს და უმეცრებისაგან შეპყრობილს ადამიანს, ხომ იცი, ცარიელი სიტყვებით ვერას შეასმენ... დედა-ჩემმაც ყოველივე ჩემი მოსაზრება პირველადვე შორს დაიჭირა.

— რაც გინდა ჰქენი, მე კი მაცხოვრეო!—გაიძახოდა.

ბოლოს საქმე რომ გაჭირდა და ველარაფრით გავაჩუმე, ახლა სახარების სიტყვებს მივმართე. ვიფიქრე, თუ სადმე გავლენაა, ისევ სამღთო წერილს მაინც უნდა ჰქონდეს ამაზედ გავლენა, რადგანაც, შენ ხომ იცი, ტროფიმე, დედა-ჩემი მღვდლის ქალი, მღვდლისავე ქვრივია, პატარაობითვე საყდარში მოსიარულე და სარწმუნოებაში აღზრდილი.

— დედა, აკი შენ ღვთის-მმოსავი ხარ და სახარების კითხვაც გიყვარს-მეთქი. არსად გაგიგონია იესოს-მიერ ნათქვამი სიტყვები: „მცირესა ზედან კმაყოფილ იყავნ, რათა მრავალსა ზედან დაგამყაროს უფალმანო...“ დღეს თუ ღარიბები ვართ და მარტო დაობებული პური გვაქვს, ოღონდ უსამართლობას

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ნუ გავექელეინებით და იქნება ხვალ გამოკეთდეს ჩვენი საქმე... ან არა და, ხომ იცი, „არა მარტო პურითა ცოცხალ არს კაცი“...

— იქით დამეკარგე!—დამეღრიჯა დედა-ჩემი.—შენ თუ სახარების სიტყვების მიმდევარი ყოფილიყავ, არც ის დაგავიწყდებოდა, რომ უფროსის მორჩილი უნდა იყო, დედას პატივი უნდა სცე... მაგრამ შენ რომ მე პატივსა მცემდე, ვიღაც ოხრების გულისათვის უფროსს, ჩვენს მაცხოვრებელს კი არ გალანძღავდი.

აქაც მოვტყუვდი! ცხოვრების მოთხოვნილებამ დედა-ჩემს ნამდვილი მღვდლური კილოკავი აპოვნინა და მასთან „დოღმატიური“ ლაპარაკი ისეთივე უნაყოფო დარჩებოდა, როგორც სხვა ლიტონი სიტყვები. მაინც კიდევ შევეცადე, როგორმე დამემშვიდებინა, მაგრამ დედამ აღარ დამაცადა და გულისწყრომით დაიწყო:

— დამშვიდდიო!.. შენმა დღეგრძელობამ, აი ონოფრეანთ ტიტიკო თუ „მიროოი სუდობას“ მოელის ამ დღეებში და იმისი წუნკლიანი დედა სიხარულით ფეხზე აღარა დგას, მე გვერდებში გამიჯდა რაღა? შენც ხომ თითქმის იმის ამხანაგი იყავი, შე გლახა, ბევრით კი აღარ არის შენზედ დიდი, მაგრამ, რომ არსად მოისვენე, ყველას ნიორივით გადაესხი, დაუდეგარო, და სულ იმას გაიძახი: „არა მარტო პურითა სცოცხლობს კაციო!“ აბა, მაშ მიბრძანდი, შენმა სიკვდილმა, იმასთან და ფეხი გაშალე! მამა-შენი, შე უბედურო, ხუთი თაბახითა სჯობდა ონოფრე მღვდელსა, მაგრამ აგე, იმისი შვილი დიდი კაცი, ჩინისა და ჯამაგირის პატრონი შეიქნება და შენ კი აგრე უნდა იხეტიალო. ნეტავი-ღა მე, ბლაღოჩინის ცოლსა, ოფსუს, დეკანოზის ქალო, რა უბედური შვილი გამოგივიდა!—სასოწარკვეთილებით გაიქნია გაშლილი ხელები, თითქოს თითისტრიდან ნართს იხვევსო, თვალები ცრემლებით აევსო და განაგრძო:

— ნუ თუ გგონია, შე უბედურო, პირში რომ არას გეუბნევიან, მადლიერი გყავს ვინმე? ქვეყანა ლიდლიდანაა, ქვეყანა შენ დაგცინის, შენ კი გაიძახი: არა მარტო პურითა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სცოცხლობს კაციო! აი მეხი კი დაგაყარე! დღეს რა გნებავს სადილათა, ყაბლოუ-ფლავი, თუ ბოზბაში?.. მოგიგდებ ე დაობებულ პურსა და თავში ქვა იეცი!.. არა, არა, მეტი აღარ შემიძლიან! მისამარას ჭკუა მოიკრიფე, პატარა ხომ აღარ ხარ, ამ კვირია, ოც და ხუთის წლისა შეიქმნები, ოც და ხუთი ხატი და ჯვარი გაუწყრეს, ვინც შენ გადაგრია,—თითი მოიკაკვე, როგორც სხვა ასი და ათასი მსახურებს და წელში იღუნება, შენც ისე მოიქეცი, თორემ წმიდა თევდორე ტირონელს გეფიცები, ერთ დღეს ქვეყანას თავზე დაგახვევ და საჯაროდ შენს დედა-შვილობაზე ხელს ავიღებ. ხომ არ გინდა ციხეში გამოგალპობინო, კუდი რომ ათასგან გიდევს!... მე დედა ვარ და უფლება მაქვს ჩემი საცხოვრებელი მოგთხოვო!...—გაცეცხლებით დააბოლოვა დედა-ჩემმა, ერთი ხარივით შემომიბღვირა და თოფნაკრავივით გაბრუნდა...

— ღმერთო, ღმერთო, რამდენი შეურაცხყოფა, რამდენი უსამართლობა მომაყენა თავისი სიტყვებით დედა-ჩემმა, მაგრამ იმ ჟამად მე ის არ გამიმტყუნებია, ჯერ ერთი იმიტომ, რომ თავ-ზარსა მცემდა მე და დედას შორის ასეთი სხვა-და-სხაობა გულის-თქმა-მისწრაფებათა და მეორეც ამიტომ რომ, მართლაც, იმ კვირის განმავლობაში, როცა ეს ამბავი მოხდა, სანთიც კი არა გვქონდა, არამც თუ საჭმელი! რამდენჯერ დამინახავს როუს პირას ჩამომჯდარი, მოხუცი დედა-ჩემი, როგორ ალბობდა ხოლმე დაობებულ პურს, სჭამდა დ თან მდუღარებას აფრქვევდა. ოხ როგორ ვიტანჯებოდი მაშინ, რა ბოღმითა და ცეცხლით მევსებოდა გული!...

დედა რომ თვალთაგან მიმეფარა, სევდის გასაქარვებლად სოფელში გავლა მოვიწადინე. ბოგირზე გასვლის დროს დავინახე: დედა-ჩემი როუს პირად კედელს მიჰყრდნობოდა და გულამოსკვნითა ტიროდა!...

ეჰ, ჩემო ტროფიმე, ვისაც ამგვარი ამბები არ გადაჰხედია და ან არ დაჰკვირვებია ჩვენი ხალხის დახავსება-დაჩიაკებასა, შეიძლება იმას სასაცილოთაც არ ეყოს ჩემი ნაამბობი და „ესტეტიკურად“ ვერ დასტკბეს, მაგრამ მე კი?... ოხ, ნეტა შე-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მეძლოს თითოეულის გულში აეაპრიალო ის ცეცხლი, რომელიც მე იმ დროს გულზედ მეკიდა და რომელსაც ბოროტება-დაჩაგვრისადმი შურის-ძიება ჰქვიან!...

II

თვალი ავარიდე მომტირალ დედას და მწარედ დაფიქრებული გავყევ რუს ნაპირს. დინჯად მობურტყუნებდა პატარა რუ ჩემს გვერდით და რაღაც საიდუმლო კითხვებს მაძლევდა. მე კი თანდათან ვბრაზდებოდი, გული ყელში მებჯინებოდა; ასე გასინჯე, იმ ჟამად გვირილა-ყაყაჩოთი მორთული მინდორი და მედიდური კაკლის ხეებიც კი თითქმის შემჯავრდა და, თუ კვლავ ვსტკბებოდი ხოლმე მათის მზერით, ახლა მინდოდა საშინელი ქარიშხალი ამოვარდნილიყო, სულ მთლად გაექელა მშვენიერი ზედა-პირი დედამიწისა, მიენგრ-მოენგრია ქვეყანა და თუ ბოროტებას არ ამოფხვრიდა, ლაჩარი და ღარიბი ადამიანები მაინც ამოეწყვიტნა, რომ იქნება ამდენი უბრალო ცრემლი საკვლავოდ მაინც არ დაღვრილიყო. მაგრამ... თითქოს ჩემს ჯიბრზე, მინდორი თანდათან უფრო ლამაზდებოდა, მდინარე კვლავ ლუკლუკებდა, და გაზაფხულის მზე უფრო და უფრო საოცნებოთა ხდიდა მინდვრის ყვავილებს! რომ იცოდე, ველარ მოვითმინე ბუნების გულ-გრილობა, აფთარივით მივარდი გვირილის ერთ კონას, ძირიანად ამოვგლიჯე მიწიდან და გაბრაზებით გადავისროლე მდინარეში!...

თითქოს გულზე ცოტათი მეფონა, მაგრამ სახეზე კი ალბად მეტის-მეტი ცუდი ფერი უნდა მდებოდა, რადგანაც, მივუახლოვდი თუ არა თადეოზიანთ სახლსა, წინ მომეგება თადეოზ ირემაძის ახალგაზდა ქალი, მანო და გაკვირვებით ჩამეკითხა:

— რა მოგსვლია, ავად ხომ არა ხარ?

— არა, რამ შეგაშინა-მეთქი.

— მომაკვდავის ფერი კი გადევს და რავიცი! შემო, შემო შინ და ყველაფერი მიამბეო.—მითხრა მანომ და ამ სიტყვებით ოთახში შემიძღვა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ეს ოთახი უბრალოდ იყო მოწყობილი. აქა-იქ ჩამომდგარიყვნენ ხის სკამები. ერთ კედელთან იდგა ხალიჩა-ფარდაგადაფარებული პატარა ტახტი. ხის, შეუღებავი იატაკი სისუფთავისაგან ისე კრიალებდა, რომ გული გაგინათლდებოდა... მე ტახტზე ჩამოვჯექი. მანომ კი ჩემს პირდაპირ სკამი დაიდგა. ერთხანს ორივე ვსდუმდით.

— ახლა აღარ უნდა სთქვა, რა მოგივიდა? ძლივს გამიბედა მანომ და თვალები წყლით აევსო.

— არაფერი მომსვლია... მე და დედა კიდევ შევლაპარაკდით...—ნაწყვეტ-ნაწყვეტად ვუპასუხე და მანოს სიახლოვით ცოტა რამ სული მოვითქვი. ყველაფერი დაწვრილებით ვუამბე.

— არა, უნდა წავიდე სადმე, ჩემო კარგო, რაიმე კერძო საქმეს მოვეკიდო, თორემ ასე ცხოვრება ყოვლად შეუძლებელია-მეთქი, დავასრულე.

— რომ არ შეიძლება, რა უჯიათი ადამიანია ე დედაშენი!—ნაღვლიანად სთქვა მანომ და დიდრონი სევდით სავსე თვალები ერთ წერტილს დააშტერა.

— ნუ იტყვი მაგას, ჩემო მანო — ვუსაყვედურე — დედაჩემი კი არ არის უჯიათი, უჯიათი ის ცხოვრებაა, რომელიც მაგ-გვარ ადამიანებსა ჰქმნის. მე არა მწყინს დედის საქციელი, მხოლოთ გულს მიკლავს ის გარემოება, რომ უიმისოთაც ჩვენი სუსტი ძალ-ღონე შინაურებთან ბრძოლას უნდა მოვახმაროთ; მაწუხებს ის მოვლენა, რომ ჩვენი, დახავსებულ აზრების მქონე ნათესავებ-ნაცნობები ცხარი ცრემლებით წინ გვეღობებიან და ხელებს გვიჭერენ; გამხნევების ნაცვლად, ლამის ქვით ჩაგვქოლონ და წაქეზების მაგიერ, ლამის თითონვე მიგვცენ სატანჯველში! ასეთი დარეტიანებულნი არიან უკუღმართ დროთა ბრუნვისაგან. დიახ, დიახ, ჩემო მანო, სწორეთ თანამედროვე ცხოვრებისაგან არიან დაშინებულნი და ეს ცხოვრებაც უნდა გვეჯავრებოდეს... გიმეორებ, კერძოდ არა მწყინს დედი-ჩემის საქციელი, პირ-იქით მეცოდება, მებრალება კიდეც!.. რა ჰქნას, ცხოვრება უნდა... ჰსურს მეც სხვასავით კეთილ-დღეობაში ვიყო!.. არა, ხრ ეძრახვის! თუმცა კი გატეხილი რომ გითხრა,

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ვინ იცის რამდენი ყმაწვილი კაცისა თუ ქალის კეთილი მოსწრაფება გამდნარა და კიდევ გადნება დედი-ჩემისთანების ცხარე ცრემლში, რამდენი შექმნილა უსახო, უთვითნებო და სხვის ყურ-მოჭრილ ყმად, მარტო იმიტომ, რომ თავისიანებს დაუძლევიათ, თავისიანებს და მათ წუწუნ-ყვედრებას ველარსად გაჰქცევია. აქაც ხომ ისევ ცხოვრებაა დამნაშავე...

— ეჰ, ჩემო კარგო, შენ დამნაშავედ არავისა ჰსცნობ ხოლმე, ყველაფერს ცხოვრების სიბინძურეს აბრალებ!.. სიტყვა გამაწყვეტინა მანომ.

— და მე მგონია მართალიცა ვარ!.. სწორედ ცხოვრების ათასგვარი გაჭირვება, ამავე ცხოვრებაში გათახსირებული, გარეცხილი ადამიანობა და ისევ ცხოვრების უკულმართი გარენოებანი ჰქმნიან ხოლმე ბოროტ-მომქმედთა და ლაჩართა უმრავლესობასა...

— ეგ სულ ერთია, კიდევ გამაწყვეტინა სიტყვა მანომ, — თუ ბოროტ-მომქმედნი არიან, იგივენი დამნაშავენიც უნდა იყვნენ...

— რასაკვირველია, ფაქტი ფაქტად დარჩება ყოველთვის — ვუპასუხე მე — მაგალითად თუ ცნობილია, რომ გლახაკმა ნიკომ თედოს ცხენი მოიპარა, ეჭვს გარეშეა, რომ თედოს ცხენის ქურდი ნიკო ყოფილა. მაგრამ, ახლა ეს ვიკითხოთ: რად შეირცხვინა ნიკომ თავი, რათ იქურდა? რამ აიძულა? აი ამ კითხვებს რომ გამოვუდგეთ, შეიძლება წავაწყდეთ ცხოვრების იმ უკულმართობას, რამაც აიძულა ნიკო ქურდობაზე, რამაც აიძულა თავისი პატიოსანი სახელი შეელახა; ამასთანავე, თუ მეტის მეტი გულქვანი არ ვიქნებით, შეიძლება გაჭირვებული ნიკოს საქციელი გავამართლოთ და იგი პასუხ-საგებელი არ გავხადოთ. სხვანაირათა ვსთქვათ: ნუ გავუჭირებთ ნიკოს საქმეს და არც ცხენს მოიპარავს!., მე შენ დაგარწმუნებ, მანო, თუ იგივ ნიკო ჰკუათა მყოფია და არცა შიან, არცა სწყურიან, არც მისი ადამიანობა და კეთილი მოსწრაფებაა ვისგანმე შელახული, თავისს დღეში ბოროტ-მოქმედებას არ ჩაიდენს, საქვეყნოთ თავს არ მოიჭრის. მაშასადამე, საზოგადოთ, კერძო პირები კი

ეროვნული ბიბლიოთეკა

არა, თვით ცხოვრებაა დამნაშავე, დამნაშავე არიან ისინი, ვინც თითონა სცხოვრობენ და შენ კი არ გაცხოვრებენ!..

— აბა როგორ ლაპარაკობ, ტიმოთე, განა ზოგიერთ ადამიანს ბუნებითად არა აქვს ცუდისკენ მიდრეკილება? გაიკვირვა მანომ.

— ეგ ხომ ავადმყოფური მოვლენაა და საზოგადოთ ყველაზე ვერ ვიტყვით! მეცნიერებამაც დიდი-ხანია დაამტკიცა, რომ ზოგ კაცს თან დაყოლილი აქვს ბოროტება, მაგალითად იბადებიან ბუნებითი ქურდები, კაცის-მკვლელები, გამცემლები და სხვა. მე მაგის შესახებ არც გიხირდები. მხოლოდ ნუ დავივიწყებთ, რომ თუ დღეს ყოველ ფეხის გადადგმაზე ვხედავთ ათასგვარ ბოროტ-მომქმედებს, ვხედავთ ათას დალაჩრებულ და აზროვნება-გადაბრუნებულ, სულით დაკნინებულ ხალხსა, ეს კი ცხოვრების ბრალია... თუ გვინდა შემცირდეს და თითქმის კიდეც მოისპოს ბოროტ-მოქმედება, თუ გვინდა ადამიანი ადამიანობამდის ამაღლდეს და საქონელივით არა ბღაოდეს, უნდა მოისპოს ხალხის შემავიწროებელი გარემოებანი, უნდა გავრცელდეს სწავლა და განათლება!.. მაშინ და მხოლოდ მაშინ გამოჩნდება ვინ არის ავად-მყოფი და ვინ არის კარგად-მყოფი... მხოლოდ მაშინ შეგვიძლიან გულ-გრილად მოვიშოროთ თავიდგან დაავად-მყოფებული წევრი საზოგადოებისა, მინამდის კი ყველა დამნაშავეს სიბრალულით უნდა ვეპყრობოდეთ, მინამდის თვით ცხოვრებას უნდა ჩავუდგეთ კრიჭაში.

— ჩავუდგეთ, ჩავუდგეთ!.. ძალიან კარგი სიტყვებია, ჩემო ტიმოთე, მაგრამ...—გულ-ამოსკვნითა სთქვა მანომ.

— ვიცი, რაც გინდა სთქვა... სწორედ მაგ „მაგრამ“-შია დამარხული ძაღლის თავი და ამ ძაღლის თავის ამოსათხრელად განათლება და ბრძოლაა საჭირო, ბრძოლა შეერთებული, დიდის და პატარისა. თუმცა, ჩემი აზრით, ერთი კაციც არ უნდა შეუშინდეს ამ ბრძოლასა! ერთ მუჭა ბღლვირს ხომ აადენს ხალხის გოლგოთასა, ერთი ბეწოთი ხომ შეეხება საერთო წყლულსა? იმედია, ამაზე მაინც დამეთანხმები, ჩემო მანო, და მიმიხვდი კიდეც, რაც უნდა ვსთქვა.

— მივხვდი, მაგრამ ყველას ხომ არ შეუძლია?—კვლავ დამეკითხა მანო.

— მე რომ მკითხო, მანიკო, საერთოდ, ან „ჰო“ და ან „არა“ სჯობიან ძაღლურ ცხოვრებასა, მაგრამ... ხშირად მარტო გმირი ჰხედავს ხოლმე თავის განწირვასა, ის გმირი, რომელსაც დაბრმავებული ბრბო ჯერ სტანჯავს, ჯვარს აცვამს ხოლმე და მერე პირქვე ემხობა ჯვარის წინაშე ცოდვების მოსანანიებლადა!

— ნეტარება იმ გმირს!—წამოიძახა მანომ,—გამარჯვება მაინც იმისია!..

— ჰაი, ჰაი!—ვუპასუხე მე და ორივენი დიდ ხანს, დიდ ხანს ჩუმად ვიყავით.

III

მანოანთ ოთახის პატარა სარკმელში მზემ შემოიხედა და მისი სხივთა კონა სვეტად ჩამოდგა ჩემსა და მანოს შუა, თითქოს დასაზვერად მოსულაო და უნდა გაიგოს, რასა ჰფიქრობენო. სწორე გითხრა, ტროფიმე, არც ამ სხივთან და არც შენთან დასამალავს არას ვფიქრობდი... ვნატრობდი მხოლოდ: ნეტა ჩვენი მომავალი დედები მაინც იყვნენ გულ-კაჟნი და გაჭირვებამ არ დასჩაგროს-მეთქი... ის იყო მანოსთვის უნდა მეკითხნა კიდეც, ივარგებდნენ თუ არა მისი სკოლის ამხანაგები ცხოვრებასთან საბრძოლველად, მაგრამ მანომ დამასწრო და სიჩუმე დაარღვია:

— მე ეხლა ისევ დედა-შენზე ვფიქრობდი... მიკვირს, ღმერთმანი, რად არიან ასე დაქვეითებულნი ჩვენებურ სამღვდელოთა ცოლები თუ ქალები? განა მათ'ში უფრო არ არის გავრცელებული სწავლა-განათლება?—დამეკითხა მანო.

მე გავიცინე.

— რას იცინი? განა ტყუილს ვამბობ?

— არა, მაგრამ მაგას ბევრი თავისებური მიზეზები აქვს.

— მაინც?

ეროვნული ბიბლიოთეკა

— მაგაზე ლაპარაკი შორს წაგვიყვანს, ჩემო მანო! კვლავ, ოდესმე...

— განა არ შეიძლება საზოგადოდ ითქვას?

— საზოგადოდ რა ვთქვა იმის მეტი, — ვუპასუხე მე, — რომ ჩვენი მამა-პაპა (ნუ დაივიწყებ, რომ მე მღვდლის შვილი ვარ), იმ თავით ამ თავამდე, მქადაგებელია: შიშისა, ძრწოლისა და მორჩილებისა. ეს არის მათი დანიშნულება. კერძოდ, ჩემი თმოსანი ძმები მოკლებულნი არიან რიგიან განათლებასაც, განათლებას სულით და გულით, რასაკვირველია, თორემ დიპლომიანები ძლიერ ბევრი გვყავს... ტყუილად წარმოგიდგენია, მანო, რომ რაიმე საფუძვლიან ცოდნას ფეხი ჰქონდეს მოკიდებული ჩვენს ოჯახებში. ხშირად თვით დიპლომოსანიც კი ჰკარგავს ხოლმე ადამიანურ მოსაზრებას და უბრალო ხავერდის „სკუფია" ურჩევნია მთელ შენს საქართველოს. ამის მიზეზი, სხვათა შორის, ისიც არის, რომ ქართველ ნაკურთხებს თავისი უნარი აღარა აქვთ და სხვის ყურებადა და თვალებად არიან გარდაქცეულნი... ძალიან იშვიათად შეგხვდება ცოცხალი, თვით-ცნობიერებით აღსავსე ოჯახი ჩვენის წოდებისა. მამასახლისი, თუ ნასვამი არ არის, დაღვრემილი და ყურებ-დაცქვეტილი გამოიყურება, თითქოს ზარის დარეკას უცდის, რომ ეს ერთად-ერთი საქმეც თავიდან მალე მოიშოროსო. დიასახლისს თვალები სულ კარებისკენ უჭირავს... ბავშვები დაშინებული, ან მეტად გაავზნევებული ჰყავთ. რიგიანი წიგნი მათ სახლში არ მოიპოვება და ხშირად უბრალო გაზეთსაც კი ვერა ნახავთ... საიდუმლოება უვიცობისა და ცრუმორწმუნეობისა სულს გიხუთავს. როგორც დედა-ჩემსა და სხვა „ფოფოდიებს" (ქართლში ეს სიტყვა ისე მიაჩნიათ, როგორც, მაგალითად, თავადის ცოლებს „კნეინა". „ფოფოდია" თუ არ დაუძახე, ძლიერ იწყენენ) უხილავთაგან: ჭინკისა, ქაჯისა, ეშმაკისა და ტარტაროზისა, ხოლო ხილულთაგან: ბოქაულისა, მაღალი სიტყვისა და დამუქრებისა ეშინიანთ, ისე მართლა ღვთისა და კეთილი ანგელოზებისა რომ ეშინოდეთ და მათ მცნებას მისდევდნენ, მაშინ ხომ მუცელი ქვეყნის წარმატებას არ

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ერჩივნებათ... გარდა ამისა საშინელი შურიანები არიან, ნამეტნავად „ფოფოდიები“: ერთმანეთისათვის პირში სულიც კი შურთ და ცისამარა დღეს ერთმანეთს დასცინიან, თუმცა კი ერთმანეთზედ დამცირებულნი, დაქვეითებულნი და უმეცარნი არიან... მე ეს მინახავს და მიგრძვნია, ჩემო მანო, და, სწორე გითხრა, უარესიც ბევრი ითქმის... ერთი კარგი მხარე კი ღვთის წინაშე ისა აქვთ, რომ შვილებს, მომავალთაობას, ამრავლებენ, დაუსრულე ღიმილით.

მანომ გულიანათ გადიხარხარა და გვერდზე მომიჯდა... მანოს მოახლოვებამ რაღაც სითბო მომიმატა, გულმა საშინლად ცემა დამიწყო, განუსაზღვრელი სიტკბოება ვიგრძენ და მეც თავი მხარზე დავაყრდენ...

— ოჰო, შეყვარებულიცა ყოფილხარო! ვიცი წამოიძახებ, ჩემო ტროფიმე.

— დიახ! მე და მანოს დიდიხანია ერთმანეთი გვიყვარს, თუ კი ამ სიტყვით სავსებით გამოიხატება ჩვენი დამოკიდებულება, რადგანაც სიტყვა სიყვარული წარა-მარა ხმარებით ცოტა არ იყოს გაფერმკრთალებულია. ნუ კი გამიჯავრდები და გიჟურ თავ-დავიწყებასაც ჩვენში მგონი სიყვარულს ეძახიან!..

მე და მანოს კი ერთ წუთსაც არ დაგვიწყებია, რომ უბრალო სიკვდილის შვილები ვართ; არ დაგვიწყებია, რომ ცხოვრებაში ჩაფლულნი, ცხოვრებას უნდა გავუმკლავდეთ; არ დაგვიწყებია, რომ მტერიც ბევრი გვყავს, მოკეთეცა, ბევრი შურით გვიყურებს და უფრო ბევრი დაცინვის თვალითა და ამიტომ ჩვენი ერთად ყოფნა—მუსაიფი უფრო თავ-დაჭერილი, უფრო წინდახედული და მოფიქრებული იყო, ვიდრე იმ შეყვარებულთა, რომელთა შესახებ არა ერთი და ორი გადაჭარბებული მოთხრობა—რომანია დაწერილი... გულ ახდილათ გეუბნევი, არ მახსოვს, თუნდა პირველ ხანებშიაც კი, ისეთი ზიზილ-პიპილა გვჩვენებოდეს ქვეყანა და მისნი არსნი, როგორსაც აგვიწერენ შეყვარებულთა მესაიდუმლენი... კერძოთ მე (და ალბათ მანოსაც) ისიც დიდის ნეტარებით მავსებდა, მატკბობდა და მაფრთოვანებდა, რომ ჩემ გვერდით ვხედავდი ისეთ ადამიანს,

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რომელიც სულით და გულით თანამიგრძნობდა და ამ თანაგრძნობას სიკვდილამდის მპირდებოდა!—ამ დროს ჩემი არსება თითქმის იზრდებოდა, ჯანსაღდებოდა გონებრივათ და ზნეობრივათ, ვგრძნობდი ჩემს კარგსა და ავს. ძალ-ღონე მეძლეოდა ავის განსადევნათ და კეთილისკენ მისასწრაფავათ. თითქოს ისეთი ობოლი, ისეთი ულიანო და უპატრონო აღარ მეჩვენებოდა ჩემი თავი, როგორც აი თუნდა ახლა, ამ წუთში, როდესაც ამ წერილსა გწერ შენა... ნამდვილი, უმანკო სიყვარული, ჩემო ტროფიმე, სადაა, მაგრამ უკვდავი, მწვავი, მაგრამ თავდაჭერილი, თუმცა ამავე დროს მეტის მეტი თავ-მოყვარე და თვით-მოყვარეც კი! და ეს კიდევ იმიტომ, რომ ნამდვილი სიყვარული ერთგვარი მადლია, რომელიც ყველაში არა სადგურობს და თუ ერთხელ კაცმა დაჰკარგა იგი მადლი, თუ ერთხელ მოსტყუვდა ამ მადლის სიწმინდე-ძლიერებაში, მაშინ მადლ-დაკარგულ, რწმენა-შელახულ კაცს რაღა დარჩება ამ ქვეყნად, თუ არა ტანჯვა და შურის-ძიება! აი რისთვის სდარაჯობს ხოლმე კაცი თავისს სიყვარულსა!..

მგონი, მანოც ასევე ჰფიქრობდა, რადგანაც გამოვცდი თუ არა კარიბჭეს, ექვ-ნარევ კილოთი ერთხელ კიდევ მომაძახა:

— შენ იცი, როგორც არ დამივიწყებო!

— კიდევ?.. რაღა დროს მაგაზე ლაპარაკია!—ღიმილით ვუსაყვედურე და გავჩუმდი. რამდენსამე წუთს აღტაცებულნი შევცქეროდით ერთმანეთსა... ვინმე რომანების მწერალი აქ რომ დაგვსწრებოდა, ვინ იცის, რას არ აღმოიკითხავდა ჩვენს სახეზე?! ერთს წუთს ყოველგვარი გაჭირვება გადაგვავიწყდა!..

—

შენ ხომ იცი, ჩემო მეგობარო, რაც მომინდომებია, იშვიათად ამსრულებია, პირიქით მადლი მატლადა მქცევია და მართალის ადგილას ბევრჯელ მტყუანი გამოვსულვარ. ესეც ერთი იღბალთაგანია! მაგრამ მანოსთან ლაპარაკის შემდეგ, უცბად ადგილი გამომიჩნდა! ერთმა მამულების გამგე-მოურავმა გამიცნო. აქეთური ვილაპარაკეთ, იქითური, და ბოლოს აღ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მოჩნდა, რომ იმას ქალალდების გადამწერი სდომებია და მე კი ადგილს ვეძებდი. მოვრიგდით... მცირე ფასად დამიქირავა, დიალ, „დამიქირავა“, რადგანაც, როცა ფულებზეა საქმე მიმდგარი, მაშინ შენს ადამიანობას აგრე რიგად აღარავინ აფასებს. მაგრამ მეტი რა გზა მქონდა?.. დედა-ჩემიც დროებით შემირიგდა და ასე მითხრა: „შენი გულისთვის ვიკლავ თავსა, თორემ განა მართლა ჩემი ცხოვრებისათვის ვფიქრობო.“ საწყალი დედა, იქნება მართალიც იყო! მაგრამ ის კი დაავიწყდა, რომ მისი შვილი გროშებზე ჰყიდდა თავის ძალ-ღონე-მისწრაფებასა.

ერთ დღეს ვიქირავე ურიისაგან ერთი წისქვილზედ დასაფქვავი ცხენი თავისი უნაგირითა, მოვაჯექ ზურგზედ და ტაატით გავწიე რკინის გზის სადგურისაკენ. დედამ გზა დამილოცა, მაგრამ ველარ მოითმინა და მომაძახა:

— ვინძლო, შვილო, იქაურობაც აურ-დაურიო!.. ნუ, გენაცვალოს დედა, ნუ იქნები დაუდეგარი!

მე გამეცინა და ღიმილიც სახიდან არ მომშორებია, ვიდრე მანოს სახლს არ დავუპირდაპირდი. აქ კი გული გადმომიქანდა. მანო კარებში გაჩერებულიყო, ცალ ხელში ცხვირსახოცი ეჭირა და ცრემლებად იღვრებოდა. მეც, სწორედ გითხრა, გული ამიჩქროლდა. ცხენი გავაჩერე, შორიდან ქუდი მოვუხადე და დიდხანს გავცქეროდი. გამოურკვეველ მდგომარეობაში ჩავვარდი, თავს-ბრუ მესხმოდა. ერთით ვიფიქრე, მოდი მივალ მანოსთან და გავამხნევებ-მეთქი, მაგრამ თავს დავსძლიე, უცბად ცხენი მივატრიალე, და რაც ძალი და ღონე ჰქონდა „ჩემს მერანს“ ისე გავაჩქარე. კარგა გზა გავიარე... მაგრამ ვგრძნობდი კი, რომ უნაგირზე მარტო სხეული დამრჩენოდა, სული და გული მანოსთან გადაფრენილიყო!... შუბლზე გამწარებით ხელი შემოვიკარ და წამოვიძახე:

— ლუკმა პურის მაძიებელ ადამიანისათვის, ყოველგვარი სიამოვნება მოშხამულია-მეთქი!...

ეროვნული ბიბლიოთეკა

IV

რკინის გზის სადგურზე შემხვდა ჩემი „დამქირავებელი“ პავლე კოტორაშვილი. ჩავსხედით მატარებელში და გავწიეთ... მთელი დღე და ღამე ვიარეთ და ძლივს მივაღწიეთ დანიშნულს ადგილსა. ჩვენს მისვლაზე მშვენიერსა და მდიდრულად მორთულ სახლის აივანზე ხალხი ბლომად გამოიშალა. თურმე ყველა პავლეს თავისიანები ყოფილიყვნენ, როგორც შემდეგ შევიტყე, მომეტებული მათგანი ხნიერები იყვნენ. სწორედ „ბებრების გამოფენა“ გეგონებოდათ. პირველად, კიბეზე, მოგვეგება ერთი შუახნის, ლაზაზა და სუფთად ჩაცმული მანდილოსანი. პავლემ გამაცნო.

— იცნობდეთ, ყმაწვილო, ჩემი მეუღლე გახლავთ.

— დიდათ სასიამოვნოა... ტიმოთე ტიმოთეშვილი-მეთქი, —წავილუღლუღე და ხელი ჩამოვართვი.

აივანზე რომ ავედით, პავლე სხვების გაცნობასაც მიპირებდა, მაგრამ ამ დროს საიდანღაც გამოღოღლდა ერთი ყველაზე უფრო ხნიერი მანდილოსანი და ხელებ გაშლილი პავლესკენ გამოექანა

— მოხვედი, შვილო, შენ კი გენაცვალოს ჩემი თავი?— დაახრიწინა ბებერმა და შვილს კისერზედ ჩამოეკიდა.

— მოვედი, დედი, მოვედი!—ეუბნებოდა პავლე და თან ხარხარებდა. სხვებიც ანგარიშ-მიუცემლად იცინოდნენ...

— ეშ, ვიღაა?—ნიკაპის ზევით აწევით სთქვა ბებერმა, როდესაც შვილს კისრიდან მოეხსნა და შუბლზე ხელშემოდებით დამაშტერდა.

— ესა, დედი? ჩვენი გადამწერია! აკი მეუბნებოდი, დაიქირავე ვინმე, თვალში ჩინი აღარა გაქვს მავდენი წერითაო. აჰა, ავასრულე შენი თხოვნა. ნახე, დედი, როგორა მყვარებიხარ?

— ოიი! მამა ზეჩიერმა გაგაჯრიელოს დედის პატივისცემისათვინა, ხელ გაპყრობით მიჰმართა შვილსა და მერე გაშლილი ხელები მე დამარტყა მხრებზე:

ეროვნული ბიბლიოთეკა

— შენჩა, შვილო, თუ კარგი გამოდგე!...

მეცინებოდა, მადლობა ვეღარც კი გადავუხადე.

მალე ბებრები ჭინკებივით შეცვივდნენ სახლში და დია-სახლისმა მეც შემიწვია. მოწიწებით გადავაბიჯე უცხო სახლის კარაპანსა და პირველად რომელი სკამიც მომხვდა, უნდობლად ზედ ჩამოვჯექი...

დაწვრილებით არ აგიწერ, ჩემო ტროფიმე ამ სახლის მოწყობილებასა! შენც კარგად მიხვდები, რა არ ექნებოდათ სახლში დადგმულ-დაკოსებული იმ გვარ ხალხს, რომლებიც, როგორცა სჩანდა, არისტოკრატებს ჰბაძავდნენ! ათას გვარი ნივთი, ავეჯი და ოთახის მოსართავი მოიპოვებოდა ამ სახლში; მართალი გითხრა, ზოგ-ზოგი სახელი არც კი ვიცი, მაგრამ ეს ამოდენა სიმდიდრე ისე იყო მიყრილ-მოყრილი, რომ მათ პატრონების გემოვნებას არა ეტყობოდა-რა... „სწორედ „მუჟიკური“ ფერი adevs ამ უკვდავება სიმდიდრესაო, იტყოდა ხოლმე ერთი ჩვენებური კნეინა, როდესაც გამდიდრებულის სომხის ან გლეხის სახლში შევიდოდა. მარტო ფულები ხომ არ არის საქმე, ჭიში, მოდგმა უნდა ჰქონდეს კაცსაო“. (ეს ის კნეინაა, გახსოვს, ტროფიმე, მე რომ მიმტკიცებდა: „თავადები ქრისტეს ჩამომავალნი არიანო“?!) პავლეს სახლს რომ ვათვალიერებდი, თვალწინ წარმომიდგა ის კნეინა და გავიფიქრე „როგორ თავისებურად დაიღრიჯებოდა. აქ რომ იყოს-მეთქი?

ამ ფიქრში რომ ვიყავ, ბებრებმა ყაყანი ასტეხეს. ძლივს დაბარბაცებდნენ, მაგრამ ერთმანერთს ლაპარაკს აღარ აცლიდნენ. საკვირველია, ტროფიმე, რატომ ენა კი არა ბერდება?

— აბა, რა მომიტანე, შვილო, — შეეკითხა ერთი ბებერი პავლეს.

— მეღა?

— მე?

— მე?

მოისმა აქეთ იქიდან. პავლემ სიცილით შემოარბენინა ხურჯინი, გახსნა და სათითაოდ ყველას დაურიგა: ზოგს საკაბე, ზოგს თავშალი, ზოგს ფეხთსაცმელები და სხვ. ცოლსაც

ТИФЛИССКИЙ ФИЛИАЛ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

აბრეშუმის საკაბე მიართვა და დაუმატა: „ჩემო სულის კოლოფო, ახალი მოდისაო“. „სულის კოლოფმა“ საკაბე გადაბრუნ-გადმოაბრუნა და მედიდურად ტუჩი აიწია...

ყველა მხიარულებდა, მხოლოდ ერთი ახალგაზდა რუსი მოსამსახურე გოგო ვერ იყო გუნებაზე, ალბად იმისთვის არა მოეტანა-რა პატივცემულ პავლეს.

მთელი დღე ხმა ამოუღებლივ მივჩერებოდი ამ ხალხს და... ჯერ საღამომდის კინაღამ არ გამოვჩერჩეტდი. ერთი მხარე რა არის, ერთი იოტის ოდენა მხარე ვერ გამოვუნახე ამდენ ადამიანს, რომ გული მიმკვროდა, რაიმე საერთო აღმომეჩინა! პირველ დღესვე საშინელი მარტოობა ვიგრძენი!... ძნელი ასატანი ყოფილა, ჩემო ტროფიმე, როდესაც იძულებული ხარ ემსახურო იმისთანას, (სულ ერთია ხალხი იქნება იგი, თუ კერძო კაცი), რომელთანაც არავითარი საერთო არა გაქვს-რა და შენი მასთან დამაკავშირებელი ან ფულები ან მონობაა!...

გავიდა ერთი თუ ორი კვირა... ამ ხანში მამული დავათვალიერე, ჩემი საქმე გავიცანი და დავიწყე მუშაობა.

იქნება მამულის აღწერა გეყურადღებება, ჩემო მეგობარო, მაგრამ... ორიოდე სიტყვაც საკმარისია მის დასასურათებლად: წარმოიდგინე რამდენიმე ათეულ ვერსის სიგრძე და სიგანე მამული, დაფენილი სახნავით, სათესით, ხიზნებით და ულრანის, თვალუწვდენელის ტყით. ბუნებას ყოველის მხრით დაუჯილდოვებია ეს მამული... ადგილ-ადგილ, მთებში, სამკურნალო წყლები და მადნებიც კი შეგხვდება. ერთის სიტყვით, რიგიანი პატრონი და გულშემატკივარი რომ ჰყავდეს ამ მამულს, ულეველ „ასიგნაციებს“ ჯალებინებს, და არამც თუ თითონ, იქ დასახლებულ ხიზნებსაც გაამდიდრებს... ხუმრობა ნუ გეგონება, ტროფიმე, და ძველ დროში რომელიმე ჩვენ თავადს რომ ჰქონოდა ეს მამული, თავისს თავს „მეფეთა-მეფედ“ აღიარებდა... დღეს კი?... სხვის საჭმელად არის გადაქცეული. თვალები გეტკინება, რომ დაინახო, რა ულმერთოდ არის მიტოვებული მოურავების ხელში! საიდან გაჩნდნენ ეს მოურავებიო? იკით-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ხავ. პირვანდელ პატრონს დაუგირავებია ეს მამული რუსეთის ერთ-ერთ ბანკში რამდენიმე ასი ათას მანეთად, თითონაც რუსეთში გადასახლებულა და ისე გაუფლანგავს ფულები, რომ მერე ველარ დაუხსნია. ახლა დამგირავებელნი თავისს მხრით მოურავებსა ნიშნავენ და მამულის შემოსავლით სარგებლობენ. ბევრს გაუმსია, ძმაო, ჯიბე ამ „მუქთა-ხორა“ მამულის შემოსავლით, ძრიელ ბევრი მოურავიც გამოცვლილა, მხოლოდ ჩვენი პავლე ეს რამდენიმე წალიწადია განაგებს ამ მამულსა. მაგრამ ან კი რა მოვლა უნდა? როგორც მეურნეობა, ისე ტყის მრეწველობა ძველებურად არის მოწყობილი. ერთი უბრალო სამეურნეო იარაღი რა არის, ისიც კი არ მოიპოვება ამ უზარ-მაზარ მამულის მოსავლელადა... რასაც მამაპაპური მოვლა და ბუნება იძლევა, იმითიც დიდი კმაყოფილია პავლე მოურავი. მართალია მისნი გამწესებელნი იმდენს ვერა სარგებლობენ, მაგრამ პავლეს ყელშიაც ამოსდის!...

რაც შემოსავალს დაჰკლებია, ჩემო ტროფიმე, ის მამულების შესახებ საწერ ქაღალდებს მოჰმატებია: უნდა დაიფაროს თუ არა შემოსავალი? მეც ვიჯექ მთელი დღე და კალამს საცოდავად ვაწრიპინებდი... გადიოდა დრო, მეც „სტუმრის“ საქმე მემართებოდა; მალე „სპილენძათ“ გადავიქეცი; მხოლოდ მეტყოდნენ თუ არა „კარში გადიო“ ამას კა ვერ გეტყვი, რადგანაც მგონი ძრიელ ვჰირდებოდი პავლესა. პირველად არა უშავდა-რა, რამდენათაც მოეთხოვებოდათ სხვის ხარჯით გამდიდრებულ ხალხს, თავაზიანად მექცეოდნენ; მაგრამ მივიღე თუ არა პირველი ჯამაგირი, მაშინვე დავიწყე იმათ თვალში და უბრალო მოსამსახურეებში აღარ მარჩევდნენ. (მერე რომ იცოდე როგორის კანკალით და თან ბღვერით გადმომითვალა ჩემის ოფლით ნაყიდი გროშები!?) პავლეც ხშირად მაგრძნობინებდა, რომ ვითომ ის ჩემი „ქეთილის-მყოფელი“ იყო!... გული მომდიოდა... რას მიშვრებიან-მეთქი ვფიქრობდი, მაგრამ ჯერ-ჯერობით ვითმენდი.

— „ნუ იქნები, შვილო, „დაუდეგარიო“-ო, ჩამძახოდა დედი-ჩემის ხმა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

— ვინძლო მალე გავასწოროთ, ჩვენი აწეწილი საქმეო“ მეჩურჩულებოდა მანო. რა მექნა? საით წავსულიყავ? რა გადამეწყვიტნა?

ვინ იცის, ტროფიმე, რამდენჯერ დამიცინვია ჩემი თავისთვის, იმიტომ რომ, რის წინააღმდეგიც ვიყავ, იმას ვემსახურებოდი: ჩემი თავისუფლება, თავ-მოყვარეობა, ჩემი წიგნები, ჩემი მისწრაფება თანდათან იბღებოდა!!...

— ბიჭოს! ეს რა მომდის-მეთქი? გავიფიქრე ერთ დღეს და საშინელი ამრეზილი შევედი სასადილოდ.

— „დაუდევარო, დაუდევაროო“! გამიელვა თავში. მაშ რა ღვთის ცეცხლი უნდა იყოს ადამიანი ამისთანა გარემოებაში-მეთქი! — მევე ვუპასუხე ჩემს თავსა და წარბ-შეკრული მოვუჯექ სუფრასა, რომელსაც ჩვენი ბებრები ყვავებივით შემოსხდომოდნენ.

ეშმაკი პავლე ალბად მიმიხვდა გულისთქმასა და ღიმილით მკითხა:

— რას მოგიწყენია, ყმაწვილო?

სწორე გითხრა, ვერაფერი ვუპასუხე, თუმცა კი ვიფიქრე, მოდი, გავალებ პირსა და ყოველსავე ბოროტ-მოქმედება-დაკნინებას წამოვუყაჭავ-მეთქი. მაგრამ კვლავ თავი შევიკავე, თითქოს ვგრძნობდი, რომ უფრო მოხერხებული დრო დამიდგებოდა.

— აი, ხვალ ჩვენი სტუდენტი მოდის და ერთად კარგს დროს გაატარებთო. — დაუმატა პავლემ, მე რომ ხმა არ გავეცი.

— როგორ? განა პეტრე მოდის (პავლეს შვილი)? — წამოიძახეს აქეთ-იქიდან.

— ჰო, წელან რომ ყანაში ვიყავი, პეტრეს წერილი გადმომცეს... ამ ამბავს სადილისთვის ვინახავდი, მინდოდა ყველანი ერთად გამეხარებინეთ. — უპასუხა პავლემ.

— ოი, იმას ენაცვალოს დედაი!

— ენაცვალოს მამიდა!

— ენაცვალოს დიდი-დედა თავის ბიჭუკელასა!

ეროვნული ბიბლიოთეკა

— ენაცვალოს თავისი დეიდა!

აქლავქლავდნენ მანდილოსნები და სიხარულისაგან პირში ლუკმა გაუშეშდათ.

მეტი ღონე არ იყო, უნდა მომეცადნა, ვიდრე დამშვიდდებოდნენ და მეც რამე მეკითხნა ყმაწვილი სტუდენტის შესახებ.

V

ხუმრობა იქით იყოს და, წარმოიდგინე, მეგობარო, მეც როგორ გამეხარდებოდა ამდენ დახავსებულ ხალხში, რომლებთანაც ლაპარაკსაც კი ვერ გავბედავდი, არამც თუ მობაასე მეშოვნა, ყმაწვილი კაცის და, ისიც სტუდენტის მოვლენა! სიამოვნებით მოველოდი „ხვალინდელ“ დღეს, აღტაცებით ვფიქრობდი მასზე. გამახსენდა ჩემი იდეალები, ვიფიქრე, ახლა კი გულს მაინც მოვიოხებ-მეთქი და გავმხნევდები, მაგრამ... რა ვიცოდი, რომ უფრო გავცეცხლდებოდი და კვლავ ადგილი საძებნელი გამიხდებოდა.

ვინ იცის, ჩემი ოცნების დროს რომ ტყე ხმაურობდა, დედი-ჩემის მომავალ საყვედურს მებუტბუტებოდა — „დაუდეგარი ხარ, დაუდეგარიო!..“ მე კი მოლოდინში ყურიც არ მითხოვებია ფოთოლთა შრიალისათვის.

ოცი თიბათვე, მეორე დღე წინად აწერილი სადილისა, სადღესასწაულო დღე იყო მთელი ოჯახისათვის და მეც „გავინთავისუფლე“ ჩემი თავი. საღამოს შვიდ საათზე პავლე, მისი მეუღლე, დედა, ცოლის და, და გოგო-ბიჭები იმ შარაგზაზე გაეფინენ, საიდანაც უნდა მოსულიყო მათი სტუდენტი. მე კი გადავუხვიე ამ გზას, ერთ დიდ მუხის ქვეშ წამოვწექი და ფიქრებს მივე თავი. მეტი რა დამრჩენოდა? ისეთ მარტოობას, ისეთ სულის ქენჯნასა ვგრძნობდი, რომ ვერც კი აგიწერ!.. მუხის გვერდით მთელი ჭალა იყო გაშენებული, ჭალა მეტად საამო და სანეტარო. იქვე, ახლოს ჩამოჩხრიალებდა პატარა რუ წმინდა და ანკარა. წვრიმალას ხმაურობა-შრიალი, ბებე-

რი მუხის ბურტყუნი, წყლის ჩხრიალი და გალაღებული მინდვრის ყვავილები, ყველა, ყველა, რაც კი ჩემს გარშემო იყო, თავისუფლებით ფშვინავდა და საიდუმლო ხმებს დამჩურჩულებდა... ვიწექ გულ-აღმა და მივჩერებოდი ტოტებ-შუა გამოჩენილ ლურჯად მოკამკამე ცის ნაჭერსა. დამავიწყდა ჩემი აწმყო..., პატარა ღრუბელმა მხრებზედ შეისვა ჩემი ოცნება და გააქანა... თუ მიხვდი, სად? ჩემს მანოსთან, ჩემს სამშობლოში!.. თვალები დავხუჭე... ვხედავდი მანოს ცხვირსახოცით ხელში და მომტირალსა. შორიდან ვეალერსებოდი: რა გატირებს? რა გინდა? ვინ მოგკვდომია?—ვეკითხებოდი. მანო კი სდუმდა, სახეზე გაჭირვება და შევიწროება აღბეჭდოდა! ეს ვიღაა? ოჰო! აგერ დედა-ჩემიც ჩამომჯდარა რუს პირად და წყალში დაობებულ პურს ალბობს. რა გულსაკლავად იცრემლება?!. გარს ათასი სხვა ღარიბი შემოსხდომია და პურისკენ ხელებს აწვდიან... უცბად მათ შორის საიდანღაც გაჩნდა პავლე, ხელში ფულის პარკი ეჭირა, დრო-გამოშვებით პარკს მაღლა-მაღლა ისვრიდა და თან ხარხარებდა... გვერდში ამოსდგომოდა ვიღაც შეიარაღებული კაცი, მახვილით ხელში. აგერ პავლე მიცინის, მეძახის... ფულებს მპირდება, თუ იმ ვიღაც კაცს ენას მოვაჭრევინებ, დავგმობ ჩემიანებს, გავყიდი სინიდისს, ჩემს ადამიანობას!.. მე ველარ მოვითმინე, მანოს ხელიდან ცხვირსახოცი გამოვტაცე, მივვარდი პავლეს და კისერზე მოვუჭირე, შეიარაღებულ კაცს მუჯლუგუნი ვუთავაზე... მანო იცინოდა, დედა-ჩემი დამშვიდებით შეექცევოდა დაობებულ პურს, ტიტველა ბავშვები დათამაშობდნენ... უცბად აირია ყველაფერი, ასტყდა ხმაურობა და ფეთიანივით ზეზე წამოვარდი!..

საცინელია, ტროფიმე, დევნილი და ღარიბი კაცის საქმე, ჩვენისთანა ხალხს ოცნებაც მოწამლული აქვს. თურმე ჩამძინებოდა და ოცნება არეულ სიზმრად გადამქცევოდა!... ზარის წკარუნი და ხმაურობა იქვე ჩემს ახლოს გაისმოდა, ვიფიქრე ალბად სტუდენტი მოუვიდათ-მეთქი, სახე მაგრად დავისრისე, რომ შავი ფიქრები თავიდან მომეშორებინა და გავეშურე იქით, საიდანაც ხმაურობა მოდიოდა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მთელ ოჯახს დედა-ბუდიანად, შუაში ჩაეყენებინათ სტუდენტი და წინ შემომეფეთნენ... როდის როდის პავლემ უთხრა:

— გაიცანი, შვილო, ეს ჩვენი გადამწერია.

— ოჰო, ახლა გადამწერიც დაგიჭერია,—გაიკვირვა სტუდენტმა და ხელი ჩამომართვა...

—

ღამის თერთმეტ საათზედ ვახშამი მზათ იყო და მთელი ოჯახი შევიყარენით. სუფრა აივანზე გაეშალათ. მშვენიერი, ბადრი მთვარე სანათს ეცილებოდა და საოცნებოდ კაშკაშებდა. მცირეოდენის სიჩუმის შემეგ, როდესაც მარტო საინების ჩხარაჩხური და ტუჩების წკლატუნი-ღა ისმოდა, სტუდენტმა ლაპარაკი დაიწყო. ყველანი იმას მიაჩერდნენ და გაფაციცებით ყურს უგდებდნენ, თითქო პირიდან ოქროები სცვივაო. რადგანაც საზოგადოს არას ლაპარაკობდა ჩვენი „ძვირფასი სტუმარი“ (ასე ეძახდნენ იმ სალამოთი სტუდენტსა) ამიტომ ვისარგებლებ და თუმცა-ღა ცოტა გვიან არის, მაგრამ აგიწერ თითოეულის სახე-შეხედულობას... მე თუმცა არა მწამს, ვითომც სახე ყოველთვის სულის სარკე იყოს, მაგრამ ხანდისხან კი ცოტათი მაინც მიგვახვედრებს ხოლმე ადამიანის სულის ვითარებასა... დავიწყებ პავლედან: ეს იყო მომცრო ტანისა, ჯმუხი და შავგვრემანი კაცი. თმა-წვერში ალაგ-ალაგ თეთრი გამორევოდა. მოკლე შუბლი და პატარა მძივის ოდენა ციმ-ციმა თვალები, ახლო მისჯდომოდნენ ცხვირის ხერხემალს, თითქოს ამ უზარმაზარ, ზურნის ოდენა ცხვირისა შეჰშინებიათ და მიმალულანო. თმა და წვერი ისე გაბურძგნოდა, გეგონებოდა ქონიანი კანაფის ძაფი კატას დაუწეწნიაო. უსიამოვნო, ყომრალი შეხედულობისა, ჩუმი და მუზმუზელა იყო პავლე. მის მუშტის ოდენა თავში ეშმაკობის მეტი, ერთი კეთილი აზრი არ დაფარფატებდა... პავლეს ღირსეული მეუღლე უფრო სასაცილო იყო, სასაცილო იყო იმითი, რომ ღაბაბი სამკეცად ჩამოჰკიდედა ნასუქი ინდოურივით, ცხვირი კი გასთხელებოდა, გაფირფიტებოდა, რაც ნიშანია წიწლაკობისა და ამპარტავნებისა. წარბი წარბზე ჰქონდა გადაბმული და მგელივით გამოიყურე-

ბოდა. ხომ იცი, ჩემო ძმაო, რა სახესაც მიიღებს ყოველად უვიცი, გამხეცებული ადამიანი, რომელიც არარაობისაგან შემთხვევით ან „კნეინა“ და ან მდიდარი მოურავის ცოლი გახდება. მაშ კარგად წარმოიდგინე, რა სულელური მედიდურება გამოიხატებოდა პატივ-ცემულ დიასახლისის სახეზე. პავლეს და, ცოლის-და და დედა, ღმერთო შეგცოდე, დაბერებულ მაიმუნებს უფრო ჰგავდნენ, ვიდრე ადამიანებსა. ერთი მათგანი კი, სახელდობრ პავლეს და, რომელიც გასათხოვარი დარჩენილა, ცეცხლზე შეტუსულ, ცალთვალა წიწილასაც კი მოგაგონებდა. ყველაზე სახიერი მათში ისევ სტუდენტი სჩანდა: ტანადი, ჩასხმული და შავგვრემანი ვაჟკაცი იყო, წვერი მოპარსული ჰქონდა, მხოლოდ ყბებზე კიკინებივით ჩამოეშვა ბალანი და ქვეითა ტუჩზე, ნიკაპ-ზევით, ერთი ბლუჯა წვერისა დიენარჩუნებინა; ამ ბლუჯა ბალანს თითონ „ისპანიონკას“ ეძახდა და მეკი არ ვიცი, სწორე გითხრა, რა ჰქვიან... სტუდენტი და მისი მამა რომ შეგედარებინა ერთი ერთმანეთთან, გაჰკვირდებოდი, იმოდენა გარჩევა იყო თანამედროვე ყმაწვილ კაცსა და მამის შორის. პავლე მგონი კვირაში ერთხელ არ ივარცხნიდა თმა-წვერსა და ბუს უფრო ჰგავდა ვიდრე ადამიანსა, (პავლეს მარტო თავის „მოხერხებით“ მოჰქონდა თავი, თუმცა სასწავლებელშიაც ყოფილა თავის დროზე); მისი შვილი კი ნამდვილ ერთად-გადადუღებულ ესპანელს და ინგლისელს წააგავდა. ცხვირი რომ მამისა არა ჰქონოდა, ვერც კი მიხვდებოდი, რომ იგი კავკასიელი იყო!...

ნადიმი გაგრძელდა... ლაპარაკს აღარ ათავებდა ჩვენი სტუდენტი. დიდედას სთვლემდა და დედიდასაც რული ეპარებოდა, მაგრამ თავს იმაგრებდა და დაწითლებული თვალები ალმაცერად წასვლოდა. დედ-მამაც გაბუცულები შეჰყურებდნენ... ის კი ისევ ლაპარაკობდა და ლაპარაკობდა!... ვინ იცის რა არა სთქვა! რაც კი რუსეთში კეთილი აზრი დაბადებულა, როგორც მისი სიტყვიდან სჩანდა, პირველად იმას შეუმოწმებია, ყველგან ყოფილა, ყველგან მონაწილეობა მიუღია... თუმცა კი, ჩვენთვის რომ ვსთქვათ, ის წყეული „ისპანიონკა“,

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ყბებზედ დარჩენილი კიკინები, ცბიერი თვალები და ხმის მიხვრა-მოხვრაც კი ჰმოწმობდა, რომ ცოტა გაზვიადებულს ლაპარაკობდა. ბოლოს იქამდის მივიდა, რომ პატიოსან დედ-მამა-დიდედებს გულები დაუხეთქა!

— აბა, როგორ იქნება მაგისთანა სისულელის ჩადენა, ხომ გამოგაგდეს უნივერსიტეტიდან?—კანკალით გააწყვეტინა სიტყვა პავლემ, რომელსაც იგი სტუდენტების ამბოხებაზე ლაპარაკობდა და თავის თავიც მონაწილედ ჩასთვალა.—განა არ უნდა გებრალებოდეს შენი დედ-მამა?..

— ალარ სთქვა, ალარ, შენ შემოგევლოს მამიდა... სულ ტანში მაჟრიალებს... აი, ის წყეულები და შეჩვენებულები! აკი არ ჩაუთრევიხართ!—წამოიწიწინა მამიდამ.

— რაო, რაო?—წამოილუღლუღა დიდემაც, თვალები გაახილა, მაგრამ ისევ დახუჭა.

— შვილო,—დაბალი ხმით უთხრა დედამ,—აბა რა ბავშვობაა შენი მხრით? ერთიც ვნახოთ, შენც ციხეში დაელპევით. ვაი მაშინ დედი-შენის გამწარებასააა!!. ხედავ ამ ლაწირაკსა? პავლე, კაცო!—მიუბრუნდა ახლა ქმარსა.

— გესმის, კაცო, ვიღასაც ულოცნია ჩვენთვისა, გენაცვალეთ!..—ხელების გასავსავებით დააბოლოვა დიასახლისმა.

ის იყო დეიდასაც უნდა ეთქვა რამე, მაგრამ თავისიანების ახმაურებით, ცოტა არ იყოს, შეფიქრიანებულმა სტუდენტმა უცბად წამოიძახა (იქნება თავის უნებურადაც):

— დამშვიდდით, დამშვიდდით, გეხუმრებოდით! ღმერთი, რჯული, მე არა დამიშავებია-რა... ხომ ხედავთ, რავქნა?!. თუმცა კი კაცი ამხანაგობაში არ უნდა გამოწყდეს... აბა ამ ყმაწვილსა ჰკითხეთ, თუ ასე არ არის?—დააბოლოვა პეტრემ და მოწმად მე დამასახელა.

— მაგას რა უნდა ვკითხოთ?—დაასწრო ახლა კი ყველას დეიდამ (ალბად სწყინდა, რომ წელან ვერ ილაპარაკა),—ყველა შავ-წყალსაც უზიდნია, ოღონც შენ კი კარგათ იყავ!..

— მაშა, მაშა, მაშა!!.—კვერი დაუკრეს აქეთ-იქიდან.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

პეტრე ვითომ გაგულისდა, ზეზე წამოიჭრა და ჩვენი ვახშამიც დასრულდა. ღამე გამტყდარიყო, ბუნებას ერთი პირი კიდევაც გამოეძინა, მთვარე დასავლეთისაკენ ძალზე გადაწეულიყო, თითქოს მოსწყენოდა ჩვენი ჯიჯინიო და ჩვენი აივნის წინ ვეშაპივით გაწოლილიყო ვეებერთელა ჩრდილი. ყველა დასაძინებლად ემზადებოდა, მხოლოდ პავლე ცმუკავდა თავის სკამზე და შვილის ნალაპარაკევით გულგახეთქილი, ბრაზ-მორევით ბურტყუნებდა:

— რა საძაგლობაა, რა საძაგლობაა!.. მადლობა შენთვის ღმერთო, რომ ჩემი შვილი გადარჩენილა!..

ისე შენს მტერს მოსწყდეს წელი, ჩემო ტროფიმე, როგორც მე ავ-გუნებაზე შევიქენი ჩემს ოთახში რომ დავბრუნდი!

„მომავლები კვეხნიები ვართ, კვეხნიები! შინ დიდგულები, გარეთ კი მხდალები და აჩრდილები!.. ჩვენი მშობლები კი—დახავსებულნი, დაჩიაკებულნი და თვით-მოყვარენი... ვცხოვრობთ იმიტომ, რომ საზიზღარს თავ-დავიწყებაში დავლიოთ ჩვენი დღენი და სხვის უბედურება-გაჭირვება აინუნშიაც არ ჩავიგდოთ! რა ადამიანები არიან, მაგალითად, პავლე, იმისი ნასუქი ცოლი, ეს დედაბრები, რომელთაც მცონარეობა-უბედობისაგან ადამიანის სახეც კი დაუკარგავთ. რა ასულდგმულებთ, რას ყრიან წუთისოფელში? რითი სჯობიან სიღარიბისაგან გააფზნევებულ დედა-ჩემს, „ქრისტეს შთამომავალ“ კნეინას და ათასს მათ მაგვარებს? მარტო იმითი, რომ საკვები უშოვნიათ და ერთმანეთს საკენკს უყრიან?.. აბა დაჰკარგონ, წაართვას ვინმემ ქონება, თუ ცხვრებივით ბღავილი არ დაიწყონ, სულით არ დაეცნენ, მუხლი არ მოიყარონ ყოველივე მტარვალის წინაშე და უიმისოდაც გალაყებული ტვინი ხელის თავში ცემით უარესად არ გამოითქვიფონ! სადღაა ადამიანობა, ადამიანური კეთილი მისწრაფება, ღვთიური ცეცხლით აღფრთოვანება და კაცურ უფლებათა დაცვა?.. ძროხაც ხომ ბღავილითა თხოულობს საჭმელს, უპყარიც ხომ ტირილით ავედრებს თავს გამვლელ გამომვლელს?! სად არის მედგარი ბრძოლა ამაღლება-წინმსვლელობისათვის?! ამის მიზეზი ხომ ჩვენი

ეროვნული ბიბლიოთეკა

შეტბორებული, ხავს-მოკიდებული ცხოვრებაა, სადაც ჩვენ არავითარ მონაწილეობას არ ვიღებთ და თვალ-ახვეულები, დაშინებულები, უსიტყვოდ ავყოლივართ უკუღმართს ბედის ჩარხის უკუღმა ტრიალსა-მეთქი, განა? შევეკითხე ჩემს დაბნელებულ ოთახსა. და ყური მივუგდე: ასე მეგონა მიპასუხებს-მეთქი: „ხალხი თვითვე ჰქმნის თავისს ბედსაო“, მაგრამ კრინტიც არავის დაუძრავს და აჩქარებულის ნაბიჯით კუთხიდან-კუთხეში მივრბი-მოვრბოდი... მოულოდნელად, თითქოს ყურში ჩამძახა დედი-ჩემის ხმამ: „ნუ ბობოქრობ, ნუ ხარ დაუდეგარი, შე ოჯახ-დასაქცევო, წვიმა მოვა და ქვეყანას კი არ გასწვდება, რა გინდა სხვებისთვის თავს რათ იკლავო“!..

— ხა, ხა, ხა! უკეთესს აზრს როგორ შეჰქმნის შიშისგან დარეტიანებულთა გონება-მეთქი!! ვუპასუხე საიდუმლო ხმას და აღელვებული საწოლზე მივეგდე... გული მიჩქროლავდა, თავ-ბრჭყვიალა მესხმოდა, ყურები მიწივოდა, თითქოს დაჩაგრულთა მოთქმა-გოდება, ხალხის ყიჟინა-ჟრიამული, ჩემი გულის-თქმა და ჩემის საყვარელის მანოს აჩირდილიც კი ძალმომრეობა-უვიცობასთან საბრძოლველად მიწვევდა... ოოხ! რა ულონო ვარ?!..

— მეგობარო, მომეცი ხელი! . . . .

. . . .

VI

მე და პეტრე ხშირათა ვხედავდით ერთმანეთსა, მაგრამ პირველი შელაპარაკების შემდეგ, ველარ ვრიგდებოდით, საგულისხმიერო ლაპარაკს ვერიდებოდით, მხოლოდ ათასში ერთხელ თუ გავიხუმრებდით ხოლმე... ჩემის აზრებისთვის მგონი ისიც „დაუდეგრადა“ მთვლიდა და მე კი ის „მჩვრად“ უსულ-გულო კაცათ მეჩვენებოდა... აუტანელი შეიქმნა, ჩემო ძამიავ, ჩემი პავლეს ოჯახში ცხოვრება, უნდა გავცლოდი როგორმე... მიზეზი, თუმცა კი მეტის-მეტი საძაგელი მიზეზი, მალე გამომიჩნდა:

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ზაფხულის ერთ შავ-ბნელ ღამეს, იქნებოდა ასე ათი საათი, ვიჯექი ჩემს ოთახში და რაღაც არზასა ვჯღაბნიდი. საცოდავად ბჟუტავდა ჩემი პატარა ლამპარი. ოთახი მკვდრულ სიჩუმეს მოეცვა. ხოლოდ ხანდისხან ღია ფანჯრიდან შემოსული ნიავი კედლებზე ჩამოხეულ-ჩამოკიდებულ ქაღალდებს აცოდვილებდა. სრულიად მოულოდნელად რაღაცა ჩურჩული მომესმა და ფანჯარასთან მივედი. ხმა მიჩუმდა... მაინც ფანჯარას გადავეყუდე და გარეთ მზერა დავიწყე. უზარ-მაზარი სიმაღლისა, შავით შესუდრული ალვის ხეები ჩამომდგარიყვნენ იქვე, ჩემი ფანჯრის წინ, ჭანდრების უკან რუ გაჯავრებით მიბურტყუნებდა და ჯანღით მოცული ტყე საზარლად გრიალებდა, გეგონებოდა შიგ მავნე სულები დახითხითებენო... ხვეწნა-მუდარა და ჩურჩული კვლავ შემომესმა. ყურები ვცქვიტე და ბევრი ლოდინიც აღარ დამჭირებია, აქვე ფანჯრის ძირას, ბუჩქნარში ხმაურობდენ.

— წამოდი, წამოდი ისევ იქ, რას გამომექეცი! ხიხინებდა ვიღაცა.

— თავი დამანებე, თუ ღმერთი გწამს, აბა მე რა შენი ტოლი ვარ! უპასუხა მეორემ, მგონი ქალის ხმამ.

— რა არის ახლა... ნუღარა მტანჯავ!

— არა, არა თავი დამანებე, თორემ დავიყვირებ!

— დაიყვირე-რა!—მე ვარ აქ ბატონი. შეკავებით აუმაღლა ხმა ვაჟმა და უთხრა:

— შენი ჭირიმე, რაც გინდა ისა მთხოვეო...

მივხვდი, ტროფიმე, რა ამბავიც იყო... გაცეცხლებული ჩავიჭერ დაბლა და თვალის დახამხამებაზე ბაღში გავჩნდი, კედელ-კედელ გავიპარე და იმ ბუჩქს მივუახლოვდი...

— კაბას გიყიდი, ფეხსაცმელებს... რაც გინდა ყველას, ჩემო კარგო,—დასჩურჩულებდა ვაჟი.

— არ შემიძლიან, ბატონო, მე ქალწული ვარ! ჩემ თავს ვერ გავყიდი, ვერა, ვერა!... დამანებე თავი! ემუდარებოდა ქალი რუსულ ენაზე.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

აუტანელი შეიქმნა ჩემთვის ეს ამბავი, მოურიდებლად გადავერიე ბუჩქნარში და საზარელის ხმით დავსჭყივლე:

— რა ამბავია-მეთქი!

რაღა რა ამბავი იყო! ცხრათ მობღუნძული პავლეს რუსი-გოგო ბუჩქის ძირას მიყუჟულიყო და მუშტის ოდენად დალეული, ძალზე ცახცახებდა. თავს ადგა... ჩემი „ბატონის" შვილი!..

— ვინა ხარ? დაიღრიალა პეტრემ და მუშტ-მოღერებული დამეძგერა.

მე ხელი შევაშველე...

ჩვენ ხმაურობაში მთელ სახლს გამოეღვიძა, გოგომ დრო იპოვნა და სადღაც მიიმალა.

ამ ჟამად გადარჩა საცოდავი გაუპატიურებასა, მაგრამ ხვალ? ზეგ? ოხ, რამდენია ძალდატანებისა და უსინიდისობის მსხვერპლი! რამდენი ატარებს გულით ჯოჯოხეთსა, თუ სულ მთლად არ დაეცა და ქუჩა-ქუჩა არ დაიწყო წანწალი?!!...

რაღა თქმა გინდა, ჩემო ტროფიმე, რომ მეორე დღეს მე და პეტრეს დიდი შელაპარაკება მოგვივიდა... თვით პატივცემული მასპინძლებიც ლაზათიანად შემომელანძღნენ რადგანაც... ისინიც მე მამტყუვნებდნენ და პირმშო შვილის „ცელქობას" თითქმის კიდევაც ამართლებდნენ...

— ე რა ხვთის ჩეჩხლი ყოფილა, — მომაძახა ბებერმა, როდესაც პივლეს ყველა მისი საქციელი წამოვუყაჭე და გამოვუცხადე, რომ მე თქვენ სახლში დამდგომი აღარა ვარ-მეთქი... რაში ესიამოვნებოდათ?!...

—

აჰა, გავათავე ეს, შენთან გამოსაგზავნი წერილი, და ახლა კი უნდა ავიკრიბო ჩემი ბარგი-ბარხანა. ვიცი ბევრი გაჭირვება მომელი, მაგრამ...

— მერე სად მიხვალო? დამეკითხები; შენთვის „დაუდეგარი" ტყუილად არ დაურქმევიათო.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

— ვნახოთ!... პირველად მივალ ჩემ მანოსთან და თუ იმასაც რაიმე სიყალბე შევატყე, ოო!... მაშინ კი... მშვიდობით!... მაგრამ რას ვბოდავ?... თუ ამ ქვეყნად დევნილმა კაცმა ბოროტება-უსამართლობას ცხვირი ქვაზე არ უცეცქვა, მგონი საიქიოსაც ვერ მოისვენოს“!...

ია ეკალაძე

თიბათვე—97 წ.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

სიმღერა

ბედის მომლოდნე უბედო დავრჩი,
გამწარდა ჩემი სიცოცხლე-ყოფა.
სხვას ვერას ვამბობ, ამას ვიძახი:
იმ დედა-ჩემმა რისთვისა მშობა?
რად ჩაიმწარა ძილის წამები,
რად დამათირა იავ-ნანითა,
თუ ვერ ვნახავდი ერთხელ ნათელსა,
ვეხეტებოდი მუდამ ღამითა?!
თავით მესვენა ღვთის მშობლის ხატი,
გულს მიბრწყინავდა მაცხოვრის შანა,
და დედის ლოცვას მხურვალეს ჩემთვის
გვირგვინად უდგა თავს იავ-ნანა.
ამაოდ დარჩა მშობლისა ლხენა,
გაუკუღმართდა მისი იმედი:
დედა უძლური, შვილი ბეჩავი,
ორივე ვიწვით როგორც აბედი.
ვაი რა ფუჭად სიცოცხლესა ვლევ,
როგორ გაცრუვდა იმედი ჩემი.
რა ცუდს ალაგას გარიყა ზღვამა
ავრა გამლილი მსრბოლარი გემი!
როცა აღარ მაქვს საგანი სოფლად,
მაშინ მხოლოდა სიკვდილს-და ველი...
რა ნუგეშია სიკვდილის ნატვრა?
ვერ ვანუგეშებ თავს მე იმითა!
რა მადლი არის სიცოცხლისათვის

ცივს სამარეში ძღომა ძილითა,
და გულ-მოკლულად სულის დალევა,
მისვლა იმ სოფლად შავის პირითა?!
რა მივუტანოთ ამბავი გმირთა?
რით ვანუგეშოთ სამშობლოს მცველნი?
ნუ თუ ის ვუთხრა: ძლეულ ვიქმენით,
საქართველოზე ხარობენ მტერნი?!
ვაი რა ცუდ დროს ჯანღი დაგვეცა,
ვაი რა ცუდ დროს გაგვიტყდა გემი;
ვაი რა ფუჭად გული ვაძგერე,
უკვალოდ რჩება ნავალი ჩემი!

ვაჟა-ფშაველა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

შემდეგ რა იქნება?

(ამბავი)

კოტე მურღიკისა

პავლე პოლუშინი—ლამაზი და გონიერი ბიჭიკო იყო და მასთან საშინელი ცნობის-მოყვარე.

— მამა!—კითხულობდა ის,—ხვალეც ისეთივე დღე იქნება, როგორც დღეს?

— ეს უფალმა ღმერთმა უწყის, შვილო,—ეუბნებოდა მამა,—ხვალ მოწმენდილი დღე იქნება თუ მოღრუბლული.

— იმ დღის შემდეგ კიდევ სხვა დღე იქნება?

— სხვა, შვილო, სხვა.

— იმის შემდეგ კიდევ დღე იქნება და ისე დღე დღეს მოჰყვება?

— მოჰყვება, შვილო, მოჰყვება.

— შემდეგ რაღა იქნება?

— იქნება ის, რასაც ღმერთი მოგვცემს.

მაგრამ იმას ეს პასუხი არ აკმაყოფილებდა და ყველას იმასა ჰკითხავდა: შემდეგ რა იქნებაო?

შემდეგ იქნება ის, რომ შენ დიდი გახდები და სასწავლებელში ივლი,—უთხრა უფროსმა ძმამ ალექსიმ.

— შემდეგ რაღა იქნება?—ეკითხებოდა პავლე.

— შემდეგ გიმნაზიაში შეხვალ.

— შემდეგ რაღა იქნება?

— უნივერსიტეტში შეხვალ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

— შემდეგ....?

— ეჰ! მოჰყევი კაჭკაჭივით რატრატს!

— არა, ალექსი, გეთაყვა მითხარი, შემდეგ რა იქნება?

— შემდეგ ის იქნება, რომ შენ ბუხრის-მწმენდავი გამოხვალ და ბუხრები უნდა სწმინდო და სწმინდო...

— არა! ეგ ტყუილია.

იმ ნაირად იყო დარწმუნებული ამ სიტყვების სიყალბე-სიცრუეში, რომ ალექსის განშორდა... და ყოველთვის იმას ფიქრობ-კითხულობდა: შემდეგ რა იქნება?

რადგანაც ადამიანი ამაზე ვერაფერს ეუბნებოდ, პირუტყვთ მიმართა, თავისს ცალთვალა, საბრალო ბებერ ძაღლ მირზას. მაგრამ რა უნდა ეთქვა იმისათვის გადაყრუებულ-გადამღრძვალ მირზას! შუაზე მოწყვეტილ კუდის ქნევისა და ლაქუცის მეტი რა იცოდა.

ამ კითხვით კატასაც მიმართა, მაგრამ ამ ნაცრის ფერ ფისუნა კატას რა უნდა ეთქვა იმისათვის, რომელსაც კრუტუნისა და თაგვების დაჭერის მეტი არა იცოდა-რა.

მტრედთა გუნდსაც მიმართა, მაგრამ იმათი ღუღუნისა რა უნდა გაეგო?

ბოლოს თევზთაც მიმართა, იმ ოქროს-ფერ თევზთ, რომელნიც ზარის რეკის ხმაზე ტბიდგან ნაპირას გამოდიოდნენ, მაგრამ რას ეტყოდნენ იმას თევზნი, რომელსაც კაცზედაც კი ნათქვამია: «უენოა, როგორც თევზიო!»

წყნარსა და მშვიდ საღამოობით ზეცას შეჰყურებდა... ცისაგან პასუხს ელოდებოდა, მაგრამ ცაზე პატარა, ვერცხლის ფერი ღრუბლები დაცურავდნენ და ცაც თევზივით უსიტყვო იყო.

ბევრი სათამაშოები ჰქონდა, მაგრამ ისინიც მალე მობეზრდნენ.

— ეს რა საყურადღებოა, — ფიქრობდა თავისთვის — სათამაშო ყველა ერთი და იგივეა. ყველა სათამაშო სცდილობს ცოცხალს, ნამდვილს რასმეს მიბაძოს, მაგრამ ვერ მოუხერხებია... თუნდა-ეს პატარა გორგოჭკლები!?. უხეიროდ მიბაძვაა, სხვა [ა]რაფერი!.. ხალხი კი ერთობა ამაებით!..

სათამაშოებს ზიზღით გადაჰხედა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბევრსა კითხულობდა და ფიქრობდა, მაგრამ თვითეული წიგნი ჯავრსა ჰგვრიდა, რადგანაც იმას არ აძლევდნენ, რასაც იმისი გული მოწადინებულ-მოწყურებული იყო...

— ვნახოთ, — ფიქრობდა იგი, — შემდეგ რა იქნება!..

ხკოლაში გულ-მოდგინედ სწავლობდა; მაგრამ არავითარი სწავლა-მეცადინეობა იმის გულ-გონებას არ აძლევდა მას, რაც ენატრებოდა. სკოლაში, ტოლ-ამხანაგთა შორის ის უცხოსავით იყო და ყმაწვილურ იმედ-აღტაცებით აღსავსე სიცოცხლე იმის თვალ-წინ სიზმარებრ მიმდინარეობდა.

— ოჰ! — ფიქრობდა იგი, — ბევრი ძალ-ღონე და მოთმინება არის საჭირო, რათა მთელი სიცოცხლე ბნელაში გაატარო.

ცდილობდა აღარა ეფიქრნა-რა; მთელი საათობით თვალებ დახუჭული თავისს საყვარელ კუნჭულში მოიკრუნჩხ-მიიმალებოდა, მაგრამ ერთსა და იმავე მტანჯავ, თავის მომაბეზრებელ საკითხს გაჰქონდა ყურებში ზუილი: შემდეგ რა იქნება?

გიმნაზიის მეშვიდე კლასში იყო, რომ ერთხელ გეოგრაფიის მასწავლებელთან მივიდა.

— გეთაყვა, სოსიპატრ პეტრეს ძევ, მითხარით, შემდეგ რა იქნება?

— როგორ თუ შემდეგ რა იქნება? — გაუკვირდა მასწავლებელს. მე თქვენი არა მესმის-რა. ნამდვილად არა მესმის-რა: იქნება ის, რაც იყო...

— არა! აი მე რას გეკითხებით... ჩვენი დედა-მიწა რომ სულ წინ, წინ მიისწრაფის... როგორც ზარბაზნიდგან გასროლილი ტყვია, მიდის და მიჰფრინავს... სად მიფრინდება და მაშინ ყველა ჩვენგანის თავს რა იქნება?

— ეჰ, რის გაგება მოგიწადინებიათ?.. ცოდნა იმისი, რაც არც ერთმა სწავლულმა არ იცის... მანდამდის მეცნიერება არ მისულა...

— მივა კი ოდესმე?

— ამაზე ჩვენ არა ვიცით-რა... ან რა საჭიროა ეგ თქვენთვის?

— როგორ თუ რა საჭიროა?.. ცოდნა იმისი, რა მომივა ხვალე, დღეს, ერთის საათის შემდეგ, რამდენიმე წუთის შემდეგ?

— უნდა იცხოვრო!.. ეს არის მთლად ჩვენი ცოდნა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

— სიბნელეში?!

— რათა სიბნელეში... მეცნიერების სხივ ქვეშ...

— რომელსაც იგი არ ანათებს?..

— თქვენ მეტის-მეტად ამაყი და გამომცდელი ჰყოფილხართ... ყველა ეს ჭკვის სიამაყეა... სიამაყე ცოდნისა...

— სიამაყე უცოდინარობისა, სოსიპატრ პეტრეს ძევ!

— თუნდაც, უცოდინარობის სიამაყე... აი თქვენ რას გეტყვით: გააკეთეთ ის რაც თქვენს ცხვირს წინა ძევს. საქმე ბევრია!.. ძრიელ ბევრი!..

ამ სიტყვებით მასწავლებელი მოშორდა, ანუ უკეთ ვსთქვათ, თითონ მოშორდა მასწავლებელს ხელ-ცარიელი...

— რა ვუყოთ! — ფიქრობდა იგი, — ხელი უნდა მოვკიდოთ და გავაკეთოთ ის, რაც ჩვენს წინა სძევს... თუ კი ჩვენს ცხვირს იქით ვერაფერსა ვხედავთ...

ჩვეულებისამებრ გულმოდგინედ დაიწყო-გაკვეთილების სწავლა, ცდილობდა ყველაზე მაღლა მდგარიყო. იქნება მაშინ მაინც დავინახო, რასაც ეს თავები ჰფარავენო. უპირველეს ყოვლისა პირველი შეგირდობაა საჭირო. ეს თავისს პაწაწა წრეში ყველაზედ მაღლა დგომას ნიშნავს. და, მართლაც, გაუჭირვებლივ მიიღო ოქროს მედალი.

რომელსაც ბრწყინვალე აქტზე არქიელმა კურსის დამთავრების მოწმობა და მედალი ჩააბარა და მუსიკამ იმის სახელობაზე ტუში დაუკრა, იმან მუნდირებში მედიდურად გამოჭიმულ მასწავლებელთ გადახედა და გაიფიქრა:

— აი თურმე რა ყოფილა! ოღონდ გარედგან ყველა ბრწყინავ-ბჭყვრიალებდეს და ვინ დაგიდევს შიგნით ბნელა, თუ ნათელა...

უნივერსიტეტში შევიდა, მაგრამ დიდის ყოყმანით კი. დიდ ხანს ფიქრობდა რომელი ფაკულტეტი ამოერჩია: იურიდიული, რათა მოყვას-თანამოძმეთა სიმართლე და უფლება დაეცვა, სამკურნალო, რათა გარეგანი ესე იგი, ხორციელი სარგებლობა მოეტანა, თუ ბუნების მეტყველებისა?.. სიბრძნე და სინათლე ჩვენის ცოდნისა ხომ ბუნებაში ძევს, რადგანაც ჩვენ ყველანი ბუნების შვილნი, იმისგან გამოსულნი და მასთან განუყრელად, შეკავშირებულნი ვართ...

ეროვნული ბიბლიოთეკა

თუ მათემატიკის მეცნიერებისთვის მოეკიდა ხელი, რათა იმის საშუალებით მისწვდომოდა მიუწდომელს და გაეგო შემდეგ ბუნება და კაცი რა გვარი იქნება... მართლა, შემდეგ რა იქნება?...

უნივერსიტეტში 10 წელზე მეტი დარჩა. ყველა ფაკულტეტზე დაჯდა, მთელი უნივერსიტეტის მეცნიერება შეისწავლა, მაგრამ საუკუნო საკითხი უფრო გარკვევით აღსდგა იმის გონების თვალწინ: შემდეგ რა იქნება?

ამხანაგნი იმას მსუბუქ სიტკბოების გზისაკენ ეწეოდნენ, მაგრამ ვერ დაიყოლიეს. იქნება იმისათვის, რომ იმისი თავი, სამუდამოდ ერთისა და იგივე კითხვით იყო შებოჭილი, და წიგნებით გართული, რომლებშიაც დიდის კითხვის დიდს პასუხს ეძებდა.

გავიდა ხანი და ის კი ისევ ბავშვივით უმანკო, სულით და გულით ქვეყნიურ ხორციელ ტალახისაგან შეუმწიკვლელი დარჩა. იმის პლატონიურ ოცნებას, ნათელ ფიქრ-აზრთ და მისწრაფებათ არავითარი მზაკვარება არ მიჰკარებია.

— ჰააა!..—ფიქრობდა ის—იქნება ამ სოფლად ცხოვრებისათვის საჭიროა ქვეყნიური ადათი, ჩვეულება და კანონები აღვასრულოთ. არა არს კეთილ მარტოოდენ ყოფნა კაცისა. იქნება საჭიროა კაცი მეოჯახე იყოს.

ერთ მშვიდ, წყნარ და გონიერ ქალთან მივიდა, რომელსაც დიდ ხანს იცნობდა და ყოველთვის მოსწონდა.

— ნატო, მე თქვენთან ერთი საოცარი წინადადებით მოვედი.

— ბრძანეთ.

— მე იმ დასკვნამდის მივედი, რომ საჭიროა და მსურს კიდეც ცოლი შევირთო... ნაცნობ ქალებში ყველაზედ უმჯობესი შენა გნახე და გამოგირჩიე...

ქალი ამ დასკვნას არ მოელოდა... გაწითლდა თავი ძირს დახარა. ის კი თავისი ბრწყინვალე გრძნობით აღსავსე თვალებით გაშტერებით შეჰყურებდა.

— ნატო, რას მეტყვით?..

— რა უნდა გითხრათ?.. თუ თქვენი გადაწყვეტილება გონივრულად მოფიქრებულ-აწონილ-დაწონილია... ხუმრობა, ან სათამაშო საქმე ხომ არ არის!.. ეს გულის საქმეა... უპირველეს გულს დაეკითხეთ...

— მე ვკითხე კიდეც—წაიჩურჩულა იმან—და ნება დამრთო!

ქალს გაყინული ხელი გამოართვა და წყნარის, მორცხვის, მაგრამ ხანგრძლივი კოცნით დაეკონა. მერე ერთბაშად წამოხტა და ოთახში სიარული დაიწყო.

— ნატო, იცი რა?—წარმოსთქვა უცებ—იცით, რომ ამ ერთი ფიქრით, ამ ერთი გადაწყვეტილებით მე ჩემსთავს თავისუფლად და მხიარულად ვგრძნობ... ჰო! ეს დიდი საქმეა!.. და ამაში... ჰო! ჰო! ამაშია დიდი პასუხი დიდ საკითხზე: შემდეგ რა იქნება? სიყვარული იქნება... წყნარი, განუწყვეტელი და ის მიმიყვანს მე იმ გასავალ კარებთან, რომელიც დიდხანს მტანჯავად ვეძებე... პასუხი იქ, არის წინ, ზურგში, რომელსაც ყველას ჭკუა-გონება მოუცავს... და რომელიც სიყვარულით აღსავსე ცხოვრებისაკენ გვიტაცებს.

ჯვარი დაიწერეს.

«სიყვარულით აღსავსე ცხოვრების» პირველ ნაბიჯიდგანვე შეამჩნია იმან ის ეკალ-ხორკლები, ურომლისოდაც ოჯახური ცხოვრება შეუძლებელია.

— ახ, ნატო! რამდენჯერ მითქვამს შენთვის, კაბაშურს თავის ადგილას დასდებდე ხოლმე. ვერ უყურებ, კიდევ საწერ მაგიდაზედ დაგიდვია... ქაღალდი რომ გაუსუფთავდეს, რაფერღა გაიწმინდება...

ეს საყვედური ან მშვიდობიანად ჩაივლიდა ან არა და ერთ კაი უშველებელს გამოიწვევდა.

— მაპატიე, ჩემო საყვარელო,—ეუბნებოდა ნატო,—რას იზამ, ხანდახან ადამიანს სრულებით გადაავიწყდება...

ანუ ამის მაგიერ გაბრაზებული პასუხი მოჰყვებოდა:

— ეხლა ეს მოიგონა!.. აიღე და გადააგდე თავის ადგილას... დიდი შრომა დაგჭირდება თუ ღმერთი გიწყენს!.. ისეც მთელს სახლ-კარს მე ვუვლი და ყველაფერზე მე ვზრუნავ...

ამას ზუზღუნი მოსდევდა, რაიცა ერთს საათს ან შეიძლება მეტიც გაგრძელებულიყო. ასე რომ ბოლოს, პალტოს წამოისხამდა და ოჯახურს სიყვარულსა და ბედნიერებას გაქცეოდა. ამას შემდეგ შერიგება, ცრემლები და კოცნა მოჰყვებოდა.

— ფუი! როგორი საძაგელი ცხოველი ყოფილა კაცი!—ფიქრობდა ის და ჭეშმარიტებად მიაჩნდა, რომ კაცი მართლა საძაგელი,

უტვინო «ცხოველია» და მეტი არაფერი. ამ აზრის განმტკიცებაში, განსაკუთრებითი ადგილი ამის უმაწვილს ეკავა, რომელიც ამ ქვეყნად ავადმყოფი, სუსტი დაბადებულიყო.

რა სიხარულს მიეცნენ, პირველად როგორი ტკბილ-სანეტარონი იყვნენ ის წამნი, როდესაც ამ უმაწვილმა ფეხი აიდგა და ტიტინი დაიწყო... როგორი საოცარის ალერსითა და სიყვარულით ეხვეოდა და ჰკოცნიდა ნატოსაცა და უმაწვილსაც!...

მაგრამ ამ თავდავიწყების წამებშიაც კი გრძნობდა, რომ ბნელური საკითხი უჩუჩუნებდა გულ-გონებაში, და თავს არ ანებებდა: შემდეგ რა იქნება? უკვე გარდაცვალებულის თავისი ძმის ალექსის პასუხი მოიგონა: «შემდეგ იქნება ის, რომ შენ სასწავლებელში შეხვალ, გიმნაზიაში, უნივერსიტეტში, და ერთი და იგივე იქნება, ერთი და იგივე...» იქა, იქ, შორს ჯანღით მოცულ მომავალში... საითკენაც მთელი კაცობრიობა მილტვის?.. ამ მწვავ საკითხს მედგარი ბრძოლა დაუწყო: «არა!—ფიქრობდა ის—მე გაგტეხ, ან შენ საიდუმლოს დავამსხვრევ... მე ჩავიხედავ იმ საიდუმლო კოლოფში, რომელსაც ესე გულ მოდგინედ უმალავ მთელს კაცობრიობას...» და ამ გამწვავებულ ბრძოლაში ნელ-ნელა ივიწყებდა თავისს ნატოსაც და უმაწვილსაც, თავისს საყვარელ პაწაწა პაშას, ავადმყოფს, რომელსაც, მაინც, დიდხანს არ უცოცხლია.

რამდენი ხანია სიყვარულისა და ალერს-ნებივრობის წყურვილი აღარ უგრძვნია. თანდათან გულცივობა და დაღვრემილობა ეტყობოდა. რაც მეტს ფიქრობდა, პასუხი იმდენად ღრმა მეტაფიზიკის ჯურღმულში ემალებოდა.

ცდილობდა ამ სოფელს განშორებოდა, ბერად აღკვეცილიყო, მაგრამ საკითხის გადაწყვეტას არც ეს საშუალება შველოდა. უფრო და უფრო მომეტებულად რწმუნდებოდა, რომ საკითხი გადაუწყვეტელი რჩებოდა, რომ მას ცივი ყრუ-უტყვი კედელი ეღობება, რომლის წინ მარტოდ-მარტო სდგას თავისის სატანჯველის კითხვით... აი ამ მარტოობაში არის ამოცანა ჯოჯოხეთურის ტანჯვისა... მარტოდ-მარტო, სამუდამოდ მარტო! თავის საკუთარ ძალ-ღონისა და ჭკუა-გონების სინაზარას არის მიტოვებული... დაუსრულებლივ თავისი საკუთარი ტვინი უნდა გამოსწოვ-გამოსუტოს...

საბრალო ჭკუაზედ შესცდა, ამბობდნენ, და მართლაც შემ-ლილს წააგავდა ბინძური, უსუფთაო, გრძელი, ჭუჭყიანის ფრჩხილებით; გრძელი, ადრე — გათეთრებული თმით; გრძელ დაჭმუჭნულ, დალაქულ და დაკერებულ ტანისაცმელში გახვეული; უგონო, მხეცური, ცეცხლივით მოელვარე თვალებით.

და აღარ თავდებოდა ეს ტანჯვა-მწუხარება, წლობით გრძელდებოდა. დრო-გამოშვებით იგი ყრუდ კვნესოდა, გულში იცემდა და მთელი არსებით გულის წადილის დადუმება სურდა... ცდილობდა სიმართლის და სინიდისის ხმა ჩაეჩუმებინა; ჩაეჩუმებინა ხმა საუკუნოდ მტანჯავ საკითხისა, მაგრამ ვერ შეეძლო.

ერთ ყინულიან დილას ქალაქ გარედ იპოვნეს: ლობეზე მიყუდებული იჯდა და თვალები ზეცისთვის მიეპყრო. მაგრამ ამ თვალებში რა იხატებოდა — ვერავინ ამოიკითხავდა.

გულის შემატკივართ იმისი გვამი აიღეს, გაბანეს, სუფთა ტანთ-საცმელით შემოსეს და მაგიდაზე დასდვეს. იწვა გამხდარი, ერთის საუკუნო ფიქრით, საუკუნოდ გამოუცნობი საკითხით გაბრწყინვალებული:

«შემდეგ რა იქნება?»

გ. მ—შვილი

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ივდითი

ტრაგედია ხუთ მოქმედებად

ჯაკომეტისა

მ ო მ ქ ე დ ნ ი პ ი რ ნ ი:

ივდითი.
ოლომფერნე — ასსირიელი ჯარის უმფროსი.
ელიაკიმი — ებრაელთ მღვდელთ-მთავარი.
ოზია — — მამასახლისი.
კარმი.
გოთონიელი.
ვალაი.
ელისაბედ.
დინა.
რაფი.
აზარია.
ადა და მისი შვილი.
დარაჯი.
ლევიტები, ჯარის-კაცნი, უმფროსნი, ხალხი, მონები.

(634 წელს ქრისტეს შობამდე).

მოქმედება პირველი.

რამდენიმე დარაჯი უნაყოფო კლდიან მთაზედ, შურდულებით. ძირს ვიწრო მინდორი, ქვიშიანი, ამომწვარი. მუხის ხე. მტირალი ადა, რომლის მუხლზედ მისძინებია მის შვილს. ხალხი—ზოგნი სხედან, ზოგნი დგანან; იმათ შორის რაფი. შუა სცენაზედ დაჩოქილი აზარია ლოცულობს. უბრალო ტანისამოსი აცვია ყველას, თავს ნაცარი აყრიათ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სცენა I.

აზარია (წამოდგება, სხვანიც ადგებიან). მგონი საკმარისად შევისვენეთ. ერთი ეს მთებიც დავათვალიეროთ.

ადა. მე სიარული აღარ შემიძლიან; ფეხთაგან სისხლი მდის. ძლივს მივაძინე ჩემი იზმაილი... რაც მომივა, მომივა... მე ამას ვერ გავაღვიძებ. წადით, ძმანო, და თუ წყალი იპოვოთ სადმე, მეც ნუ დამივიწყებთ.

რაფი. ხომ არ გაგიჟებულხართ, ხალხო, აქ წყალს რა უნდა, ამ უდაბნოში?! ვერა ხედავთ, როგორ ამომწვარა აქაურობა? წყალის ძებნას, ღმერთი, რჯული, ის გვირჩევნია, ჩვენი ხელითვე სამარე გავითხაროთ. კიდეც რომ ყოფილიყოს აქ სადმე წყარო, ამოდენა გვალვა არ გააშრობდა? რაც არხები გვქონდა, რაც კი რუები იყო, ყველა მტერმა შეგვიკრა... ქვეყანა იწვის... თვით ღმერთიც კი განრისხებულია ჩვენზედ... განრისხებული რომ არ იყოს, განა ამ დღეში ჩაგვაგდებდა?!. დედა-მიწა დასკდა, დედამიწას ალი ასდის, და თქვენ კი აგიჟინიათ: წყალი უნდა ვიპოვოთო...

დარაჯი (მთიდან). ხალხო, ღრუბელი!

ყველანი. ღრუბელიო?! აბა?! აბა?!

დარაჯი. აგერა, თეთრად არ მოჩანს!... აღმოსავლეთისაკენ!

აზარია. ნუ გეშინიანთ, ძმანო, ღმერთი ეგრე ადვილად არ გაგვწირავს. ხედავთ, ღრუბელი მოგვივლინა თავის წყალობის ნიშნად. ღმერთი, იმისმა მადლმა!..

დარაჯი. გაქრა ღრუბელი! გაქრა!

რაფა. ოჰ, თქვე უბედურნო! ოლომფერე მოდის; თან უთვალავი ჯარი ახლავს; მისგან აყენებული მტვერი ცასა სწვდება და თქვენ კი ღრუბლად გელანდებათ, თქვე ბრმანო, თქვენა! ამ დროს წვიმა გაგიგონიათ განა? განა არ იცით, რომ მარტო შემოდგომაზედ წვიმს ხოლმე ჩვენში? მაშ ამ შუა ზაფხულში ღრუბელს რას შესჩერებიხართ? ტავრის და

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლიბანის მთებ შორის კალიასავით მოედო მტერი ჩვენს ქვეყანას და ყველგან სისხლით აავსო ძველთაგან გაჭრილი არხები. ეფრატიდგან დაწყებული ზღვის კიდემდე, თვით დიდებული დამასკი, თვით ძლიერი არაბეთიც კი მტერმა დაიმორჩილა და ჩვენ უნდა შევებრძოლოთ? ვინ იქნება თავზედ ხელ-აღებული, რომ მის ძალას შეება, როდესაც თვით მზეც კი მის მომხრედ გამხდარა? მზე ღვთაება ბაბილონისა, მას თაყვანსა სცემენ ჩვენი მტრები და ისიც გვებრძვის და კიდეცა გვჯობნის.

ხალხი. მართალია! მართალია!

აზარია. ნუ აჰყვებით, ძმანო! ღმერთსა ჰგმობს ეგ უბედური! ჩასაქვავებელია! მზე კი არა, ჩვენ ემაგისთანა სულმოკლენი წაგვახდენენ. რაც უნდა ვაჟ-კაცი იყოს და ქვეყნისთვის თავგანწირული, მაგგვარი სიტყვა გულს წაუხდენს და შეასუსტებს. ოჰ, კარგად გიცნობ, რაფი, შე ურწმუნოვ, შენა! შე უხასიათო! შენ ღმერთი მარტო გაჭირვებაში გაგონდება. დღეს ჭეშმარიტ ღმერთსა ლოცულობ და ხვალ კი კერპთ წინაშე დაიჩოქებ და მსხვერპლს შესწირავ. შენი ღმერთი, შენი სარწმუნოება—შენი სარგებლობაა და საიდგანაც მეტს გამოელი, ლოცვასაც იქით მიმართავ ხოლმე. ასსირიელები რომ დავამარცხეთ და სალოცავად წავედით, შენც ჩვენთან იყავ სიონში; მაგრამ შემდეგ, როცა ნახე, რომ ძალით მტერი გვჯობნიდა, ჭეშმარიტ ღმერთს ზურგი შეაქციე და თაყვანი ეცი სხვის ღმერთებს—კერპებს. იქ ვერას გახდი და ისევ ჩვენკენ მობრუნდი? ნეტავი რა გწადიან? რა გინდა, რა განძრახვით მოსულხარ, შე ლაჩარო, შენა!...

ჩაფი. თუ ლოცვას იტყვი, მე მგონია საკმარისად და ამასთან გულ-წრფელადაც ვემუდარებით ღმერთს; აოხრებული ქვეყნისთვის შეელასა ვთხოვთ; მაგრამ ხსნა არსაიდგან არის. ალბად ღირსნი არა ვყოფილვართ მის შეწევნისა, რომ ასე უნუგეშოდა გვტოვებს. და თუ კი ღირსნი არა ვართ, გამაგრება რაღა საჭიროა? ტყუილად რაზედ ვიტანჯებით? არა

სჯობიან, ხალხი შევყაროთ და დავეკითხოთ... შევიყაროთ და მერე მე ვიცი, რასაც დაადგენს სინედრიონი!.. ბრძოლა შეუძლებელია, უნდა დავმორჩილდეთ!

აზარია. ჩვენი მამასახლისი მაგას არ იზამს. ის ვაჟკაცია და ცოცხალი მტერს არ დანებდება.

რაფა. რაც უნდა ჰქნას... ოღონდ ჩვენ კი თავი დაგვანებოს... არა, ცხვრის ფარა ხომ არა ვართ, რომ საკლავად გაგვირეკოს!.. ის არა სჯობს, ასსირიელთ დაგვატყვევონ და ეფრატისაკენ წაგვასხან... იქ არის დამონავებული ჩვენი ერი... ჩვენს ნათესავებს მაინცა ვნახავთ. აქ სიკვდილს, მე იქ მონება მირჩევნია.

აზარია. აქ სიკვდილი გერჩივნოს, შენს მიწა-წყალში! სამშობლოში სამარეც კი ტკბილია!

ადა. ვაჟკაცი ვიყოთ და აგრე გული გავიტეხოთ!

ხალხი. შევკრბეთ, სინედრიონს დავეკითხოთ!

აზარია. სმენა იყოს, ძმანო! ერთი სამაგალითო ქალია ჩვენ შორის; ლოცვით და მარხულობით მოუპოვებია მას სასუფეველი ღვთისა, ჯერ იმას დივეკითხოთ, იქნება კეთილი გვირჩიოს რამე.

რაფა. ეგ-ღა გვაკლდა, ახლა ქალებს დავეკითხოთ. თუ რჩევა გინდათ, მოსეს დაეკითხოთ: იმაზედ უკეთესს არავინ რას გირჩევთ. წინასწარმეტყველთა წიგნში დაწვრილებით არის აწერილი ყველა უბედურება და ყველა განსაცდელი რაც დღეს ჩვენს ქვეყანას აუტყდება. ცხადად არის იქ აწერილი ჩვენი ათხრება, ჩვენი დაწიოკება... ის-ღა გვაკლია, რომ ჩვენი შვილების ხორცსა ვჭამდეთ, ჩვენ უბედურნი! მაგრამ, ნუ გეშინიანთ: მაგასაც მალე ვნახავთ! თუ ასე გავჯიუტდით, მოგვშივა და...

ადა. ჩუმად, შე ურცხვო! მე მაინც შემიბრალე, მომაკვდავი შვილი წინ მიდევს.

აზარია. აგერ მამასახლისი მოდის, თან გოთონიელი და კარმი მოსდევენ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სცენა II.

იოზია. რა მოხდა, ძმანო, რას ღელავთ?

ხალხი. წყალი! წყალი გვწყურია!

რაფი. ლამის დავიხოცნეთ! ამ კლდეებში წყალს რა უნდოდა, რომ აქ გვაძებნინებ?!

გოთონიელი. განა დღეს წყალი არ დაგირიგდათ? იქნება ყველას არ ერგო?!

ბავშვი. დედა, წყალი! აკი მპირდებოდი, წყალზედ მივდივართო? აბა სად არის? წყალი, დედა, წყალი!

რაფი. ემანდა! ხალხის ნაცვლად ეგ ბავშვი გაძლევთ პასუხს.

ადა. ჯოჯოხეთი იქ კი არა, აქ ყოფილა, უწუგეშო დედის გულში! განა რა დავაშავეთ ისეთი, რომ ასე სასტიკად დაგსაჯე, ღმერთო?

რაფი. (იოზიას) რაღას ელი? რის იმედი გაქვს?

იოზია. ღვთისა.

ხალხი. (სასოწარკვეთილი გარს შემოეხვევა.) წყალი! წყალი!

რაფი. ხომ ხედავ, რა ყოფაში ვართ! ოჰ, ნეტავი ოლოფერნე მოვიდეს და ერთიანად ამოგვჟლიტოს... ამ ტანჯვას მაინც მოგვარჩენს!

იოზია. დეე, მოვიდეს! დეე, თუ შეუძლიან, ეს კლდეები ასწიოს და ზედ თავზედ დაგვანგრიოს! მაგრამ არ შეუძლიან, არა! მე გულ-მაგარი ვარ, ძმანო, და ისევე მაგრა მიჭირავს ეს ხმალი, როგორც მაგრა ჩვენთ წინაპართ ეჭირათ იგი. აგრე ადვილად გულს როგორ გავიტეხ?! ბევრი შავი დღე უნახავს ჩვენს ქვეყანას, ბევრი ამაზედ უარესი განსაცდელი გამოუვლია... პირველი ხომ არ არის მტრის შემოსევა! ბევრჯელ შემოგვსევიან ურჯულონი, ჩვენი ქვეყანა აუოხრებიათ და გაუნადგურებიათ... მაგრამ ჩვენი პატარა ქალაქისათვის კი ვერა დაუკლიათ-რა... მდგარა თავისთვის მტრისაგან უძლეველი ჩვენი ქალაქი და მაღლა, ამაყად უფრიალებია თავისი დროშა! ბევრჯელ მომხდარა,

გარშემო სისხლის ზღვა მდგარა და ამ ზღვაში თავისუფლების იმედად მარტო ჩვენი მთიანი მხარე-ღა დარჩენილა. მოგვადგებოდა მტერი, გარს შემოგვერტყმოდა, მაგრამ თვალს ვერ აუწვდენდა ჩვენს მთებს; მდევებად, ბუმბერაზებად წარმოუდგებოდნენ ჩვენი წინაპრები და შეშინებული და შერცხვენილი მიეშურებოდა ხელ-ცარიელი. დღეს რაღა დაგვემართა, ძმანო?! ნუ თუ ჩვენ კი ამ ქვეყნის შვილნი არა ვართ?! ნუ თუ სამშობლოს ჩვენ კი ვეღარ დავუმტკიცებთ სიყვარულს! ნუ თუ ისე წავხდით, რომ სახელოვანი სიკვდილისა გვეშინიან და მონობისა კი არა? თუ ჩვენც ძველებურად მაგარნი ვართ, მაგრამ ბუნება კი მხარს აღარ გვაძლევს?! იქნება დაინგრნენ ჩვენი მფარველი მთები და მტერს თავისუფალი გზა დაანახვეს? მაშ რა?! ორბად ხომ არა ქცეულა ურწმუნო ასსირიელი, რომ მეფურად დანავარდობდეს ცაში და შიგ სახლში გვივარდებოდეს?

რაფა. ორბის ფრთა რა საჭიროა, მთას ლომიც კარგად შეუვა.

იოზია. ებრაელ ყრმას ლომისა არ ეშინიან. ბევრჯელ უჯობნია და კიდევაც აჯობებს... ზედ შუაზედ გაგლეჯს!

აზარია. მაშ დავითის შთამომავალნი არა ვყოფილვართ!

რაფა. თქვენ ოლომფრე არა გცნობიათ, როგორც გეტყობათ. მეხივითა სჭექს და გრგვინავს...

იოზია. ჩუმად, უგუნურო! მეხი ღვთის ხელთ არის და ოლომფრე კი მატლია მის წინაშე.

კარმი. კმარა, შე ლაჩარო, შენა! გაჩუმდი, თორემ ძალად გაგაჩუმებ!

რაფი. მე კი გამაჩუმებთ, მაგრამ ამ ხალხს რაღას ეუბნებით?

იოზია. აი რას ვეუბნები ამ ხალხს: ძმანო, მონობას სიკვდილი გვერჩივნოს.

კარმი. და მაგასვე იტყვის სინედრიონიც.

რაფა. მაგისი რა მოგახსენოთ; ის კი ვიცი, რომ ერი სულ სხვას გაიძახის... ზღვასავითა ღელავს და ვაი იმას, ვინც წინ აღუდგება მის სურვილს... ისე წალეკავს...

ეროვნული ბიბლიოთეკა

კარმი. შენ ცილსა სწამებ ჩვენს თავ-განწირულ ერს!

რაფი. კარგი ერთი, გავათავოთ! ჩვენ გადაწყვეტილი გვაქვს, მტერს უნდა დავნებდეთ და გალავანის კარი გავუღოთ. ვისაც ეს არ მოსწონს, მობრძანდეს და წინააღმდეგობა გაგვიწიოს.

იოზია. მაშ აგრე? თქვენ წერას აუტანიხართ და მოკვდებით კიდეც! მტრის ხელით კი არა... თქვენი ძმანივე დაგხოცავენ, თქვე მოღალატენო!..

რაფი. აბა, ხალხო! (ქვას დასწვდება, ბევრნი სხვანიც აიღებენ) აბა, გაბედეთ! ჩავაქვავებთ! (იოზია, კარმი, გათონიელი ხმალ-ამოღებულნი არიან, რადგან საყვირის ხმა ისმის).

კარმი. ეს რა ხმა არის?

ხალხი. არიქათ, მტერი! თავს უშველეთ! (გაქცევას აპირებენ).

კარმი. შეჩერდით, ეგ საყვირი მტრისას არა ჰგავს.

აზარია. იქნება თავს დაგვტრიალებს მთავარ-ანგელოზი გაბრიელი?

იოზია. ნუ გეშინიანთ, ძმანო, ეგ საყვირი მოსე წინასწარმეტყველისაა, იგი მარტო ლევიტებს აქვთ და მით ატყობინებენ ხალხს—შეკრბით, მღვდელთ-მთავარი მობრძანდებაო. ვინ იცის: იქნება იერუსალიმით მობრძანდებიან ჩვენკენ ლევიტნი.

ადა. რაო? ვინ მოდის?

დარაჯი. პირქვე დაემხეთ, ხალხნო! მღვდელთ-მთავარი მობრძანდება.

რაფი. მღვდელთ-მთავარიო? (ხალხი დაიჩოქებს, მთაზედ ელიაქიმი გამოჩნდება და ნელ-ნელა ჩამოდის).

სცენა III.

(ელიაქიმს წინ ორი ლევიტი მოუძღვის ვერცხლის საყვირებით).

ელიაქიმი. (ხალხზედ ხელ-გაპყრობით.) გაკურთხოთ, ძმანო!

იოზია. თვით ღვთის განგება იყო შენი აქ მოსვლა.

ელიაქიმი. აღსდექით, ძმანო! (ჩამოვა. უბრალო ტანისამოსით, ფეხშიშველი, თავს ნაცარი აყრია).

ეროვნული ბიბლიოთეკა

აზარია. რას გვეტყვი სანუგეშოს? რა ამბავი მოგვიტანე?

ელიაქიმი. დიდი რამ მოგიტანეთ, ძმანო—სარწმუნოება და იმედი. საშინელ ყოფაშია იერუსალიმი, ტირილის და გლოვის მეტი აღარა ისმის-რა: ისე შეშინდა ხალხი, რომ თვით სიონში ლევიტების გალობის წილ ცრემლით სავსე გოდება-ღა სდგას; ცეცხლიც კი აღარ ანთია საკურთხეველზედ... იქ ავკრიბე, ძმანო, ეს ნაცარი და თავს წავიყარე; მაგრამ გლოვა მიცვალებულისა უნდა და არა ავადმყოფისა. მე თვალ-წინ მიდგას ჩვენის ქვეყნის ძლიერი და დიდებული მომავალი; მწამს მის ბრწყინვალე აღდგომა... არ მომკვდარა, მხოლოდ სძინავს... მის გლოვა ცოდვაა, ძმანო. ქარს მივცეთ ეს ნაცარი და იმედით შევხედოთ მომავალს. მართალია, ქვეყანა ლამის ცრემლმა წალეკოს; მართალია, საშინელი ძალით შემოგვესია მტერი, აგვიკლო და წარგვატყვევნა; მართალია მშველელი არავინა გვყავს... თვით მეფეც კი... იქნება იკითხოთ, სად ბრძანდება ჩვენი მეფე, რატომ არასა ზრუნავსო? დიდი ხნის პატიმრობით შეწუხებული ისეთ ლხინსა და ქეიფშია მეფე მანასე, რომ გეგონებათ დამარცხებული მეფე კი არა, გამარჯვებული ჯარის წინამძღოლი არისო. ზის თავისთვის სასახლის ბაღში, გარს რჩეული ქალებიახვევია და მათთან მხიარულობს სწორედ იმ დროს, როდესაც მისი ქვეყანა აახრა დაააწიოკა გალაღებულმა მტერმა; ქალს ნამუსი აღარ შეარჩინა და ჩვენ... ლამის ჩვენც მანდილი დაგვხურონ! კმარა, რაც შევრცხვით! როდესაც მცონარე მეფე თავის წმინდა მოვალეობას ჰღალატობს, მოსეს მოადგილემ—მღვდელთ-მთავარმა უნდა აიღოს ხელთ მახვილი და წაუძღვეს ჯარს... კიდით-კიდემდე მოვიარე ჩვენი ქვეყანა, ყველგან ვიყავი, სადაც კი იორდანის ნაკადულს მიუღწევია, და ყველგან სამშობლოს თავისუფლებას და მტრის განდევნას ვქადაგებდი. და აღსდგა ებრაელი, აღსდგა თავით-ფეხამდე შეიარაღებული და ერთხმივ გაიძახის მთელი ერი: სამშობლო და ღმერთიო!

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ოზია. ოჰ, რა კარგ დროს მოხვედი! აქ ამბოხება იწყებოდა, კინაღამ ქალაქში მტერი შემოუშვეს.

ელიაქიმი. მაგას არ დავიჯერებ.

რაფი. ბევრიც რომ ვიძახოთ — სამშობლო და ღმერთიო — ვეღარას გავაწყობთ: ქვეყანა მტრის ხელთ არის! დღეს არა, ხვალ ჩვენც დაგვიმორჩილებს. ქვიშათა უმრავლესია მტრის ჯარი და...

ელიაქიმი. შენ მტრის ჯარსა სთვლი? სრულიად უიარაღონი იყვნენ სამუელი და მოსე და მტრის ურიცხვ ჯარს კი სჯობნიდნენ. ლოცვით სჯობნიდნენ, იმ ლოცვით, რომელსაც მადლი მიუძღვოდა ღვთისა წინაშე და მეხსა სცემდა ურჯულოთა რაზმს. სამასი კაცით ათი-ათასს შეაყენებდნენ ხოლმე. გაგეგონება მორის მინდორი, ჯერაც არ გამშრალა იქ ამოჟლეტილ ურჯულოთა სისხლი. ოზეკის ბრძოლაში მუჰის ტოლ გუნდად იყვნენ ებრაელნი, მაგრამ ოც-და-ათი მეფე დაამარცხეს, ოც-და-ათი გვირგვინი დალეწეს, ოც-და-ათი სამეფო დაიპყრეს. გაიმარჯვეს, რადგან მადლით სავსე ისუ ნავეს თვით მზეც კი ეხმარებოდა. ნუ გეშინიანთ, ძმანო! ჩვენ თვით ღმერთი გვიდგას მხარში, თვით ღმერთი იბრძვის ჩვენთან. ღვთით, ძმანო! და „ღვთით“ გამარჯვება ყოველთვის ჩვენი ყოფილა და ეხლაც ჩვენი იქნება. ალბად შევცოდეთ რამე, ალბად დავივიწყეთ სახელი ღვთისა, რომ ეს განსაცდელი მოგვივლინა; შევინანიოთ ცოდვანი ჩვენნი, შევინანიოთ და შენანებით განწმენდილებმა მსხვერპლი შევწიროთ ყოვლად შემძლებელს.

რაფი. თუნდა დღესვე, თუნდა აი აქვე, თუ-კი მაგითი გვეშველება რამე.

ელიაქიმი. (გაბრაზებული) რაო? ეგ ებრაელმა სთქვა, თუ ურჯულომ, კერპთ-თაყვანისმცემელმა? ნუ თუ არ იცი, უბედურო, რომ მსხვერპლს ღმერთი მარტო თავის ტაძარში შეიწირავს, თავის საკურთხეველზედ და არა სადმე მთაში მუხის ქვეშ? მართლა ღირსნი ვართ ღვთის რისხვისა ჩვენ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ურწმუნონი, სულ-მდაბალნი და გარყვნილნი! იქამდის წავხდით, რომ უცხოელებთან ერთად იმათ კერპებსა ვლოცულობთ და ამის ჯილდოდ როსკიპთა სიყვარულითა ვტკბებით. ჩვენი ქვეყანა მაშინ დაიღუპა, როდესაც თვით მეფემ უღალატა თავის სამშობლოს, როდესაც თავისი ერი და იმისი ბედი მტერს მიჰყიდა! მაშინ დაიღუპა ჩვენი ქვეყანა, მაშინ შელახეს წმინდა ტაძარი, მაშინ დაასვენეს სოლომონ ბრძნისაგან აგებულ საკურთხეველზედ კერპი ბაალისა და მსხვერპლად ჩვენი სისხლი შესწირეს. მაგრამ ველარ გაძღა ჩვენი სისხლით...

რატი. ჰო და რაც მალე დავისჯებით, ისა სჯობიან. კარი გავუღოთ, მოვიდეს ოლომფერ და დაგვატყვევოს.

ელიაქიმი. შერცხვენილი იყოს, თვით მტრისგანაც კი შერცხვენილი იყოს და უკუნეთი უკუნისამდე დაწყევლილი, ვინც მონობა და ტყვეობა ირჩიოს.

იოზია. მონობას ვინ ირჩევს, რას ბრძანებ? ხალხს წყურვილი აწუხებს და იმიტომ ღელავს. წყალი რომ გვქონდეს...

რატი. მაგაზედ ადვილი რაღა არის: აიღე ყავარჯენი და კლდეს შემოჰკარი, მაშინვე წყარო წამოსკდება.

ელიაქ. მე მოსე არა ვარ, რომ მაგდენი შემეძლოს, მაგრამ შვილი და მემკვიდრე ვარ აარონისა და... ყველამ იცოდეთ: ვინც კიდევ გაბედავს და დამორჩილებას ითხოვს... დავსწყევლი, განვდევნი კრებულიდან, ჩავაქვავებ. (ხალხი შეშინებული თავს დაღუნავს.) ეს ქვეყანა, რომელსაც ეგრე ადვილად იმეტებთ, რომელიც გინდათ თქვენს მოსისხლე მტერს ჩაუგდოთ ხელში, ეს ქვეყანა თქვენი არ არის. ეს ქვეყანა, უფალმა თქვენ წინაპართ უბოძა. მათ თავიანთი სისხლით მორწყეს იგი და ააყვავეს. აქ მტერი არ უნდა შემოვიდეს—ამას მარტო მე კი არა, ამას მამა-პაპათა სამარენი გაიძახიან, და ვაი თქვენ, თუ ეს ხმა არ გესმით: დედა-ბუდიანად ამოსწყდებით, გეყურებათ, დიდით-პატარამდე ამოსწყდებით, თუ ამ წმინდა მიწას მტრის ფეხი შეეხოს.

ბავშვი. (წამოვარდება) დედა, მიშველე, ვკვდები! (წაიქცევა.)

ადა. მიშველეთ!

რაფეი. ხედავ! დასტკბი ამათი ტანჯვით!

ხმები. (შორიდან) წყალი! წყალი! წყარო ვიპოვეთ!

ადა. (თითქო სიზმარში არისო) წყალი! წყალი უპოვნიათ!

ხმები. (უფრო ახლო) ივდითმა იპოვნა! ივდითმა! გზა უყავით!

ელიაქ. ეს ქალი ვინ არის?

კარმი. ივდითი გახლავს გედევანის გვარისა, მანასეს ქვრივი სამაგალითო ცხოვრების ქალია... ქალაქში არ დადის, შავებს არ იცვლის და უბიწოდ, წმინდად ატარებს დროს ლოცვით და ღვთის ვედრებით გატაცებული.

ადა. (შემომავალ ივდითს) ივდით, მიშველე! იზმაილი მიკვდება!

სცენა IV.

ივდითი. (დაღლილი, ქშენით) წყალი გიპოვნეთ, ძმანო! (ელიაქიმს დაინახავს და დაიჩოქებს) მაკურთხე, მამაო!

ელიაქ. (ხელს გააპყრობს) ალსდექი, შვილო! სად არის წყარო? ან როგორ იპოვნე?

ივდითი ღმერთმა მაპოვნინა.

ადა. სადა? სად?

შვედანი. სად არის, სადა?

ივდითი. აიმ მთის წვერზედ. ტიკებით წავიდნენ ჩემი ბიჭები, აქამდე კიდეც დაბრუნდებოდნენ.

ელიაქ. კურთხეულ იყოს სახელი ღვთისა!

ადა (კაბაზედ ჰკოცნის). ანგელოზი ხარ, ივდით!

ივდითი. ოჰ, უბედურო დედავ, აიყვანე შენი შვილი, ემაგ გზას დაადექ და წინ შეგხვდებიან.

ადა. გმადლობ. (გარბის. უმრავლესობა თან გაჰყვება, დანარჩენნი გარს შემოეხვევიან ივდითს.

ელიაქ. როგორ მიაგენ? გვიამბე, ივდით.

ივდითი. დიდი ხანი ვილოცე წუხელ; რომ ვლოცულობდი, გულის სიღრმეში რაღაც ხმა ვიგრძენ: ალსდექო,—მი-

ბრძანებდა,—აღსდექ, ივლით, ლოცვის დრო აღარ არის, აღსდექ და წადი. ავდექ და წამოვედი. მეც არ ვიცოდი, სად მივდიოდი, ან რისთვის, მაგრამ მივდიოდი, რადგან ის ხმა სულ გულში მიტრიალებდა: აღსდექ და წადი. მივდიოდი და ჩემი თვალითვე ვხედავდი ჩვენს უბედურებას: კომლი აღარსად ამოდიოდა, ადამიანი აღარსად სჩანდა და აქა-იქ მწარი კვნესა და ქვითინი რომ არ მსმენოდა, სწორედ ამოწყვეტილი მეგონებოდა ჩვენი ქვეყანა. ბევრი ვიარე და ბოლოს ერთს უბედურს შევხვდი: სამარიდან ამოყვანილსა ჰგავდა სიმშილისაგან მისუსტებული, ძლივს-ღა იძროდა, ცას შეჰყურებდა და, ვინ იცის, იქნება ემდუროდა და ჰგმობდა კიდეც. მე არ მეგონა, რომ ასეთ გაჭირვებაში ვიმყოფებოდით. გული მითრთოდა, ცრემლი ველარ შევიმაგრე; გაშტერებული უძრავად ვიდექ, იმ საწყალს შევცქეროდი და ნუგეშისცემას ვერ ვახერხებდი. ოჰ, რა საბრალო ყოფილა ადამიანი, როცა იგი სხვის ტანჯვას ხედავს, ცდილობს უშველოს რამე და თავის სისუსტეს და არარაობასა ჰგრძნობს. ასე ვიდექი უბედურად, გული ამემღვრა, ჩემს ულონობასა ვჩიოდი და უცბად ამ კლდეებმა მიიპყრეს ჩემი ყურადღება. უფრო მეტი ძალით შემომიტია წინანდელმა ხმამ: რა დროს ცრემლია, წადი, ამ კლდეში წყაროს იპოვი! საკვირველი სისწრაფით წამიტაცა რაღაც უცნაურმა ძალამ, საშინელს სიმაღლეზედ ამაქროლა, ხან აქეთ გამიყვანა, ხან იქით... დავფრინავდი, კი არ დავდიოდი. დაღამდა; არც მეშინოდა, არც ძილი მაგონდებოდა, არც მოსვენება; დარწმუნებული ვიყავ, რომ იქ წყალი უნდა მეპოვნა. ბოლოს დაღალულ-დაქანცული სადღაც მივეგდე, მაგრამ ამაოდ: მთვარის შუქზედ ყველგან წყალი მელანდებოდა, ყველგან წყლის შხუილი მესმოდა... წამოვარდებოდი—აგერ, წყალი ვიპოვნე-მეთქი! ხან აქეთ ვეცემოდი, ხან იქით... მთის წვერობიდან ურჯულოთა ბანაკს გადავხედე; ისე კარგად ვხედავდი, თითქო ხელის გულზე მი-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დევსო; დაფიქრებული დავცქეროდი მტრის ბანაკს... წარმომიდგა ჩვენი გუშინ სამოთხის დარად აყვავებული და დღეს კი განადგურებული ქვეყანა... ირგვლივ ჰაერში გლოვა-ლო იდგა და მტრის ბანაკში კი ძლიერი ლხინი და მხიარულება... უცბად ოლომფერე მომეჩვენა, ისე ცხადად, როგორც თქვენა გხედავთ. საშინელი რამ იყო, შავით მოსილი, სისხლით შესვრილი. შევშინდი, ერთი შევკივლე და გამოვიქეც; გიჟივით მოვრბოდი, ასე მეგონა უკან მომდევს-მეთქი. ბოლოს დაქანცული ერთ ხის ქვეშ წავიქეც, დავიჩოქე და ლოცვა დავიწყე. დაიჯერებთ, ძმანო, ლოცვით გატაცებულს იქვე ჩემს გვერდით ტბა მომეჩვენა და შიგ ამაყად მცურავი გედი. წამოვარდი და მართლაც, იქვე, ორ-სამ ნაბიჯზედ კამკამ წყაროს კი მივადექი. რაც მე იქ ვილოცე, იმ წყაროსთან, რაც მე იქ ღმერთს მადლობა შევწირე...

ელიაქიმ. კურთხეულმც იყოს მისი სახელი.

იოზია. უსაზღვრო არის მისი დიდება.

აზარია. ღმერთო, მამაო ჩვენო ყოვლად ძლიერო და ყოვლად შემძლებელო...

რაფი. შეგვინდე ჩვენ!

ელიაქ. ღვთის განგებას ვერავინ მიხვდება, შვილო ივდით! ალბად შენ აურჩევიხარ, შენ სუსტი ქალი. აილე მამა-პაპური მახვილი, სიმძიმეს ნუ შეუშინდები და... აღსრულდეს ნება ღვთისა. გახსოვდეს წინასწარმეტყველება წმინდა ისაიასი: **დაეცეს ასურ არა მახვილითა მამაკაცისათა!**

ივდით. შემიბრალე, წმინდა მამაო, რაღა ეგ მინდა? ქარის გრიალში, ფოთლის შრიალში, ძილში თუ ფხიზლად ყველგან ეგ მესმის! ვფიქრობ და მაგ სიტყვების მნიშვნელობა... არა, არ მინდა! მე მეშინიან მათ მნიშვნელობას ჩავუკვირდე.

ელიაქ. განიპოხების მახვილი ღვთისა მტრის მოშხამული სისხლის ღვარითა. ღვთისაა ბრძოლა! თითქო ახალი ნებროთი იყოს,

ამაოებით გატაცებულს ნაბუქოდონოსორს განუძრახავს— ქვეყანა საფეხურად გაიხადოს, და თვითონ საკურთხეველზედ აბრძანდეს. დედა-მიწას აღარ სჯერდება, ცის დაპყრობასა ლამობს გაშმაგებული. გარნა აღდგების, გრგვინავს და მუსრავს ღმერთი ძლიერი; მგზავსად კაცისა ნალვინევისა ძრწის ქვეყანა და მოსწყვეტს უკეთურსა, ვითარცა მზე წყვდიადსა ღამისასა... ნუ ძრწიხართ, ძმანო, გულით მიენდეთ მას, რომელიც ყოვლად წმინდა და ყოვლად სამართლიანია. სარწმუნოება და იმედი, ძმანო! დიდ ხანს არ გასტანს ეს უბედურება, მოთმინება იქონიეთ. წადით და მარხვით და ლოცვით განიწმინდენით, რომ ღირსეულ იყვნეთ დიდებულ მომავალს მიეგებნეთ. (ხალხი გადის). ივდით... (ხელ-გაპყრობით). გაკურთხოს, შვილო... გადმოხედე, უფალო, მხევალსა შენსა... მასაც შთაბერე ძლიერი სული დებორასი და იაილისა. (გადის ნელის ნაბიჯით, მის დევენ იოზია. კარმი, წინ ლევიტები).

სცენა V

(ივდითი ღრმად ჩაფიქრებული).

გოთონ. გაიგონე, ივდით?

ივდით. დიაღ, დებორა და იაილი... აჰ, რად აღსენა ეგ სახელები?

გოთონ. იმიტომ რომ არ გიცნობს, არ იცის, რა სუსტი ხარ, რა გულჩვილი ხარ.

ივდით. დიაღ, არ მიცნობს... ჩემს სტუმარს, მძინარეს თავში ცული დავცე?! ოჰ, ღმერთო! არა! არა! მე იაილი არა ვარ! არ შემიძლიან! კიდეც რომ მინდოდეს, მე იმდენი არ შემიძლიან!

გოთონ. განა მაგიტომ გითხრა. შენ კრავის სისხლისა გეშინიან და...

ივდით. კრავს მსხვერპლად შესწირავენ ხოლმე, რა გაეწყობა? მაგრამ ადამიანი... დაწყევლილია, წაწყმედილია, ვინც ადა-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მიანის სისხლში ხელს გაისვრის. **არ მოჰკლა, რათა არ მოჰკლანო,**—ბრძანა მან სინას მთაზედ და მას აქეთ დარჩა ქვეყნად ეს სიტყვა და ვაი იმას, ვინც ამას დაივიწყებს.

გოთონ. ჭეშმარიტია, ივდით! მაგ გულის პატრონი—ეგ ხომ ზღვა არის სიყვარულისა—განა აგრე მარტოდ-მარტო უნდა იყოს? განა არ შეგეძლო... ნუ თუ ღირსეულს ვერავის ჰპოვებდი... რომ იცოდე რა ნეტარებას მიანიჭებდი...

ივდით. სიყვარული ერთხელ უნდა. ალბად უღირსი ვიყავ ბედნიერებისა, რომ ღმერთმა ჩემი მანასე არ შემარჩინა.

გოთონ. განა ღმერთმა ის გიბრძანა, შენნი დღენი გლოვით და ტირილით გაატარეო?! თუ არა, რატომ არ შეიბრალებ იმ უბედურს, რომელიც შენის სიყვარულით-და სცოცხლობს... შენ შემოგცქერის, შენ გეტრფის და შენ კი... ივდით, ნუ თუ ის მაინც არ გაწუხებს, რომ შვილი არა გყავს?

ივდითი. შვილი? ოოჰ, როგორა ვწუხდი, როგორ ვემდუროდი ჩემს ბედის წერას!.. და ეხლა კი, მერწმუნე, დიდად მადლიერივარ განგებისა, რომ შვილი არ მაღირსა.

გოთონ. რას ამბობ, ივდით?!

ივდით. შენ ებრაელნი ჩემი შვილები არა გგონია?! ყველანი, ყველანი! თვით ისიც კი, ვინც სამშობლოს უღალატა და მტერს მიუდგა!... საწყლები, ეხლა ბაბილონში არიან, მგონი, დამონავებულნი, ან ვისიმე ჰარამხანაში დამწყვდეულნი. ყური დაუგდე! გესმის, როგორ გაჰკივის... თმებით მიათრევს საწყალ ქალს ასსირიელი... სულ მავშვი, უმანკო ბავშვი დაუჭერია და მიათრევს... ჯერ თავისს უფროსს მიჰგვრის... აკი ამბობდი, ღმერთო, ეს ქვეყანა ჩემი მხვედრია, ეს ხალხი ჩემი რჩეული ხალხიაო!...

გოთონ. უცნაური რამა ხარ, ივდით! სადღაა შენი ანგელოზებრივი მშვიდი სახე? სადღაა შენი წყნარი, სიყვარულით სავსე სიტყვა? ცეცხლს აფრქვევენ შენი თვალები, მეხივით გრგვინავს შენი ხმა... მე, ივდით, ვერ გაგიბედე... ღვთისა მეგონე... მეგონა, მიწიერი ყველა უარ ჰყო-მეთქი...

ივდით. რაო? სამშობლოსადმი სიყვარული შენ მიწიერი გრძნობა გგონია?! მერე იცი კი რა არის სამშობლო? სამშობლო ღვთისაგან მონიჭებული ტაძარია, ერის შემაერთებელი და სულის ჩამდგმელი. სამშობლო ტაძარია, რომლის დიდება ღვთის დიდებაა. სამშობლო საფუძველია უმაღლესის მადლის, სათნოების და სიყვარულისა! და ვინც თავს შესწირავს, თვით ღმერთს შესწირავს და ნეტარხსენებული იქნება ამიერით უკუნისამდე.

გოთონ. შენ წმინდა ხარ, ივდით...

ივდით. მე ცოდვილი ვარ. ბევრი ვილოცე, ბევრი ვიმარხულე, ყოველი ხორციელი უარ-ვყავ, რომ ცოტაოდენი ძალი მომეხვეჭა... მერწმუნე, ბრძოლის ველზედ მომაკვდავ მეომარს არ ეყვარება ისე სამშობლო, როგორც მე მიყვარს. მოთმინებით, ლოცვით, მარხვით ვემზადებოდი... მას შევწირე მთელი ჩემი არსება და თვით სახელიც.

გოთონ. ვის? რას შესწირე?

ივდით. ეგ ჯერ ჩემთვისაც ვერ გამიმჟღავნებია. აგერ, გულში მაქვს, იძვრის, ტრიალებს, აღარ მასვენებს... ნეტავი ვიცოდე მაინც რამ არის, თუ... დებორას და იაილს შევხარი და შევნატრი, თან შიში მერევა... თრთოლა ამიტანს...

გოთონ. მე შენი ველარა გამიგია-რა.

ივდით. ნურც ცდილობ. ღმერთს ესმის ჩემი გულისთქმა... ნეტავი ღმერთმა არ გამწიროს... (წამოსასხამში გაეხვევა და მიდის. გოთონიელს უნდა თან გაჰყვეს, ივდითი შეაყენებს. გოთონიელი გაშტერებული შესცქერის მიმავალს).

ფ ა რ დ ა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მოქმედება მეორე

უბრალოდ მორთული ოთახი ივდითის სახლში. უკანა მხარეს ზემო ოთახში ამავალი კიბე; კარებზედ ფარდაგის ფარდები; ტახტზედ ძვირფასი სამკაული და ტანისამოსი; გვერდზედ შავი ბოხჩა.

სცენა I.

(ელისაბედ და დინა ტანისამოსს ალაგებენ.)

დინა. ვინ იფიქრებდა, რომ ქალბატონს კიდევ მოაგონდებოდა ეს თვალ-მარგალიტი, ეს ოქრომკედით ნაკერი გულის პირი. ამ ძეწკვს შემოხედე, ელისაბედ! საკვირველია, ღმერთმანი, ჯერ სულ გლოვა-ტირილი და მერე ასე უცბად...

ელის. შენ შენი საქმე იცოდე, რა გალაპარაკებს!

დინა. მერე რას ვაშავებ, რომ ელაპარაკობ?

ელის. ჩუმად ყოფნა სჯობიან. რატომ მე არას ვამბობ?

დინა. შენ, ჩემო ელისაბედ, სიცოცხლით გამაძღარხარ, ყველა მოგწყენია და აღარც სათქმელი გაქვს რამე, აღარც სასურველი.

ელის. ისე ჩემი მტერი გამაძღარიყოს! ძიმწარით თუ ვარ გამაძღარი თორემ...

დინა. ჰო და საქმეც ეგ არის და... ელისაბედ, არ იცი, ქალბატონი რას აპირებს? ე სამკაული რომ ამოგვალაგებინა... აქ ამბავია რამე... ჰა, ელისაბედ?

ელის. რა ამბავი უნდა იყოს? რას მიედ-მოედები?

დინა. დიდი ამბავია, გარწმუნებ. საიდუმლო ამბავია! ეს სამი წელიწადია ქალბატონს თვალთ ცრემლი არ შეშრობია, განდეგილივით, ფეხ უცვლელად ზის აქ, თავის პატარა სამლოცველოში და თითქო მომაკვდინებელი ცოდვა აწუხებს რამე, ლოცულობს და გლოვობს. და უცბად ამოდენა ლოცვის და მარხულობის შემდეგ ისევ სამკაული მოინდომა? ისევ სარკე, ისევ კეკლუცობა დაიწყო? მერე

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რა ლამაზი იქნება, რომ მოირთოს. ვინ იტყვის, ქვრივიათ! ასე ეგონებათ, ახლად გაშლილი ვარდის კუკურიაო... ნეტა რა მოხდა? ან რა დროს ეგ იყო? ქვეყანა ლამის დაიღუპოს, ლამის სულ ტყვედ წაგვასხან იმ ურჯულოებმა და ქალბატონი კი პატარძალივით ირთვება. ელისაბედ, გათხოვებას ხომ არ აპირებს? სირცხვილია, სხვა რომ არა იყოს-რა, ქვეყანა გლოვობს... ცოტას მაინც მოითმენდა.

ელის. ივდითი არა თხოვდება.

დინა. მაშ რად ირთვება? ელისაბედ...

ელის. აბა მე რა ვიცი? თითონ არა უბრძანებია-რა... ეს იცოდე ჩემგან, მონა ჩუმი და მორჩილი უნდა იყვეს.

დინა. მართალია, მაგრამ აბა შენს მეტს ვის ეტყოდა, ქალბატონი შენს მეტს არავის ენდობა.

ელის. ქალბატონი რომ არ მენდობოდეს, ხომ თავსაც მოვიკლავდი! ამ ყოფას რა ამატანინებდა?

დინა. ბაბილონში რომ წავიყვანეს, სულ ბავშვი იქნებოდი, ელისაბედ.

ელის. (წამოხტება) ჩუმად! ნუ მომაგონებ წარსულს! ეგ იარა ჯერ არ გამმთელებია და არც ჩემს დღეში გამიმთელდება. დიაღ, ბავშვი ვიყავი, სულ უსუსური ბავშვი. . არ დამინდეს... ფეხის ქუ'ლითა მთელეს...

დინა. გენაცვა, ელისაბედ! რა ვიცოდი, რომ აგრე აგაღელვებდი!.. ძალიან გძულან ასსირიელები?

ელის. მტერი ვის ჰყვარებია, რომ მე მიყვარდეს?! მეტადრე როდესაც კისერზედ გაზის და სისხლსა გწოვს... მართალია, ერთი რომ შევინძრათ, ღონივრად რომ შევინძრათ, იქნება ძირს დავცეთ და მის სისხლით გავძღეთ...

დინა. ჰო და ხალხიც მაგრევე ლაპარაკობს, ქალბატონიცა... ისე გულჩვი_ი და მკრთალი კი ნუ გგონია მართლა ქალბატონი! ისეთი გამბედავი და გულმაგარი ყოფილა, რომ... არა გჯერა განა? ძნელი დასაჯერებელიც არის!.. მგონი თავის დღეში არავის გასჯავრებია და ახლა კი... იცი,

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ელისაბედ... აი, ეგეც მეორე საიდუმლო: რაღაც წიდილს გაუტაცნია მისი გრძნობა და გონება... ჩაფიქრებულია; ხან გაჩქარებული დადის, ხან უცბად შეჩერდება, ბრაზი მოუვლის, ჯავრობს, ვიღასაც ემუქრება. ეგ კიდევ არაფერი; ამას წინად საშინელი რამა ვნახე: გაჯავრებული იყო, სულ ცეცხლს აფრქვევდა; ისე მიდი-მოდიოდა ოთახში, თითქო გალიაში ლომი დაუმწყვდევიათო. მერე უცბად ხმალს მივარდა, აიღო და ისე ატრიალებდა ამოღებულ ხმალს...

ელის (სიხარულით). მართლა?

დინა. მზე არ დამიბნელდება, მართლა ვნახე. ნეტავი კი ვიცოდე, რას აპირებს და!

ელის. იქნება მართლა?..

დინა. რას აპირებს, ელისაბედ? სთქვი რაღა, რა ვქნა?!

ელის. ეჰ, რა უნდა გითხრა, ბრაზი და სიძულვილი მომერევა ხოლმე, და ხან რა მელანდება, ხან რა.

დინა. იქნება უნდა იარაღის ხმარებას შეეჩვიოს, რომ მერე მტერს შეებრძოლოს?

ელის. ნეტავი აგრე! რა სიხარულით ვეახლებოდი მე ჩემს ქალბატონს! იქნება იქ მაინც დაწყნარებულიყო ეს გული, მტრის სისხლს რომ დაინახავდა.

დინა. რას ამბობ, ელისაბედ? მე ქალბატონმა შემაშინა და შენ უარესი ყოფილხარ.

ელის. ჩუმად, ლოცვა გაუთავებია და მობრძანდება.

დინა. იარაღი და ლოცვა. მოდი და გაიგე რამე?!

ელის. მერე რა უნდა გაიგო, შე სულელო, შენა? ღვთისაგან არის ეგ წადილი და ღმერთი მხოლოდ რჩეულთ განუზიარებს თავის განგებას.

სცენა II.

იუდითი. (ნელ-ნელა ჩამოდის კიბეზედ, გულში შუბი ჩაუკრავს, ღრმად ჩაფიქრებულია; შუა ოთახში გაჩერდება, შუბს მიწაში ჩაარჭობს, ორივე ხელით ზედ დაეყრდნობა. ელისაბედ და დინა აქეთ-იქით დაუდგებიან; უცბად გონს მოვა). აჰ, თქვენა ყოფილხართ?

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ელის. ჩვენ გახლავართ.

დინა. აი, ქალბატონო, გვიბრძანე და კიდეც მოგიმზადეთ შენი საქორწილო ტანისამოსი.

ივდით. აგრე მალე?! აგრე სწრაფად ამისრულეთ ეგ სიტყვა, რომელიც ენამ სთქვა და გულმა კი ჰგმო?! (ტახტთან მივა) ეს ტანისამოსი!.. წარსული ბედნიერების, - წარსული უმანკოების დროის ტანისამოსი. ხელი ვერ მიხლია, მე ცოდვილს, კოცნა ვერ გამიბედნია! რა დროს მომაგონებს ეს სამკაული! რა კარგად შენახულან... თითქო გუშინ შემეკეროს... სულ იგივეა... იგივეა და მე კი... სადღაა ის უბიწო, სულით და ხორცით უცოდველი ივდითი?.. აალაგეთ! შეინახეთ! კუბოს თუ დამიმშვენებს ეს პირბადე, თორემ... შეინახეთ, არ გეყურებათ? ისევ მაგ შავ ბოხჩაში შეახვიეთ და დღეიდან ხელი აღარავინ ახლოს! შენ წადი, დინა.

დინა. (მდაბლად თავს დაუკრავს) გიახლებ‌ი.

სცენა III.

ივდით. (სიჩუმის შემდეგ) თვალს რად მარიდებ, ელისაბედ?

ელის. ვფიქრობ, ქალბატონო.

ივდით. ქალაქიდან ამბავი აღარა მოსულა-რა?

ელის. არაფერი.

ივდით. ღამე ხომ მშვიდობით გაუტარებიათ?

ელის. დიაღ, ტირილით.

ივდით. დღეს შენ ძალიან ცუდ გუნებაზედ ხარ, ელისაბედ. ღმერთი მოწყალეა, რას დაღონებულხარ? შენ იმედი არ დაკარგო ღვთისა...

ელის. იმედი ღვთისა და ივდითისა.

ივდით. ივდითისაო? მერე ივდითს რა შეუძლიან? რა შეუძლიან ერთს სუსტ ქალს, რომ იმასაც ღმერთთან ახსენებ?

ელის. რაც შეუძლიან, შენ უკეთ იცი.

ივდით. ვიცი და აკი ვემორჩილები.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ელის. ეგ ცარიელი სიტყვაა... ადსდექი ივდით!

ივდით. რაო? ეგ რა სთქვი?

ელის. არაფერი. მაგ შუბს შევცქეროდი, გედევანიანთ შუბს და...

ივდით. მინდოდა ღვთისათვის შემეწირა.

ელის. მამულიშვილი თავის იარაღს მარტო ბრძოლის შემდეგ გაიმეტებს ხოლმე, თუნდა თვით ღვთისთვის უნდოდეს შესაწირავად. მშრალი ჰქონია პირი. . წადი მტრის სისხლით შესვარე და ღმერთს ისე მიართვი.

ივდით. შემიბრალე, ელისაბედ!

ელის. მინდა ერთი ძველი ამბავი გიამბო. ხომ გაგიგონია, რა დღე დააყენა ჩვენს სამშობლოს მეფე აზორმა? ქვეყანას გაქელეტას უპირებდა, მიწის პირიდან ალგვას გვემუქრებოდა... მაგრამ შეკრბნენ ებრაელნი, ღმერთი ახსენეს და დაეტაკნენ მტრის ბანაკს. ერთი ასად ნაკლებნი იყვნენ, და მით უფრო გამწარებულნი იბრძოდნენ. ან რადად უნდოდათ თავი ცოცხალი: ყველაფერს ჰკარგავდნენ რაც კი ებადათ—სამშობლოს და სარწმუნოებას. გამწარებულნი იბრძოდნენ და იქვე მთიდან დებორა დაჰყურებდა და ტკბილი გალობით ამხნევებდა. მოგვხედა ღმერთმა,—ციდან თავისი ძლიერი მკლავი ჩამოგვაშველა! გაიქცა მტერი! თან დაედევნენ ჩვენები და ისე ხოცეს, რომ ამბის წამღებლადაც კი აღარავინ გადარჩენიათ. თვით მეფე აზორიც ბრძოლაში მოკვდა. ისეთი გაჭირება თავის დღეში არ დასდგომია ჩვენს ქვეყანას, ისეთ განსაცდელში თავის დღეში არა ყოფილა და მაინც არ გაგვწირა ღმერთმა: თავს დაგვტრიალებდა, თავის დიდებით გვაძლიერებდა და ისე გაგვაჟლეტინა მტრის ჯარი, თითქო შემოსულ ყანას ნამგლიანი ბიჭები დარევიანო. თავს დაგვტრიალებდა ღმერთი, ვაჟკაცთ გამარჯვებისაკენ მიუძღოდა და მხდალნი და მოღალატენი, რომლებმაც თავისი ქვეყანა მტრის ოქროზედ გასცვალეს, საუკუნოდ შეაჩვენა და დასწყევლა. ღვთის ბრძანებას ასრულებდა დებორა... მან განათავისუფ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლა სამშობლოთ... და დიდებულია იგი ებრაელთ შორის! მას უკმევენ საკმეველს ასულნი ენგადისანი. მას ამკობენ ყვავილებით და მუხის ფოთლით ჩვენი მხედარნი! დაფნის ფოთლებით უფენენ მტრის სისხლით შესვრილ კარავს და ვიდრე ამ ქვეყნად ჩვენი ხსენება იქნება სადმე, მანამდე დაუვიწყარი იქნება მისი სახელიც... დიდებულია იგი უკუნითი უკუნისამდე... (პაუზა) ჩვენთან არს ღმერთი! კვლავ აღიჭურვოს ჩვენი ერი და სამშობლოდან მტერი განდევნოს... რა პასუხს გასცემ შენ შენს წინაპართ?

ივდით. მე?.. რა ვიცი... საშინელი რამ მომაგონე... ფიქრები ამიშალე... (დადის. ვერცხლის სარკესთან გაჩერდება და სიამოვნებით შიგ იყურება; მერე თავის ტანსაცმელის ბოხჩას ახდის და დაჰყურებს... სწრაფად დააფარებს და შეშინებულივით მოშორდება.)

ელის. რას სინჯავდი?

ივდით. არვიცი, ელისაბედ, არვიცი. აქ მოდი... ახლო! სარკე მატყუებს, შენ მართალს მეტყვი... მაშ ისევ ლამაზი ვარ?

ელის. მაგას რად მკითხავ?

ივდით. ნეტავი ლამაზი ვიყო, ლამაზი, მშვენიერი...

ელის. მშვენიერი ხარ, თუმცა ეგ უბრალო წამოსასხამი ამახინჯებს შენს მშვენიერ ტანს; მშვენიერი ხარ რაღაც ციური მშვენებით, თავს სხივი გადგას და იმ სხივში... მაგრამ სილამაზეს რა შეუძლიან?

ივდით. ძალიან ბევრი.

ელის. და ივდითი მაგას ფიქრობდა?

ივდით. დიაღ, მაგას ვფიქრობდი. ელისაბედ, მე რომ ოლოფერნეს შევხვდე სადმე... ისე, შემთხვევით... როგორ გგონია, ჩემს მშვენიერებას გაუმაგრდება? ჰა, ელისაბედ? განა შეიძლებს, მე მნახოს და არ მოიხიბლოს?

ელის. მაგას რად ბრძანებ?

ივდით. მიპასუხე.

ელის. თუ შენს ფიქრს მივხვდი... მერწმუნე, ცუდად ჩაგივლის ეგ საქციელი; არაფერს გარგებს, და ვნებით კი ძალიან გავნებს. შენი სილამაზით, მაგ ციურ უმანკოებით სავსე

ეროვნული ბიბლიოთეკა

თვალებით მხეცსაც კი დაიმორჩილებ და, ოლოფერნეს კი ვერა... შენც რომ ჩემებრ ახლოს გენახოს იგი, ეგ ფიქრიც აღარ გაგიტაცებდა. ადამიანური მას არა აქვს-რა, ხორც-შესხმული ბიწიერებაა და ვაი იმის ბრალი, ვინც ხელში ჩაუვარდება.

იუდით. მაშ გცნობია?

ეფრაიმი. ძალიან კარგად, ჩემდა საუბედუროდ. უზარმაზარი ტანის კაცია, საშინელი შეხედულობისა. სადაც კი მივა, ყველგან თავისადმი შიშს და სიძულვილს სტოვებს. ნებროთიეით მოსისხლე არის და სარდანაპალივით გარყვნილი; ბრძოლის ველზედ იმყოფება თუ მშვიდობიანობის დროს შინ, თავის სახლში, თავის ჰარამხანა თანა ჰყავს და ლხინს და ქეიფს არსად მოიშლის; სრულს ნეტარებას მარტო მაშინ გრძნობს, როდესაც სისხლს და ღვინოს ურევს ერთმანეთში და მით ითვრება. საზიზღარია, საზარელია... და შენ გინდა შენი სილამაზით დაიმორჩილო?

იუდით. არ ვიცი... (ფიქრით) ლხინს და ქეიფს არსად მოიშლის...

ეფრაიმი. რა სთქვი?

იუდით. არაფერი.

ეფრაიმი. მე შენგან სულ სხვას მოველოდი, სულ სხვა იმედი მქონდა... მე მეგონა, თვით ცამ შთაგაგონა-მეთქი...

იუდით. ნეტა აქ მყავდეს... მუხლ-მოდრეკილი...

ეფრაიმი. მის მუხლს მხოლოდ უზანგი მოსდრეკს. მუხლ-მოდრეკილი შენ იდგები, შენ მის წინაშე. ერთი ღამის ყურადღებას გაკმარებს, მერე ზედაც აღარ შემოგხედავს. შენს სილამაზეს ისე მოგლეჯს, როგორც მაისის ვარდს, ერთხელ დასუნავს და გადააგდებს! თუ გზაზედ შეხვდი, ფეხ ქვეშ გაგსრესავს.

იუდით. კმარა! ოჰ, კმარა...

ეფრაიმი. დიახ, კმარა! შეგიგინებს, შეგილახავს რაც კი წმინდა გაქვს-რამე და ისე წავა, რომ მის ჯავრსაც კი ვერ ამო-

იყრი. იცოდე, ოლომფერეს ვერავინ აჯობებს. ძირიანად ამოგლეჯს ხოლმე მუხას ცალი ხელით; იმ სიმძიმეა იმისი ხმალი, რომ ბევრი ვაჟკაციც ვერ დასძრავს.

იუდით. კმარა მეთქი... შიშით ამივსე გული... კმარა, ნუღარ მეტყვი... წადი ელისაბედ, მე დაგიძახებ...

ელის. (თავს უკრავს და მიმავალი) ქალი ყოველთვის ქალია.

სცენა IV.

იუდით. (მარტო) რა ტკბილი სიზმარი იყო, რა ტკბილი ოცნება იყო! სამსონივით ძალოვანი მეგონა ჩემი თავი—მე ერთ უბრალო ქალს. ვიღას ახსოვდა ქალის სისუსტე, ან მისი მორცხვობა და მოკრძალება? მე უბედურმა ერთის წამის წადილით წავიხდინე ამდენი ხნის ლოცვით და მარხვით მოპოვებული სულის სიმშვიდე; ჩემს სილამაზეს შევტრფიალებდი, თავი მომწონდა და ქვეყნის წუხილით გატაცებული სირცხვილსაც კი არ შევუშინდი... იუდითი შერცხვენილი! თავლაფდასხმული! ღმერთო! მაგრამ იქნება თვით ღმერთი მშველის! იქნება მის განგებისგან არის, რომ ამ სუსტ მკლავში სამსონის ძალასა ვგრძნობ! მაშ რად არის, რომ დრო გადის და მე კი ისევ მშვენიერი ვარ?.. დრომ იცის ყველას დააჭკნობს, და მე კი... ან რასა ვკარგამ? განა მე თავისუფალი არა ვარ? მაშ რატომ არ უნდა გავბედო? შევრცხვები, მარტო ჩემს სახელს შევარცხვენ... ვის რა? ვინა მყავს დამშლელი? არავინ! არავინ? განა რომ მიიცვალა, ამ გულიდანაც აღმოიფხვრა სიყვარული? ღმერთო, შემინდე! რას ვამბობ მე უბედური? მერე ჩემი მანასე?! განა არა, სულ თავს დამტრიალებს, აღარ მშორდება მისი აჩრდილი, თითქო ჩემი ფიქრების გაქარვებას ცდილობდეს. ნეტავ რა უნდა? რას მიბრძანებს ჩემი მანასე?! ქვეყანა იღუპება, წმინდა ტაძრებში ცხენები დაუბამს გამარჯვებულ მტერს; ამხედრებულა ნაბუქოდონოსორი და

მიწის პირიდან აღგვას გვიპირებს!.. თუ ერთი ოლოფერნე დავიმორჩილე, ჯარისა აღარ მეშინიან. ისე ამოვწყვეტავთ... გონზე მოდი, ივდით, სად გაუტაცნიხარ სამარცხვინო წადილს დიდებისას! რატომ არ ხედავ, შე ბედ-შავო, რომ ნაბუქოდონოსორი კი არა, თვით ღმერთი ებრძვის შენს სამშობლოს, თვით ღმერთი! და შენ გინდა ღმერთს წინააღუდგე?! ღმერთი რომ ჩვენკენ ყოფილიყო, ხომ არც ასე გაგვწირავდა; ღმერთი რომ ჩვენკენ ყოფილიყო, აქამდე მეხს დასცემდა ურჯულოს და ამოჟლეტდა. განა არ შეეძლო, ანგელოზები ჩამოეგზავნა და ისე ამოეწყვიტა ოლოფერნეს ჯარი? მაშ რად არის ყოვლად ძლიერი, თუ თავის ძლიერებას მტერზედ არ იჩენს?! და თუ არ იჩენს, ალბად იმიტომ რომ მტრისკენ არის და ჩვენ გაგვწირა .. ნუ თუ უკვე გადუწყვეტია—ღირსი არ არის სიცოცხლისაო... მე ხომ არ აღვუდგები წინ? მე ხომ ვერ ვეტყვი—შესდექ-მეთქი! აგრე ადვილად ნუ გაიმეტებ შენს ერთგულ ხალხსა!.. მოშველე რამე, ღმერთო ძლიერო, შემიბრალე!.. და თუ მართლა მე უღირსი აგირჩევივარ, მანიშნე რამე, ყოვლად ძლიერო! გედევანს ხომ მოუვლინე ანგელოზი და გამარჯვებას დაჰპირდი, მეც გადმომხედე... ნუ გაგვწირავ, ღმერთო! ნუ ინებებ ჩვენს შერცხვენას... იქამდე ნუ მიგვიყვან, რომ ჩვენი ხსნა სირცხვილით-ღა შეიძლებოდეს!

სცენა V.

ელის. უმფროსნი ბრძანდებიან, შენს ნახვას ნდომულობენ.

ივდით. რაო? რა ნებავთ?

ელის. საქმე აქვთ შენთან. რაღაც უბედურება მომხდარა. შენს სახელს თურმე ლანძღვით და გინებით იხსენიებენ ქალაქში.

ივდით. როგორ? ჩემს სახელს ლანძღვით იხსენიებენ? რადა? რისთვის? მობრძანდნენ. (ელისაბედ გადის). ნეტა რა მოხდა?

გოთოან. ბევრი ვეცადე, დამემშვიდებინა როგორმე ბრაზ-მორეული, აღელვებული ხალხი, მაგრამ ამაოდ. აგერ მორბიან! წყარო მოწამლული ყოფილიყო.

ივდით. მოწამლული?

გოთოან. დიაღ, მოწამლული; ვინც კი დალია, ყველანი დაიხოცნენ.

ივდით. დაიხოცნენ?

გოთოან. რა მოგივიდა, ივდით?

ივდით. რა სასტიკად დამსაჯე, ღმერთო, რა სასტიკად დაამცირე ჩემი ოცნება! მე ხსნას ვფიქრობდი, შენ კი ხალხს მახოცვინებ.

გოთოან. მოდი ახლა და დაარწმუნე ხალხი, რომ აქ შენ უბრალო ხარ. ასე ჰგონიათ, შენ მოწამლე წყარო, რომ ქალაქი დაგეღუპა.

ივდით. მაშ მე მტერი ვყოფილვარ ჩვენი ქვეყნისა? სამშობლოს მოღალატე ვყოფილვარ?! მე კი მინდოდა მისთვის თავი გამეწირა! უფრო მეტი, მინდოდა ჩემი სახელი, ჩემი პატიოსნება გამეწირა.

გოთოან. რა დროს ეგ არის, ივდით! გაიქე! თავს უშველე!

ივდით. არა! გედევანიანი გაქცევას ჩვეულნი არ არიან.

გოთოან. მოგკლავენ, ივდით!

ივდით. ნება ღვთისა აღსრულდეს.

გოთოან. (ხმალ-ამოღებული კარს მივარდება). ვინ არის?

სცენა V.

იოზია, კარმი და მოხუცნი.

ივდით. თუ აქ დამნაშავის სანახავად მობრძანდით, ბატონებო, გზა აგრევიათ; ამ სახლში დამნაშავეს ვერ იპოვით. ამ სახლის პატრონი კარგა ხანია ცდილობს ლოცვით და მარხვით შეინანოს თავისი ხალხის შეცოდებანი; კარგა ხანია მისთვის ლოცულობს, რომ შეაბრალოს ღმერთს თავის გარ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ყვნილი, სულით და გულით დაცემული კერპთ-მსახური ხალხი! პირდაპირ ბრძანოთ: ჩვენი ხალხი ყოველთვის მოსისხლე მტერი ყოფილა თავის ერთგული შვილებისა; მას მოსაკლავად არ დაუნდვია ყველა ის, ვინც მისთვის თავ-განწირული ყოფილა. პირდაპირ ბრძანოთ, რომ ჩვენი წინასწარმეტყველების სისხლით ვერ გამძღარა ხალხი და ახლა კიდევ სისხლსა თხულობს, უბრალო, წმინდა სისხლს? თუ აგრეა, თუ მსხვერპლი გნებავთ, აი აქ გახლავთ... აი დაკალით...

ოზია. არა, ივდით! ჩვენ იმიტომ მოვედით, რომ შენ დაგვემშვიდებინე. ხალხიც დამშვიდდა. დარწმუნებით ვიცით, რომ წყარო ურჯულოთაგან ყოფილა მოწამლული. სათავეში ავედით და იქ გამოჩნდა შენი სიმართლე.

გოთონ. მაშ წასულია ჩვენი საქმე. მგონი, დავემორჩილოთ, ისა სჯობდეს!

ოზია. იქნება გგონია, მაგით სიკვდილს გადურჩე! დაგიმორჩილებს, მხდალსა და ლაჩარს მგონი უფრო სასტიკად მოგექცეს მტერი. დეე ისევ წყურვილით დავიხოცნეთ!

ქარმი. საზარელია ნელი სიკვდილი! მე იარაღით სიკვდილი-მირჩევნია.

მოხუცნი. იარაღით! იარაღით!

ოზია. აგრე, აგრე! ისევ იარაღი გვერჩივნოს!

ივდით. სხვა საშუალება აღარა გვაქვს-რა.

ოზია. აღარაფერი.

ივდით. აბა სამღვთო წერილს დავეკითხოთ (ტახტზედ, მუთაქის გვერდით ხვეულს აიღებს): როდესაც მოაბიტელებმა ჩვენი ქვეყანა დაიპყრეს და მეფე ემლონი ამოწყვეტას გვიპირებდა, ერთი ყრმა გამოჩნდა—ბენიამინის შთამომავალთაგანი—რომელმაც სამშობლოსათვის თავი გასწირა. აოდმა, ძმანო, გამარჯვებულ მტერს ძვირფასი ძღვენი მიართვა და მზეც დაუბნელა: სწორედ იმ დროს, როცა მეფის წინ იჩოქებდა, აოდმა უცბად იძრო დამალული ხანჯალი, შიგ გულში დასცა და, ვიდრე გონს მოვიდო-

დნენ მეფის მხლებელნი, ის გარედ გამოვარდა და განარებულმა ყვირილი მორთო—მტერი მოვკალო! ეს ამბავი და მტრის გაქცევა ერთი იყო: გაიგო თუ არა ჯარმა— მეფე მოგვიკლესო, შეშინდა, შედრკა... განდევნეს მტერი, გამარჯვება ჩვენ დაგვრჩა. ერთის გამბედაობამ, ერთის თავგანწირულმა ვაჟკაცობამ ხალხიც გაამამაცა და გაამგმირა და სამშობლოსაც დაკარგული თავისუფლება დაუბრუნა... აბა, ვინ არის აქ ოდი? წინ წამოდგეს და აი, გედევანის ხმალი შემოიკრას. (ხმალს გაუწვდის).

გოთონ. საშინელებას გვავალებ, ივდით.

კარმი. მტრის ბანაკში ვინ შევა? ვინ გაბედავს?

ივდით. ვაჟკაცი ვიყო და ეგრე მხდალი?!

იოზია. პირდაპირ საბრძოლველად, კიდეც რომ გამოვიწვიოთ, ოლომფერე არ გამოვა და ღალატით კი... მე მტერსაც ვერ ვუღალატებ.

ივდით. მეტი ხსნა რომ არ იყოს? არჩევანზედ რომ იყოს—ან ღალატი, ან ქვეყნის დაღუპვაო?! მაშ თავგანწირული არავინ არის? არც კი შეგრცხვებათ, რომ ქალმა..

გოთონ. რაო? ივდით, რა განგიძრახავს?

ივდით. საშინელი რამ განვიძრახე, რომლის ხსენება თქვენც კი აგათრთოლებთ, თქვენ ბრძოლის ველზედ დაბერებულნო ვაჟკაცნო! მე თქვენოდენა სად შემიძლიან, მე უღონოს და მისუსტებულს? თუ გავხდები რამეს, ისევ ტკბილი ღიმილით და მწვავი კოცნით... მაშ რად მინდიხარ, უსარგებლო მახვილო? წადი, დაჟანგდი, შე უპატრონოვ!.. (გადააგდებს).

იოზია. უპატრონო რად იქნება?! მაშ ჩვენ ვაჟკაცნი არა ვყოფილვართ?!. (უნდა აიღოს).

ივდით. ხელი არ ახლო! არ მიეკარო! ღირსი არ ხარ!.. უპატრონოა ეგ ხმალი... წელან ოდი გიხსენეთ... მე უფრო ძლიერს მაგალითს გიჩვენებთ ქვეყნისათვის თავგანწირვისას... მე მირჩევს, მე მიწოდებს! ეს ხმა უმაღლესი ბრძანებაა... მე თვით ღმერთმა ამომირჩია ამ საქმის ასასრულებლად და ნება მისი აღსრულდეს.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

იოზია. რას ამბობ, ივდით?

ივდით. შემომფიცე, რომ დღეიდან, ხუთ დღეს, რაც უნდა მოხდეს, ჩვენს ქალაქში მტერს არ შეუშვებ.

იოზია. ღმერთს გაფიცები, ხუთი დღის და ღამის განმავლობაში მტერს ქალაქის კარს ვერავინ გაუღებს.

ივდით. ამაღამ ბინდისას გალავნის კარებთან დამიხვდი.

გოთონ. რას აპირებ, ივდით?

ივდით. რად მკითხავ? თან მარტო ერთგულ მოახლეს წავიყვან. თუ მეხუთე ღამეს არ დავბრუნდი, იცოდეთ თქვენი ჭირი წაუღია ივდითს. ავად ნუ მოიხსენიებთ... თუ არ დავბრუნდე. ალბად ღმერთსა სწყენია ივდითის საქციელი... შესძულებია თავისი ერი... ახლა კი მიბრძანდით...

იოზია. ასე მგონია შენით თვით ღმერთი გველაპარაკება, ივდით. ამაღამ, როგორც მიბრძანე, გალავნის კართან დაგიხვდები. (გადიან გარდა გოთონიელისა).

სცენა VII.

გოთონ. (ღრმად ჩაფიქრებული. წინა სცენის დროს ივდითის სამკაული გასინჯა).

ივდით. შენ რაღად დარჩი?

გოთონ. საშინელებას აპირებ, ივდით! აგერ სამკაული მოგიმზადებია, გეტყობა დიდად მორთული აპირებ მტერთან მიბრძანებას. რაღად მიმალავ? შენ გინდა შენი ფეხით ეახლო ოლოფერნეს, ვარდის კოკორივით წინ გადაეშალო და მერე შენი კოცნით დაახრჩო?

ივდით. სიტყვა სიფრთხილისათვის მოუნიჭებია ჩვენთვის ღმერთს. აქ ჯერ ისევ ყველასგან პატივცემული ივდითია და ეგ ლანძღვა არ დაუმსახურებია. მაგრამ ვთქვათ მართლა ისე მოიქცეს, როგორც შენა სთქვი, ვთქვათ მართლა თავის ფეხით ეახლოს ჩვენს მტერს; განა მაშინ კი ღირსი იქნება მაგვარ ლანძღვისა? ნუ თუ არა გრძნობ, უგუნურო, რა დღეში არის ჩვენი ქვეყანა? ნუ თუ არა გრძნობ, რომ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სამშობლო მსხვერპლსა თხოულობს? არა, შენ ჩემს საქციელს ვერ შეიგნებ. შენ რომ გყვარებოდა ჩვენი ქვეყანა, ისე გყვარებოდა, რომ თავის გაწირვა შეგძლებოდა, ჩემს განზრახვასაც ღირსეულად დააფასებდი. ვინც ქვეყნისათვის სიცოცხლე დაიშურა, იმას ივდითი მარტო უნამუსო დედაკაცად ეჩვენება.

გოთონ. რავქნა, ივდით, რავქნა, რომ მიყვარხარ და სამშობლოსთვისაც ვერ დამითმიხარ? შენ შემოგხარი, შენით ვცოცხალვარ... ვიცი არ გიყვარვარ, მაგრამ რა დაგიშავე, რა შეგცოდე, რომ აგრე მსაჯავ? არა ივდით... არა! ჩემი არა ხარ, მაგრამ არც ოლოფერნესი იქნები. არც მე და არც სხვას!

ივდით. კმარა! მე მადლი მფარავს ღვთისა, რომლის ძალას ჩემში შენ ვერა ხედავ.

გოთონ. ივდით!..

ივდით. იქით! კმარა-მეთქი! შენ რომ შენს შერცხვენას გრძნობდე, ხომ სიყვარულზედაც აღარ მელაპარაკებოდი. მხდალო, ლაჩარო! კარს მტერი გადგას... აღარც სახლი შეგარჩინა, აღარც ტაძარი... შენს თვალ წინ დაიჭირა შენი და... შენი ასული... და შენ კი სიკვდილისა გეშინიან?! და სიყვარულზედაც მელაპარაკები?! წელან მძრახავდი. რატომ არ იცი, უგუნურო, რომ იმ სიტყვით შენს თავს ლანძღავდი? განა შენ რომ ვარგოდე, ივდითი მაგას განიძრახავდა? შენ მაიძულებ და შენვე მლანძლავ?.. წადი!.. (გოთონ. გადის) ელისაბედ! ელისაბედ!

სცენა VIII.

ელის. ბატონო!

ივდით. მზად იყავ! ამაღამ მტრის ბანაკში მივდივართ.

ელის. მტრის ბანაკშიო?

ივდით. ტანისამოსი და სამკაული მომიმზადე. მინდა ისე მოვირთო, ისე დავმშვენდე, რომ მზესავით ვანათებდე.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ელის. ოლოფერნესთან მიდიხარ, განა? არა, შენი ჭირიმე! მე იქ ვერ გიახლები! მე იმის ნახვა არ შემიძლიან!

იუდით. ჰო და ნუ ნახავ, რა საჭიროა. იმას მე ვნახავ.

ელის. შემიბრალე... იქ ნუ წამიყვან... ვაი ჩვენ...

იუდით. ვაი ოლოფერნეს! წადი და მომზადდი... მე აგრე მსურს! (ელისაბედ თავს დაუკრავს და გადის). ღმერთო, შენ იყავ ჩემი შემწე! (სალოცავად ადის).

ფ ა რ დ ა.

მოქმედება მესამე

ოლოფერნეს კარავი. უკანა მხარეს საწოლი, ძვირფას ფარდებით დაფარული. ტახტები, ხალები, მუთაქები, სუნნელებათა დასაწვავად სამ ფეხზედ ამართული ბადიები.

ს ც ე ნ ა I.

ოლოფერნე (წამოწოლილი, მის გვერდზედ არზაელი და სხვა ქალები. ვალაი დგას. მოშორებით ჯარის წინამძღოლნი და საჭურისნი. სიმღერა ქალებისა). რალად გაჩუმდნენ მომღერალნი?

არზაელი. ჩაფიქრებული ბრძანდებოდი, ბატონო ჩემო, და დაგერიდნენ.

ოლოფერნე. რად სტყუი?! შენ გააჩუმე, რომ დამკვირვებოდი და უკეთ შეგეგნო ჩემი ფიქრები. მაგრამ, იცოდე, წმინდაა ჩემი ფიქრი და მონა მის გაგებას არ უნდა ცდილობდეს.

არზაელი. მაგას არც ვცდილვარ. ოღონდ ამ საშინელი ომის გამო შენ იმდენი საფიქრებელი გაქვს და საზრუნავი, რომ ჩვენი მხიარული სიმღერა, ვგონებ, უალაგო იყო.

ოლოფერნე. ომიო?! იქნება გგონია მე ომმა დამაფიქრა? საქმეც ეგ არის, რომ მტერი ვერსად მიპოვნია, რომ ომი ავუტეხო! მომწყინდა ამდენი უსაქმურობა და განცხრომა. ეს ორი წელიწადია, რაც ჩემი ლაშქარი დაიძრა და

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სალა კი გაიარა, ყველგან გამარჯვებული და ძლევა-მოსილი რჩებოდა; ისე დღე არ გაივლიდა, ორჯერ-სამჯერ არ დამემარცხებინა მტერი; კვირა არ გაივლიდა, რომ რამდენიმე ქალაქი არ ამეღო, რამდენიმე სამეფო ტახტი არ დამელეწა, რამდენიმე ტაძარი არ დამენგრია. აღმოსავლეთით დასავლეთამდე მეხივითა სჭექს ჩემი სახელი! უდიდესი და უძველესი სამეფოები დაიმორჩილა ამ მძლავრმა მკლავმა. და, ვინ დაიჯერებს? ერთი პატარა, აი ხელის გულზედ დამეტევოდა ჩემს ხელთ რომ იყოს, ერთი პატარა ქალაქი მიდევს წინ და მის აღება ვერ მომიხერხებია. არა, მე კლდემ როგორ უნდა შემარცხვინოს გამარჯვებული ქვეყნის მპყრობელი?

გვადაი. რად ჰკვირობ, ძლიერთ ძლიერო? ეს მეორედ შეუყენებია ამ კლდეს ასსირიელთ ჯარი.

ოლოფერნე. ეგ ვიცი, მაგრამ ისიც ვიცი, რომ დღეს ამ კლდეებს თვით ოლოფერნე მისდგომია და ოლოფერნე უკან ვერ გაბრუნდება. ვერ გაბრუნდება, ვერა! მთელს საუკუნეს იდგება აქ და თავისას იზამს! მერიდოს ეგ ხალხი! აქამდე ხალხთან ბრძოლას არ ვკადრულობდი, ჯავრს ღმერთებზედ და ტაძრებზედ ვყრილობდი; მგონი ასამდე საკურთხეველი წავაქციე. ეხლა კი ხალხს მივეტანები; სულ მუსრს გავავლებ! გამიძალიანდნენ კიდეც!? მაშ ვნახოთ! ხელით გადავთხრი მე ამ მთებს და ქალაქს კი დავიმორჩილებ. მერე კი თვით იერუსალიმიც ჩემია, იერუსალიმი! ერთი იქაც ვინავარდო, იმათ სიონში! იმათ სალოცავებს, იმათ წმინდანებს წყალში გადავყრი, დავწვამ, დავბუგამ! ქალაქს ისე დავანგრევ, რომ საუკუნოდ დაიკარგოს მისი ხსენება. რაღაც ღმერთები, რაღაც წმინდანნი! ერთია ღმერთი — ცისა და ქვეყნის მპყრობელი, მეფეთა მეფე ნაბუქოდონოსორი.

გვადაი. ახლა კი ადვილად დავიმორჩილებთ, რაკი წყალი მოვუწამლეთ.

ოლოფერნე. დღეს არა, ხვალ იყოს, ეგ სულ ერთია... უნდა ავიღოთ!

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გადსი. დიახ, ბატონო, იერუსალიმს სხვა გზით ვერ გავალთ!

ოლოფერნე. მე უფრო მოკლე გზით გავალ!

გადსი. მთებში, რასკვირველია, უფრო მოკლე გზა იქნება, მაგრამ კაცი გვინდა ერთგული, რომ წინ გაგვიძღვეს.

ოლოფერნე, ამ ოთხი დღის წინად ებრაელი ქალი რომ მოვიდა, დღესაც აქ არის. მერწმუნე ვაღაი, ივდითი—ჩემი ვარსკვლავია. მას ადამიანის სახე მიუღია, რომ ჩემთან ყოფნა და ჩემთან ცხოვრება შესძლებოდა; ადამიანის სახე მიუღია და ვარსკვლავის სხივი არ დაუკარგავს. ივდითი ებრაელთა ღმერთის მლოცველია. მე დავიმორჩილე იგი... და მასთან ერთად თვით ებრაელთა ღმერთიც. ჩემი დღენი ღვთის ვედრებით და ლოცვით გავატარეო, მიამბო, მაგრამ შენი დიდებული, ძლიერების შუქით გაბრწყინვალებული სახელი მოსვენებას აღარ მაძლევდა და რა ველირსე შენს აქ მოსვლას, სუყველას თავი დავანებე—სამშობლოსაც და სარწმუნოებასაც-და შენთან გამოვეშურეო. ჩემი სამშობლო დღეიდან შენი კარავია და ჩემი ღმერთი—დიდებული ოლოფერნეო. გაიგე, ვაღაი! საუცხოვო სანახავი იყო, დარაჯებმა რომ მომგვარეს. მისებრ მშვენიერი, მე სიზმრადაც არა მინახავს-რა. ერთი შევხედე და მაშინვე ვიცან ჩემი ვარსკვლავი: თავს შუქი ადგა! შიგ გულში მომხვდა იმისი სხივი, გულის სიღრმეში დამიარა და რაღაცა ჯერეთ უცნობი, სრულიად ახალი ნეტარება მაგრძნობინა.

არზაქელ. მაპატიეე, ძლიერთ-ძლიერო, გავკადნიერდები და... განა არ შეიძლება შენი ვარსკვლავი კი არა... მავნე სული იყოს... მაგ გულწარმტაც სილამაზით მოგხიბლოს და დაგღუპოს.

ოლოფერნე. კმარა!მეტოქეს ხედავ, შენზედ უკვე გამარჯვებულს მეტოქეს და ცილსა სწამებ! ჰო და იცოდე, ივდითი მიყვარს და მარტო ივდითი მიყვარს.

არზაქელი. გიყვარს, ბატონო?..

ოლოფერნე, იჭვიანობა კი არ დამიწყო. ჰარამხანაში ღედოფლად შენ მყავდი, მაგრამ, ნუ დაგავიწყდება, შენ მონა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ხარ ჩემი და შენზედ უმაღლესი, შენზედ უწმინდესი რომ შევიყვარო, უნდა ეცადო, შენი ცრემლით არ გამიმწარო. მე სიტკბოება. იტირე თუ გეტირება, ოღონდ შორს ჩემგან, შორს! ცრემლიანი არ დამენახო! მზის ამოსვლისას ვარდი მომეწონა, მოვგლიჯე, დავყნოსე და.. საღამოზედ ვილას ახსოვს დილით მოგლეჯილი ვარდი! ეგდება სადმე გათელილი და დაფურცლილი! (მარჯვენა კარს უჩვენებს) ეგ კარავი ივდითისაა. მანდ სრული დედოფალია ივდითი და თვით ოლოფერნეც კი ემორჩილება მის ბრძანებას. ეს ყველამ იცოდეს და ვაი იმას, ვინც ამას დაივიწყებს. იქნება ცოტა ხანს უკან თითონაც მობრძანდეს — მე ვთხოვე წელან — ისე დაუხვდით, როგორც თქვენს დედოფალს, გეყურებათ?! შენ, არზაელ, აქ იყავ; რომ შემობრძანდეს, მუხლ-მოდრეკილი დაუხვდი და ჩემს მოსვლამდე თავი არ დაანებო! (გადის მარჯვნივ, უკან მისდევენ ჯარის-კაცნი. ქალები უკანა კარით გადიან).

სცენა II.

არზაქელ. (მარტო) დარჩი და შენს ქალბატონს ელოდე! რა უბედურია ის მონა, რომელიც თავის ბატონს, თავის პატრონს შეიყვარებს. განა მონას სიყვარული შეუძლიან? ადამიანადაც კი არ ავდებენ უბედურს. „შენ მონა ხარ ჩემი...“ ვიცი, მონა ვარ და სანთელივით ვიწვი ჰარამხანაში; მიყვარს, ვშიშობ, ვიქვიანობ... სამაგიეროდ ივდითს ჩემი ეშინოდეს... მე ხომ მონა ვარ და... ეშინოდეს ჩემი... აგერა მოდის.

სცენა III.

ივდით. (მორთული) წელან მიბრძანეს...

არზაქელ. დედოფალს ბრძანებას ვინ გაუბედავს? დედოფალს გთხოვეს.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ივდით. დედოფალი?! რას ამბობ, ქალო? მე შიშით ძლივს-ღა დავდივარ, აქამდის ძლივს მოვაღწიე...

არფსაელ. და გაანათე აქაურობა, მშვენიერო ებრაელო.

ივდით. ქების ღირსი არ გახლავარ.

არფსაელ. მაგისი კი რა მოგახსენო? მე რაც მიბრძანეს, იმას ვიძახი.

ივდით. ვინ გიბრძანა?

არფსაელ. ჩემმა ბატონმა, შენმა საყვარელმა.

ივდით. რაო?

არფსაელ. ძალიან არ იტკიცა! ეს არის ეხლა თითონვე სთქვა, აი აქა სთქვა ოლოფერნემ.

ივდით. ოლოფერნემ ეგა სთქვა?

არფსაელ. გიამა, განა?

ივდით. სრულიადაც არა.

არფსაელ. ტყუილად მალავ შენს სიყვარულს. ტყუილად მორცხვობ. მიიხედ-მოიხედე, ბევრი ნატვრა აგიხდება ამ კარავში (საწოლს უჩვენებს). ახლა შენია.

ივდით. ვინა ხარ შენ, რომ აგრე გაბედვით მებაასები?

არფსაელ. შენს მოსვლამდე მე დედოფალს მეძახდნენ.

ივდით. ახლა კი მივხვდი. იქნება გგონია—მე იმიტომ მოვედი, რომ შენ შეგეცვილო? ღმერთმა დამიფაროს! ნეტავ შემეძლოს შენი ბორკილი დავამტვრიო და თავისუფლება მოგანიჭო! დამიჯერე, კილო შეიცვალე და აგრე გაბრაზებით ნულარ მელაპარაკები.

არფსაელ. რასაკვირველია! ბრიყვი ვარ და უზრდელი, თორემ მუხლის თავზედ უნდა დავცემულიყავ შენს წინაშე! დიდად პატივსაცემი რამა ხარ, მართლა! მტერთან მოხვედი, შენის ქვეყნის მტერთან, მარტო იმიტომ რომ გაგიჟებული გულის-თქმა მოგეკლა როგორმე... უცნობის სიყვარულით გატაცებულმა შენ უღალატე შენს სამშობლოს, შენს კერას, შენს ღმერთს... ოო, დიდად პატივსაცემი ბრძანდები...

ივდით. ჩუმად!

ეროვნული ბიბლიოთეკა

არზაქელ. დიაღ! დიდად პატივსაცემი ბრძანდება ქვეყნის მოღალატე, რომელიც თითონვე ეძებს თავის შერცხვენას. ჩვენ კი... მაგრამ არა, რა სახსენებელი ვართ ჩვენ, მონანი, მტრისაგან ძალით შერცხვენილნი და შეგინებულნი? ჩვენ მონები ვართ და საკუთარი, თავისუფალი აღარც ნება გვაქვს, აღარც წადილი, აღარც სურვილი... ჩვენ მონები ვართ და ჩვენს შერცხვენას არა გვკითხავდნენ. მაგრამ შენ? შენ ხომ თავისუფალი ხარ, თავისუფალ ქვეყანაში შობილი, თავისუფალ ქვეყანაში აღზრდილი! შენ ხომ არავინ გიშლიდა შენს ნებაზედ გყვარებოდა ვინმე გულის რჩეული და ბედნიერად გაგეტარებინა შენნი დღენი! ოჰ, რა საზიზღარი ხარ, რა წამხდარი ხარ... შენ ქალი კი არა, შენ... რას გაჩუმდი?! რას მიყურებ შენზედ უბედურს? მე რომ შენოდენა დანაშაული მქონდეს, მგონი...

ივდით. დღეს მართალი ხარ და ხვალ კი შენვე მიხვდები.

არზაქელ. როგორა მძულხარ! ოჰ, რომ იცოდე, როგორა მძულხარ, შე საძაგელო! ჰო და გახსოვდეს—მძულხარ და მოგკლავ კიდეც!

სცენა IV.

ოლოფერნე. არა, მე მოგკლავ!

არზაქელ. ვაიმე, დავიღუპე!

ოლოფერნე. რა კარგია, რომ აქ დამიხვდი, ივდით!

ივდით. შენი ბრძანება აღვასრულე, ბატონო, მაგრამ ახლა კი გიახლები, თუ ნებას მიბოძებ.

ოლოფერნე. დარჩი! ამ უგუნურის სიტყვებს ყურადღება როდი უნდა მიაქციო. თუ გაწყენინა რამე... მაგრამ აკი მოგახსენე, მე მაგას დღესვე თავს გავაგდებინებ.

არზაქელ. ოჰ, ნეტამც აგრე!

ივდით. ღმერთმა დაგიფაროს! აბა რად გინდა მაგის სიკვდილი!

ოლოფერნე. მაშ ნუ მოვკლავ? ძალიან კარგი—დღეიდან შენი მონა იყოს, შენი საკუთრება.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

არზაელ. მაგისი მონა?!

ოლოფერნე. დაიჩოქე და შენს ქალბატონს ფეხზედ ემთხვიე.

ივდით. არა...

ოლოფერნე. ფეხზედ ემთხვიე!

არზაელ. (აკანკალდება. თვალთ ცრემლს იწმენდს და ფეხზედ აკოცებს) აი, ბატონო, დაგემორჩილე... გახსოვდეს, ივდით!

ოლოფერნე. ახლა კი წადი!

არზაელ. (გადის). მეც გადაგიხდით!

სცენა V.

ოლოფერნე. ახლა ხომ ნახე, როგორ მიყვარხარ. აქამდე ჩემს გულში არზაელი მეფობდა; მაგრამ შენა გნახე და შენს მეტი მე აღარავინ მინდა. შენთვის მომიძღვნია, ივდით, ჩემი გული, ჩემი დიდება და სამეფო ტახტი.

ივდით. ხანგრძლივი არ იქნება ჩემი მეფობა.

ოლოფერნე. რატომ, ივდით? დაბრძანდი და მომისმინე (დაჯდება) მე ქალდეველთა შთამომავალი ვარ და ქალდეველნი, გეცოდინება, ძლიერნი იყვნენ. მათ ძირიანად ჰქონდათ შესწავლილი არამც თუ მიწიერი, არამედ თვით ციური მოვლენანიც! გაზომილი ჰქონდათ ციურ მანათობელთა და ვარსკვლავთა სივრცე-სიდიდე, გამოანგარიშებული ჰქონდათ მათი მიმდინარეობა. ისე ჰქონდათ შესწავლილი ვარსკვლავთა წყობა, რომ ყოველთვის წინადვე იცოდნენ, რა მოხდებოდა ქვეყნად და მომავლისთვის ერთობ მზად იყვნენ. მათ სწამდათ, რომ ყოველ ადამიანს თავისი ვარსკვლავი აქვს და მეც იგივე მრწამს, ჩემო ივდით! ჩემი ვარსკვლავი სწორედ იმ დროს გაქრა, როდესაც შენ აქ მოხვედი. ამიტომ ვამბობ, შენ ციდან მოვლენილი ხარ, ივდით, და შენს ციურს სამფლობელოში უჩემოდ ვეღარ დაბრუნდები. გრგვინვით და ჰექით უნდა გადავიარო მე დედა-მიწა, ყველა უნდა დავამხო და დავიმორჩილო და შენ წინ უნდა მიმიძღოდე, ჩემო ვარსკვლავო, და შენი

სხივით ნათელსა მფენდე მეფეს და მპყრობელს მთელის ქვეყნისას.

ივდით. მე, ნათელს გფენდე?

ოლოფერნე. დიაღ! მინდა ჩემი დიდებული განძრახვა გაგიზიარო. როდესაც მთელს ქვეყანას დავიმორჩილებ, როდესაც ცის ქვეშ ჩემზედ ძლიერი აღარავინ იქნება, ბაბილონს დავბრუნდები ქვეყნის მპყრობელი. მერმე? მერმე უნდა ავიღო და ამ მკლავით შეძენილი დიდება ნაბუქოდონოსორს მივართვა? ის სემირამიდის წალკოტში დროს ატარებდეს, ლხინობდეს და შეექცეოდეს მეტის ფუფუნებისაგან დიაცად ქცეული და მე კი ჩემნი დღენი ბრძოლის ველზედ დავლიო, მხოლოდ იმიტომ რომ ჩემს მეფეს სახელი გავუთქვა, დიდება და ძლიერება შევმატო?! მართალია, ქვეყნის დაპყრობა, ქვეყნის დამონავება მისი აზრია, მაგრამ საქმე აზრი კი არა, საქმე ასრულებაა. და მე, მარტო მე შემეძლო თავისუფლება დამემონავებინა. ქვეყანა მონაა და თავისუფალი მარტო მე, მისი ბატონი! აქამდის მარტო ჩემს დროშაზედ იყო დაწერილი ეს სიტყვები და ახლა დამარცხებულთ ზედ შუბლზე დავასვი დაღად. დედა-მიწა შეანძრია ჩემმა მახვილმა, ცას ასწვდა ჩემი გამარჯვებული ხმა და მე, ღმერთთა სწორმა, ეს დიდება ვიღაც მისუსტებულს, ქალაჩუნა მეფეს დავუთმო?! რატომ არ იფიქრა, ვაი თუ გამარჯვებას მიჩვეულმა ბოლოს ჩემი დამხობაც მოინდომოსო?! დიაღ, ცოტა ხანიც და შინ დავბრუნდები და ნაბუქოდონოსორის ტახტზედ მე ავალ. მერწმუნე, ივდით, ჯერ არავისა ჰქონია და არც არავის ექნება ჩემისთანა შემკული გვირგვინი, გვირგვინი ცისა და ქვეყნის მპყრობელისა. მე დავავიწყებ უგუნურ ხალხს რაღაცა ღმერთებს, სარწმუნოებას, ტაძრებს და ცრუმორწმუნეობის მსახურ-ქურუმებს! რის მაქნისნიღა იქნებიან მაშინ იგინი? საკურთხევლად მთელი ქვეყნისა ჩემი სამეფო ტახტი იქნება და ზედ ოლოფერნე მღვდელთ-მთავარი, ოლოფერნე—მეფე, ოლოფერნე—ღმერთი! (ივდითი წამოხტება) რა იყო, ივდით? რაზედ მომშორდი?

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ივდით. შენმა სიტყვებმა ჩამაფიქრა, ბატონო.

ოლოფერნე. და შენ იქნები ჩემი იმედი, ჩემი ნუგეში, ჩემი სალოცავი. მე იქ მიგიყვან, სადაც ასსირიელთა ნიჭმა დედა-მიწა სამოთხედ აქცია; მე იქ მიგიყვან, სადაც სასწაულთმოქმედმა სემირამიდმა ციური წალკოტი გააშენა და ოქროს ტაძარი ააგო. მაგრამ მაგასაც არ გაკმარებ: სადაც კი შენ იქნები, რა ქვეყანაშიაც კი შენ გაივლი, ვფიცავ, იქ ჰარამხანა საუკუნოდ აკრძალული იქნება! ოლოფერნეს შენს მეტი მეუღლე არ უნდა! ოღონდ შენ ჰყავდე, ივდით, და მის უბედნიერესი არავინ იქნება, ქვეყანა ფეხ-ქვეშ დაეგება მის შენდამი სიყვარულს და ცა ზედ გადაეფარება!

ივდით. (ჩუმად) ისისინე, გველო, მაგრამ მე ევა ნუ გგონივარ!

ოლოფერნე. (მიუახლოვდება) ერთი სიტყვა, ივდით, ერთი ღიმილი! იქნება შენი ხელი უფრო ალერსიანად მომექცეს. (ხელს გამოართმევს).

ივდით. ბატონო ჩემო!..

ოლოფერნე. რად გამირიხდი? ხომ იცი, მიყვარხარ... მიყვარხარ და ისე გექცევი, ვით ჩემს მეუღლეს.

ივდით. ჯერ შენი მეუღლე არა ვარ. მე ღმერთმა გამომგზავნა, რომ მის უკულმართ იერუსალიმზედ წაგიყვანო. ჯერ არავითარი უფლება არ მომიცია მე შენთვის!

ოლოფერნე. რას ამბობ, ივდით? თუ მარტო იმიტომ მოხვედი, რომ დამეხმარო, დიდ შეურაცხყოფას მაყენებ: ჩემს გზას ჩემი ხმალი უკეთ გააგნებს და ბნელს მის ელვა უკეთ ანათებს. შენ არა გცოდნია ჩემი ხმლის ძალი, რომ აგრე მელაპარაკები. მე ციური არსება მეგონე, ჩემი ვარსკვლავი და ახლა კი ვგრძნობ, რომ.... ნუ გამირიხდები, სიყვარულმა გამიტაცა, სიყვარულმა მათქმევინა.ოჰ, როგორ მიყვარხარ, ივდით, ვიწვი, ვიდაგვი!... არ ამიხირდე, თორემ თვით განგებაც რომ იყო, თვით ჩემის ბედის ვარსკვლავიც რომ იყო, იცოდე, თუ ამიხირდი, ძალით ავიღებ, რაც მე მეკუთვნის! რაღაცა ღმერთს გაიძახი... ძალით

ამოვგლეჯ მაგ გულიდან და შიგ ჩემს სახეს ჩავსვამ. ახლა კი იგრძნო, ,მგონი, შენგან ქებულმა შენმა ღმერთმა მთელი ჩემი ძლიერება; ახლა კი დარწმუნდა, რომ მართლა ბასრია და გრძელზედ გრძელი ჩემი ხმალი! როდესაც მის წმინდა ქალაქს ავიღებ და სიონს მიწასთან გავასწორებ, იცოდე, არჩევანი მოგინდება, ივდით: მაშინა ვნახავთ ორს ღმერთში რომელს ილოცავ—მე თუ შენს დამარცხებულს ღმერთს.

ივდითი. ღმერთი ერთია!

ოლოფერნე. მაშ თუ აგრეა, ადექი და წადი შენს ქვეყანაში. წადი! მე თითონ მოვალ შენ საპოვნელად. თუ შენ ჩემი ბედის-წერა ხარ, თუ ჩემი ხარ, ჩემო ვარსკვლავო, ვერსად წამიხვალ, ცაშიც კი ამოგწვდები და ქვეყნად ჩამოგიყვან! შენა გგონია თქვენი კლდეებისა მეშინოდეს? მე?! უგუნურო! მე და ეს ხმალი დევების სისხლსა ვართ ჩვეული და თქვენისთანა ქვემძრომებთან ბრძოლა გვეზიზღება. თქვენ კი გეგონათ, ეშინიანო! მაშ ხვალვე ნახავთ, როგორ გადმოვაფრენ ჩემს ცხენს თქვენს მფარველ მთებზედ...

ივდითი. ხვალვე?!

ოლოფერნე. უსამზღვრო იქნება ჩემი რისხვა. ისე ავაოხრებ იქაურობას, ისე ამოვხოცავ... სიკვდილს ველარავინ გადაურჩება, ვერც დიდი და ვერც პატარა! ორსულს და ძუძუმწოვარსაც კი აღარ დავინდობ! წადი, შენს ქვეყანაში!

ივდითი. არა, მე აქა ვრჩები და, ვფიცავ, ჩემს მოვალეობას ავასრულებ.

ოლოფერნე. მე შენი ფიცისა არა ვიცი-რა. თუ გინდა მართლა მჯეროდეს შენი აქ დარჩენა, ერთი მაკოცე...

ივდითი. ხვალ გაკოცებ.

ოლოფერნე. ძლივს! ხელი მაინც მიბოძე.

ივდითი. ინებე.

ოლოფერნე. რა ბედნიერი ვარ! არა, შენ მართლა-და ჩემი ბედის-წერა ხარ, ივდით.

ივდითი. მაგასა ნახავ!

სცენა VI

გადაი. ბატონო ჩემო...
ოლომფერნე. როგორ გაბედე!? არ იცი რომ... ბაასში ვიყავ გართული?!...
გადაი. დავაშავე, ბატონო, მაგრამ საჭირო საქმე იყო...
ოლომფერნე. რა საქმე?
გადაი. ტყვე მოიყვანეს, ებრაელი.
ოლომფერნე. ვინ არის?
გადაი. ტანისამოსით მგონი მღვდელია. დარაჯებს დაუჭერიათ ლიბანის მთაზედ. შენ თითონ ნახე და გამოჰკითხე.
ივდითი. მღვდელი! მისი სახელი?
გადაი. მალავს. ძალიან გამბედავი უნდა იყოს, თუმცა ღრმად მოხუცებული, თოვლივით ჭაღარა კაცი გახლავს.
ივდითი. (თავისთვის) იქნება ის იყოს!... ღმერთმა დამიფაროს! (ოლომფერნეს) ნებას მიბოძებ, ჩემს კარავში გიახლო?
ოლომფერნე. თუ შეგიძლიან და დარჩები, ძალიან მაამებ... დარჩი, აქ დამჭირდები.
გადაი. აგერა მოჰყავთ.
ივდითი. თვით მღვდელ-მთავარი. ახლა კი შევრცხვი! (უკან დადგება).

სცენა VII

ოლომფერნე. წინ წამოდექ და დაიჩოქე ოლომფერნეს წინაშე.
ელიაქიმი. მე მხოლოდ ღვთის წინაშე ვიჩოქებ.
ოლომფერნე. მაგასაც ვნახავთ. ვინა ხარ შენ?
ელიაქ. მღვდელთ-მთავარი ელიაქიმი.
ოლომფერნე. (სიხარულით) აა, შენა ბრძანდები! ეტყობა, ძალიან შემიშინებია მე თქვენი ღმერთი, რომ შენისთანა ძვირფასს მსხვერპლს მწირავს, იქნება ამით მაინც მოვიგო ოლომფერნეს გული. საით მიბრძანდებოდი?

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ელიაქ. ღმერთს შველას ვსთხოვდი შენს წინააღმდეგ.

ოლომფრე. დახე! დახე! სწორედ იმ დროს ჩასძინებია შენს ღმერთს, როდესაც ჩემი კაცები დაგეხვივნენ, განა?!

ელიაქ. განრისხებული დაგცქერის, ურწმუნოვ, ჩემი ღმერთი, მაგრამ ებრალები, ჯერ კიდევ ვერ გაუმეტებიხარ. მე შენთან იმიტომ მოვედი, რომ ნება ღვთისა გაუწყო.

ოლომფრე. კმარა, ბებერო! ნება ღვთისა მე უკეთ ვიცი. სიონის დანგრევას მიბრძანებს და დასახმარებლად კიდეც მომივლინა თავისი ანგელოზი. აგერა, შეხედე. წინ წამოდექი, ივდით!

ელიაქ. (განცვიფრებული) ივდით?!

ივდით. მე გახლავარ.

ელიაქ. შენ? ამ ურჯულოთა შორის? აქ რა გინდა, შვილო?

ივდით. ღმერთმა გამომგზავნა, რომ იერუსალიმს ჩავიყვანო.

ელიაქ. სტყუი! სტყუი! ლიბანის მთაზედ რომ ვლოცულობდი, მომევლინა წმინდა აჩრდილი ისაია წინასწარმეტყველისა და მარჯვენა ხელით კრავი მაჩვენა, რომელსაც ლომი წაექცია და ჰკლავდა, და მიბრძანა: ასე წახდება ასსირიელიო.

ივდით. ასე წახდებაო?!

ოლომფრე. ნეტავი აჩრდილის მეტი მე მტერი არავინა მყავდეს და!..

ელიაქ. შენა, შვილო, შენ აქ რა გინდა?

ოლომფრე. ივდითი ოლომფრეს საყვარელი მეუღლე არის. აი თუ არ გჯერა. (მოეხვევა და ჰკოცნის, ივდითი ნაძალადევი ღიმილით შესცქერის ელიაქიმს).

ელიაქ. ღმერთო ძლიერო! ამას რას ვხედავ? დაგწყევლოს ღმერთმა! დაწყევლილი იყოს შენი სახელი! ღვთისაგან მონიჭებული ძალით ზედ შუბლზედ გაწერ ჩემს წყევლა-კრულვას! იყავ შეჩვენებული, სამშობლოსაგან გმობილი და ტოლ-სწორთაგან შერცხვენილი! იყავ და განისვენე მტრის საწოლში, გულს გველი ჩაიკარ და ეალერსე! ეგდე ჰარამხანაში, რომ ყველა მონა პირში გაფურთხებდეს!

ეროვნული ბიბლიოთეკა

იუდით. ღმერთო!

ოლოფერნე. (წამოხტება) მოვკლავ ამ გამოტვინებულს, ამასა! ეეი, ჯალათი!

იუდით. არა, ოლოფერნე! ეს მოხუცებულია, თავის წინაპართა სარწმუნოებას ემსახურება, ძველ წესსა და რიგს მისდევს... ძველი კაცია, ძველებურად სჯის. ეპატიეება! ნუ გაუწყრები, ოლოფერნე!

ოლოფერნე. განა შენი ღმერთი—მაგის ღმერთი კი არ არის? განა შენ მაგის ღვთის მოვლენილი არა ხარ?! მაშ რაღად გწყევლის?! რა საზიზღარნი არიან ეს ქურუმ-მღვდელნი! სიკვდილის წამსაც კი არ დამშვიდდება ამათი შურით სავსე ბუნება. ვერ მოისვენებენ, ვერ დასცხრებიან სისხლით გაუმაძღარნი! სულ რაღაცას ცოდვილობენ და იბრძვიან... ვითომ სარწმუნოებისათვისაო, მაგრამ ნამდვილად კი საკუთარი კუჭის-წვა აქვთ ამ სვავებს და ამიტომ რევენ ქვეყანას.

ელიაქ. შენ მღვდელი კი არა, შენ თვით ღმერთი გებრძვის, ჯიუტო, ღმერთი რომელმან შეჰქმნა ცა და ქვეყანა, რომელმან არა ერთგზის იხსნა თავისი ერი ურჯულოთაგან, და ეხლაც იხსნის. რა ხარ შენ მის წინაშე? წვიმის წვეთი ხარ, უბრალო მატლი და შენ გინდა, ცისა და ქვეყნის მპყრობელი გახდე?! შენ გინდა, მთელი ქვეყანა დაიმონავო?! ოჰ, საცოდავო! აგერ, უყურე, რა ძლიერი ხე აღმოსცენდების იესეს ნათესავიდან; მის ქვეშ შეკრებება გაფანტული ერი ღვთისა, მის ქვეშ შეერთდებიან განცალკევებულნი ტომნი ებრაელებისა... და იშვას ქალწულისაგან იესო—ძე ღვთისა, ჩვენი მხსნელი და მაცხოვნებელი... და დათრგუნვილ იქმნას მტერი მისი...

ოლოფერნე. ჰოო! შენ მაგ იმედით ბრძანდებოდე! მანამ ის დაიბადება, შენ კი მოკვდები და! აბა, ჯალათო!..

იუდით. (წინ წადგება) შეუნდე, ოლოფერნე! მოხუცებულია, სისხლით ნუ შეუსვრი ამ ჭაღარას. ამას ბავშვობიდანვე თავისებური რწმენა ჰქონია, და ახლა გვიანღაა: მაინც არ

ულალატებს, კიდეც რომ მოკლა. დეე წავიდეს. შენ ხომ ეგ ვერას გავნებს. რა შეუძლიან, ამ სუსტს, ამ ლონე-მიხრწნილ მოხუცს?!.. დეე, წავიდეს!.. აი, მუხლ-მოდრეკილი გევედრები...

ელიაქ. შეევედრე, მალე მომკლას, რომ შენ აღარ გხედავდე, შე საზიზღარო!

ოლოფერნე. ამას შევუნდო? ამას? არა, კარგი ის არის, რომ კიდეც ილანძღება.

ივდითი. სცდება, ბატონო, არა სჯერა, რომ ღვთისაგანა ვარ მოვლენილი. კიცევ გევედრები, აპატიე. მაგ ძლიერს მკლავს სუსტის სისხლით ნუ შეისვრი. (დაიჩოქებს) წელან მიბრძანებდი—დედოფალი ხარო, აი დედოფალი გთხოვს. (ალერსიანად შესცქერის).

ოლოფერნე. (სიყვარულით გატაცებული) ჰო და დედოფალი ხარ! შენი სიყვარულისთვის მიჩუქებია მე ეს ბებერი. შენ მართალი სთქვი: მე სუსტის სისხლში ხელს არ უნდა ვისვრიდე!... წავიდეს, თავის სახლ-კარს მიხედოს. მაგრამ... იქნება შენგან მინიჭებული სიცოცხლეც არ ინდომოს? მაშინ კი სიკვდილი აღარ ასცდება. აი, ვალაის უბრძანე და, მალე მტერი მოგიკვდეს, მალე ეგ... ახლა კი როგორც გენებოს, ივდით! გნებავს, შინ გაისტუმრე, ვალაი გაიყვანს სამშვიდობოს; თუ არა და პირდაპირ საიქიოს უკარ თავი. (ვალაი თავს უკრავს და გადის). რა ეშმაკი ხარ, ივდით: შენ დედოფლობა უკვე დაიწყე და მე კი... მე მარტო ხვალ მეღირსება შენი სიყვარული.

ივდითი. ხვალ, ბატონო, ხვალ.

ოლოფერნე. რა გაეწყობა, ნახვამდე! (ჰკოცნის).

სცენა VIII

ელიაქ. (ივდითს თვალს არიდებს). უბრძანე მომკლან!

ივდითი. (მიუახლოვდება, ჩუმად, გაჩქარებით) შენი სიცოცხლე საჭიროა ქვეყნისათვის. აბა, აჩქარდი! ქალაქში adი და უბრძა-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ნე, რომ ხვალ ღამ მთელი ჯარი მზად იყოს და ნიშანს ელოდეს.

ელიაქ. რას ამბობ, ივდით?!

ივდითი. ნიშანი არ დაგავიწყდეს. როგორც კი ურჯულოთ ბანაკში მაღალ ხალაზედ ამართული თავი დაინახოთ — ოლომფრეს თავი — დაიძარით და ქორივით დაფრინდით ასსირიელთ. მერწმუნე, რაკი ოლომფრე აღარ ეყოლებათ, მშიშარა კურდღელივით გაიქცევიან.

ელიაქ. შენ გაგიჟდი, თუ გინდა მე გამაგიჟო?!

ივდითი. ნუ თუ ამ სამკაულმა ისე დაგაბრმავა, რომ მთრთოლვარე კრავს ველარ ხედავ?! ისაია წინასწარმეტყველის კრავს? შენ არ დამლოცე — „გადმოხედე უფალო, მხევალსა შენსა იაილსაო“ მაშ რატომ არ გჯერა ჩემი?! რატომ არ იცი, რომ დღეს იმიტომ ვუალერსებ, რომ ხვალ უფრო ადვილად მოვკლა.

ელიაქ. ოოჰ, რა მძიმე ტვირთი მომაცალე, შვილო, რა სიხარული მოჰფინე ამ სევდიანს გულს! ოოჰ, რომ იცოდე, რა იმედი გამიღვიძე სასოწარკვეთილს! დიაღ, აღსრულდა სიტყვა წინასწარმეტყველისა — ვაჟკაცის ხელით არ მოკვდება ასსირიელიო! შენზედ უთქვამს, შვილო, წინასწარმეტყველს ეგ წმინდა სიტყვა. შენ მაშინვე სცნობიხარ ყოვლად შემძლებელს. შენ უკვე ამორჩეული ჰყოლიხარ თავის წადილის აღსასრულებლად. შენ ხარ, შვილო, ფიქრი ღვთისა და მისი განგება და მე ცოდვილმა, მე უგუნურმა ლანძღვით მოგიხსენიე! წელან წყევლა გაგიბედე?! შემინდე, შვილო. (დაჩოქებას აპირებს)

ივდით. (შეაყენებს) ნეტავი ღმერთმა ამ განსაცდელს გადამარჩინოს...

ელიაქ. რისა გეშინიან, შვილო! იყავნ ნება ღვთისა... თუ კი მის განგება იქნება... რაც უნდა მოგივიდეს, რაც უნდა შეურაცხყოფა მოგაყენონ აქ, მაინც უწმინდესად დარჩები, რადგან უწმინდესია შენი მსხვერპლი სამშობლოს და ღვთისა წინაშე. ნუ გეშინიან! ღმერთი ძლიერია, ციდან

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ჩამოვლენ ანგელოზები და ფრთებს გადაგაფარებენ, რომ ისეთივე წმინდა გამოხვიდე მტრის ბანაკიდან, როგორც წმინდაა შენი წადილი.

ივდით. ეგ მაწუგეშებს, თორემ...

ელიაქ. კურთხეულ იყოს სახელი ღვთისა...

ივდით. (შეაწყვეტინებს) არა! ხვალ, ხვალ დამლოცე! წადი და მზად იყავით! დრომდე ნურავის ეტყვი... ვაი თუ...

ელიაქ. ნუ გეშინიან.

ივდით. ვალაი! ბანაკიდან გაიყვანე... (თავს დაუკრავს და გადიან). (თავისთვის) წადი და სულით დაცემულს ჩვენს ხალხს ფრთები შეასხი! აქ კი... მარტო ვარ, მზადა ვარ!

ფ ა რ დ ა.

მოქმედება მეოთხე

ოლომფერნეს კარავი, კუნჭულში სანათი ოდნავ ანათებს. გარედან მუსიკა მოისმის, სიმღერა და აქა-იქ მთვრალი ხმები.

ელის. მგონი დაითვრნენ და ვაი ჩვენი ბრალი! მე კიდევ არა მიჭირს-რა, ვარ ჩემთვის მარტოდ-მარტო, მაგრამ ქალბატონი? მიბრძანა, აქ მომიცადე, მზად იყავიო, თითონ კი იქა ბრძანდება, ლხინში, ოლომფერნეს გვერდით უზის. ღმერთო! ღმერთო! მე რომ გარყვნილი ასსირიელების ამბავი ვიცი... რას დაინდობენ! (ყვირილი ისმის) დაითვრებიან და!... აქ ლხინი, მხიარული სიმღერა და დროს გატარება და იქ კი, ჩვენში გლოვა-ტირილი. (ყვირილი) რა მოუვიდათ?! ერთმანეთიმც ამოგიხოციათ, თქვე ურჯულონო! აქეთ მორბიან... ვაიმე, ქალბატონი!.. ვიღაცა მოსდევს!..

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სცენა II.

იუდით. (გარედ) შესდექით! (შემოვარდება) ძლივს! აქ კი აღარა მიშავს-რა!

ელის. რა იყო?

იუდით. მიშველე, ადამიანო, გული მიმდის! რა სუსტი ვყოფილვარ... კიდევ კარგია ამ კარავში შემოვასწარ, თორემ... მაგრამ ვაი თუ აქ უარესი მომელოდეს...

ელის. დამშვიდდი, გული მოიბრუნე! აგრე ადვილად როდი უნდა შეშინდე! მაინც რა მოხდა?

იუდით. შენ მართალი ხარ, არ უნდა შემშინებოდა. ამიტყდა, სადილად ჩვენთან უნდა იყოვო; გვერდით დამისვა. ოჰ, ელისაბედ! სულით-ხორცამდე გარყვნილი ხალხი, იქვე ვილაც გოგოები, უსირცხო, უნამუსო გოგოები, უწმაწური სიტყვა-პასუხი და ლაქლანდარობა, ზედ სიმღერა, მუსიკა, ღვინო, ერთმანეთის კილვა და დაცინვა... ისე დაითვრნენ, რომ გონება აღარავის შერჩა. ოლომფრეს ზედ სუფრაზედ მიეძინა. დაძინებული რომ დაინახეს, ჯერ არშიყობა დამიწყეს, მომიახლოვდნენ... ერთმა ხელი წამომატანა და... კიდევ კარგი რომ მთვრალები იყვნენ, ფეხზედ ძლივს იდგნენ, ხელიდან გამოვუსხლტი და გამოვიქეცი. ისინიც გამომეკიდნენ და ამ კარავში რომ არ შემოვსულიყავ, უპატიურებას მომაყენებდნენ რასმე. აქ ვერ შემოვლენ, ვერ გაბედავენ. აქ შიში აღარა მაქვს, ეს კარავი ჩემი სამეფოა... აქ უნდა ველოდო ოლომფრეს მოსვლას.

ელისაბედ. დამიჯერე, ქალბატონო, შენზედ მეტი მინახავს, შენზედ მეტი ვიცი... დამიჯერე, აქ უპატიურობის და სირცხვილის მეტს ვერასა ნახავ. რის იმედი გაქვს, ნეტავი ვიცოდე? ეს კარავი შენი სამეფო კი არა, შენი სამარეა და ისიც შენი შემარცხვენელი სამარე. სხვა რომ არა იყოს-რა, არზაელი ეცდება შენს დაღუპვას. სულ აქ და-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დის, სულ გვითვალთვალებს, ეტყობა ორმოს გვითხრის და წინადვე სტკბება თავის გამარჯვებით. დამიჯერე, მანამ დრო გვაქვს, წასვლა სჯობიან.

ივდით. რა დროს წასვლაა?! რამდენი ხანია ამ შემთხვევას ვნატრობდი, და ახლა გავიქცე? განა ამიტომ ავიტანე ამდენი სირცხვილი, დამცირება და შეურაცყოფა, რომ მის ნაყოფით არ მესარგებლნა? კმარა, ელისაბედ! ხმა, კრინტი! ახლაა ჩემი დრო, და მალე ნახავ... (შემკრთალი) ვიღაც მოდის, ელისაბედ! აგერ! ის არის! გაუღვიძებიათ!.. იქნება უკანასკნელად გაიღვიძა! აგერა მოჰყავთ!.. ძალიან მთვრალი იყო! ისე მოეშვა, ისე ეგდო უსულო ლეშივით. ფარდა ასწიე, ელისაბედ, აქეთ მოდიან... ვაიმე, შენა?!

სცენა III.

გადაი. (შემოდის) არიქა, გვიშველე რამე, ივდით, თორემ ლაშის ამოგვხოცს.

ივდით. რა მოხდა?

გადაი. ოლოფერნემ რომ გამოიღვიძა და შენ ველარ დაგინახა, საშინლად გაჯავრდა! ცოფიანივით წამოხტა, ხან ვის მივარდა, ხან ვის; ყველას იმას ეკითხებოდა, ივდითს რა აწყენინეთ, რომ სუფრაზედ აღარ არისო? ერთმა უბედურმა ყველა უამბო, თუმცა სახელები არ უხსენებია. გაგიჟდა, ცეცხლივით აენთო, იძრო ხმალი და დაგვერია... ვინ შეიმაგრებდა გამხეცებულს? ჩვენდა საბედნიეროდ, ფეხზე ძლივს-ღა დგას, ძლივს-ღა დადის. დაბარბაცდა და... ახლა გდია ისე... წამოდი, ივდით, შენს მეტი იმას ვერავინ დაამშვიდებს... გეშინიან?!..

ივდითი. (კანკალებს) მე?! რისა უნდა მეშინოდეს? მაგრამ მე როგორ უნდა დავამშვიდო? (ოლოფერნეს ხმა:) სად არის, სად?

გადაი. აგერა, გესმის? დაჭრილი ლომივით არა ღრიალებს! აგერა მოდის.

ივდითი. მოდის? (უკან დაიწევს).

ჯადაი. ივდით, შენი ღვთისგულისთვის... შენს მეტი მაგას ვე-
ღარავინ შეაყენებს... რად იმალები? მოდი, მიეგებე!... (ივ-
დითი გაშტერებული ოლოფერნესკენ მიდის).

სცენა IV

ოლოფერნე. (გარეთ) ივდითი სად არის? ჯოჯოხეთშიაც ვერ და-
მემალება! რა იქნა? მიღალატეთ განა, თქვე!... სულ თა-
ვებს დაგაყრევინებთ, დამაცადეთ... ჯალათო! რა იქნა
ჯალათი?! (შემოვარდება. ამალა, ჯარის უფროსნი. ელისაბედი წა-
მოსასხამში გაეხვევა და მიიკუნჭება) სად არის?! ივდით! აქა ყო-
ფილხარ! კარგია, აქ დამიხვდი! ვაი ამათი ბრალი, აქ რომ
არ ყოფილიყავ! ივდით! ჩემო ვარსკვლავო! შენ აქ იყავი,
აქ მელოდი და მე კი, ვინ იცის, სად დაგეძებდი!. . მე კი
დავიწვი და... ამას რაღა მადლი აქვს... რა ლამაზი ხარ,
ივდით! რა მშვენიერი ხარ... შენ ხომ ადამიანი არა ხარ...
განა შეიძლება ადამიანის შვილი აგრე ყველაფრით შემ-
კული იყოს?! რადა კანკალებ, ივდით? რა იყო? იქნება...
აა! იქნება გაწყენინეს რამე?! შეგაშინეს?... თქვენ ეი!...
იქნება გაბედეთ და აწყენინეთ რამე თქვენის პატრონის
მეუღლეს?! თქვენს დედოფალს?! ჩემი ძილით ისარგებლეთ,
განა!.. აბა, გადახედე, ივდით და მითხარი, ვინ იყო ის
თავზედ ხელ-აღებული, ის თავლაფ-დასხმული, რომელ-
მაც შენ ავი გაკადრა რამე... მითხარი, ივდით! აქ არც
თავადია, არც ჯარის უფროსი. . ეს სულ შენი ყურ-მო-
ჭრილი ყმები არიან, სულ შენი მონები არიან... რომელი
იყო? მითხარ! რას გაჩუმებულხარ? შენც მაგათკენა ხარ?!...
ვიწვი! სისხლი მწყურიან! სისხლი და სიყვარული! მაშ
აჯანყებას მიპირებთ რაღა! მაშ აგრე!? სისხლი - მეთქი,
სისხლი! იქნება ნაბუქოდონოსორს შეეშინდა?... ჩემი შეე-
შინდა?!... ჰო-და რა!... მე ვარ მეფე და არა... შეეშინდა

და ჩემი მოკვლა გაგაძრახათ?! უგუნურნო? ნაბუქოდონო-
სორი მეფე იყო, სხვა ხომ არაფერი? მეკი... (ხარხარებს)
ჩემი ბრძანება, ჩემი სურვილი—კანონია მთელი ქვეყნის-
თვის... მე რომ შევუბერო თქვენს მეფეს, აი აქედან
რომ შევუბერო, ის იქ, ეფრატის პირას, წაიქცევა... დიაღ,
წავაქცევ! გავსრისავ! გავანადგურებ თქვენს ძლიერს მეფეს!
მუხლი მოიდრიკეთ, მონებო! მეფე... მე ვარ! გეყურებათ,
მე ვარ თქვენი მეფე! მე! (ხმალს ამოიღებს. ყველანი დაიჩო-
ქებენ).

ივდით. დამშვიდდი, გენაცვა!.. აქ მომეცი ხმალი.

ოლოფერნე. (ღიმილით) ინებე. ხედავ რამ სიმძიმეა... (ხელს არ
უშვებს) ამას ჩემს მეტი ვერავინ ასწევს! ეს ხმალი კი არა,
ელვაა! და ამით მე თვით ცას შევებრძოლები! შევებრძო-
ლები და დავიმორჩილებ კიდეც! მოდი, ჩემო ერთგულო
ხმალო! მოდი, ისევ მე და შენ! თრთის და კანკალებს ჩვე-
ნი შიშით მთელი ქვეყანა! შენს ელვაზედ მზეც კი და-
ბნელდა შეშინებული! მე და შენ, ჩემო ერთგულო ხმა-
ლო! მე და შენ, რომ სხვა ამ ქვეყნად არავინ იყოს! არა-
ვინ იყოს, არავინ! თვით ნაბუქოდონოსორიც კი!.. ვინ
სთქვა, მეფე ნაბუქ... ვინ მეფე? რის მეფე? სად არის მე-
ფე?! ერთი დამანახვეთ... მე ველარა ვხედავ! როგორ და-
ბნელდა! ვიღაცა მოდის... გეყურებათ? ბრძოლის ხმა ის-
მის! ბრძოლა დაუწყვიათ! აბა ჩემი ცხენი! დაჰკათ! რა მო-
გივიდა, ხმალო, რამ დაგაჩლუნგა?! ნუ თუ მკლავი აღარ
მიჭრის?! ნუ თუ ბედმა მიმტყუვნა?! გამიშვი, ივდით! ხელს
ნუ მიჭერ! გამიშვი-მეთქი! ოჰ, რკინის ხელი გქონია.
(ხმალი გავარდება) დედა-მიწა იძვრის. ნუ მაღრჩობთ?! სი-
სხლში ნუ მაღრჩობთ! (ტახტზედ გადაესვენება).

ივდით. გული ხომ არ წაგივიდა?

გადაი. (და სხვანი ოლოფერნეს ეხვევიან) არა უშავს-რა, ნუ გეში-
ნიან. ახლა კი დამშვიდდება, დაიძინებს კიდეც.

ივდით. დაიძინებს? მაშ თავის ლოგინში დააწვინეთ.

გადაი. ეხლავე. (ასწევენ და მიჰყავთ).

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ივდით. ჩუმად იყავით!... ფრთხილად! ძილი არ გაუკრთოთ! (თავისთვის, მინამ ოლომფერეს აწვენენ) ძლივს არ შევაკვეცე თმა ძალოვანს სამსონს. ახლა კი ჩემია.

გადაი. სძინავს, ახლა აღარა უშავს-რა. ჩვენ გიახლებით.

ივდით. ძალიან კარგი. ყველანი წახველთ?

გადაი. ყველანი... შენს გარდა, ივდით. აქ იყავ (დაცინვით) და ყური უგდე, არ გადიხადოს, არ შესცივდეს... შენთვის ჩამიბარებია.

ივდით. გმადლობ.

გადაი. მე ვუბრძანებ, რომ აღარავინ შეგაწუხოს. თქვენ ეი, კარები დაკეტეთ!

ივდით. (მარცხენა კარზედ) ამას კი ნუ დაჰკეტავენ,—ჩემს კარავში ველარ გავალ.

გადაი. შენი ნებაა. განა შენ აქ დედოფალი არა ბრძანდები?

ივდით. ჰო და ეგ არ დაგავიწყდეს.

გადაი. ღამე მშვიდობისა.

სცენა V.

ივდით. (მარტო) შენ ხვალ გაიგებ, ვის დასცინოდი... მასხარადაც რომ ამიგდო! მაგრამ რადა მწყინს, ხვალ იქნება... ეს ოლომფერეს სამარეა და აქედან იქნება ცოცხალი ვერც მე გავიდე. (მძინარეს მიუახლოვდება და ელისაბედს დაინახავს) ელისაბედ! არ გეყურება?

ელის. რა უნდა მეყურებოდეს, ეგ შენა და ეგ შენი ოლომფერე...

ივდით. ნეტავი არა სულელობდე! იქნება ესენი შენ ისე არა გძაგდეს, როგორც მე!

ელის. შენ ჩემსავით სიძულვილი არ შეგიძლიან: შენ ხომ ჩემსავით ბავშვობისას იმის ჰარამხანაში არა ყოფილხარ...

ივდით. ჰო და მეც მაგიტომ წამოგიყვანე, რომ გძულს და დამეხმარები.

ელის. მიბრძანე.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ივდით. წადი და ილოცე, ივდითი შეავედრე ღმერთს! მე უნდა მოვემზადო... დიდი საქმე მაქვს.

ელის. საქმე? რა საქმე?

ივდით. წადი, ილოცე! აქ არ შემოხვიდე, მანამ არ დაგიძახო.

ელის. ივდით!.. (ივდითი ხელით ანიშნებს—წადიო) გიახლები, გიახლები. (გადის)

სცენა VI

ივდითი. მარტონი დავრჩით მე და ოლომფერე... მარტონი?!... განა ღმერთი აქ არ არის?! მაშ მარტო არა ვყოფილვარ! რა სიჩუმეა, ნეტავი სძინავს? (მივა ფარდას ფრთხილად ახდის) როგორა ბნელა! ისე ქშინავს, თითქო აღრჩობენო! ერთი ვნახო... (სანათს აიღებს) სინათლეზედ რომ გაიღვიძოს! ვაი თუ ფრთხილი ძილი იცოდეს. (ყურს უგდებს) არა, უნდა ვნახო, თვალი უნდა შევაჩვიო! (შორიდან დაჰყურებს, ნელნელა ეპარება) რა ღრმად ჩასძინებია! ღმერთო! თვალი უხელია! როგორ გაშტერებული მიყურებს. ოჰ, რა საშინელი რამ არის! (სანათს დასდგამს, ფარდას დაუშვებს). ასე მალე როგორ შევშინდი! ან არა და რას დავცქეროდი, რაღას ვსინჯავდი? უნდა მივარდნოდი და თვალდახუჭულს ისეთი დამეკრა... რომ ვერ მოვახერხო?... ერთი დაკვრით რომ ვერა დავაკლო-რა; ერთიც ვნახოთ წამოხტეს დაჭრილი, დასისხლიანებული... სიცოცხლეს ვინა ჩივის, როგორ შემარცხვენენ... დეე შემარცხვინონ! დეე ყველგან და ყოველთვის გარყვნილ, უნამუსო დედაკაცად მახსენებდნენ და თავს ლაფს მასხამდნენ. მე რა? მე რა, თუ კი ამითი გეეშველა რამე? დეე ჩემი სახელი ძრახვით იხსენებოდეს, მერე რა? მსხვერპლი მარტო ამასა ჰქვიან. სიცოცხლეს ყველა გასწირავს. საქმე ის არის, კაცმა სამშობლოს თავის ღირსება შესწიროს, თავის პატიოსნება ანაცვალოს. (ხმალს აიღებს).

ოლოფერნე. ინათლა! ადექით! ჩემი ცხენი!... ხმალი რა მექნა?

იუდითი. გაიღვიძა! ღმერთო! გაქცევასაც კი ვერ მოვახერხებ მე უბედური... არა, არ იძვრის... იქნება ძილში ბოდავდა!... (ყურს უგდებს).

ოლოფერნე. იუდით!

იუდითი. ჩემი სახელი! ცუდ დროს მეძახი... მაგ შეურაცყოფას კი აღარ შეგარჩენ. აა, მეძახოდი! აი მოვდივარ! (ხმალს ამოიღებს) რამ სიმძიმეა, მართლა? ხელში ვერ დამიმაგრებია... არა, მე ამას ვერ ვიხმარებ... სად შემიძლიან, ხელი მიკანკალებს. (ჩაფიქრდება) ღმერთო, ყოვლად შემძლებელო და სამართლიანო! ხომ ხედავ, უშენოდ არა შემიძლიანრა, დამეხმარე, ღმერთო ძლიერო! დაიხსენ, დაიხსენ განსაცდელისგან შენი ერთგული ერი. დავითის შურდულს შენ უმიზნებდი, ღმერთო, გოლიათს. მეც შემეწიე, რკინის სიმაგრე მომეცი მკლავში... ნუ გაამარჯვებ შენს ხალხზედ შენს მტერს. ნუ გაიმეტებ მრავალ-ტანჯულს, ნუ გასწირავ... შემეწიე, ღმერთო ძლიერო, და დაამტკიცე ერთხელ კიდევ, რომ ძლიერება რწმენით არის და არა ღონით! (ხმალს ასწევს). დიახ, რწმენით არის ძლიერება... და მე ძლიერი ვარ! ძლიერი ვარ, რადგან თვით ღვთის განგებას და მის ნებას ვასრულებ. (დაიჩოქებს და ლოცულობს).

სცენა VII.

არფსაელი. (მარცხნივ, საწოლთან ახლო გამოჩნდება) უკანასკნელადა ვარ ამ კარავში. ხვალ ამ დროს ჩემი ხსენებაც აღარსად იქნება. როგორ მალე დავავიწყდი... მაგრამ იქნება ჰგონია, გამარჯვებას უბრძოლველად დავუტოვებ და გავეცლები. მე წავიდე, მე მოვკვდე და იუდითი კი აქ პარპაშებდეს? არა, ჯერ იუდითი მოკვდება... (წინ წამოდგება) აქა ყოფილა! ლოცულობს! კარგ დროს მოვასწარ! (ეპარება).

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ივდით. (წამოდგება) ღმერთო, შენ მიშველე!.. ვინა ხარ?

არზაქელ. მე.

ივდით. შენა ხარ, მონავ?

არზ. მონაო? სცდები. მართალია, გუშინ ძაღლდატანებით ფეხზედ გემთხვიე, მაგრამ ეგ გუშინ იყო და დღეს კი... დღეს მე დედოფალი ვარ და ჩემი სკიპტრა ეს ხანჯალია. მე შენი სისხლი მწყუროდა და გავძღები კიდეც! გუშინ რომ ცრემლი მადინე, შენი სისხლი მინდა მის სამაგიეროდ!

ივდით. მომშორდი, უგუნურო!.. საშინელია ეს ღამე და...

არზ. საშინელი შენთვის არის!..

ივდით. უბედურო! რატომ არა ხედავ... ღვთის განგება უნდა ავასრულო მე ამაღამ.

არზ. სადაც ორი დედა-კაცია და სიყვარული, იქ ღვთის განგებას ხელი არა აქვს. (მივარდება).

ივდით. შედექი, შე ურცხო! (ხმალს დაუქნევს).

არზ. (განცვიფრებული) შენ... ეგ ხმალი...

ივდით. ეს ხმალი შენ გელოდა. იქნება თვით ღმერთმა გამოგზავნა, რომ შენგან აღელვებულს და აღშფოთებულს მეტი შემაძლებინოს. შენ დაგინახე და ერთი ათასად მეტად ვიგრძენი ჩემი ქვეყნის და პირად ჩემი შერცხვენა... შენ რას მაყვედრი? აიმ საწოლს?! შენი იყოს?! შენთვის დამილოცნია! (საწოლში შევარდება).

არზაქელ. რას შვრება? რა სწადიან?! (ოლომფრეს ღრიალი. ივდითი გასისხლიანებული ხმლით და ტანისამოსით, გაყვითლებული, სახე შეშლილი გამოვა) ეგ რა ჰქენი?!

ივდით. რა ვქენი? მე ჩემს ქვეყანას ვუღალატე, ჩემს ხალხს, ჩემს სარწმუნოებას. არა გჯერა? შედი და დარწმუნდები. შედი და ნახე—რა მწარე ყოფილა ივდითის კოცნა.

არზაქელ. (ათრთოლდება) შენ მოჰკალ... (შეშინებული სდგას. მერე უნდა მივარდეს. მაგრამ ივდითი ხმალს ამართავს და არზაელი გაშტერებული, გაქვავებულივით დარჩება. ცოტა ხანს უკან მუხლ-მოკვეთილი დაეცემა).

ივდით. მადლობა ღმერთს! კარგია, ამის მოკვლა ამაცდინა. ელისაბედ! ელისაბედ!

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სცენა VIII.

ელის. (გარედანვე) გიახლები.

იუდით. აიქ შედი და ოლოფერნეს თავი... ზეწარში კარგად შეახვიე.

ელის. რას მიბრძანებ?!

იუდით. იქნება გეშინიან?!

ელის. მე?? სულაც არა! მე მეგონა ყურმა მომატყუა-მეთქი. (საწოლში შევარდება).

იუდით. კარგად შეახვიე... ჩქარა!

ელის. აბა წავიდეთ! (წამოსასხამს ასხამს იუდითს). მერე როგორ? დარაჯები?

იუდით. მე დედოფალი ვარ, მივდივარ და ჩემი მეფეც თანა მყავს. წავიდეთ!

ფარდა.

მოქმედება მეხუთე

პირველი მოქმედების დეკორაცია.

სცენა I

გოთონიელი, რაფი, აზარია, ხალხი ელიაქიმის გარშემო დაჩოქილები.

ელიაქიმი. ადსდექით ძმანო, აგერ თენდება; მთელი ღამე ლოცვითა და ვედრებით გავატარეთ. თუ ღმერთმა გვისმინა, დღეს აგვისრულდება დიდი ხნის ნატვრა. ხომ იცით, ძმანო, როგორ აახრა ურჯულომ ჩვენი სამშობლო, ხომ გახსოვთ რამდენი უპატიურება და შეურაცყოფა მოაყენა ჩვენს ქვეყანას, ჩვენს სალოცავებს, ჩვენს წინაპართა სამარეს; ხომ ხედავთ, ძმანო, როგორ დაგვამცირეს, რო-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გორ შეგვარცხვინეს, ვაჟკაცს ქუდი და ქალს მანდილი მოხადეს. შეუგინებელი აღარა შეგვარჩინეს-რა, და აქამდინ თავისუფალთ კისერზედ მონობის უღელი დაგვადეს. გაიხსენეთ, ძმანო, ჩვენი დიდებული წარსული და... თქვენი მოვალეობა აასრულეთ. ფრთები შეისხით და ისე დაეძგერეთ მტერს. თუ საჭიროა დაიხოცენით ღვთისა და სამშობლოსათვის.

გოთონიელი. ნეტავი აგრე, მაგრამ რას იზამ, რომ გვიცრუვდება ეგ ტკბილი იმედი. ივდითი მეხუთე დილაზედ უნდა დაბრუნებულიყო და დღეს კი მეექვსე თენდება. თითონვე სთქვა, თუ ხუთ დღეს არ მოვედი, მკვდარი ვარ და მიგლოვეთო. არა, მკვდარი კი არა, მაგრამ... მკვდარი ყოფილიყო ის ერჩივნა... მეც კი სულელი ვარ, რომ დავუჯერე და გულის თრთოლით ველოდებოდი მის გამარჯვებას.

რაფი. მართლაცა და რაღას ველით? გვიბრძანე, მზად იყავითო და საომრად გამზადებული ჯარი დგას და ელის შენს ბრძანებას. ტყუილად ელის! ტყუილად კი არ ამბობს იოზია, ამოდენა ლოდინში მე სული წამივიდაო. სულთან ვაჟკაცობაც არ წასვლიყოს და! ხუმრობა კი არ არის, ეს ხუთი დღეა შეიარაღებული დგას კაცი და მშიერ-მწყურვალი ამ სიცხეში ბრძოლას ელის. მე წინადვე ვთქვი, იარაღით ვეღარას გავხდებით-მეთქი, მაგრამ ვინ იყო გამგონი? თუ არა და, თუ ბრძოლა გნებავთ, რაღას უყურებთ! გადით, შეებით და თავი შეაკალით. მოვკვდეთ და მოვრჩეთ ამ ტანჯვას, ამ ნელ-ნელა სიკვდილს ის არ გვირჩევნია?! მაგრამ საქმეც ის არის, რომ სიკვდილისა გვეშინიან და ბრძოლას ვერიდებით. ჩვენ შინა ვზივართ და მტერთან საბრძოლველად ქალსა ვგზავნით! ქალის სილამაზისთვის მიგვინდვია ჩვენი ბედ-იღბალი! დიაღ, ისე წავხდით, ხალხნო, რომ თავს მანდილი დავიხურეთ და ვაჟკაცური შებრძოლების მაგივრად ქალი გავგზავნეთ — მტერთან მიდი და შენი სილამაზით მოხიბლეო.

ელიაქ. რად ცდილობ, შვილო, ღვთის განგება შეიგნო? კურთხეულ იყოს მისი სახელი,—მას იარაღი არ ეჭირვება. მატლს რომ მიანდოს, უბრალო მატლს, თავის განგების აღსრულება, მატლს ლომის ოდენ ძალას ჩაუდგამს. ნუ ხარ ღვთის ურჩი, მერწმუნე, რაც ღმერთსა სურს, დღეს ის მოხდება.

აზარია. ნება ღვთისა აღსრულდეს.

რაფი. თქვენ სულ ღმერთს გაიძახით და საქმით კი აუპატიურებთ მის სახელს და დიდებას.

ელიაქ. რაო? რაო?

რაფი. ჰო და, კიდევ გეტყვი,—აუპატიურებთ მის სახელს და დიდებას! რად გგონია შენ, რომ ღმერთი მოგვიწონებს და დაგვიმადლებს ამგვარ მზაკვრობას? რადა გგონია, რომ ასე ღალატით მტრის დამარცხებას ღმერთი არ გვიწყენს? რადა გგონია, რომ ამ სამარცხვინო საქმეში ღმერთი ჩვენკენ იქნება? თუ არა და, იცოდე, ივდით—ქალია, ევას სისხლი და ხორცი, და თუ ევა გველმა შეაცდინა, ივდითს ოლოფერნე უფრო ადვილად შეაცდენს. ჩვენ აქ ივდითისათვის ღმერთს ვევედრებით და ის კი იქნება ოლოფერნეს გვერდით უზის და შეექცევა!

გოთონ. გაჩუმდი, რაფ, გაჩუმდი, თორემ, ღმერთს გეფიცები... ხომ ხედავ, რა ყოფაში ვარ? ხომ იცი, რა ძალიან მიყვარს ივდითი? რა ვქნა, რომ მას არ ვუნდივარ! მე მით უფრო ძალიან მიყვარს. აქამდის გულის დასამშვიდებლად ის მაინც მქონდა, რომ მეტოქედ ერთი ღმერთი მყავდა და სხვა არავინ. ახლა კი... ღმერთიც დაივიწყა და მეც... ივდითი მტრის ბანაკში?! იცი, რა ცეცხლი წაუკიდა ჩემს გულს იჭვნეულობამ! რომელი ერთი ვიტირო, ჩემი გაცრუებული იმედი, ივდითის პატიოსანი სახელი, თუ ის ერი, რომლის სიცოცხლე ქალის კეკლუცობაზედ და არის დამყარებული?

ელიაქ. ჩუმად იყავით! მე გიბრძანებთ, მეტის მოწიწებით ახსენეთ სახელი ღვთის მიერ რჩეულისა! რატომ არ იცით, ზნე-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

წამხდარნო, რომ თქვენი სიტყვა თქვენვე გარცხვენთ და არა ივდითს. თქვენ ეხლა სასწაული უნდა ნახოთ რამე, თორემ აღარც კაცისას დაიჯერებთ და აღარც ღვთისას. წუხელის ვნახე...

რატი. მაგგვარი სიზმრებით ბოვშვებს მოატყუებენ ხოლმე. კმარა! ლამის სიმშილით ამოწყდეს ხალხი, სიცხეს და წყურვილს ველარ უძლებენ და შენ კი გინდა, რაღაც სიზმრებით მოგვიბრუნო გული? რომ აღარ არის ე გული! აგერ გათენდა, ცაზედ ერთ ვარსკვლავსაც ველარ დაინახავ, სადაა მზე ამოვა და თქვენი იმედი და მანუგეშებელი ივდითი კი არსად არის. კმარა რაც შენს სიტყვაზედა ვართ, კმარა! რომ აღარ შეგვიძლიან, აჩრდილი-ღა დარჩენილა ჩვენი! დავნებდეთ, თორემ...

ელიაქ. არ გაახსენო! არ გაახსენო, თორემ... (საყვირის ხმა).

გოთონ. გესმით?

ხალხი. რა მოხდა?

რატი. რა უნდა მომხდარიყო?! მტერი თავს დაგვესხა და გარწმუნებთ, მადლს გვიზამს, რომ ამოგვხოცოს! ამოდენა ტანჯვას... (საყვირის ხმა, უფრო და უფრო შორს).

აზარია. ეგ ჩვენი ჯარის საყვირია!

დარაჯი. ჯარი დაიძრა... მიდის...

აზარია. ნეტავ რა მოხდა?

რატი. წავიდეთ, ვნახოთ. (გაქცევას აპირებენ, გარედან ხმები: ივდითს გაუმარჯოს! ივდითს!)

გოთონ. ივდითი მოდის! ლამის გული ამომვარდეს!

რატი. ერთი ვნახოთ, რა გაგვირიგა!

ელიაქ. ნუ თუ ეხლაც არა გჯერა, შვილო?

აზარია. მივეგებნეთ, ძმანო!

გოთონ. აგერა მოდის! როგორ მოეშურება, როგორი მხიარულია!

აზარია. ხმალი უჭირავს.

გოთონ. მოდის, მოდის! (ხალხის ხმა—ივდითს გაუმარჯოს!)

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სცენა II.

ივდით. ინათლა და მეც თქვენთანა ვარ, ძმანო! გიხაროდეთ! აი ეს ხმალი ოლომფერნესია და თავისივე ხმლით მოვკვეთე თავი უბედურს! ხალაზედ ავაგეთ და ცაში ავმართედ, რომ ჩვენი ჯარისთვის იმედი მიგვეცა—გამარჯვებისა და თავისუფლებისა. მტერი კი გარბის, გზა დაფანტული ცხვარივით გარბის! დაინახეს თუ არა—ოლომფერნე აღარა გვყავსო, შეშინდნენ და ზურგი გვიბრუნეს.

გოთონ. შენ მოჰკალი, შენა?!

რაფი. ოლომფერნე მოჰკალი?! ღმერთმა ნუ დამაჯერებინოს!

აზარია. ოო, წმინდათა შორის უწმინდესო!... დაიჩოქეთ, ძმანო, და ფეხზედ ემთხვიეთ ივდითს. სიცოცხლე კი არა—რა არის სიცოცხლე?!—ძველთაგან ნაანდერძევი პატიოსანი სახელი დაგვიბრუნა ივდითმა და სამშობლოს თავისუფლება! (იჩოქებს.)

ივდით. (შეაყენებს) აბა რას შვრები?! მაგას ნუ იზამთ, ძმანო. ნურავინ იტყვით ივდითის ქებას... ივდითს არაფერი გაურიგებია. ღმერთმა გვიშველა! ღმერთმა მოგვხედა! მე ჩემი ჯილდო უკვე მივიღე: ხომ იცით, როგორი შეწუხებული იყო ჩვენი ხალხი, უიმედო, გულ-გატეხილი! როგორ სასოწარკვეთილებას მისცემოდა ამ უკანასკნელ ხანს! ჰო და, უნდა გენახათ, როგორ დაეცა დღეს ჩვენი ჯარი მტრის ბანაკს, როგორ ვაჟკაცურად, მამაცად მივიდა იერიშით; უნდა გენახათ, რა იმედი, რა მხნეობა ეტყობოდათ ჩვენებს, რომ გეთქვათ—ივდითმა ჯილდო უკვე მიიღოვო. ივდითმა იქ კი არა, აქ გაიმარჯვა. აქ, თავის ხალხში, რომელს კვლავ გაუღვიძა ძველი დიდების სიყვარული. კიდევ გეტყვით, ღმერთმა გვიშველა, ღმერთმა მოგვხედა; მადლობა ღმერთს შესწირეთ, მას ლოცულობდეთ და უგალობდეთ.

ელიაქ. შენ რომ შეგაქოთ, შვილო, შენში განა თვით ღმერთს არ ვაქებთ?

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რატი. პირველი მე მოვიყრი მუხლს შენს წინაშე, ოო, დიდებულო, სამშობლოსათვის სამაგალითო მამულიშვილო! მუხლს მოვიყრი შენს წინაშე და ვაღიარებ—ჭეშმარიტი ღმერთი, ღმერთი ძლიერი და პატიოსანი შენი ღმერთია.

ივდით. ამაზედ მეტი ჯილდო შეუძლებელია. ქვეყანას მოსისხლე მტერი ავაშორე, იმედ-მიხდილი ხალხი გავამხნევე და ბოლოს თვით კერპთ-თაყვანის მცემელი უძლები შვილი დავუბრუნე უფალს. მე არც კი მეგონა, რომ ამდენი შემეძლო. მაგრამ ჯერ ჩემი წამოსვლა გიამბოთ. ის იყო უკანასკნელ დარაჯს გამოვცდით, რომ უკან მტრის ბანაკში საშინელი ყვირილი ატყდა. მანამ ისინი გონს მოვიდოდნენ, ჩვენ ოლომფერეს თავი მაღლა ავმართეთ, ჯარს დავანახვეთ და სწორედ ფრთები შევასხით. ისე გაიქცნენ ურჯულონი, იარაღი არ უხმარიათ. მტრის ბანაკი ჩვენ დაგვრჩა... იოზია მისდევს და ხოცავს... (გოთონიელს დაინახავს) აქა ბრძანდები! ამ სისხლით მე კი არა, შენ უნდა ყოფილიყავ შესვრილი.

გოთონ. თუ მაგ სისხლის მეტი არა გცხია-რა...

ივდით. რა სთქვი? მარტო ღმერთმა იცის, რაცა მცხია და მე იმის მეტი მსაჯული არ მინდა. სამწუხაროა, რომ სულმდაბალი და გარყვნილი, ყველგან, თვით ღვთის განგებაშიაც კი გარყვნილებას ხედავს; სამწუხაროა, რომ ჩემი უსამზღვრო სიხარული ამგვარ იჭვებით მომიწამლე და მომიშხამე, თორემ, აკი ვამბობ, მე ღვთის მეტი მსაჯული არავინ მინდა. იმისი არ იყოს, ცილს რომ მწამებდნენ— წყალი მოგვიწამლაო. ეხლა უარესსა მწამებენ... მერე ვინ?! ვაჟკაცი, რომელმაც თავის შეგინებულ, სულთმობრძავ სამშობლოსათვის ცრემლის მეტი ვერა გაიმეტარა. ვაჟკაცი, რომელმაც ქვეყნის განთავისუფლება ქალს მიანდო... ჰო და, იცოდე, სიცოცხლე კი არა, მე ჩემს ქვეყანას მეტი შევწირე: მას ვანაცვალე ჩემი სახელი და პატიოსნება. შენ ვერ გაიგებ... წმინდა, უმანკო გული უნდა გქონდეს, რომ დამიჯერო, მაგრამ მაინც გეტყვი: მე

რომ მეცხოს რამე, თქვენს წინაშე, აი ამ ხმლით მოვკლავდი თავს.

ელიაქ. უადგილოა ეგ საყვედური. ჭეშმარიტად, უწმინდური გულისა უნდა იყოს კაცი, რომ...

გოთონ. შევცდი და ვნანობ... შევცდი, რომ არამც თუ ფიქრით, სიტყვითაც კი გაგიბედე... ვნანობ და გევედრები, მაპატიე! მაპატიეთ, ძმანო! შენ სულგრძელი ხარ, ივდით, დიდებული და ძლიერი. თავს სხივი გადგას... შენ, შენი საქმით, შენი მსხვერპლით ციურ ქმნილებას ჰგევხარ. შენამდე ვერც კი მოაღწევდა ჩემი უგუნური სიტყვა. შემინდე, ივდით და მით მასწავლე ღვთისა და სამშობლოს სიყვარული (დაიჩოქებს).

ივდით. ღმერთმა შეგინდოს. (ოზიას) აგრე მალე? მტერი?!

სცენა III

ოზია. დავბრუნდი, რომ სასიხარულო ამბავი მომეტანა და მესიამოვნებინეთ. გარბის ურჯულო, სამარცხვინოდ გარბის, სულ ცხვარივით მიერეკება მას ჩვენი ჯარი. ასე გასინჯეთ, შემეცოდნენ, ღვთის წინაშე, და ბრძანება გავეცი, რომ გაქცეული არავინ მოკლან. ჯარს კარმი მიუძღვის. ვერ წარმოიდგენთ, რა განძი და რა იარაღი დაგვიტოვა მტერმა. ეს გამარჯვება შენია, ივდით, მარტო შენი. ბრძოლა შენ ასტეხე და, ღვთით, გაიმარჯვე კიდეც.

ელიაქიმი. გმადლობთ, ივდით! ქვეყნის მაგივრად მე გიხდი მადლობას.

რაფაი. გაუმარჯოს ივდითს!

ხალხი. გაუმარჯოს! გაუმარჯოს!

აზარია. გაუმარჯოს ქვეყნის განმათავისუფლებელს!

ივდით. და მის გამამხნევებელს, კურთხეულ იყოს მისი სახელი, (დაიჩოქებს ელიაქიმის წინაშე, ხმალს მიაწვდის). აი მამაო, სიონისათვის შემომიწირავს ეს საშინელი ხმალი. დეე, იქ იყოს წმინდად დაცული. შეიძლება კიდევ გაუჭირდეს ჩვენს ქვე-

ყანას და მამულისშვილნი ბრძოლის წინ სალოცავად მიდიოდნენ წმინდა ტაძარში. იქნება მაშინ ამ ხმალმა ძველებური, თავგანწირული მამაცობა მოაგონოს მათ და სამშობლოსადმი წმინდა მოვალეობა! დეე, იქ იყოს ჩემდა სახსოვრად, რომ დიდით პატარამდე ყველამ იცოდეს ჩემი სახელი. ყველამ იცოდეს, რა საუნჯეა ქვეყანა, რომელიც ღმერთმა სამშობლოდ მოგვანიჭა და რა მოელის შორიდან მოსულს უბედურს, თავხედს, თუ გაბედა და ამ საუნჯის შეხლახვა მოიწადინა. ყველას იკისრებს მაშინ მამულიშვილი და თვით ღმერთი მოუმართავს ხელს, რადგან ერთია ღმერთი და ერთი—სამშობლო და ორივ ერთია. ღმერთი იყოს თქვენი შემწე, ძმანო, მე თქვენ აღარ გინდივართ, მე ჩემი გავათავე. მშვიდობით იყავით. (წამოსასხამში გაეხვევა. მდაბლად თავს დაუკრავს.) ნუ, ნურავინ მომდევთ! (მიდის, თან ელისაბედი მისდევს).

ფ ა რ დ ა.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

*
* *

მინდა ჩემს ნაბატონარსა
ცოტა რამ გავუზიარო:
ბატონო, ეგრე უსაქმოდ
როდემდის გინდა იარო?

«ის აღარა ხარ, რაც იყავ»,
გინდა გაიჭრა ასადა:
თუ რამა გქონდა, გაჰყიდე
ბზისა და ჩალის ფასადა.

დარჩი ფრთებ-ჩამოშვებული,
ხმლისა და ხანჯლის ამარა,
მხრებზე ყოშ-გადაგდებული
დახტიხარ კამარ-კამარა.

შენს მამულ-დედულს ძვირფასსა
დღეს სულ სხვა ეტრფიალება,
თუ შენ არას გრძნობ, შენს შვილებს
ელისთ ტანჯვა და წვალება.

და ვაი მაშინ შენს საფლავს
და ძვლებსა დანაცრებულსა,
რა რიგად მოგიხსენებენ
ოდესღაც გალაღებულსა!...

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დრო ძვირადა ღირს, ნუ ჰკარგავ,
დაუხმე გონს და ჭკუასა,
თორემ შენც დაგანატრებენ
მშრალ ლუკმას, გამხმარ ყუასა...»

*
* *

მინდა ჩემს ნაბატონარსა
კიდევ რამ გავუზიარო:
«ქეიფით ბაღჩა-ბაღებში
როდემდის გინდა იარო?

არ მოგეწყინა ღვინის ხმა,
გალექებული ყიალი?
დუდუკი, დოლის დაფდაფი,
თარზე ხმა მაღლა ღრიალი?

ღამის გატეხა, ციცინი
სიბნელით მოცულს ალაგში,
ბულვარის ტკეპნა, მთქნარება
ზარმაცად დაბა-ქალაქში.

იქ ნუ ათენებ, სადაც დღე
ქეიფში დაგიღამდება,
თორემ «ჩოთქს» გაჰკვრენ, გამოჰკვრენ
და ყველა ამოგშხამდება!...»

*
* *

მინდა ჩემს ნაბატონარსა
სხვაც რამე გავუზიარო:
«ბატონო, მუქთა-ხორაზე
როდემდის გინდა იარო?

წავიდა ის დრო, როდესაც
ბატონი იყავ ძლიერი,
«სხვის» ოფლით იკვებებოდი,
«სხვა» კი რჩებოდა მშიერი.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

განა არ ჰფიქრობს, ნეტავი,
აქამდის შენი გონება,
რომ, რა ხანია მოისპო
ბატონ-ყმობა და მონება!..

თუ რამ მაქვს, ყველა შენია,
მხოლოდ ძმობით და ნებითა;
უფლება არ გაქვს, წამართვა
რამე ძალ-დატანებითა!...

მო, ჩემთან, ოფლი დაღვარე,
ლუკმა შეჭამე შრომითა,
გულს ნუ რყვნი, ხორცს ნუ ალაღებ
მრქთად მთელი დღე ჯდომითა.

შენც ნახე, რა არის შრომა
და ჯაფა ყოველ-დღიური,
საკუთარ შრომით ნაშოვნი
ლუკმა ტკბილი და ღვთიური!

ნუ, ნუ ამაყობ წარსულით,
თავს ნუღარ აძლევ ნებასა,
დრო არის, ფრთები შეაჭრა
გულ-მუცლის ფუფუნებასა:

ის დრო სხვა იყო, როდესაც
ქართველი იდიდებოდა:
მაშინ მტრის მოსაგერებლად
მხოლოდ ფარ-ხმალი დგებოდა.

დღეს კი სულ სხვაა ცხოვრება,
ითხოვს სხვა ძალს და ღონესა...
დრო ჩარხი არის, უფრო კი
ჰგავს გახურებულ თონესა:

ეროვნული ბიბლიოთეკა

თუ პური დროზე მიაკარ,
მაშინ ნამცხვარიც შენია,
თუ არა, მასაც წაგართმენ,
თუ რამე გადაგრჩენია.

შ. მღვიმელი

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გლეხი-კაცის ისტორია

სამშობლოს განსაცდელი

1792

ნაწილი მეორე

ერკმან-შატრიანისა

VII *)

ძნელი წარმოსადგენია, რა გახარებულნი იყვნენ რევოლიუციის მოწინაამდეგენი, როდესაც გაიგეს, მარსის მინდორზედ ხალხი უხოციათო. იმათ სიხარულს სამზღვარი აღარა ჰქონდა. ჩვენი კლუბის თავჯდომარე დიდად პატივცემული მოქალაქე რაფიელ მანკი ამ ამბავზედ ისე შეშინდა, რომ სწორედ სამგლოვიარო სიტყვა სთქვა: „მარატის, ფრერონის, დემულენის და იმათთანავე თავზედ ხელ აღებული მეგაზეთეების ბრალია, რომ ხალხის სისხლი დაიქცაო... მაშ რას იზამდნენ, მეგაზეთეებს ყველანი ქვეყნის მოღალატედ გამოჰყავდათ; ლაფაიეტს, ვაშინგტონის მეგობარს, სამშობლოს მტრობა დასწამეს, და ბაილის, სიერო კრების თავმჯდომარეს უარესი უყვეს: სულ იმას დააბრალეს, რაც მოხდა, უვიცობას და სისულელეს უკიჟინებდნენ... ღმერთმა დასწყევლოს მეგაზეთეები! შიგ ყურში ჩაბზუიან კაცს და აღარ მოასვენებენ, მანამ სულ არ გამოატვინებენ და ცხვირს არ წააკვრევინებენ სადმეო"!

აი როგორ ახსნა ჩვენმა თავმჯდომარემ ხალხის ხოცვა. ჩვენი გლეხები უფრო შორსა ხედავდნენ და თავიანთი სიხა-

---

*) „მოამბე", № IX, 1897 წ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რულით ცხადად ამტკიცებდნენ, რომ აქ მეგაზეთეებისაგან კი არა, სულ სხვა მხრიდან მომდინარეობდა ყველაფერი.

იმავე დროს სოფლებში არჩევნები დაიწყო კანონმდებელი საერო კრების წევრების ასარჩევად. ხმოსან მამულისშვილთა სია გაკრული იყო სამამასახლისოს კარებზედ; ჩვენ კი, ვინც დადებულ ხარჯს—სამი მუშის ფასს—არ ვიხდიდით, ჩვენ უხმონი ვიყავით, როგორც 1789 წ. და არჩევნების უფლება არა გვქონდა. განა ჩვენ კი არას ვიხდიდით? ღვინოს, არაყს, ლუდს, თამბაქოს რომ ხარჯი ედო, განა იმ ხარჯს ჩვენ კი არ ვიხდიდით? მშივრები ხომ არ დავიხოცებოდით? მაგრამ ვინ იყო ჩვენი გამკითხავი? საცა სამართალია, ხმაც ჩვენ უნდა გვქონოდა და ყოველი უფლებაც, რადგან მუშაობითაც და ნამუშევარის ხარჯვითაც ჩვენ უფრო მეტს სარგებლობას ვაძლევდით ჩვენს ქვეყანას, ვიდრე ის ძუნწები, რომელნიც არცა სჭამენ, არცა სვამენ და, აქაო და შეძლება აქვთო, ხმასა და მოქალაქოებრივ უფლებასაც იმათ აძლევენ.

ერთი სიტყვით დიდი უსამართლობა იყო საფრანგეთის შვილთა ასე განაწილება—ეს ხმოსანი და ეს უხმონიო! ნათლიაჩემიც კი შეძრწუნდა, ეს რომ გაიგო:

— რას სჩადიან ჩვენი დეპუტატები! ისე იქცევიან, თითქო საქმის წახდენასა ცდილობენ! შევცდითო, იტყვიან! მერე ამოდენა პატრიოტებს რაღა პასუხს მისცემენ, რომ ყოველი უფლება მოაკლეს! თუ თანასწორობას გაიძახოდნენ, არჩევანშიაც თანასწორობა უნდა შემოეღოთ.

არჩევანები მაინც და მაინც მოხდა და სულ მდიდარი, შემძლებელი კაცები აირჩიეს, რომელნიც დიდ ხარჯს იხდიდნენ ნაღდ ფულად. ყველაფერი ფულზედ იყო დამოკიდებული; სწავლა-განათლება, ჭკუა და პატიოსნება ფულს უკან ჩამორჩენოდნენ; ფული ყოფილიყო, თორემ პატიოსნებას ვინა კითხულობდა?

ცოტა ხანს უკან, ის იყო ყანები გაიჭრა, შოველისაგან ამბავი მივიღეთ: კონსტიტუცია გავათავეთ, მეფემ უკვე მიიღო იგი და ბევრი დავრჩე კიდევ პარიზში, ბევრი, ერთი კვირაო. და-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ნიშნულ დღეს დილა-ადრიანად ჩავედით მე და ნათლია ჩემი ფალსბურგში. დილიჟანსი რვა საათზედ მოვიდა. მივეგებენით, სიხარულით და სიყვარულით გადავკოცნეთ შოველი და მარგალიტა. მაგრამ თქვენ უკეთ წარმოიდგენთ, როგორ მიამებოდა მარგალიტას მოსვლა, მე არას ვიტყვი. ღმერთო, როგორ გაზრდილიყო? პატარა კი აღარ იყო! იმისთანა წარმოსადეგი, მშვენიერი რამ გამხდარიყო, იმისთანა კოხტა და მოხდენილი, რომ თვალი ზედ დაგრჩებოდათ. იგივე მარგალიტა იყო, შოველის მარგალიტა, მაგრამ ისე გამოცვლილიყო, რომ დილიჟანსიდან რომ გადმოხტა და შემომძახა: მიხო! ვერც კი ვბედავდი ჩემი ტლანქი ხელები მომეხვია და გულში ჩამეკრა. შოველი კი სრულიადაც არ გამოცვლილიყო, იტყოდით, ალზასში ან ლორენში ყოფილა, წიგნები გაუყიდნია და ახლა შინ მოსულაო. ძალიან მხიარულად იყო და სულ იცინოდა:

— დავბრუნდით, ჩემო ივანე, დავბრუნდით! საქმეც კარგად არის, ნუ გეშინიანთ. ძალიან კმაყოფილი ვარ შენი, მიხო: შენი წერილები ძალიან მასიამოვნებდნენ ხოლმე.

განა რომ გამეხარდებოდა იმათი ნახვა? მე ის მიკვირს, რატომ არ გავგიჟდი სიხარულით! წამოვიკიდე მარგალიტას მაფრაშა და გავწიეთ ჩვენი სოფლისკენ; წინ უმფროსები, უკან ჩვენ, მე და მარგალიტა.

მაფრაშა ნათლია-ჩემის დარბაზში გამახსნევინეს, რადგან მარგალიტას პარიზიდან საჩუქრები მოეტანა და უნდოდა, მაშინვე გაეხარებინა ყველანი. ნათლი-ჯალაბისთვის ერთი კარგი თავშალი, ნიკოლისთვის სანემსე და ფოლადის ნემსები; ჩვენს სოფელში პირველად ვხედავდით მაშინ ფოლადის ნემსებს, მანამდე სულ ხის ნემსსა ვხმარობდით; მიხოსთვის ერთი კარგი უბის საათი, რომელიც ეხლაც შენახული მაქვს და, თუმცა თითქმის არაფერი ღირს, ქვეყნის სიმდიდრეს მირჩევნია; აგერ აქა მაქვს ზანდუკში... დაძველებულია, მოშლილი, თავის დროზედაც ბევრს არას მისცემდა მარგალიტა... ან რად მინდოდა, ძვირფასი ნივთი რომ მოეტანა რამე? მარგალიტამ კარგად იცოდა, რომ იმისგან მოცემული, რაც უნდა ყოფილიყო, მე ძვირფას

ეროვნული ბიბლიოთეკა

განძად მეჩვენებოდა. ჰო და, ხომ მოშლილი და წამხდარია ჩემი ძველი საათი და, კარგი კაცი უნდა იყოს, რომ მე ის წამართვას; სისხლს შევანთხევ, სისხლს!.. იცით, რა არის სატრფოს პირველი საჩუქარი? მარგალიტა თვრამეტი წლისა იყო; მე ოც და ერთისა... ერთმანეთი გვიყვარდა... სხვა რაღა მოგახსენოთ?

ეგ კი არა და, იმ საღამოს რომ შოველმა სიტყვა სთქვა ჩვენს კლუბში, იმას კი დაწვრილებით მოგახსენებთ. დაღალული იყო, რადგან მთელი ექვსი დღე ევლო დილიჟანსით და ნათლია-ჩემი ეუბნებოდა, გადასდე, მერე იყოსო:

— სად შეგიძლიან, შოველ! შენგან არ მიკვირს? რა არის, რომ დღეს არ იყოს? განა ხვალ არ შეიძლება, ან ხვალ-ზეგით?

მაგრამ შოველი არ დათანხმდა და სულ იმას გაიძახოდა, მინდა მოგახსენოთ ჩემი მონდობილობა როგორ ავასრულეო. საღამოზედ ჩვენს კლუბში იმოდენი ხალხი შეიკრიბა, რომ ტევა აღარ იყო; სოფლელებიც ძალიან ბევრნი ჩამოსულიყვნენ. აი თვით შოველის სიტყვაც. დაწერილი შევინახე, რადგან ვგრძნობდი, რომ ამად ღირდა და შემდეგშიაც მასიამოვნებდა:

„ბატონებო, თქვენ დამავალეთ კონსტიტუციის შედგენა და მე ძალიან მიხარიან, რომ შემიძლიან გახაროთ, კონსტიტუცია შემდგარი და გათავებული გახლავთ-მეთქი. მეფემ უკვე მიიღო იგი და დაიფიცა, არ ვუღალატებო. მაშასადამე, ჩვენი მმართებლობა ეხლა ჩვენი კონსტიტუცია იქნება; ეს არის პირველი კანონი ჩვენი ქვეყნისა. მე ყოველი ღონისძიება ვიხმარე, რომ კონსტიტუცია კარგი ყოფილიყო, რაც კი შემეძლო თქვენს ინტერესებს ვიცავდი და ახლა მინდა მოგახსენოთ, რა მიმართულებას ვადექი საერო კრებაში; ეს ჩემი მოვალეობა გახლავთ; მე ერთ წამსაც არსად დამვიწყებია, რომ პასუხის მგებელი ვარ თქვენს წინაშე, რომ თქვენ მე საქმე დამავალეთ და მე იგი კეთილსინიდისიერად უნდა ამესრულებინა.

„თუ პასუხის-გება არ იქნება, არც რამე გარიგდება. ვინც თავის საქმეებს მოგვანდობს, უფლება აქვს თავის საქმის ვითა-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რებაც გამოგვკითხოს. მეც მინდა თქვენი საქმის ვითარება მოგახსენოთ. თუ კმაყოფილნი დამრჩით, თქვენს პატივისცემას არ მომაკლებთ; თუ ნახავთ, რომ მე თქვენ მომიტყუებიხართ, ზიზღით და ლანძღვით გამისტუმრებთ და ღირსეულად დამსჯით."

რამდენმამე კაცმა დაიყვირა: ჩვენს დეპუტატს გაუმარჯოს! შოველს გაუმარჯოსო! მაგრამ შოველს ეტყობოდა, არაფრად მეოწონა, რომ სიტყვა 'შეაწყვეტინეს და ხელით გვანიშნა, კმარა, რადროს ეგ არისო? როდესაც სიჩუმე ჩამოვარდა, განაგრძო:

„მოერიდენით დაუფიქრებელ ალტაცებას, რომელიც ისე აგიბამთ თვალებს; რომ მტერსა და მოყვარეს ვეღარ სცნობდეთ. თქვენ რომ დაუფიქრებლივ ყველას ტაშს უკრავდეთ, მე მაგ ჯილდოს აღარც კი ვინდომებ. სად წავა, რომ მეც ტაში დამიკრათ, კარგად გვემსახურაო, და იმასაც, ვინც ფეხქვეშ ორმოს გითხრით?

და იმის მაგივრად რომ ეს გონიერი სიტყვა შეეგნოთ, ერთხმივ შესძახეს: — შოველს გაუმარჯოსო! და საშინელი ტაშისკვრა ასტეხეს. რას იზამდა? უნდა გაჩუმებულიყო და ელოდნა, ვიდრე დამშვიდდებოდნენ.

„ახლა კი კმაყოფილნი უნდა ბრძანდებოდეთ: თქვენ, ბატონებო, არ იცოდით და უკვე მოიწონეთ ჩემი მოქმედება და სამსახური. რომ დაწვრილებით გიამბოთ ყველაფერი და აღარ მომიწონოთ... ნეტავი მაშინ რაღას მეტყვით"?

და განაგრძო:

„მე რომ თქვენ გამოგეთხოვეთ 13 აპრილს 1789, საფრანგეთი სამ ნაწილად იყო გაყოფილი: დიდებულნი, სასულიერო წოდება და ხალხი, ანუ მესამე წოდება. დიდებულთ და სასულიერო წოდებას ეკუთვნოდათ ყველაფერი — სულიერი და ნივთიერი ყველაფერი იმათი იყო; ჩვენ კი, თუმცა ასჯერ მეტნი ვიყავით, ვიდრე დიდებულნი, ჩვენ გვეკუთვნოდა შრომა, ხარჯის გაღება და უბედურება.

„თქვენგანს ვის არ ეხსომება, რა ჯოჯოხეთის ალში ვიწოდით იმ დროს! გვქონდა რამე, სახელმწიფო ხარჯს ვერ ასდიოდა,

არა გვქონდა და სიმშილითა ვკვდებოდით. იმოდენა ხარჯს ზედ კიდევ გვალვა და სიმშილი ერთოდა და, ეს თქვენც კარგად მოგეხსენებათ, ქვეყანა ილუპებოდა.

„აბა ვნახოთ, რა შესძინა საერო კრებამ ქვეყანას იმოდენი უბედურების მაგივრად? ვნახოთ, რას უნდა მოველოდეთ კონსტიტუციისაგან და რა დაგვრჩა, ან რა მიზეზით დაგვრჩა, შეუცვლელი.

„ამ ოც და რვა თვის განმავლობაში ორიათას-ხუთასამდე განაჩენი დავადგინეთ და, რასაკვირველია, შეუძლებელი იქნება დაწვრილებით, თავიდან ბოლომდე, გადმოგცეთ ყველაფერი; მაგრამ უმთავრესი კი ყველამ უნდა იცოდეს და მეც ვეცდები შეძლების დაგვარად მოგახსენოთ ის, რაც რევოლიუციამ შეგვძინა. უპირველეს ყოვლისა ის მინდა გახაროთ, რომ საფრანგეთში სხვა-და-სხვა წოდება გაუქმებულია; ეს გახლავთ პირველი მუხლი კონსტიტუციისა: „ადამიანი თავისუფლად იბადება და თავისუფლად და სხვათა თანასწორად რჩება სიკვდილამდე. საერო კრებამ, რა განიძრახა საფრანგეთის კონსტიტუციის დამყარება ადამიანის უფლებათა ზედა, გააუქმა ყოველი უთანასწორობა კაცთა შორის. დღეიდან აღარ არსებობენ აღარც დიდებულნი, აღარც მემკვიდრეობითი უპირატესობანი, აღარც ბატონ-ყმობა, აღარც რაიმე წოდება, აღარც რაიმე უპირატესობა მოხელე პირთა“. დღეიდან აღარ არსებობს აღარც ყიდვითი და აღარც მემკვიდრეობითი შეძენა რაიმე მოხელეობისა. კონსტიტუციისამებრ აკრძალულია ბერად ან მონაზნად შედგომა, რადგან ბერობა ეწინააღმდეგება ბუნებრივ კანონებს ადამიანის სიცოცხლისას. კონსტიტუციის ძალით ყოველ ფრანგს ეძლევა უფლება სახელმწიფო და საერო სამსახურში ალაგი რამ დაიჭიროს, ოღონდ ნიჭი შესწევდეს და შრომა უყვარდეს. ახალი კანონისამებრ ყოველი სახელმწიფო ხარჯი და გარდასახადი განაწილებულ უნდა იყოს განურჩევლად ყველა ფრანგთა შორის მათ შეძლებისა დაგვარად, და ერთი და იგივე დანაშაული ერთი და იმავე სასჯელით იქნება დასჯილი მიუხედავად დამნაშავის შთამომავლობის და საზოგადოებრივი მდგომარეობისა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

„აი რა დავადგინეთ კონსტიტუციის დასაწყისშივე და უნ-და მოგახსენოთ, რომ მეც სრული თანხმობა გამოვაცხადე ამ ცვლილებისა, რადგან ჩემი აზრით, საცა სამართალია, იქ თანასწორობაც უნდა იყოს. დამეთანხმებით, ბატონებო, რომ ამ მხრივ მეტს ვერას ისურვებდით. ეს ერთი.

„მეორე მუხლი თავისუფლებას შეეხება. სხვა-და-სხვა უფლება ადამიანისა ჯაჭვივით არის გადაბმული და დამყარებული ერთი-ერთმანეთზე. თუ მამულიშვილს თავისუფლება არა აქვს, რომ სთქვას, დასწეროს, დაბეჭდოს და გაავრცელოს თავისი აზრები, მაშინ სულ ერთია, აქვს რამე უფლება, თუ არა, რადგან ძალიან უსამართლოდაც რომ მოექცნენ, არავითარი საშუალება არა აქვს, ხალხს მიმართოს თავის საჩივრით, დაათრგუნვინოს თავის უფლების შემლახველნი და ძირიანად ამოაგდებინოს ყოველი უსამართლობა. სადაც თავისუფლება არ არის, იქ კანონი ცარიელი სიტყვაა. სადაც თავისუფლება არ არის, იქ მართალი ყოველთვის ის არის, ვინც უფრო მძლავრია: პირზედ ხელს მიაფარებს და ისე გასძარცვავს და ყელს გამოღადრის თავისზედ სუსტს, სადაც კი მოასწრებს. ამიტომ კონსტიტუციამ ყოველი მამულიშვილის ბუნებრივ და ხელშეუხებელ უფლებად აღიარა თავისუფლება სიტყვისა, წერისა, აზრისა, ბეჭდვისა და ყველა ამის ხალხში ყოველ საშუალებით გავრცელებისა.

„ამას მოსდევს თავისუფლება მოძრაობისა, რომლითაც ადამიანს შეუძლიან, როდისაც და სადაც უნდა, წავიდეს, ოღონდ კანონის წინააღმდეგი არა ჩაიდინოს-რა; შემდეგ თავისუფლება სარწმუნოებისა, რომლითაც ადამიანს უფლება აქვს თავისნებად აირჩიოს, რომელიც ნებავს სარწმუნოება; თავისუფლება უმაღლესს მთავრობისადმი საჩივრის და თხოვნის მირთმევისა; თავისუფლება კრებისა, რომლითაც აღარავის აეკრძალება ხალხის შეკრება და საერო საქმეზედ და სხვა რამეზედ სჯა და ბაასი; ერთი სიტყვით ადამიანს თავისუფლება ეძლევა, რაც უნდა მოიქმედოს და როგორც უნდა იცხოვროს, ოღონდ სხვას ნურას ავნებს.

8

ეროვნული ბიბლიოთეკა

„საცა სამართალია, იქ თანასწორობაც არის-მეთქი, მოგახსენეთ. სამართალი არსად არის თუ, სრულ თავისუფლებაზედ არ არის დამყარებული. თავისუფლებას მოსდევს ძმობა. კონსტიტუციის ძალით დაფუძნებულ უნდა იყოს დაწესებულება, რომელიც უნდა ეხმარებოდეს ღარიბთ, უძლურთ, და უსაქმურად და მაშასადამე ულუკმაპუროდ დარჩენილ მუშათ. მოწყალებას კი არ გაიღებს ეს დაწესებულება: მოწყალება ამცირებს ადამიანს, პირად ღირსებას აკლებს და თავისივე თანასწორის წინაშე ამდაბლებს და შეურაცყოფს მას; მოწყალება სულმდაბლად ჰქმნის ადამიანს; კონსტიტუციას ის კი არ უნდა, გაჭირებული დაამდაბლოს, ადამიანებრივი ღირსება დაუმციროს და მით ჭირზედ ჭირი დაურთოს; ეს არც შეეფერება და ავნებს კიდეც ძლიერებას ერისას. კონსტიტუციის ძალით ქველმოქმედება კერძო პირის გულ-კეთილობად კი არა, საზოგადოებრივ ვალდებულებად არის აღიარებული. მაგრამ ესეც არ იკმარა კონსტიტუტიამ და უფრო შორს გასწია საზოგადოებად მცხოვრებ ადამიანთა ძმობა; მან შემოიღო ხალხის განათლება: იქნება გახსოვდეთ მაცხოვარის სიტყვები: არა პურითა ხოლო სცხონდების კაცი, არამედ ყოვლითა სიტყვითა, რომელი გამოვალს პირისაგან ღმრთისა.

„კონსტიტუციამ კარგად შეიგნო ამ ძლიერი სიტყვის მნიშვნელობა და მის განსახორციელებლად შემოიღო საერთო სწავლა-განათლება ყველა მამულისშვილთათვის. რაც კი ყოველმა მამულიშვილმა უნდა აუცილებლად იცოდეს—წერა-კითხვა, ანგარიში, სამღვთო სჯული და სამშობლოს ისტორია, ეს აუცილებლად საჭირო ცოდნა უსასყიდლო იქნება სახალხო სკოლებში, რომლითაც მოფენილი უნდა იქმნას მთელი ჩვენი ქვეყანა.

„ამგვარად, ბატონებო, პირველი ნაწილი კონსტიტუციისა შეიძლება სამი სიტყვით გამოვხატოთ: თანასწორობა, თავისუფლება, ძმობა! აი ადამიანის უფლებანი. ხომ გახსოვთ, როგორი დაჩაგრული იყო უწინ საწყალი კაცი: ვინც ღარიბი იყო და ერთი ხელის გულის ოდენი ტალახი ჰქონდა, იმას იმდენ ხარჯს

ეროვნული ბიბლიოთეკა

აძლევდნენ, რომ ვერც კი ასდიოდა; და ვინც მდიდარი იყო და ათას-ათასი დღიურები ჰქონდა გადაჭიმული, იმას არც ხარჯს აძლევდნენ და არც გარდასახადს. კონსტიტუციამ გააუქმა ყოველი განსხვავება: ხარჯი და გარდასახადი ყველამ უნდა გადაიხადოს მამულის რაოდენობისამებრ.

„დღეის შემდეგ ყოველი შენობა და მამული, რომელიც საზოგადოებრივ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად არის აგებული ან დადებული, მეფის საკუთრებად კი არა, საერო საკუთრებად იქნება ჩარიცხული. ციხე-სიმაგრეები, გზები, სასეირო ადგილები, ძეგლები და სხვ. და სხვ. გარდა ამისა, რაც აქამდე სასულიერო წოდების კუთვნილებად ითვლებოდა, ყველა საეკკლესიო მამულები და მონასტრების სხვა-და-სხვა საკუთრება, საერო საკუთრებად არის დადებული და რადგან სახელმწიფო ხაზინას დიდი ვალი ადევს, ეს მამულები იყიდება, რომ ვალი გადაწყდეს; როგორც ხედავთ სახელმწიფო ვალიც კი აღარ უნდა გვაშინებდეს. საერო კრებამ დაადგინა, რომ ამ ცოტა ხანში შედგენილი უნდა იქმნას მოქალაქებრივ კანონების ტრაქტატი, რომლითაც განმარტული აქნება ურთიერთ შორის განწყობილება კაცთა და მათი უძრავ-მოძრავი საკუთრებისა. ამ ტრაქტატმა უნდა ამოაგდოს ძველთაგან დარჩენილი რომაელთა კანონები და ადათები, რომელნიც, როგორც მოგეხსენებათ, სხვა-და-სხვა სოფელში სულ სხვა-და-სხვანაირად იხმარებიან და მით რევენ და ხელს უშლიან მართლ-მსაჯულებას.

„მე დღეს არაფერს მოგახსენებთ შესახებ იმისა, თუ როგორ და რამდენ ნაწილად არის გაყოფილი ჩვენი ქვეყანა; რა წესით და როდის უნდა იქმნას ხოლმე ამომრჩეველი კრებები ერის წარმომადგენელთა ამოსარჩევად; რა საფუძველზე და რა კანონებით არის შეზღუდული მეფის ძალი; ვინ და რა უფლებით იქნება აღჭურვილი მეფის მოადგილედ, როდესაც მეფე მცირე-წლოვანია; რა უფლება ექნებათ მინისტრებს; რა განწყობილება აქვთ ურთიერთ შორის მეფეს და კანონმდებელ კრებას; ვინ იქნებიან აღჭურვილნი აღმასრულებელი ძალით; რა საფუძველზედ იქნება დამყარებული საფრანგეთის განწყობილება სხვა-და-

სხვა სახელმწიფოებთან; ამისას დღეს არაფერს მოგახსენებთ, რადგან ეს ყველაფერი დაწვრილებით არის განწესებული კონსტიტუციაში. მაგრამ ერთი საგანია, რომელიც პირდაპირ შეეხება ჩვენს კეთილდღეობას და შეეხება არა ორ წელიწადში ერთხელ, არამედ ყოველ წამს და ამიტომ მინდა ცოტა რამ ამ საგნის შესახებ მოგახსენოთ. ეს საგანი გახლავთ ფული. ამიტომ რაც ხანი საერო კრებაში გახლდით, სულ ყოველთვის იმის ზრუნვაში ვიყავი, რომ გამეგო და ხალხისთვისაც გამეგებინებინა, ვინ გვართმევს ჩვენ, ხარჯის მძლეველთ, ფულს, სად მიაქვს ის ფული, ვის აბარებს და ვინ ან რაზე ხარჯავს ჩვენს ნაჭირნახულევს, ჩვენის ოფლით დამბალ ფულს. ისე ფინანსიური კომისია არ ამოურჩევიათ, რომ მეც შიგ არ მოვყოლოდი, რომ უკეთ გამეცნა ეს საგანი და თქვენც მესიამოვნებინეთ, რადგან ხარჯის გაღება მაშინ უფრო გაუადვილდება კაცს, როდესაც იცის, რომ იმისი ფული საზოგადო საქმეს მოხმარდება და არა მუქთახორა დიდებულთა ქეიფს."

თუმცა ყველას კარგად ახსოვდა შოველის თხოვნა, ტაშს ნუ დამიკრავთო, მაგრამ ეს სიტყვები ისე მოეწონა ყველას, რომ იმოდენა ხალხმა ტაშისკვრა დაუწყო. თითონ შოველიც მხიარულად ილიმებოდა, რადგან ხედავდა, რომ შიგ გულში მოხვდა იმის სიტყვა ყაირათიან გლეხ-კაცს და მუშას.

ყველაზედ კმაყოფილი ნათლია-ჩემი იყო. ტაშს უკრავდა და იძახდა:

— მართალი არ არის თუ? რა კარგად გვიცნობს ეგ კურთხეულიშვილი, ეგა!

ბოლოს ხალხი დაწყნარდა და შოველმა განაგრძო:

„აქამდე მთელი საფრანგეთი მეფის სურვილზედ იყო დამყარებული; მეფე იყო ჩვენი უმაღლესი ბატონი და პატრონი, იმას უნდა დავმორჩილებოდით ყველაფერში, და რაც უნდა უსამართლოდ მოგვქცეოდა იგი თავის ქვეშევრდომთ, პირუტყვივით გაჩუმებულნი უნდა ვყოფილიყავით, რადგან სულითხორცამდე იმის საკუთრებად ვიყავით; ჩვენ ჩვენი არა გვქონდარა, არც მამული, არც საქონელი: მამულიც, საქონელიც და

ეროვნული ბიბლიოთეკა

პირად ჩვენც მეფისა ვიყავით. ფული დასჭირდებოდა, სათემო კრებას უბრძანებდა და ისიც ხალხს შეაწერდა და მიართმევდა; იქნება კიდეც დაღრეჯილიყვნენ კრების წევრნი, მაგრამ უარს ვინ გაუბედავდა, რადგან იცოდნენ, რომ დაუვლიდნენ ხარჯის მკრეფნი და დააწიოკებდნენ ქვეყანას. ხალხს რა შეეძლო? თუ ჰქონდა აძლევდა; თუ არა და, ან უკანასკნელ ძროხას წაუქცევდნენ, ან უკანასკნელ ერთ-ხელ ქვეშაგებსაც გაუყიდდნენ და მეფეს კი არას დააკლებდნენ. შეექცევოდა! სახელმწიფოც იმისი იყო, სახელმწიფო ხაზინაც და მაშასადამე ანგარიშსაც არავის მისცემდა. ასე იყო და დღეს კი ძირიანად შეცვლილია ეს ყველაფერი. კონსტიტუციამ დაადგინა, რომ ხარჯს მთელს საფრანგეთში კანონმდებელი კრება გააწერს ყოველ წლივ; მაშასადამე თქვენ თითონვე გაიწერთ, ბატონებო, რა ხარჯის გადახდაც გინებებათ, თქვენ, ესე იგი თქვენგან ამორჩეული წარმომადგენელნი, რომელნიც თქვენი ნდობით იქნებიან აღჭურვილნი. თუ გლეხ-კაცები აირჩიეთ თქვენს წარმომადგენლებად, დარწმუნებული ბრძანდებოდეთ, რომ იმათ ადვილად ვერავინ დაიყოლიებს და იმაზედ მეტს ხარჯს ვერ აკისრებინებს, რაც მართლა საჭიროა სახელმწიფოსთვის; და თუ სხვანი აირჩიეთ,... ეგ თქვენი საქმეა. პატიოსანი კაცი ყველა წოდებაში მოიპოვება, მაგრამ უნდა პატიოსნად იცნობდეთ და ისე აირჩიოთ.

„კანონმდებელი კრება ყოველ ორ წელიწადში უნდა იცვლებოდეს და თუ კრებამ ხარჯი არ გააწერა, თქვენ შეგიძლიანთ აღარა გაიღოთ-რა; მაშინ გროშსაც ვერავინ მოგთხოვთ. აი რით არის ძლიერი ჩვენი კონსტიტუცია: კანონმდებელი კრება ხარჯს არ გააწერს და მით აიძულებს მეფეს დამორჩილდეს კონსტიტუციას.

„გარდა ამისა, რადგან შეიძლება თქვენმა დეპუტატებმა გიღალატონ, — რაც სასახლიდანა სთხოვონ, სულ ყველაფერზედ დათანხმდნენ — და უფრო მეტი შემოგაწერონ, ვიდრე საჭიროება მოითხოვს, კონსტიტუციის ძალით ყოველმა კანონმდებელმა კრებამ უნდა დაბეჭდოს და ხალხში გაავრცელოს სრული ანგარიში სახელმწიფო შემოსავალ-გასავლისა. ამგვარად, ვინც

კი მოისურვებს საერო საქმეების მდგომარეობის გაგებას, ამ ანგარიშს გადასინჯავს და ნახავს, სად და რაზედ იხარჯება იმისი ფული. ამ ანგარიშითვე ნახავს, როგორ ემსახურება იმას თავისი წარმომადგენელი; უფთხილდება თავის ამომრჩეველთა ჯიბეს, თუ თვალ-დახუჭული სჩადის, რასაც ჩასძახებენ. ერთი სიტყვით, ყოველ თქვენგას თვალ-წინ ექნება სახელმწიფოს საქმე და ისევე ეცოდინება იგი, როგორც თავისი კერძო საქმეები.

„ამაზედ უკეთესს კონტროლს, მე მგონი, რომ თქვენც არ მოელოდით. კონსტიტუციი, ძალით სახელმწიფო ვალები გადახდილ უნდა იქმნას და გარდა ამისა მეფეს და იმის მახლობელთ ძველებურად უნდა ეძლევოდეთ იმდენი, რამდენიც აქამდე ჰქონიათ; და საქმე ეხლა ის არის, მოგეწონებათ და დაეთანხმებით ამ ხარჯს, თუ არა? სახელმწიფო ხაზინის ვალი მთელი ერის ვალია და მეც, რასაკვირველია, თანხმობა გამოვაცხადე—ვალს გადახდა უნდა-მეთქი; ჩვენისთანა ძლიერ ერს არ შეუძლიან თავის თავი გაკოტრებულად გამოაცხადოს; პირიქით მისი მოვალეები დარწმუნებული უნდა იყვნენ, რომ სხვას უფრო საიმედოს ვერავის ასესხებენ თავიანთ ფულს; თავს გაიყიდის ყოველი ჩვენგანი და იმას კი ვერ იზამს, რომ სამშობლოს გაკოტრების ხმა გაუვარდეს.

„გავსინჯოთ ახლა მეფისა და იმის მახლობელთათვის გადადებული ფულები. სახელმწიფოს ბევრნაირი ხარჯი აქვს და მე ჯერაც ვერ გამიგია, ყველაზედ წინ მეფე რად უნდა დავაყენოთ და უპირატესობა იმას რად უნდა მივცეთ? განა ჩვენი მსაჯულნი, გამგებელნი, ჯარის-კაცები და სხვა მოხელენი კი დარწმუნებულნი არ უნდა იყვნენ, რომ ჯამაგირს სრულად და დანიშნულ დროზედ მიიღებენ? ერის სიცოცხლე ამ მოხელეებზედ არის დამოკიდებული და რად უნდა იჩაგრებოდნენ ისინი მეფისაგან და ჯამაგირს მარტო მაშინ იღებდნენ, როდესაც მეფემ თავისი უკვე შეისრულა? მე ეს ვერ გამიგია! ამიტომ საერო კრებაში მე ამ ხარჯის წინააღმდეგობა გამოვაცხადე. მე იქაც წინააღმდეგი გახლდით და დღესაც ვიძახი, რომ თუ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ჩვენს კონსტიტუციას წუნი აქვს რამე, უმთავრესი წუნი ეს ხარჯი არის. მაგრამ ამაზედ ნუ შევჩერდებით, უცოდველი მარტო ღმერთიაო, ნათქვამია. გარდა ამისა კონსტიტუციის ძალით კანონმდებელმა კრებამ უნდა გადასწყვიტოს, რამდენს დაუნიშნავს ყოველ ახალ მეფეს და იქნება ამითი მაინც ეშველოს საქმეს; იქნება იმისთანა დროც დადგეს, რომ კანონმდებელმა კრებამ დაინახოს, რა სამარცხვინოა მილიონების ხარჯვა ერთ კაცზედ, რომელსაც ათასობით მოსამსახურენი და მოახლენი ახვევიან! იქნება კრებამ დაინახოს, რა ცოდვაა მუშა-კაცის გალატაკება და მით უსაქმურის და უქნარის ამპარტავნების გაზვიადება.

„დიაღ, ჩვენ თუ არ მოვესწარით, ჩვენი შვილები ხომ მოესწრებიან იმ დროს, როდესაც სიმართალი დამყარდება ქვეყანაზედ და ყველგან თავის შუქს მოჰფენს. მანამდე კონსტიტუციისაც დიდი მადლიერი უნდა იყოს ჩვენი ხალხი. რაც ჩვენ ტანჯვა-წვალება გამოგვივლია, ეს კი არა, ნაკლებიც რომ ყოფილიყო, მაინც მადლობას შევწირავდით უფალს. მცირე კი არ გეგონოთ ჩვენი გამარჯვება! რასაც ჩვენი უბედური წინაპარნი თვალცრემლიანნი შესთხოვდნენ ღმერთს საუკუნეთა განმავლობაში, დღეს უკვე შევიძინეთ და იმედია ვეღარავინ წაგვართმევს: დღეს ჩვენა გვაქვს მჭიდრო საფუძველზედ დამყარებული უფლებანი და საკმარი ძალ-ღონე, რომ ჩვენი უფლება აღარავის შევალახვინოთ. აქამდე ქედ მოხრილი საქონელი ვიყავით, დღეს თავისუფალი ადამიანი გავხდით.

„მიუხედავად ურიცხვი ლანძღვა-გინებისა და ცილის-წამებისა, რომლითაც ჩვენი უწინდელი ბატონები გვამკობდნენ; მიუხედავად ათასგვარი ეშმაკობის და ფლიდობისა, რომლითაც ცდილობდნენ, ჩვენში უთანხმოება ჩამოეგდოთ, გამარჯვება მაინც ჩვენ დაგვრჩა, ბატონებო! მაგრამ ეს გამარჯვება მოსვენებას და განცხრომას კი არა, უფრო მეტს სიფხიზლეს მოითხოვს თქვენგან ეხლა, როდესაც „დიდებულნი მამულიშვილნი“ ათასობით გადიან გერმანიაში, ინგლისში და რუსეთში, რომ ცისა და ქვეყნის რისხვა აღძრან თავიანთ სამშობლოზე;

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ეხლა, როდესაც ჩვენშიაც მრავალნი დარჩენილან დიდებულნი მარტო იმ განძრახვით, რომ ვითომდა ღვთისა და სარწმუნოების დასაცველად კონსტიტუციის წინააღმდეგ დასავლეთ საფრანგეთში გაუნათლებელი ხალხი ააჯანყონ; ეხლა, როდესაც დიდებულნი შიგნიდან ხალხის აჯანყებას გვიპირიბენ და გარედან მთელი ევროპის შემოსევას, რომ დაკარგული დიდება და უპირატესობანი მოიპოვონ; ეხლა გვმართებს სიფთხილე და ერთობა, ბატონებო! სამშობლო რომ განსაცდელში იმყოფებოდეს, განა-ღა ჩვენ ჩვენი უთანხმოება და უსიამოვნება უნდა გვახსოვდეს! შევერთდეთ, ძმანო, და ჩვენ შორის ხსენებაც ნუ იყოს ხმოსან და უხმო მამულისშვილთა გარჩევაზედ. სამშობლომ ეს გარჩევა არ იცის, იმისთვის ყველა შვილი შვილია და ჩვენს კონსტიტუციაში ეს არის ერთად-ერთი უვარგისი და სამარცხვინო მუხლი და ისიც—ღმერთმა ჰკითხოს იმ უმრავლესობას, რომელმაც მარტო რიცხვით ისარგებლა და ჯიბრით დაადგინა ეგ უსამართლობა! არც დიდი ხანი დარჩება ჩვენში ეს განსხვავება: ძალიან მალე დარწმუნდებიან შემძლებელნი, რომ მარტონი ვერას გახდებიან, არისტოკრატიას და სასულიერო წოდებას ვერ გაუმკლავდებიან და, თუ ნებავთ საერთო გამარჯვებით ისარგებლონ და საერთო გამარჯვების ნაყოფით დასტკბნენ, ხალხს უნდა დაუკავშირდნენ და საკუთარი ხელით წაშალონ ეს იმათივე შემარცხვენელი და დამღუპველი განცალკევება.

„ერთი სიტყვა კიდევ.

„კონსტიტუციამ, როგორც მოგახსენეთ, ბევრი რამ შეგვძინა. მაგრამ შეძენილს შენახვაც უნდა. და თუ გნებავთ ის სიკეთე შეინარჩუნოთ, ბატონებო, რომელიც რევოლიუციამ შემოგძღვნათ, ეცადენით ყველას შეაგნებინოთ, რომ ბატონი თითონ არის, გეყურებათ, ბატონი თითონ არის ყველა ჩვენგანი. ეცადენით ყველას შეაგნებინოთ, რომ ყოველი მოხელე, სულ უმაღლესიდან დაწყებილი უკანასკნელამდე, მეფიდან დაწყებილი სულ უბრალო მევლემდე, იმისთვის კი არ არის დაწესებული, რომ ცხოვრება და ბატონობა ნებავთ, ხშირად მე-

მკვიდრეობითი ბატონობაც, არამედ მარტო იმისთვის, რომ ჩვენ გვემსახურონ, ჩვენ, რადგან საქმეზედაც და თანამდებობაზედაც ჩვენ ვაყენებთ და ჯამაგირსაც ჩვენ ვაძლევთ. ჩვენ კი არა ვართ იმათთვის, ისინი არიან ჩვენთვის და, ვისაც ჯამაგირს მივცემთ, ჩვენი მოსამსახურე იქნება. აი, ბატონებო, ეს შეიგნოს კარგად ჩვენმა ხალხმა; ეს შთააგონოს თავის შვილებს და შვილი-შვილებს! ჩვენი ერის დიდება და ძლიერება მარტო ამაზედ არის დამოკიდებული. მეფე ჩვენი მოხელე უნდა იყოს და არა ჩვენი ბატონი. რაკი ამას შეიგნებს ხალხი, მაშინ სამშობლოს დიდებასაც ეცდება და მაშინ განახორციელებს ძველთაგან თქმულს: კაცი ხალხისთვის და ხალხი კაცისთვისაო! ნურავის შეალახვინებთ კერძო პირის უფლებას; გაიგოთ თუარა მისი ყვირილი, მაშინვე მიეშველენით ყველანი და თქვენი ძალა აგრძნობინეთ თავხედს! ნუ მოითმენთ, რომ ვინმე დიდებული მოხელე, თუნდა იოტის ოდნადაც იყოს, თქვენს უფლებას შეეხოს; წამოდექით ყველანი, საყვირი დაჰკარით, ქვეყანა შეჰყარეთ და საუკუნოდ გადააჩვიეთ თქვენს შევიწროვებას.

„პირდაპირ მოგახსენებთ, ვინც თავის უფლებას ცოტაც არის შეალახვინებს ვისმე, ლაჩარია, თავზედ ქუდი არა ხურავს! ის კაცი კი არა, პირუტყვზედ უარესია! და ვინც თავის მოძმეს დაჩაგრულსა ხედავს და იმის, და მაშასადამე, თავის უფლებათა აღსადგენად არ მიეშველება, ის კიდევ უარესი ლაჩარია და თავის ქვეყნის და ერის მოღალატე! ჩვენი ცხოვრება საუკუნეთა განმავლობაში ცარიელი ტანჯვა-წვალება იყო, რადგან ჩვენი ბედიღბალი უსამართლობაზედ და მეფეების სურვილზედ იყო დამოკიდებული. ახლა კი დროა ჩვენი ცხოვრების საფუძვლად მაგარი და ურყეველი რამ ვიქონიოთ, დედაბოძად კონსტიტუცია გავიხადოთ და ჩვენს მოსისხლე მტრად ვიგულოთ ყველა, ვინც კონსტიტუციის გაუქმებას მოიწადინებს. მაშინ შეგვეძლება ვთქვათ, ბედნიერნი ვართო და მთელი ევროპაც რომ შემოგვესიოს, მით ჩვენ არავისი შეგვეშინდება, რადგან ერი, რომელიც სიმართლეზედ დამყარებულს თავის უფლებას იცავს, თავის დღეში არ დამარცხდება."

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ამ სიტყვამ და ძნელი აღსა-წერია, რა აღტაცებულნი იყვნენ ყველანი. თავმჯდომარემ რაფიელმა მადლობა გამოუცხადა შოველს დ̃ პატრიოტებმა ერთხმივ კლუბის წევრად აირჩიეს. ათი საათი იყო, რომ შინისკენ გავემგზავრენით.

VIII

1791 წ. ოქტომბერში კანონმდებელი კრების დაწყების დროს შოველი ფალსბურგში გადასახლდა; სამი კვირა არ დარჩენილა ჩვენს სოფელში: თავისი სახლი ლეტუმიეს მიჰყიდა, რომელიც თავის ქალს—ქრისტინეს—ათხოვებდა. თითონ კი ფალსბურგში ბაზრის პირდაპირ მოხუცებული ბარუხ აროწის ძირის სართული დაიჭირა ქირით, ქუჩის პირ ოთახში წიგნებისთვის და გაზეთებისთვის ყაფაზები გამართა და სავაჭროდ გაშალა წიგნები, რომელიც დიდროვან ცალობით მოსდიოდა პარიზიდან. თითონა და მარგალიტა ადგილობრივ ვაჭრობდნენ და ალზასსა და ლორენში წიგნების გასასყიდად ორი მოჯამაგირე დაიჭირა—ტუბა და მარკოზ დივე. იმისთანა ვაჭრობა გააჩაღა, რომ უკეთესი აღარ შეიძლებოდა.

შოველმავე მოიტანა ჩვენში პატარა საშფერი წამოსასხამი ქალისა, რომელზედაც დაბეჭდილი იყო ადამიანისა და მამულისშვილის უფლებანი. დაინახეს ჩვენებურმა ქალებმა და ყველამ ის წამოისხა. მაგრამ არც რევოლიუციის მოწინააღმდეგე ქალები ჩამორჩნენ უკან და თავიანთ წამოსასხამზე სხვადა-სხვა ლოცვები დაებეჭდვინებინათ და გარდა ამისა შემდეგი სიტყვები: თუ საეკკლესიო მამულების შემსყიდველნი კმაყოფილნი არ არიან, თავიანთ ფულს უკანვე მიიღებენ, როდესაც ერი ასიგნაციებს გაანაღდებს“.

შოველის დუქანში ყოველნაირი წიგნი იყიდებოდა, როგორადაც პოლიტიკური, რევოლიუციური, აგრეთვე კატეხიზმოსი და რევოლიუციის მოწინააღმდეგე ბერების ნაწერები; როგორც გახიზნულთა გაზეთები, აგრეთვე ჩვენი „**ხალხის მეგობარი**“

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლ „პატრიოტული წერილები მ. დიუშენისა". ერთხელ ნათლია-ჩემმა უსაყვედურა, მაგ მავნე მიმართულების გაზეთებს რადა ჰყიდით?

შოველმა უპასუხა:

— რატომ არა, ჩემო ივანე? იქნება გგონია, ამით გვა-ზარალონ რამე? შენც არ მომიკვდე! პირ იქით დიდ სამსახურს გვიწევენ, რომ თავიანთსას არას მალავენ; დეე, ბეჭდონ თავიანთი აზრები და ხალხს იმაღ ეჩვენონ, რაც მართლა ბრძანდებიან. ჩვენც ეგ არ გვინდა? ჩვენს საქმეს ისინი უკეთ არიგებენ, ვიდრე ჩვენ.

იმავე დროს შოველმა მოინდომა პატრიოტებისთვის გა-ზეთების კითხვა გაეადვილებინა და ამ მიზნით მეორე ოთახში ერთი უშველებელი სტოლი დასდგა, გარს სკამები შემოუწყო და ზედ დაალაგა, რაც კი გაზეთები მოსდიოდა. თავისუფლად შედიოდა ყველა და ერთ კაპეიკად ქვეყნის გაზეთებს კითხუ-ლობდა.

კარგი აზრი არ იყო თუ?! პარიზში თურმე ძალიან ხში-რი იყო ამგვარი სამკითხველოები და ჩვენში კი აზრადაც არა-ვის მოსდიოდა ამ სასარგებლო დაწესებულების შემოღება.

ის კი არ იფიქროთ, სამკითხველოს და წიგნების ვაჭრო-ბას მოუნდებოდა და საზოგადო საქმისას ველარას გაარიგებდაო. ერთიცა და მეორეც შოველმა მარტო იმიტომ დაიწყო, რომ საზოგადო საქმეს დახმარებოდა. ჩვენს კლუბში რაფიელ მანკის მაგიერად თავმჯდომარედ ის ავირჩიეთ და კვირაში სამჯერ შვი-დი საათის შემდეგ ისე აივსებოდა ხოლმე დახურული ბაზარი, რომ ტევა აღარ იყო.

სწორედ შვიდ საათზედ შემოვიდოდა შოველიც. თავს და-უკრავდა ხალხს, თავის სავარძელში დაჯდებოდა, ბურნუთის კო-ლოფს და ცხვირსახოცს მაჯვნივ დაიდებდა, და დაიძახებდა:

— ბატონებო, კრება გახსნილია.

გაშლიდა „მოამბეს" *) და ხმა მაღლივ წაგვიკითხავდა კა-ნონმდებელ კრებაზედ აღძრულ კითხვებს და ორატორთაგან

*) „Moniteur".

წარმოთქმულ სიტყვებს. ხანდახან იაკობელების კლუბში ნათქვამს წავიკითხავდა „მოკამათე ჟურნალში“. როცა შეხვდებოდა რასმე იმისთანას, რომ უმრავლესობა ვერ გაიგებდა, დაწვრილებით აგვიხსნიდა. ბოლოს, როდესაც წასაკითხი აღარა ექნებოდა-რა, გვეტყოდა:

— აი ბატონებო, როგორ მომდინარეობენ ჩვენი საქმეები. იქნება სიტყვა სურდეს ვისმე?

ხან ერთსა ჰქონდა რამ სათქმელი, ხან მეორეს. მოვისმენდით, პასუხს მივცემდით. დახურული ბაზარი გატენილი იყო ხოლმე ხალხით. მარტო მუშები და მოქალაქენი კი არა, ყველა მოხელეები, და თვით ბ. ბაზლერიც კი, საერო კრების მიერ ათისთავი რავეტის მაგიერად ოვერნელი რაზმის წინამძღოლად დანიშნული, არც ერთს კრებას არ დააკლდებოდნენ. ყველას მოეპოვებოდა რამე სათქმელი ან საკითხავი; სხვანი გაჩუმებულნი ისმენდნენ. დაჰკრავდა თუ არა ათ საათს, შოველიც წამოიწევდა და კმაყოფილი კილოთი შემოგვძახებდა:

— საზოგადო საქმეები გავისტუმრეთ. ორშაბათამდის, ბატონებო!

კრებები ორშაბათობით, ოთხშაბათობით და შაბათობით გვქონდა.

ამას იმიტომ მოგახსენებთ, რომ ჩვენი დროისა ყველაფერი დაწვრილებით აგიწეროთ, თორემ იმ დროს მე კლუბი კი არა, სულ სხვა რამ მედო თავში. ეს იმ დროს გახლდათ, როდესაც ყოველ კვირას მოკმაზულ-მოპრანჭული მივეშურებოდი მარგალიტასკენ და იმის ცქერით ველარა ვძღებოდი. უწინდელი ჩაჩული მიხო კი აღარ გახლდით! იმისთანა კოხტა რამ ვიყავ, რომ... თვეში ერთხელ წვერსაც კი ვიპარსავდი.

ან როგორღა შეიძლებოდა ძველებურად უშნოდ მევლო, როდესაც საკუთარი თვალითა ვხედავდი, რომ ჩემი ტოლი ბიჭები და ბევრნი ჩემზედ შემძლებელნიც თვალს აღარ აშორებდნენ მარგალიტას და, საცა კი შეიძლებოდა, გარს ევლებოდნენ. ნეტავი მარტო მუშები და გლეხები ყოფილიყვნენ, კიდევ აიტანდა კაცი. მაგრამ არა! ოვერნელი რაზმის უფროსები და

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დიდი გვარისშვილი ყმაწვილი კაცებიც კი დაიარებოდნენ შოველთან,—ვითომ წიგნების სასყიდლად—იცნობდნენ, ლაძლანდარობდნენ და თვალი კი მარგალიტაზედ რჩებოდათ. მე მაშინვე შევნიშნე, რომ საქმე ცუდად იყო. ჰო და, უნდა გენახათ, როგორ ვიხეხდი პირისახეს! ნეტავი ტყავი რატომ არა მძვრებოდა? კვირა დილით მოვუჯდებოდი ხოლმე ჩემს პატარა სარკეს და ვიყავი ერთ ვაი-ვაგლახში: ჩავიცვამდი, არ მომეწონებოდა... ასჯერ მაინც მოვისვამდი ყელზედ ხელს, ყელსახვევი ხომ არ დამავიწყდა-მეთქი. სულ ოფლში ვიწურებოდი! ცხრა საათის შემდეგ, როდესაც დედაჩემი თოვლიან გზას გაუდგებოდა, რომ ანრიდორფში კონსტიტუციის მოწინააღმდეგე მღვდლის წირვა და ქადაგება მოესმინა, მამა-ჩემი ნელი ნაბიჯით ამოცოცდებოდა კიბეზედ, თავს შემოჰყოფდა ბალახანაში და შემომძახებდა:

— დედა-შენი წავიდა, მიხო! გინდა, მოგეხმარო?

იმდენს ვეწვალებოდით, იმდენს, რომ როგორც იქნებოდა, ჩავიცვამდი. მამა-ჩემი კი შემომხაროდა:

— იცი, მიხო! იმიტომ კი არა, რომ ჩემი შვილი ხარ, არა, ღმერთმან იცის! მაგრამ ჩვენს მხარეში შენისთანა წარმოსადეგი, მგონი, ბევრი არ მოიპოვებოდეს.

სევდიან გულს მალამოდ მოხვდებოდა ხოლმე ეს სიტყვები; ვიტყოდი, მოდი გამოვუტყდები და ჩემს სიყვარულს გავუმჟღავნებ-მეთქი, მაგრამ ვერა ვბედავდი: დიდი პატივისცემა მქონდა მამი-ჩემისა. თუ არა და, დარწმუნებული ვარ, უჩემოდაც ძალიან კარგად იცოდა, რომ გაგიჟებული ვიყავ მარგალიტასთვის. დედა-ჩემსაც უნდა შეჰპარვოდა იჭვი და ჩუმად იმიტომ იყო, რომ საბრძოლველად ემზადებოდა; სულ იმის შიში ვიყავით ორივენი, ან ეხლა შემოგვიტევს, ან ეხლაო, და თან გულს ვიმაგრებდით: ვიცოდით რომ საშინელი უსიამოვნება და განხეთქილება ატყდებოდა მას შემდეგ ჩვენს ოჯახში და ამიტომ გადაწყვეტილი გვქონდა: რაც უნდა მომხდარიყო, ჩვენ მაინც ჩვენსას არ დავიშლიდით.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მომავალზედ ვოცნებობდით, მაგრამ ოცნების სიტკბოებზ-ეს ფიქრი გვიმწარებდა. ბოლოს, როდესაც ლამაზად გამოვეწყობოდი ჩემს საკვირაო ტანისამოსში, ადგებოდა მამა-ჩემი, ხან აქეთ მომივლიდა, ხან იქით, ამხედავდა, დამხედავდა და გაბრწყინვალებული სახით მეტყოდა:

— შენი ჭირიმე, ბიჭო! ეხლა საცა გინდა, წადი! წადი, შვილო, ისიამოვნე!

საწყალი მამა-ჩემი! თავისი დღენი ისე დაელია, რომ სიამოვნება მარტო სხვისა ენახა. და იმ სიბერეშიაც, როდესაც დედა-ჩემი სახლს უპატრონოდ სტოვებდა და შორს სადმე სოფელში ჩვენი განთავისუფლების მოწინაალმდეგე მღვდლის ქადაგების მოსასმენად გარბოდა, უნდა დამდგარიყო იმ ხნის კაცი და სახლი დაეგავა და კარტოფილი გაეფცქვნა. კიდევ კარგი, რომ გულკეთილი კაცი იყო, მაგრამ არც ისეთი მომთმინო ვარგა, როგორიც უბედური მამა ჩემი იყო.

მეც საჩქაროდ გამოვეთხოვებოდი და ფალსბურგისკენ მივეშურებოდი. გამოვიდოდა გარეთ საწყალი მამა-ჩემი, იდგა და მიყურებდა, ვიდრე ქვევით ჩავიდოდი და მივეფარებოდი რასმე.

ჩავიდოდი ნათლია-ჩემთან, საჩქაროდ ვისადილებდი და გავიპარებოდი... დიაღ, ბაღზედ გადავივლიდი, არავინ დამინახოს და ვისიმე მგზავრის საქონელი არ დამაჭედინონ-მეთქი.

ერთი თხუთმეტი წუთის შემდეგ ქალაქშიაც ჩავიდოდი. მივდიოდი, მაგრამ ვერასა ვხედავდი. საწყალი ტრიბოლენი თავის აფთიაქიდან სალამს მაძლევდა; მე კი ისე ვიყავ ჩემი ფიქრებით გართული, რომ ყურადღებასაც არ ვაქცევდი. აგერ შოველის დუქანიც, თავისი წიგნებით და გაზეთებით. ხალხით სავსეა იქაურობა. ვინ გინდათ, რომ იქ არა ნახოთ: პატრიოტები, ჯარის-კაცები, მოქალაქენი, და ასე გასინჯეთ, ჩვენი ძველი ბატონებიც კი. აგერ ჩემი მარგალიტაც; დგას დაზგის უკან და ზოგს გაზეთებს აწვდის, ზოგს წიგნს:

— აი, ბატონო, ინებეთ „პარიზის რევოლიუცია“, ექვსი შაური გახლავთ. რა გნებავთ, ბატონო? „სასახლის უწყებანი“, აღარ გახლავთ, სულ გაიყიდა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ეხლაც მიკვირს, როგორ ასდიოდა იმოდენა მუშტარს. მაგრამ რაც უნდა გართული ყოფილიყო საქმეში, დამინახავდა თუ არა, პირს ღიმილი მოუვიდოდა და მხიარულად შემომძახებდა:

— ბიბლიოთეკაში გადი, მიხო! მამა-ჩემი მანდ არის. მეც ეხლავე გამოვალ. ხელს ჩამოვართმევდი და მეორე ოთახისკენ გავწევდი. მარგალიტა კი გულს მიკეთებდა:

— გაზეთები გადასინჯე, მიხო, სალაპარაკოდ არა მცალიან.

როცა კი უნდა მივსულიყავ, შოველი თავის ოთახში იჯდა და სულ რაღასაც სწერდა. დამინახავდა, გამიღიმებდა და მეტყოდა:

— ოჰ, შენა ხარ, მიხო? დაბრძანდი... უკაცრავოდ, ერთი ეს წერილი გავათავო.

თანა სწერდა, თან ჩვენი სოფლის და ჩვენებურების ამბავს მეკითხებოდა. წერილი კი აღარ თავდებოდა. ბოლოს წამოვდგებოდი და ბიბლიოთეკაში გავიდოდი.

— ჰო, ჰო, მიხო, შენ გაზეთები გადაათვალიერე. მანამ მეც გავათავებ ამ წერილს.

ბიბლიოთეკა ყოველთვის სავსე იყო ხალხით, მეტადრე იმ დღეს, როდესაც დილით ფოსტა მოდიოდა და ახალი გაზეთები მოჰქონდა. იქ უნდა შესულიყავით, თუ ნახვა გინდოდათ ვისიმე; სულ იქ იყვნენ: თევენო—ქალაქის გამგეობის წევრი; დიდიე ჰორცუ—მექუდე, სამხედრო მოედანზედა ჰქონდა დუქანი; ექიმი სტეინერი, რომელიც შემდეგში ოცი წლის განმავლობაში მამასახლისად გვყავდა; როტენბურგი, ლაფრენე, დაპრეო და სხვანი; სულ იქ იყვნენ და ღრმად ჩაფიქრებულნი ჩასცქეროდნენ ხოლმე გაზეთებს. ზოგი იქვე სწერდა წერილებს: მეც გაზეთს ავიფარებდი, ვითომ ვკითხულობდი, და თვალი კი მარგალიტაზედ მქონდა. ვიჯექი და შევცქეროდი! ისიც ერთ წამს არ მოისვენებდა თავის დაზგის უკან: მიდიმოდიოდა, დაცქრიალებდა და წამ-და-უწუმ გადმომხედავდა. ხანდახან შემოვიდოდა, ახალ რასმე გაზეთს მომცემდა და მიჩურჩულებდა:

ეროვნული ბიბლიოთეკა

— ეს წაიკითხე, მიხო, ძალიან გესიამოვნება!

დიდი ხანი ვიჯექი ხოლმე ისე გაზეთ აფარებული, თუმცა რომ მკითხოთ, რას კითხულობდით, ღვთის წინაშე ველარას მოგახსენებთ. ვკითხულობდი კი არა, მარგალიტას შევხაროდი, მარგალიტას შევყურებდი, რადგან ვიცოდი, რომ კვირამდე იმის ნახვას ველარ ველირსებოდი. და მთელი ქვეყანა რომ მომდგომოდა ჩემი ბედის სამდურავს ვერავინ მათქმევინებდა.

რომ დამინახავდა შოველი ისე მორთულს და წვერ მოპარსულს, ეშმაკურად ჩაიცინებდა და მუქარით თითს დამიქნევდა; მეც შემრცხვებოდა, გავწითლდებოდი... ის კი ბურნუთის კოლოფს გახსნიდა და შემომთავაზებდა:

— ბურნუთს არ ინებებთ, მამულისშვილო?

ეგ არის, დიალ! ახლა ეგ შემაყრევინე ცხვირში? რა უნდა სთქვას მარგალიტამ?—ვფიქრობდი ჩემს გულში და მადლობას ვუხდიდი შოველს:

— არა, ბატონო, გმადლობთ, თავს ამატკივებს!

— კარგი ერთი! საყელოს გასვრა გეჯავრება, განა, შე არისტოკრატო შენა!—დამცინოდა შოველი. მაგრამ რაც უნდა დაეცინა, მე მაინც ვგრძნობდი, რომ დიდი პატივისცემით და სიყვარულით მეკიდებოდა. ძალიან კარგად იცოდა, რომ მთელი ხუთი-ექვსი საათი მარტო გაზეთების წასაკითხად მე იქ არ დავრჩებოდი და, თუ ვრჩებოდი, ალბად გაზეთების და პოლიტიკის გარდა იქ სხვაც იყო რამე ჩემი მიმზიდველი. ჭკვიანი კაცი იყო, გამოცდილი და იმისთანა თვალი არა ჰქონდა, რომ ჩვენი საქციელი არ შეემჩნია. და რადგან არას გვიშლიდა, მაშასადამე მოსწონდა ჩვენი განძრახვა და თავის დროზე სრულს თანხმობასაც გამოგვიცხადებდა. ეს კი იყო, რომ ყოველთვის, როდესაც კი შეიძლებოდა, სულ იმას მეუბნებოდა, რაც შეგიძლიან მეტი ისწავლე და კარგი წიგნები წაიკითხეო. შოველის ბიბლიოთეკა ჩემს ხელთ იყო და რა წიგნიც უნდა მომწონებოდა, გადმომიღებდა და მომცემდა, შინ წაიღეო.

სამწუხაროდ შოველის სახლი უკვე გაყიდული იყო და წიგნის კითხვა იქ აღარ შეიძლებოდა. შინ ვკითხულობდი, და-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მე ჩემს ბალახანაში და ახლა ამან გამოიწვია ერთი ვაი-ვაგლახი მე და დედა-ჩემს შორის: ღამე სანათი ნუ გინთია, ძვირია, ფული იხარჯება! მე რომ ყოველ დილით ზანდუკში არ ჩამეკეტა ჩემი წიგნები, დარწმუნებული ვარ, ჩემს მოსვლაზედ ერთი აღარ დამხვდებოდა: ნაკუწ-ნაკუწად დაჰფხრეწდა დედა-ჩემი. იმავ თავიდანვე სულ იმას გაიძახოდნენ ბერები, წიგნის ცოდნა სულის წამწყმედია, ვითარცა ხე კეთილისა და ბოროტისა, რომელსა ზედან მაცდურმა ადამის ვაშლი მოგლიჯა ჩვენდა დასაღუპავადაო, და სხვ. საქმე ის იყო, რომ ყველა წიგნზედ ძალიან ბერები დაბადების და სახარების კითხვას გვიშლიდნენ: ეშინოდათ, წაიკითხავენ და დარწმუნდებიან, რომ ჩვენ სხვაფრივ ვცხოვრობთ, ვიდრე საღვთო წერილი გვიწერსო. აქედან ადვილად წარმოიდგენთ რა გაუნათლებელი იქნებოდა ჩვენი ხალხი 1789-მდე. კლუბში შოველი სულ იმას გვეუბნევოდა, წიგნები იკითხეთო; და მართალიც იყო, რადგან სიღარიბე ხომ საშინელებაა და გაუნათლებლობა კიდევ უარესია.

ჩვენში რომ ისე იყო, სხვაგან რა იქნებოდა, რადგან ალზას-ლორენი ბევრით სჯობდა ზოგ-ზოგ სხვა თემებს. მახსოვს, მთელი ჩვენი კლუბი განცვიფრებული დარჩა, შოველმა რომ ჟანსონეს წერილი წაგვიკითხა. კანონმდებელ კრებას ვანდეში და ორივე სევრში გაეგზავნა ბ. ჟანსონე სარწმუნოებრივი არეულობის მიზეზების გამოსაკვლევად. ვერ წარმოიდგენთ, რა დაუჯერებელ ამბებს იწერებოდა იგი იქაურების გაუნათლებლობაზედ ბ—პირდაპირ ვიტყვი—სიბრიყვეზედ. მაშინ დავრწმუნდით, რომ ჩვენ არა გვიშავდა-რა და სამშობლოს ვანდელების გაუნათლებლობისა უფრო უნდა ჰშინებოდა, ვიდრე გარედან მომავალი მტრის ჯარებისა.

აი რას იწერებოდა ბ. ჟანსონე თავის მოხსენებაში: აქაური გლეხ-კაცობა კონსტიტუციის მომხრე მღვდლებს სდევნის და დღე კეტს არ აკლებს და ღამე თოფის ტყვიას; კონსტიტუციის მოწინააღმდეგე მღვდლები ძველებურადა სწირავენ, ოღონდ ეკკლესიებში კი არა, თავიანთ სახლებში. ხალხი

ეროვნული ბიბლიოთეკა

იმდენად განუვითარებელია, რომ ღვთის მაგივრად ბერებს-ღა ლოცულობენ და ძალიან ძნელია, თითქმის შეუძლებელია, კონსტიტუციის მნიშვნელობა შეაგნებინოთ; ეპისკოპოსს ბოროტი საიდუმლო ბრძანება გაუცია, არც ერთმა ვანდელმა მღვდელმა ეკკლესიაში აღარა სწიროს, რადგან ეკკლესიაში სიარულით შეიძლება ხალხმა კონსტიტუციის ერთგული მღვდლებისა გაიგონოს რამე. ყველა მღვდელმა სადმე მიყრუებულ ალაგას შეაგროვოს თავისი სამწყსო, სადმე გამოქვაბულში, ან ტყეში, ან საბძელში, იქა სწიროს და და ისე გააგონოს სიტყვა ღვთისა; მართალია მწირველს ხელთ არა ექნება-რა, მაგრამ სწორედ ამით უნდა ისარგებლოს და ჩააგონოს ხალხს, რომ იგი იძულებულია ასე ფარულად სწიროს, რადგან სარწმუნოება და მისი კეთილი მსახურნი დევნილ არიან კონსტიტუციის-მიერ; ამიტომ არის ასე ფარულად ჩვენი წირვა-ლოცვა და თუ გაკვიგეს, შეიძლება წამებაც მოგვაყენონ, როგორადაც ქრისტიანობის პირველ ხანებში იყოო...

მაშინ კი ყველა დავრწმუნდით რა საშიში იყო ვანდელების აჯანყება. შოველი ამტკიცებდა, კონსტიტუციის მოწინააღმდეგე მღვდლებს ბრძანება აქვთ—ჩვენში ხალხი ააჯანყონ, რომ მით უფრო ადვილად შემოუძღვნენ გახიზნული დიდებულნი გერმანელების ჯარსაო. და რადგან ჩვენი მტრები ჩვენში განხეთქილების ჩამოგდებას ცდილობენ, ჩვენ უნდა ვეცადნეთ და ყველგან ერთობას და ძმობას ვქადაგებდეთ, რომ ღირსეულად დავუხვდეთ სამშობლოს მოღალატეებსაო.

სამძღვარ გარეთიდან მომავალი ვაჭრები გვეუბნებოდნენ, ვორმში, მაინცში და კობლენცში თხუთმეტიათასი თავად-აზნაურია შეგროვილი და გერმანელ ჯარებს-ღა ელიან, რომ წინ წამოუძღვნენ და თავიანთ სამშობლოში შემოიყვანონ; ლეოპოლდი და ვილჰელმი კარგს შემთხვევას-ღა ელიან, რომ თავიანთი ჯარები ლორენში შეიყვანონო. და ჩვენ, რასაკვირველია, უნდა ვცდილიყავით, ყველაფრით მზად დავხვედროდით. საერო კრებამ დაადგინა 9 ნოემბერს 1791 წ.—რეინის გაღმა მყოფ ფრანგებს ამბოხება ბრალდებათ და, თუ პირველ იანვრა-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მდე არ დაიშლებიან, დასჯილ იქნებიან სიკვდილით და მათი მამულები საერო საკუთრებად იქნება ჩარიცხულიო.

წინააღმდეგი ვარო,—ბრძანა მეფემ.

მაშინ უცბად აჯანყდნენ ბრეტანი, პუატუ, ქევოლდანი; ყველგან ბერები დადიოდნენ და, საცა კი გაჯვარედინებულ გზასა ნახავდნენ, მაშინვე ჯვარცმას ამართავდნენ; გამვლელსა და გამომვლელს ნაკურთხ კრიალოსნებს, ხატებსა და შენდობას*) ურიგებდნენ; ყველგან იმას გაიძახოდნენ, რომ კონსტიტუციის მომხრე მღვდლებისას არც ნათლობასა აქვს მადლი, არც ჯვარისწერასაო; კონსტიტუციის მომხრეები ყველანი დასწყევლეს და შეაჩვენეს და თანაც ბრძანება გასცეს: ვისაც ჭეშმარიტად სწამს ღმერთი და სულის წაწყმედა არ უნდა, ისე ერიდოს კონსტიტუციის მომხრეს, როგორც უწმინდურს და აღარც ემეზობლოს და აღარც იმეზობლოსო.

საქმე იქამდე მივიდა, რომ ცოლ-ქმარნი იყრებოდნენ, მამა-შვილნი საუკუნოდ შორდებოდნენ ერთმანეთს. ზემოდ მოხსენებულ თემებში მილიციისთვის ბიჭებს არ იძლეოდნენ· ამ არეულობამ დაჰბადა ივანე შუანი და შინდერჰანი, რომელნიც ისე დათარეშობდნენ, თითქო მტრის ქვეყანაში არიანო და, საცა კი მოასწრებდნენ ვისმე, გაუძარცვავს არ გაუშვებდნენ. დიდი სახელი გაითქვეს მაშინ ამ ყაჩაღებმა, მეტადრე ივანე შუანმა, რომელმაც მებატონეებისა და სამღვდელოების სიტყვით, დიდი სამსახური გაუწია მეფეს და სარწმუნოებას. შუანს იმისთანა სახელი ჰქონდა, რომ ვანდელები თავდაპირველად იმის წინამძღოლობით და იმის სახელით აჯანყდნენ.

კანონმდებელ კრებას უნდოდა დასაწყისშივე შეეყენებინა აჯანყება და დაადგინა 29 გიორგობისთვეს, რომ ის მღვდლები, რომელნიც კონსტიტუციას ერთგულებას არ შეჰფიცავენ, პენსიას აღარ მიიღებენო; იმავე დადგენილების ძალით ამ მღვდლებს აღეკრძალათ წირვა, არამც თუ ეკკლესიაში, კერძო სახლებშიაც

*) შენდობას ბერები ჰყიდდნენ და არ იყო იმისთანა ცოდვა, რომ ფულით შენდობა არ ეყიდნა შემცოდეს. შეიძლებოდა მომავალი ცოდვების შენდობაც ეყიდნა კაცს და ხშირად მოხდებოდა, რომ ხვალინდელი ცოდვის შენდობას ყიდულობდა ვინმე ბერისაგან და მეორე დღეს იმავე ბერსა სძარცვავდა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

კი; ბოლოს გამოცხადებული იყო, რომ ვინც კი გაბედავს და სარწმუნოებისა გამო უთანხმოების ჩამოგდებას ეცდება, განდევნილ იქნება სამშობლოდანაო.

მაგრამ ამ დადგენილებაზედაც იგივე ბრძანა მეფემ—**წინააღმდეგი ვარო**. ერთი სიტყვით, რასაც კი ჩვენი დაღუპვა შეეძლო, მაშინვე ხელს მოაწერდა და, რაც ჩვენი სასარგებლო იყო, უარსა ჰყოფდა—**წინააღმდეგი ვარო**. შემდეგში წერილები იპოვნეს, რომლებიც ჩვენს მეფეს პრუსიის მეფისთვის მიეწერა იმდროს: ყველა წერილებში ერთი და იგივე ვედრება იყო: დაჩქარდი, მომეშველე, თორემ დავიღუპეო! მაშინ კი დავრწმუნდით, რომ ჩვენი მეფე შველას ჩვენს მტრებსა სთხოვდა და ქვეყანას დასაღუპავად აძლევდა, ოღონდ თითონ და დიდებულთ არა დაჰკლებოდათ-რა. დიდი უბედურება დაატყდა საფრანგეთს, მაგრამ ვინ იტყვის მეფე მართალი იყო, სულ ხალხის ბრალიაო? როდემდის უნდა ვყოფილიყავით ცხვარივით გაჩუმებულნი? როდემდის უნდა ეპტყვნათ და ეკრიჭათ საწყალი გლეხ-კაცი დიდებულთ, რომელთა დიდებულება მარტო ის იყო, რომ მუქთახორად ეყარნენ და სხვის ნაჭირნახულევს შეექცეოდნენ!

იშვიათად მოხდებოდა, რომ კანონმდებელი კრება შეთანხმებულიყო რაზედმე: ბრისსო, ვერნიო, გადე, მათე დიუმა, ბაზირი, მერლინი და სხვანი სულ სხვა-და-სხვა მხრივ უყურებდნენ საგანს და სხვასა და სხვას გაიძახოდნენ; მაგრამ იმაზედ კი ყველანი თანახმანი იყვნენ, რომ მეფე ლუი მე-XVI ღირსი არ იყო ჩვენის ნდობისა და დედოფალი მარიამ-ანტუანეტა ხომ არა და არა. ამავე აზრს ადგა მთელი ერი. მთელი ერი ერთსა და იმავე ფიქრს მოეცვა და იმ საშინელ ზამთარში 1791—1792 წ. სულ იმას ჩივოდნენ, დავიღუპენით, გაზაფხულდება და ომიანობაც ატყდებაო.

— თესლსაც ვეღარ ავიღებთ, თესლსა! გაზაფხულდება თუ არა და გაშრება გზები, მაშინვე ომი ატყდება. ნეტაჲ აგრე! ამისთანა სიცოცხლეს სიკვდილი არა სჯობიან? რაც მალე იქნება, ის უკეთესი!

ეს სამოც და ათი წელიწადია სულ იმას გაიძახიან, საბრალო მეფე-დედოფალი, დიდებული თავად-აზნაურნი და ეპის-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

კოპოსნი! რამოდენი ტანჯვა-წვალება აიტანეს, რა უბრალოდ ეწამნენო! აბა ერთი ჩვენს მთაში მობრძანებულიყვნენ ეს გულჩვილი ცრემლთმფრქვეველნი და ჩვენი ცხოვრება ენახათ! აბა ენახათ, რამოდენი ხალხი იყო დამშეული, — სხვას ნუღარას იტყვით — კარტოფილიც კი არა ჰქონდათ, რომ იმით მაინც გაეძღოთ კუჭი. მაშინ დარწმუნდებოდნენ, რომ ვინც ძველებურად ქვეყნის ბატონობას და პატრონობას ცდილობდა, თუმცა ამისი არც უფლება ჰქონდა და არც შეძლება; ვინც ჩვენ შორის უთანხმოების ჩამოგდებას ცდილობდა და ამ მიზნის მისაღწევად საერო და კანონმდებელ კრების დადგენილებათ ეწინააღმდეგებოდა და თან ყოველგვარ სიცრუეს და ცილისწამებას კადრულობდა, რომ ხალხის თვალში პატრიოტებისთვის ჩირქი მოეცხო; ვინც თავისავე მზგავსი ადამიანის პირუტყვივით დამონავებასა ცდილობდა და, თუმცა მაცხოვარი იმიტომ აწამეს, რომ სწორედ ამ დამონავებულთა განთავისუფლებას ქადაგებდა, მაინც ღვთის განგებით და სამღვთო წერილით იმართლებდა თავს: მე რა ვქნა, ღვთის განწესებულს მე ხომ არ შევცვლიო! კარგად უნდა სცოდნოდათ, ვინც ამეებს ჩადიოდა, რომ ღმერთი არავის რას აპატიებს და, თვით იმათ თუ არა, იმათ შვილებს და შვილიშვილებს დასჯის საშინელი სასჯელით.

როდესაც ჯარის ბინაზედ, ან სოფელში, ან მეტადრე ბაზრობა დღეს ხალხში რამე ცუდი ამბავი გავარდებოდა, ისე აღელდებოდა ხოლმე დიდი და პატარა, რომ ყრუც კი გაიგებდა ბრაზმორეული ხალხის გრგვინვას. პატრიოტები ერთს წამს გაჩუმებულნი, ფერ-მიხდილნი შესცქეროდნენ ხოლმე ერთმანეთს, ერთ წამს მარტო: მაშინვე თვალ-წინ წარმოგვიდგებოდა კაინის ცოდვა და გულში ვიმარხავდით ყოველგვარ უსიამოვნებას. გული უიმისოდაც სავსე გვქონდა ნაღველით და ერთი წვეთი რომ კიდევ მომატებოდა, რა უშავდა. ზღვაში ვერ ჩავა იმდენი წყალი, რამდენი ვარამიც საწყალი კაცის გულში დაეტევა. სავსე იყო გული ნაღველით! სავსე იყო და ემატებოდა და ემატებოდა! არ გადმოვიდეს, თორემ ქვეყანას წაღეკავსო, ვიძახდით, და ვცდილობდით არ გადმოგვეშვა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მაგრამ ერთი სასიამოვნო ამბავიც მოხდა სწორედ იმ დროს: ლეტუმიეს ქალის ქრისტინესი და კლოდ ბონომის ქორწინება, 1792 იანვარში. ჩვენს სოფელში ეს პირველი კონსტიტუციური ქორწინება იყო. მას შემდეგ, რაც ლეტუმიემ საეკკლესიო მამულები შეიძინა, ძალიან წამოიწია და ჩვენს ახლო-მახლო ისეთი სახელი გაუვარდა სიმდიდრისა, რომ გვარისწილ „მდიდარს“ უწოდებდნენ. საქორწინოდ ლეტუმიეს თავისი მესხენელი ნათესავები დაეპატიჟნა და, თუმცა ყველანი არ ეწვივნენ, მაგრამ უმთავრესნი კი მოუვიდნენ: მორის ბრიუნე—კურსელის კლუბის თავმჯდომარე და ერთი ყმაწვილი ქალი—სუსანა შასსენი.

სამამასახლისო სამსე იყო ხალხით: შოველი, ნათლია-ჩემი თავისი მილიციის რაზმის უმფროსის ტანისამოსით, კოშარი, პიურე, ჩვენი უწინდელი თავმჯდომარე რაფიელ მანკი და ბევრი სხვა პატრიოტები. როდესაც იოსებ ბუალომ სამფერი სარტყელი შემოირტყა და კონსტიტუციის სიტყვები წარმოსთქვა: „კანონი გაერთებთ თქვენ“, იგრიალა იმოდენა ხალხმა და ერთხმივ შესძახა:

— თავისუფალ ერს გაუმარჯოს! კონსტიტუციას გაუმარჯოს!

ძველებური ურიგობა კი აღარ იყო, რომ მოვიდოდნენ მეფე-დედოფალი და... მღვდელი ჭუჭყიან ქაღალდის ნაფხრეწებს მოსძებნიდა სადმე და იმაზედ დასწერდა—ვინ და როდის დაქორწინდნენ; იმ ქაღალდებს მიაგდებდა სადმე და... ჩვენს დროში დარწმუნებით არავინ იცოდა ან როდის იყო დაბადებული, ან როდის იყო მონათლული, რადგან საეკკლესიო დავთარი შემდეგში შემოიღეს და დიდი შრომა დასჭირდათ, რომ ცოცხალნი მაინც ჩაეწერათ შიგ, თორემ მიცვალებულებს ვიღა ჩივოდა!

ამ ახალგვარმა ჯვარის-წერამ ძალიან ასიამოვნა ყველანი და იმისთანა სიმღერით და ცეკვით წავედით შინისკენ, რომ მეტი აღარ შეიძლებოდა.

წინ ნაღარა მიგვიძღოდა. ხომ საშინელი სიცივე იყო, და ისე შევხურდით, რომ თოვლი და ყინვა აღარავის ახსო-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ვდა. მე მარგალიტა მიმყავდა ხელი-ხელს გაყრილი, ჩვენ წინ ქრისტინე და კლოდ ბონომი მიდიოდნენ და ეტყობოდა, ქრისტინეს აღარც კი აგონდებოდა თავისი წინანდელი მოწონებული და სრულიად კმაყოფილი იყო თავისი ქმრისა. ჩვენს უკან უმფროსნი მოდიოდნენ და დარბაისლურად ბაასობდნენ საქმეებზედ. ყველანი მხიარულად იყვნენ, თვით შოველიც კი. ლეტუმიეს ცოლი ხელით ქუდი ეჭირა, ქარმა არ მომტაცოსო — და ყვიროდა:

— არ დაივიწყოთ, ხალხო, დღეს იანვრის სამია და რაგინდ ზამთარი ჰყინავდეს...

ეგ ხომ ეგრე, მაგრამ შინ რომ მივედით, ძალიან შეცივნულები ვიყავით. ქორწილი ნათლია-ჩემის დუქანში გადაიხადეს, შინ ვერ დავტევთ ამოდენა სტუმრებსაო. წარმოიდგინეთ, რა სიამოვნებას ვიგრძნობდით ნაცივნი ხალხი, გაშლილ სუფრას რომ დავინახავდით. ძაან, ძაან დრო გავატარეთ! იმოდენი ძეხვი, ლორი და დოქები ელაგა სუფრაზედ, რომ სტოლი იზნიქებოდა. ლეტუმიეს ცოლს სიხარულით ცრემლი სდიოდა, ჩვენ კი ვისხედით და ვილმურძლებოდით! შოველმა კარგი, თქვენი მოწონებული სიტყვა სთქვა: ძველებურ, პირვანდელ დროთაგან დარჩენილ ჩვენს სხვა-დს-სხვა გვარ დროსგატარების წილ, დრო არის უფრო აზროვანი და ხალხის განმანათლებელი რამ შემოვიღოთო. ბევრი სადღეგრძელო გიახელით, ბევრი ვიხუმრეთ; მეტადრე უმფროსებმა გადააჭარბეს: იმისთანები სთქვეს, რომ საწყალი ქალები კინაღამ სუფრიდან წამოიშალნენ. აღარ არის, აღარ, ძველებური სიმხიარულე! წავიდა ჩვენი დრო და მხიარული გულიც თან გაიყოლა! ყველაზედ მხიარულად, რასაკვირველია, მე ვიქნებოდი: მარგალიტა გვერდით მყავდა და ჩემს ნეტარებას სამძღვარი არა ჰქონდა. ვიცინოდით, ვხუმრობდით, თვალში ჩავცქეროდი და ვეკითხებოდი:

— კომბოსტო ხომ არ გნებავს, მარგალიტა? ღვინო? ერთი ნაჭერი ლორი?

მეფე-დედოფალზედ უბედნიერესნი ჩვენ ვიყავით. ისე ვისხედით სუფრაზედ, თითქო ქვეყანაზედ აღარა გვახსოვს-რაო და

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სულ ერთმანეთის ალერსში ვიყავით; კიდევ კარგი, რომ ჩვენ არავის სცხელოდა და ყურადღებას არავინ გვაქცევდა.

ბოლოს საღამოზედ, როდესაც ცეკვა გაიმართა და ჩვენი სოფლის ყმაწვილი ბიჭები და ქალები ყველანი შეგროვდნენ, მეც გაველი საცეკვაოდ და, რასაკვირველია, მაშინვე მარგალიტას მივმართე:

— მოდი, ერთი ჩვენც ავყვეთ ამ ტალღას, მარგალიტა!

მარგალიტა განცვიფრებული შემომყურებს, ბოლოს მკითხავს:

— რა ტალღას, მიხო, რას ამბობ?

— აი, მცეკვავთა ტალღას.

— მე რომ ცეკვა არ ვიცი?

— კარგი ერთი! ყმაწვილი ქალი და ცეკვა არ იცოდეს! რა სათქმელია?!

გულს ძლივს-ღა ვიმაგრებდი: გულში ჩავიკრამ ჩემს მარგალიტას და გავიტაცებ-მეთქი! მაგრამ წარმოიდგინეთ ახლა ჩემი განცვიფრება: მარგალიტას მართლა არა სცოდნოდა ცეკვა, სრულიად არა სცოდნოდა! ფეხები ერევოდა, კაბას ედებოდა. მე კი ჩემსას არ ვიშლიდი, არა მჯეროდა, რომ გასათხოვარ ქალს ცეკვა არა სცოდნოდა:

— მოდი, ერთხელ კიდევა ვცადოთ. შენ ფეხი ააყოლე სტვირსა. ამაზედ ადვილი რა იქნება?

კუთხეში მივიყვანე და იქა ვცადეთ, მაგრამ ვერ მოახერხა. მე კი ისე მინდოდა მარგალიტასთან ცეკვა!.. გარს ხალხი შემოგვეხვია. ვიღამაც გაიცინა. მარგალიტას ეწყინა და ცოტა არ იყოს გაჯავრებით მითხრა:

— არ ვიცი, არა! ხომ ხედავ, რომ არ ვიცი! თუ აგრე გინდა, განა უჩემოდ კი ვერ ითამაშებ. მე მასპინძელს მოვეხმარები.

აბა რაღა მიამებოდა უიმისოდ? ბევრმა ლამაზმა ქალმა მანიშნა:

— მოდი, მიხო, ჩვენ ცეკვაც ვიცით და სიამოვნებითაც გამოგყვებითო. მაგრამ მე და სხვასთან ვისთანმე მეთამაშნა! ქვეყნის დაქცევას დავიჯერებდი და ამას კი ვერ წარმოვიდგენ-

დი. ავდექი და სამზარეულოსკენ წაველი. სამზარეულო სავსე იყო ქალებით: ლეტუმიეს ცოლით, ნიკოლით, ნათლი-ჯალაბი ეკატერინეთ, სუსანა შასსენით და კიდევ ბევრნი სხვანი. საშინელი აღშფოთებულნი იყვნენ ყველანი და ერთი-ერთმანეთს აღარ აცლიდნენ:

— სირცხვილია, სხვა რომ არა იყოს-რა! არა, პირიდან როგორ ამოსდით მაგგვარი სიმღერა?!. განა დედოფალს აგრე უნდა ახსენებდნენ?.. კაცებისთანა დაუნდობელი ხომ არა იქნება-რა! საუკეთესო რომ საძაგელია, სხვანი რა იქნებიან?

და სხვა და სხვა. მეორე ოთახიდან პატრიოტების მხიარული ხარხარი ისმოდა და თანაც რაღაცა ახალი სიმღერა. ამ სიმღერას მორისი მღეროდა, ზოგნი ბანს აძლევდნენ.

მეც მაშინვე იმათკენ გავწიე. კარი შევაღე და უცნაური სანახავი დამხვდა. მორისს დაემკლავებინა, ქუდი გვერდზედ გადაეგდო, საკინძე გაეხსნა, დოინჯი შემოეყარა და იმისთანას ცეკვავდა, რომ პირ ღია შეჰყურებდნენ ყველანი. იმისთანა ცქვიტად და მარდად ცქრიალებდა, თვალს ვერ მოასწრობდა კაცი. ხტოდა და თან რაღასაც მღეროდა. პარიზელებს მეფის გამოსაჯავრებლად შეეთხზათ ეს სიმღერა დ იმისთანა საშინლება ჩაერთოთ დედოფლის შესახებ, რომ უბრალო, ქუჩაქუჩა მაწანწალა დიაცს არავინ აკადრებს იმას. მორისი თამაშობდა და მღეროდა; გარს პატრიოტები ეხვევოდნენ და იმისთანად ხარხარებდნენ, რომ ზოგი თავს ველარ იმაგრებდა, იქვე სადმე მიეგდებოდა ყურთამდე პირღია დ თვალცრემლიანი. მორისი კი, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, ფეხებს აფშლატუნებდა და იმ დაუბოლოვებელ სიმღერას ამობდა.

ამ სიმღერაში აწერილი იყო სუყველაფერი, რაც კი დედოფალს ჩაედინა რამე, კარდინალის სამკაულებიდან დაწყებილი; იმისთანა ლანძღვით და უწმაწური სიტყვით იყო მოხსენებული დედოფალი, რომ მეც კა შემრცხვა, ისინი რომ გავიგონე. სხვანი კი დიდის სიამოვნებით ისმენდნენ დედოფლის მასხარად აგდებას და, რომ გეკითხათ, ეგეც ცოტაა! გეტყოდნენ. მეფე-დედოფალმა იმდენი სისხლი სწოვეს საწყალ ხალხს, რომ ახია იმათზედ! ნეტავი უფრო უვარესი შეთხზანო.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სიმღერამ ისე გაიტაცა ყველანი, რომ ბოლოს თვით მოხუცებულმა ლეტუმიემ, ნათლია-ჩემმა და ჩვენმა უწინდელმა თავმჯდომარემ რაფიელმაც კი მოინდომეს მორისთან ხტომა და ფეხების ქნევა.

რა არის წუთისოფელი! ერთ დროს ნათლია-ჩემის დუქანში მარტო დიდებულნი და ჯარის უმფროსნი ქეიფობდნენ და სიმღერასაც მეფე-დედოფლის საქებარს მღეროდნენ. გაალივებდნენ ღვინოებს, თან მოყვანილ ქალებს სულ ვარდის თაიგულებში ჩასვამდნენ და—ქვეყანა ჩვენიაო, გაიძაგოდნენ. დღეს კი იმავე-დუქანში სულ სხვა გვარი სიმღერა ისმოდა: სიმღერა მეფე-დედოფლის მლანძღავი და შემარცხვენელი. ამ სიმღერას დიდად უნდა დაეფიქრებინა დიდებულნი, რადგან ეს იმისთანა უტყუარი ნიშანი იყო ახალი დროისა, რომ ვისაც კი შეგნება ჰქონდა რამე, დიდი შედეგები უნდა გამოეყვანა ამ ლექსიდან.

მართლა საშინელი, სამარცხვინო ლექსი იყო. გარეთ ქალები ჯავრობდნენ, მაგრამ პატრიოტებს იმათი არა ესმოდათრა და გიჟებივით ხარხარებდნენ.

შოველი არ აჰყვა მოთამაშეთ. კუთხეში იჯდა, ცალი თვალი მოეჭუტა და კმაყოფილებისაგან გამხიარულებული სახით შესცქეროდა იმათ ხტომას. თან ცალი ხელით იმათი ცეკვის ზომაზედ დანასა სცემდა სტოლს და ხანდახან გადასძახებდა:

— ჰა, ყოჩაღ, ლეტუმიე! აი აგრე, აი! ეგ კი კარგად მოგივიდა! რას გაჩერდი, ივანე? რა მალე ისწავლა ჩვენმა თავმჯდომარემ!

იმ კილოთი აქეზებდა მოთამაშეთ, რომ ცოტა არ იყოს დაცინვაც იყო, მაგრამ ვის რა ესმოდა?

და ახლა თუ გნებავთ გაიგოთ, რა სიმღერა იყო ის საშინელი სიმღერა, რომელიც ჩვენში პირველად მორისმა სთქვა, ამასაც მოგახსენებთ: ეს გახლდათ ყველასაგან ცნობილი „კარმანიოლი“, რომლის სახელი მას შემდეგ მთელმა ქვეყანამ გაიგო. ეს ის სიმღერა გახლდათ, რომელიც იმღერეს პარიზელებმა, როდესაც მტრის ზარბაზნების ასაღებად მიდიოდნენ:

ეროვნული ბიბლიოთეკა

აბა, ძმანო, კარმანიოლი!
ქვეყნისთვის თავს ვინ დაზოგავს?
გაუმარჯოს ტკბილს, საამურს,
გულის წარმტაცს ზარბაზნის ხმას!

მთელი რევოლიუცია გალექსეს ამ კარმანიოლში. ახალი მოხდებოდა რამე და იმასაც გალექსავდნენ და კარმანიოლს მიუმატებდნენ. წინანდელი ხანები აღარც კი გვახსოვდა, რომ ახალზედ სიცილით ვიხოცებოდით.

ბოლოს, როდესაც პატრიოტებმა მეტი ვეღარ შესძლეს და დაქანცულნი სულის მოსაბრუნებლად ღვინოს მისცვივდნენ, შოველი წამოდგა და სთქვა:

— მამულისშვილნო, ღვთის წინაშე კარგად იმღერეთ, კარგადაც ითამაშეთ და ყველანი გაგვამხიარულეთ, მაგრამ, მგონი, ახლა წასვლის დროც იყოს, თორემ ხვალ ჩვენ საქმისთვის ვეღარ გამოვდგებით.

— ნეტავი შენა! — შესძახა ნათლია-ჩემმა. — რა დროს შინ წასვლაა? ქორწილია!

— მე კი მეტი აღარ შემიძლიან და! — სთქვა შოველმა და ქუდი აიღო.

ქალაქელები ყველანი გაემზადნენ წასასვლელად.

— თითო ყანწი კიდევ! — იძახდა ნათლია-ჩემი. — გზა მაინც დაგვალოცვინეთ, დალოცვილებო!

— კმარა, კმარა, თორემ შინ ვეღარ ჩავალთ, — უპასუხა შოველმა და ლეტუმიესთან მივიდა გამოსათხოვებლად.

მე კი მარგალიტასთან მივედი, წამოსასხამში შევახვიე და ვუთხარ:

— კარგად გაეხვიე, თორემ საშინელი ყინვაა.

მარგალიტა ჩაფიქრებული იყო. შოველი კი მხიარულად უყურებდა ყველას და აჩქარებდა თავის ქალს:

— აბა, მარგალიტა, ჩქარა! მივდივართ?

ჩემი თქმა რა საჭიროა, თქვენც კარგად იცით, რომ მე მარგალიტას კარგა მანძილზედ ჩავაცილებდი. ქუდი ყურებზედ ჩამოვიცვი, მკლავი მკლავში გავუყარე და გავწიეთ ქალაქისკენ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დანარჩენი საზოგადოება უკან მოგვდევდა. მთვარიანი ღამე იყო, ცა ვარსკვლავებით მოჭედილი; ბუნებას თოვლის ზეწარი გადაჰფენოდა და იმისთანა სინათლე იყო, ისე კაშკაშებდა ჩვენი მთა და ჩვენ ქვევით თვალგადუწვდენელი მინდორი თავისი ტყეებით, სოფლებით და მაღალი სამრეკლოებით, თითქო დღე არისო. ჰყინავდა, ჩვენ ფეხ ქვეშ მინასავით იფხვნებოდა თოვლი.

რა მშვენიერია მოწმენდილი, ათასფრად მოციმციმე, ვარსკვლავებით მოჭედილი ცა! მშვენიერია მის თვალ უწვდენი სივრცე, რომელშიაც, რაც მეტს დააცქერდები, უფრო მეტსა და მეტს ვარსკვლავს იპოვნი და უფრო მეტად იგრძნობ ადამიანის გონების სისუსტეს და ბუნების ძლიერებას და სიდიადეს. და თუ მაშინ სატრფოც გვერდთა გყავს, ხელს მისი ხელი გითბობს, გულს მისი გულის ძგერა გხვდება და გრძნობ, რომ ისიც შენსავით ტრფობით არის გატაცებული, სიყვარულის ალს ველარ გაუძლებ, გულში ნეტარებას ველარ დაიტევ და შენდა უნებურად დიდებას შესძლვნი ყოვლად წმინდას... დიაღ, ნამდვილი საყდარი, ნამდვილი საკურთხეველი ღვთისა ზამთრის მოკაშკაშებული მთვარიანი ღამე ყოფილა.

ჩვენს უკან ლაპარაკით მიდიოდნენ შოველი, რაფიელი, კოლენი და სხვანი, ვინც კი ქალაქში ცხოვრებდნენ. ის იყო დალმართთან მივედით და ჩემდა უნებურად ერთი ძველებური, გლეხკაცური სიმღერა დავიძახე, ბავშობაში გაგონილი. ზამთრის მიძინებულ, მიყუჩებულ არეს თავისუფლად მოედო და შორს, შორს მთამდე გაისმა ჩემი ხმა. მეც არ ვიცოდი, რასა ვმღეროდი. მე კი არა, გული მღეროდა სიყვარულს. მარგალიტა უფრო ალერსით მეკვროდა და ყურში ჩამჩურჩულებდა:

— რა კარგი ხმა გქონია, მიხო, რა საამური ხმა გქონია.

უკან კი ყველანი გაჩუმებულიყვნენ და ყურს მიგდებდნენ. დალმართი რომ ჩავიარეთ, მარგალიტამ შემაყენა,—დავუცადოთ, ისინიც მოვიდნენო.

გავჩერდით. წინ შოველი მოდიოდა და შორიდანვე დამიძახა:

ეროვნული ბიბლიოთეკა

— როდი ვიცოდი, მიხო, რომ აგრე კარგი სიმღერა გცოდნია. აქამდე შენი ხმა არსად გამეგონა. სწორედ მამი-შენის ხმა გაქვს, ოღონდ შენი ხმა უფრო მძლავრია და თანაც ტკბილი. როცა „ადამიანის უფლებათა“ შესახებ სიმღერას გამოსთქმენ, ჩვენს კლუბში შენ უნდა სთქვა პირველად ის სიმღერა.

— ნეტავი ერთი „კარმანიოლი“ გამაგონა მაგისგან ნამღერი! — სთქვა რაფიელმა.

— ეჰ, ჩემო რიფიელ, — უპასუხა შოველმა, — კარმანიოლი ხუმრობაა. კარმანიოლი კარგია პატრიოტთა გასამხიარულებლად და სასაცილოდ, ერთი-ორი ხელადის შემდეგ. ჩვენ სულ სხვა გვინდა... ხალხისავით ძლიერი იყოს და იმედიანი.

ერთმანეთს გამოვეთხოვენით. ჩვენ ერთ პატარა ბილიკს ავყევით და შინისკენ წამოვედით, ისინი ქალაქისკენ დაეშვნენ. ზემოდ რომ ავედით, შევჩერდი, მარგალიტას გავაყოლე თვალი და თვალს გულიც თან გაჰყვა. უკან ჩამორჩომილიყო ჩემი მარგალიტა. როდესაც გზას უნდა მიჰფარებოდა, ერთხელ იმანაც შემოიხედა ჩემკენ.

ასე გაიარა იმ დღემ და იმ მშვენიერმა ღამემ. დღევანდლამდე ისე არიან აღბეჭდილნი ჩემს გულში, რომ ვერ მოვითმინე და დაწვრილებით გიამბეთ ძველი ამბავი.

IX

საერო საქმეები კი ისე დატრიალდნენ იმ დროს, რომ ცხადი იყო, უომრად ველარ გადავრჩებოდით; ჩვენი მტრებიც ძალიან დაურიდებლივ და თავხედურად გვექცეოდნენ. კონსტიტუციის მოწინააღმდეგე მღვდლებმა ვანდეში ხალხი ააჯანყეს; ტრეველი და მაინსელი ეპისკოპოსები და მეტადრე კარდინალი როანელი უარესს გვიშვრებოდნენ: სამძღვარ გარეთ ბრძანდებოდნენ, და იქვე საფრანგეთის სამძღვართან აგროვებდნენ, საცა მაწანწალა, უბინაო და ავაზაკი იყო სადმე, ჯამაგირს აძლევდნენ და ჩვენს ასაკლებად გზავნიდნენ. სოფელ-სოფელ დადიოდნენ იმათგან

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გამოგზავნილი კაცები—უწინდელი, აწ კონსტიტუციის მიერ სამსახურიდან დათხოვნილი მოხელენი—და საცა გარყვნილს, თავზედ ხელაღებულს ნახავდნენ ვისმე, ცოტა ფულს აძლევდნენ და მეტსა ჰპირდებოდნენ, რევოლიუციის და კონსტიტუციის წინააღმდეგი იყავიო. ის კი არ იფიქროთ, ამას ფარულად ჩადიოდნენო: არ მოგიკვდეთ ჩემი თავი! ისე იქცევოდნენ, თითქო ჩვენ მათი ყურადღების ღირსნიც არ ვიყავით. მაგრამ ჩვენებიც ფრთხილად იყვნენ და დასაწყისშივე შეაყენეს ამგვარი ხალხის გარყვნა. შოველმა დაიწყო, მას ლიქსჰეიმელი ლალემანი მიჰყვა, მას შემდეგ იაკობელების ყველა მომხრე კლუბები და მთელს საფრანგეთში გაისმა ამ საძრახისი საქციელის წინააღმდეგობა. თუმცა მეფის ერთგული მოსამსახურე მინისტრები გაჩუმებულნი ბრძანდებოდნენ, თითქო გახიზნულთა საქციელს საძრახისს ვერას ამჩნევენო, კამილ დემულენმა, ფრერონმა, და ბრისსომ იმისთანა ამბები დააწიეს გაზეთებში ცალკე და კლუბში ცალკე, რომ იგივე მინისტრები იძულებულნი გახდნენ ბოლო მოეღოთ ამ გარყვნილებისათვის.

ერთი ამგვარი მომსყიდველთაგანი, ვიღაც გახიზნულის ყმა, ლიქსჰეიმში იდგა „დიდი-ირემის“ სასტუმროში. ქვეყანამ იცოდა, რომ დადიოდა და ჯარისკაცების შესყიდვას ცდილობდა: რევოლიუციას გადუდექით და ფულით აგავსებთო. მაშ რა ექნათ დიდებულ ბატონებს? თითონ ხომ არ აიღებდნენ თოფს! ატარებდნენ თავიანთ მოსამსახურეებს და ფულით ცდილობდნენ შეესყიდნათ საწყალი კაცი და სამშობლო ქვეყნის მტრად ექციათ. საკუთარი საქმის და ინტერესების დასაცველადაც კი მაინც გლეხ-კაცი უნდა ჰყოლოდათ, რადგან თითონ ღვთისა და მეფის წყალობით სულ გენერლებად იბადებიან და ჯარში ხელქვეითი უნდა ჰყავდეთ, რომ უთხრან: მოდი, შენი ძმა დამიმორჩილე, რომ თქვენზედ თავისუფლად ვიბატონოვო.

ერთ დილას, ის იყო იმის ოთახში რამდენიმე ყმაწვილი ბიჭი შევიდა,—კონსტიტუციის მოწინააღმდეგე მღვდელს

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გამოეგზავნა სოფლიდან: წადით, ნახეთ, ფულს მოგცემთო— დიალ, ის იყო შევიდნენ ის ბიჭები და ჟანდარმებიც ზედ მიადგნენ და კარი დაურაკუნეს. გადაიხედა ფანჯარიდან, ქვეითაც ჟანდარმები დაინახა. ადგა და ზევით აძვრა, ყავარში; მაგრამ ამავალი დაინახეს და ჟანდარმებიც თან დაედევნენ; ყავარში თივის მეტი ველარა იპოვნეს-რა. იძრო ხმალი ერთმა ჟანდარმმა და ხან აქ ჩასცა თივას, ხან იქა! დააჭერდა რაც ძალი და ღონე ჰქონდა და თან ყვიროდა:

— რა მექნა, ის ქვეყნის მტერი, ისა? არც აქ არის! არც აქა! აი დალახვრა ღმერთმა!

ბოლოს მაინც მიაგნო ხმალმა და მწარედაც დააყვირა.

გამოათრიეს უბედური. ხმალს თირკმელებში გაეარა და საღამომდე ძლივს-ღა იცოცხლა. კიდევაც კარგი, რომ მოკვდა, თორემ იმის ოთახში იმისთანა წერილები იპოვნეს გახიზნულთაგან მოწერილი, რომ ჩააქვავებდნენ. ფული რამდენიც გინდა მოგვთხოვე,—სწერდნენ სამძღვარ გარეთიდან ბერები,—ოღონდ მანდ, საფრანგეთში, ხალხში არეულობა ატეხე და ერთმანეთს შეაბრძოლეო.

ის დამარხეს და ახლა სხვებს დაუწყეს დევნა. კარგა ბლომადაც დაატუსაღეს. სულ კი იმისთანა ხალხი იყო, რომ ამ ქვეყნად წმინდა არა გააჩნდათ-რა და, ვინც მეტს მისცემდა, იმას ემსახურებოდნენ. მამა ელეონორე სადღაც მიიმალა; დედა-ჩემი ისე შეაწუხა ამ ამბავმა, რომ სულ იმას-ღა წუწუნებდა— ახლა რა ვქნა, წირვა-ლოცვა სადღა მოვისმინოო? ის მიიმალა, მაგრამ სხვანი კი ბევრნი დაიჭირეს და, ღვთის წინაშე, ახიც უყვეს, რომ შიგ საპატიმროშივე ამოხოცეს დამწყვდეულები, რადგან სულ იმისთანა კაცები იყვნენ დაჭერილები, რომელნიც ფულზედ სამშობლოს კი არა, საკუთარ სულსაც გაჰყიდდნენ.

რეინს გაღმა, სამძღვარ გარეთ, სამს ალაგას იყვნენ შეყრილნი გახიზნულები: ეტენჰეიმში, ვორმში თავად კონდესთან და კობლენცში უბრწყინვალეს თავად არტუასა და პროვანსელთან.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

უბრწყინვალეს თავადთაგანი მარტო ერთი-ღა დარჩა საფრანგეთში, თავადი ორლეანელი, რომელსაც შემდეგში „ფილიპე-თანასწორობა“ დაარქვეს; იმისი შვილი ცხენოსან რაზმის წინამძღოლად იყო ჩრდილოეთის ჯარში.

წარმოიდგინეთ, რა ყოფაში იქნებოდა ხალხი. რომ მოენდომებინათ, ერთი ღამის სავალზედ მეტი კი არა ჰქონდათ ჩვენამდე! შემოგვესევოდნენ და ატყდებოდა ომი და სისხლისღვრა. იმას კი ნუ იფიქრებთ, ხალხს დამარცხებისა ეშინოდათ; მარტონი რომ ყოფილიყვნენ, სიცილად არ გვეყოფოდა იმათი მუქარა; მაგრამ მაგარიც ის იყო, რომ მარტონი არ იყვნენ და! გახიზნულებს თან მოჰყავდათ პრუსიელი და ავსტრიელი ჯარები. გარდა ამისა ჩვენს ჯარს უცბად იმოდენი აფიცერი მოაკლდა, რომ დიდ და ძნელ შესავსებელ ნაკლად დააჩნდა დიდებულთა გაქცევა. თუმცა სიკეთეც დაგვდო იმ დრომ: დარწმუნდა მაინც ხალხი, რომ დიდებულთ სამშობლო არა სცოდნიათ და, მაშასადამე, დიდი სისულელე მოგვდიოდა, რომ იმოდენი საუკუნეების განმავლობაში ჩვენი შრომით ვინახავდით და სამშობლოს მცველად მიგვაჩნდნენ.

მახსოვს ექვს ქრისტიშობისთვეს ჩვენს კლუბში დიდი სიცილი გამოიწვია გახიზნულთა შესახებ ბაასმა. იოსებ გოსსარი — ტულელი სირაჯი გახლდათ — კობლენცში ყოფილიყო და თავის მგზავრობის ამბებს გვიამბობდა. დიდ-ძალი ხალხი ვნახე კობლენცში, სულ ჩვენი ბატონები, სამძღვარ გარედ გახიზნულებით — ვან გნებავთ რომ იქ არა ყოფილიყო? თავად-აზნაურნი, ბერები, მონოზნები, და ურიცხვი მოსამსახურეები და მოახლეები, რათა ზოგმა თავი დავარცხნოს ბატონს, ზოგმა პირი დაბანოს, ზოგმა ტანთ ჩააცვას, ზოგმა წვერი მოპარსოს, ზოგმა ბჩხილები მოსჭრას, ზოგმა გახადოს, ზოგმა დააწვინოს, ზოგმა ფეხის გულები დაფხანოს და ტკბილი ნანინათი დააძინოსო.

უცნაური ხუმარა კაცი იყო გოსსარი, ნამდვილი ლორენელი და იმისთანა სასაცილოდ გვიამბობდა გერმანელთა შორის ჩვენი ბატონების ყოფას, რომ სიცილით დავიხოცენით. გერმანელებმა ჩვენი ენისა არა იციან-რა და გახიზნულებმა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გერმანულისა. ერთი მოხუცებული, დიდებული მარკიზის ქვრივი წარმოგვიდგინა: პატარა ოთახი უჭირავს ვორმში; ჯერ კიდევ ცოტაოდენი ფული ჰქონდა და ხან რას უბრძანებდა დუქნის მოახლეს, ხან რას: ის კი გაშტერებული შესცქეროდა:

— ვას? ვას?*)

— ვას! ვა'ს! შეჰკივლებდა მოხუცებული,—ლოგინი გამისწორე, თორემ ვასს მოგცემ მე შენა!

და ისე მშვენივრად აჯავრებდა მოხუცებულის გაბრაზებას და კივილს, რომ სიცილით იხოცებოდა მთელი ჩვენი კლუბი. მერე გახიზნული თავად-აზნაურნი წარმოგვიდგინა, რომელნიც იქაც არ იშლიან ძველებურ დროს გატარებას: ხედავთ, რა მხიარულადა ვართ, საფრანგეთის ბატონობა ხვალ ისევ ჩვენიაო! წარმოგვიდგინა ყმაწვილი ქალები, რომელნიც თავიანთ ქმრებს დაეძებენ; ბერები, რომელნიც რაზმად შემდგარან, ეგრედ წოდებულ წითელ რაზმად, და საფრანგეთის აკლებას აპირებენ; წარმოგვიდგინა, რა მოუთმენლად ელიან გახიზნულები საფრანგეთიდან მიმავალ ფოსტას—მოურავი ფულს გამოგვიგზავნიდაო, და როგორ მოიწყენენ ხოლმე და იღრიჯებიან, როდესაც ფულის მაგიერ ცარიელი წერილი მისდით, რომელშიაც სწერია— თქვენი ბრწყინვალების სახლ-კარი და მამულ-დედული მართებლობამ ერის საკუთრებად დასდოო.

მართლა საცინელი სანახავი უნდა ყოფილიყო დიდებული თავადიშვილი, რომელიც დაჩვეული იყო, ყველაფერი მზა-მზარეულად, უზრუნველად მირთმევოდა, და ახლა კი... ჯიბე ცარიელი და თანაც დუქნის ვალი, და ის დასალუპავი უზრდელი მედუქნე, რომელიც ისე დღე არ გათენდება, რომ თავი არ დაუკრას მის ბრწყივალებას და ფულის თხოვნა არ დაუწყოს!

ყველაზედ სასაცილოდ გენერალ ბინდერს არდგენდა, რომელიც უნდა მოსულიყო და ჭკუაზედ მოეყვანა გაგიჟებული საფრანგეთი: „მე რომ ბელგიაში შევედი რევოლიუციის მოსას-

*) რაო? რაო?

ეროვნული ბიბლიოთეკა

პობლად; იკვეხდა თურმე გენერალი, „იმდენი პატრიოტი დავახვრეტინე და დავახრჩობინე, რომ ეხლა ბელგიისთანა დამშვიდებული ქვეყანა ერთი აღარსად იქნებაო.“ ყველაზედ უკეთესი ის იყო, რომ გახიზნულნი თურმე ისე დაბინავდნენ ვორმის თავადის სასახლეში, როგორც საკუთარ სახლში და აზრადაც არ მოუვიდათ, ზრდილობის გულისთვის მაინც დავეკითხოთ პატრონსაო. ყველაზედ ძალიან ეს ამბავი გვიამა, მეტადრე შოველს და ნათლია ჩემს.

გოსსარი ბევრს მოგზაურობდა და, საცა კლუბის კრებას დასწრებოდა, ყველგან უამბობდა გახიზნულების ამბავს. ეს რომ იცოდნენ, იმისთანა ალტაცებით მიიღებდნენ ხოლმე ყველგან, თითქო თვით მარატი ეწვიათო. იმოდენი ხალხი მიაწყდებოდა ხოლმე კლუბს იმის სანახავად, რომ ფასით რომ ყოფილიყო, ფულით აივსებოდა. მაგრამ გოსსარი კარგი პატიოსანი პატრიოტი იყო და მარტო იმასა ცდილობდა, პატრიოტები ესიამოვნებინა და თავისი ღვინოები გაესაღებინა.

ეს იმიტომ გიამბეთ, რომ უკეთა ნახოთ ვის აჭმევდა 1789 წლამდე გლეხი-კაცი თავის ნაშრომს. დასამტკიცებლად იმისა, რომ დიდებულნი მართლა უღირსნი იყვნენ დიდებისა, იმის პასუხს მოვიყვან, რომელიც შემდეგში მეფე ლუი XVIII-ედ იქმნა წოდებული: კანონმდებელი კრება სწერდა მას — დაბრუნდი თორემ ყოველ უფლებას აგხდითო. აი რა უპასუხა:

„ხალხო, საერო კრებად წოდებულო! გონება მოიკრიბეთ და დღეიდან ორი თვის შემდეგ ძველებურ წეს-წყობილებას დაუბრუნდით. თუ არა და, თუ ეს ვადა გაიყვანეთ და გონს არ მოხვედით, გიჟებად ჩაგრიცხავთ და საგიჟეთში დაგამწყვდევთ!“

აი რას იწერებოდა მეფე ლუი XVI-ეს ძმა, რომელიც ხალხს მეფის მოადგილედ უნდოდა, თუ მეფე თქვენს ჭირს წაიღებდა. აი ამისთანა ჭკუის-კოლოფის სასიამოვნოდ სტანჯავდნენ ხალხს, სულ ახალ-ახალ გარდასახადს ადებდნენ და მეფისა და სასახლის ხარჯს კი მაინც ვერ ასდიოდა იმოდენი ფული; მეფობა რომ გადავარდა, ათასი მილიონი მეტი ვალი დარჩა, რომე-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლიც ისევ ხალხმა გადაიხადა. ხომ ამოდენი კაცი ვარ და[illegible]-ლაც ვერ გამიგია: რად ასულელებს სიმდიდრე ადამიანს? ისეთი გამოტვინებული, როგორიც ამ პასუხის მომცემი უნდა ყოფილიყო, ჩვენს სოფელში სულ უკანასკნელი გლეხი-კაციც არ იქნებოდა.

სულ ერთადაც რომ შეგროვილიყვნენ გახიზნულები, ლუკმად არ ეყოფოდნენ საფრანგეთს; მაგრამ ევროპელ ხელმწიფეებს ძალიან ეშინოდათ: ფრანგებს ჩვენმა ქვეშევრდომებმაც არ მიბაძონო,—და მიწის პირიდან ალგვას გვემუქრებოდნენ. ყველგან ომზედ-ღა ლაპარაკობდნენ. იაკობელების კლუბში დიდი კამათი ატყდა ომის შესახებ ბრისსოსა და რობესპიერის შორის. ბრისსო იძახდა, დღესვე უნდა შევისხათ იარაღი და გახიზნულთ და იმათთან ერთად პრუსსიის მეფეს და ავსტრიის იმპერატორს ომი გამოვუცხადოთო. რობესპიერი კი იმ აზრისა იყო, რომ გარეგან მტერზედ ერთი ათასად უფრო საშიში შინაური მტერი არის და,—რომ ციხე შიგნიდან არ გაგვიტყდეს,—ჯერ მოღალატენი უნდა ამოვხოცოთ, რომელნიც სამშობლოს არ ინდობენო. ეს იყო დედა-აზრი ორივეს სიტყვებისა; ეს სიტყვები დაბეჭდილი იყო და ათასობითა ჰყიდდა შოველი; მოქალაქე, ჯარის-კაცი, ხელოსანი, გლეხი-კაცი ყველა იმასა კითხულობდა, შოველის დუქანში ხალხი ბუზივით ირევოდა და მარგალიტა ძლივს-ღა ასწრებდა მუშტრის გასტუმრებას.

კლუბში კი თანდათან მატულობდა ეს უთანხმოება აზრებისა და ბოლოს განხეთქილებაც გამოიწვია. დანტონი, დემულენი, კარრა, ბიიო დევარანი და სხვანი რობესპიერისკენ იყვნენ; ისინი ამტკიცებდნენ, მეფეს, დედოფალს და გახიზნულთ ხსნა აღარა აქვთ, ან ქედი უნდა მოიხარონ ხალხის წინაშე, ან არა და ომით ეცადნენ დაკარგული დიდების აღდგენას; მაშასადამე, თუ კი მეფეს და მის მომხრეებს ომის მეტი აღარა დარჩენიათრა, ჩვენც ფთხილად უნდა ვიყვნეთ, დაუსვენებლივ ვემზადებოდეთ და ადვილად არავის დავუთმოთ სისხლით შეძენილი უფლებანიო. ბრისსო კი თავისას გაიძახოდა. ბრისსო კანონმდე-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბელი კრების წევრი იყო, რომელიც იაკობელების კლუბივით ორ ნაწილად იყო გაყოფილი: ერთ მხარეს „ჟირონდელები“ იყვნენ და მეორეს — „მთიულები“. მთიულებს უნდოდათ ჯერ შინაური, შინმყოფი მტერი დაემორჩილებინათ და მერე გარეთ გაეტანათ ომი; ჟირონდელები კი იძახდნენ: ჯერ გარეთ მყოფ მტერს ავუტეხოთ ბრძოლა და მერე შინ დავბრუნდეთო.

ლუი XVI ჟირონდელებისკენ იყო, რადგან ამით არაფერს წააგებდა: ომს დავიწყებდით; თუ გამარჯვება ჩვენ დაგვრჩებოდა, ეს გამარჯვება საკმარისს ძალას შესძენდა მეფეს, რომ რევოლიუცია შეეყენებინა, რადგან ჯარი ყოველთვის იმისკენ არის, ვინც გაიმარჯვა და გამარჯვებული ჯარი დააჯილდოვა; დავმარცხდებოდით და პრუსიის მეფე და ავსტრიის ხელმწიფე უნდა მობრძანებულიყვნენ, ჩვენში ძველი წეს-წყობილება აღედგინათ და ყველაფერი ისე მოეწყოთ, როგორც საერო კრებამდე იყო. დედოფალს დიდი იმედი ჰქონდა, საფრანგეთი დამარცხდება და გამარჯვება მე დამრჩებაო; დიაღ, დედოფალს ნებავდა საფრანგეთის ტახტზედ ჩვენი მტრების წყალობით აბრძანებულიყო.

ჟირონდელები — ბრისსო, ვერნიო, გადე, ჟანსონე და სხვანი მეფე-დედოფლის საქმეს არიგებდნენ. მთიულები — რობესპიერი, დანტონი, გუთონი, ბიიო დევარანი, დემულენი, მერლინი (ტუანვილელი) და სხვანი ერის საქმეს არიგებდნენ. მე მათ შესახებ ამის მეტს აღარას მოგახსენებთ.

რაც ხანი გადიოდა, იმდენი უფრო ვრწმუნდებოდით, რომ უომრად ვერ გათავდებოდა ჩვენი საქმე და უფრო და უფრო უნდობლად ვუყურებდით მეფეს, დედოფალს, მინისტრებს და იმათ გენერლებს. საშინლად ღელავდა ხალხი. ყველა ხედავდა, რომ მინისტრებს და გენერლებს სულ სხვა მუცლის ტკივილი ჰქონდათ და ერის და მის მომავალი არც კი აგონდებოდათ. სწორედ ამ დროს ამოირჩია ლუი XVI მინისტრებად სულ ჟირონდელები. ამით საბოლოოდ წაიხდინეს ჟირონდელებმა სიქმე და საბოლოოდ დაკარგეს ყოველი ნდობა ხალხისა.

მაგრამ მაგას ისტორიაშიც წაიკითხავთ. მე მინდა ჩვენი ქვეყნის ამბები მოგახსენოთ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

1792 იანვრიდან დაყოლებული მარტამდე დღით-დღე მატულობდა რწმენა, რომ მტერი დღეს თუ არა, ხვალ უთოუდ შემოესევა ჩვენს მხარესაო. ფალსბურგს ამაგრებდნენ; სიმაგრეზედ ზარბაზნებს აწყობდნენ; ძველ ციხეებს აკეთებდნენ და სათოფურებს უმატებდნენ. სამხედრო მინისტრი ბ. ნარბონი სამძღვრებზედ აგებულ სიმაგრეებს სინჯავდა და ცდილობდა, ისე მოეწყო იგინი, რომ მტრის შემაგრება შესძლებოდათ. სამშობლოს განსაცდელი ადგა.

შინ კი ჩვენი მტრები ისე გაგულისდნენ, რომ აღარავის ერიდებოდნენ. ვითომ სარწმუნოების დასაცველად, მაგრამ ნამდვილად კი გახიზნულების დასახმარებლად შემდგარი რაზმი კათოლიკეთა ერთი ათად იქცა; კონსტიტუციის ერთგულ მღვდლებს სდევნიდნენ, საცა კი მოასწრებდნენ, მოუკვლელი არ გადარჩებოდათ; სახლში უვარდებოდნენ, აიკლებდნენ იქაურობას და, ასე გასინჯეთ, ბაღსაც კი უჩეხავდნენ. სტრასბურგელი დეპუტატი ხმამაღლა ჩიოდა იაკობელების კლუბში ქვემო რეინზედ დღე არ გავა, რომ კაცის კვლა და ვისიმე სახლის აკლება არ მოხდეს, და მართებლობა ყურსაც არ იბერტყავსო. მართლაც ორმოც და ათი მღვდელი მოეკლათ ამგვარად და, თუ გაბედავდა ვინმე და ამ ამბების შესახებ იტყოდა რასმე, იმასაც აპატიმრებდნენ. მეტადრე ქვემო ალზასში იყო გახშირებული ამგვარი „შემთხვევანი“, რომლების გამო ასსიგნაციებმა ფასში იკლეს—ასი ოთხმოც და ათად-ღა გადიოდა· არისტოკრატებსაც ეს უნდოდათ.

წარმოიდგინეთ, რა გაცოფებული იქნებოდა ხალხი? ამის შემდეგ განა-ღა საკვირველია, რომ შემდეგში სტრასბურგელმა ეპისკოპოსმა შნეიდერმა კონსტიტუციის მოწინააღმდეგე მღვდლების ჯავრი იყარა და დუჟინობით გზავნა გილიოტინაზედ—თავები დააყრევინეთო! საშინელება ა ჯალათის ხელობა, მაგრამ უარესი საშინელება კიდევ ის არის, რომ კაცმა ცხვარივით კისერი წაუშვიროს—აჰა, ყელი გამომჭერითო. აგრე რომ იყოს და არაფრის შიში არა ჰქონდეთ სისხლით გაუმაძღართ, დაიღუპებოდა ქვეყანა; კიდევ კარგი, რომ ახსოვთ ბუნების კანონი—ვინც მოჰკლავს, მოკლულ იქნება.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ერთი სიტყვით, საცა კი მოასწრებდნენ პატრიოტებს, ცოცხალს აღარ გაუშვებდნენ. იმავე დროს კალიასავით მოედვნენ ჩვენს ქვეყანას უცხოელი ჯაშუშები და სხვა-და-სხვა ცრუ ამბავს და ყალბ ასიგნაციებს ავრცელებდნენ; ყალბ ასიგნაციებს გახიზნულები აკეთებდნენ. ცუდი დრო დაგვიდგა: ადამიანის ნდობა აღარსად იყო, მეტადრე უცხოელისა და კლუბშიც კი ისე გულახდილად ვეღარას ვამბობდით და ხალხსაც განურჩევლად ყველას აღარ ვუშვებდით: ვისაც უნდოდა, წინადვე უნდა ჩაწერილიყო.

ჩვენი სამჭედლო მშვენივრად მუშაობდა. ნათლია-ჩემი იძახდა, გაზაფხულზე ისევ პიკპოლცში გადავალო; სულ ორი თვე, და კიდეც უნდა წასულიყო, რადგან მარტში ჩვენში ჯეჯილი ამოდის. მაგრამ მოაგონდებოდა, რომ შეიძლება ომი ატყდესო და კვნესას დაიწყებდა: შემოგვესევიან გახიზნულები პრუსიელებით და ავსტრიელებით, ახალ საბძელს დამიწვენ და ყანებს დამითელენო; ან არა და დამიჭერენ და აქვე ჩემს მუხის ტოტზედ ჩამომახრჩობენო! მოუვიდოდა ბრაზი! მიდი-მოდიოდა ბრაზმორეული და სულ არისტოკრების ლანძღვასა და წყევლაში იყო. არა, რა საჭიროა, რომ ვსხედვართ და მტრის შემოსევას ველით? ის არა სჯობიან, რეინზედ მივუხტეთ, გახიზნულები გავფანტოთ და მიწასთან გავასწოროთ ის თავხედი, რომელმაც იმათ ბინა და თავშესაფარი მისცა! ჩვენი სახლ-კარის გადაბუგვას და ჩვენი მამულების აოხრებას, იმათი სახლ-კარი დაიწვას, ის არა სჯობიან? ან ვინ აუვა იმოდენა ჯარს? თუ აქ იქნება ომი, პურიც ჩვენ უნდა ვაჭამოთ და ღვინოც ჩვენ უნდა ვასვათ! ჰო და, იქ მივუხტეთ, არა სჯობიან? იმათი პური ვჭამოთ და იმათი ღვინო ვსვათ, არ გვირჩევნია?!

ამ მხრივ ისიც ჟირონდელებისკენ იყო და ამტკიცებდა, ოღონდ ომი გამოცხადდეს, და სულ თავის ნებით წავლენ ჯარში პატრიოტებიო. თუ გაჭირდა, მე თითონ გავუძღვები ჩვენებურს მილიციას და სარრის მინდვრამდე ისე ჩავალ, რომ სულ გადავქელამ, რაც წინ დამიხვდებაო.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ალზასელი და ლორენელი გლეხ-კაცები დიდი სიამოვნებით ისმენდნენ ნათლია-ჩემის სიტყვებს; სახეზედ კმაყოფილება ეტყობოდათ, სტოლს მუშტსა სცემდნენ და... ბიჭო, ღვინო!... თან „წავა, წავასა“ მღეროდნენ.

ერთი ნაპერწკალი და იფეთქებდა კიდეც!

ძალიან წვიმები დაიჭირა თებერვალში. ამობდნენ, თესლი ლპება და კიდევ სიმშილი ჩამოვარდებაო. საშინელი სიძვირე იყო. დასავლეთ საფრანგეთში კონსტიტუციის მოწინააღმდეგე მღვდლებს ხმა დაეგდოთ—მეორედ მოსვლაა, ვერა ხედავთ, აღარც ღმერთი უნდათ და აღარც მეფეო! და ამით არეულობას გვიმზადებდნენ.

ჩვენი კლუბი ომის წინააღმდეგი იყო; შოველი ამტკიცებდა, დავიღუპებით, თუ ომი ატყდაო: კეთილ აზრს დრო უნდა მისცეთ, რომ ფესვი გაიდგას და გაიმაგროსო; ომი რომ ატყდეს, ჩვენს ძალღონეს სულ ავსტრიელებს შევალევთ და შინ კი ვეღარას გავხდებით; ჩვენ ეხლა ყველაფერს თავი უნდა დავანებოთ და ისე გავწმინდოთ ჩვენი ყანა, ისე გავმარგლოთ, რომ კეთილის თესლის აღმოცენებას და ზრდას არა უშლიდესრაო! სულ თანხმობას და ერთობას გვიქადაგებდა, რადგან კარგად ხედავდა, რომ ჩვენი მტრები სწორედ ამ გზით გვიპირებდნენ დაჯაბნას—ჩვენს განცალკევებასა ცდილობდნენ, თუმცა თითონ საკვირველი თანხმობით მოქმედებდნენ.

— ამ გაჭირებიდან ერთობა გვიხსნის, იძახდა შოველი, ამას ნუ დაივიწყებთ. ვიდრემდის პატრიოტები,—ხელოსნები, მოქალაქენი და გლეხ-კაცობა ერთად იქნებიან,—შიში არაფრისა ექნებათ. და თუ უთანხმოება მოუვიდათ რამე, მაშინ კი დავიღუპებით. თვით ქრისტე ღმერთიც ვეღარას გვიშველის! ისევ ისე ბატონყმობას შემოიღებენ და ზოგისთვის სამოთხე იქნება სიცოცხლე და ზოგისთვის კი ჯოჯოხეთი.

სრულს ჭეშმარიტებას გვეუბნევოდა და დრომ დაამტკიცა, რომ ეს სიტყვები უნაყოფოდ არ დარჩნენ, რადგან ყველა პატრიოტები ერთსულ და ერთხორც იბრძოდნენ არა მარტო

ეროვნული ბიბლიოთეკა

საფრანგეთის თავისუფლებისთვის, არამედ მთელი კაცობრიობის განთავისუფლებისთვის.

ლაფაიეტის და იმის მეგობრების — ბაილის, დიუპორის და ორ ძმა ლამეტის — ხსენებაც აღარსად იყო; ხმა დადიოდა, მეფისაგან შესყიდულნი არიან და ხალხს საქმეს უცარავენო. როდესაც მეფემ კონსტიტუცია მიიღო, ლაფაიეტმა მილიციის წინამძღოლობა აღარ ინდომა და სამსახურს თავი დაანება. უნდოდა პარიზის მამასახლისად ყოფილიყო არჩეული, მაგრამ პარიზელებმა პეტიონი აირჩიეს და გაჯავრებული ოვერნში წავიდა.

„შიკრიკი, ხალხის მოსარჩლე, იაკობელების კამათი“ და სხვა გაზეთები, რომლებიც შოველს მოსდიოდა, ყურადღებასაც არ აქცევდნენ მის წასვლას. სწორედ იმ დროს იყო, რომ კანონმდებელმა კრებამ ბრძანება მისცა დრევეს და მაინცეს თავადებს, მაწდ შემოხიზნული ფრანგები დაითხოვეთო. იმათ უპასუხეს, ჩვენ საფრანგეთისაგან არავითარ ბრძანებას არ მივიღებთ: ჩვენი ქვეყანა და მასთან ერთად ალზას-ლოტრენიც ყოველთვის გერმანიისა ყოფილა და ეხლაც გერმანიისა უნდა იყოსო. ხელმწიფე ლეოპოლდმა გამოაცხადა, თუ გაბედა საფრანგეთმა და გრევეს და მაინცეს თავადებზედ ძალით მივიდა, პასუხს ჩემგან მიიღებსო. ამაზედ მეფემ ხელმეორედ შეუთვალა, თუ 15 იანვრამდე გახიზნულნი არ დაფანტულან, იძულებული ვიქნები ძალით აგასრულებინოთ ჩემი სურვილიო. კანონმდებელმა კრებამ სამშობლოს მოღალატედ აღიარა გახიზნულნი — მეფის ძმები, უგანათლებულესი თავადი კონდე, მირაბოს უნცროსი ძმა და სხვანი. იმავე დროს ჯარის ზრუნვას შეუდგნენ და ას ორმოცდა ათი ათასი კაცი გაიყვანეს სამ რაზმად; ერთის წინამძღოლობა ლუკნერს მიანდეს, მეორისა ლაფაიეტს და მესამისა როშამბოს.

დღითი დღე ველოდით ომის გამოცხადებას, მაგრამ მარტამდე არა მომხდარა-რა, გარდა იმისა რომ მეფის მომხრენი ცოფს აყრიდნენ იაკობელების კლუბს და თავიანთ გაზეთებში იაკობელებისლანძღვის მეტს აღარას ბეჭდავდნენ. მაგრამ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

იმათ ვინ ჩივის? იაკობელებს აღარც ჟირონდელები ინდობდნენ, მაგალითად ბარნავი, ანდრე შენიე და სხვანი. იაკობელები კი პასუხსაც არავის აძლევდნენ, რადგან ღირსად არა სთვლიდნენ მათთან კამათს. ნამდვილი ბრძოლა იყო ატეხილი მთიულების და ჟირონდელების შუა; 1792 თებერვალში დაიწყო და იმისთანა ცხარი იყო ეს ბრძოლა, რომ მარტო მაშინ გათავდა, როდესაც ერთი პარტიათაგანი სრულიად ამოწყვიტა მოწინააღმდეგემ.

მას შემდეგ, რაც ქვეყანა არსებობს, იქნება სსვა დროს არაოდეს არ ექნოთ ისე ომი, როგორც იმ დროს იყო. ვისაც კი ქუდი ეხურა, იძულებული იყო თავისი აზრი გამოეთქვა, ომი მინდა ან არაო, რადგან ამაზედ იყო დამოკიდებული ჩვენი სიცოცხლე, ჩვენი უფლებანი, მამულ-დედული და ოჯახის და სამშობლოს ბედ-იღბალი.

პარიზელებს და მათთან ერთად მთელს საფრანგეთს გადაწყვეტილი ჰქონდათ, ძირიანად ამოეგდოთ და გაენადგურებინათ ყველა, რაც კი ხელს უშლიდა და ემუქრებოდა მათ; გადაწყვეტილი ჰქონდათ, სისხლით შეძენილი საკუთრება და უფლებანი ცოცხალი თავით არავისთვის დაეთმოთ და იმისთანადა სძულდათ თავიანთი მოწინააღმდეგენი, რომელნიც ეშმაკობით და ფლიდობით მათს მოტყუებას და დაჯაბნას ცდილობდნენ, რომ ადვილად შეიძლებოდა, თავს დასცემოდნენ და ერთ დღეს ყველა დიდებული და კონსტიტუციის მოწინააღმდეგე ბერი და მღვდელი გაეწყვიტათ მთელს საფრანგეთში. მაგრამ სწორედ ამ დროს მოკვდა ავსტრიის ხელმწიფე ლეოპოლდი და ხალხის გონება ცოტა ხნით მაინც იმან მიიპყრო; ლეოპოლდს 40 ათასი კაცი ბელგიისკენ გაეგზავნა, 20 ათასი რეინისკენ, მაგრამ აღარ დასცალოდა: ქეიფისგან მისუსტებულს რაღაც საწამლავი მიეღო, მომასულიერებსო და თქვენი ჭირი კი წაეღო.

ბევრს მოეცა მაშინ იმედი: მისი შვილი და მემკვიდრე ფრანსუა, უნგრეთის მეფე, უფრო ჭკვიანი და წინდახედული კაცია და შეიძლება, ვიდრე გერმანიის ტახტზედ აბრძანდებოდეს, ჩვენი

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სამძღვრებიდან ჯარები უკან გააბრუნოს, რადგან ჩვენი საქმეები იმას სრულიადაც არ შეეხებიანო. მაგრამ ეს იმედიც გაუცრუვდათ: ჯერ არც კი ასულიყო ტახტზედ, რომ თავისი არისტოკრატების და ბერების რჩევით კანონმდებელ კრებას შემოუთვალა: ალზასი მე უნდა დამითმოთ, საფრანგეთში ძველებურად სამი წოდება განაახლოთ და ეკკლესიას თავისი მამული დაუბრუნოთო.

ეს კი მეტის-მეტი იყო! იქნება თავისი საკუთარი ქვეშევრდომნი ვეგონეთ, რომ ერთი კი ვსთქვა, და ჩემს ბრძანებას წინ რა უდგასო? როდესაც ეს თავხედური მოწერილობა გავიგეთ, მთელი ერი აღშფოთდა და პირად შეურაცხყოფად მიიღო საერო კრების შეურაცხყოფა. ბრაზი მოგვერია, სისხლი გვიდუღდა და თუმცა შოველი თავისას გვეჩიჩინებოდა,—ფთხილად იყავით, ომი საუკუნოდ დაგვღუპავსო, ომით მარტო მეფეები ისარგებლებენ და ხალხი კი არაოდეს, რადგან ვაჯობებთ თუ გვაჯობებენ, სულ ერთია, შუაში ხალხი გაისრისებაო!—ჩვენ იმისი აღარა გვესმოდა-რა და 23 აპრილს ჩვენს კლუბში ერთხმივ ვიძახდით, ბრძოლა, ბრძოლა მამა-პაპურიო! ნათლია-ჩემს უნდოდა იმ საღამოს კლუბისთვის წინადადება მიეცა—კანონმდებელ კრებას ვთხოვოთ, ომი გამოუცხადოს ხელმწიფე ფრანსუასაო; თვით შოველის წინააღმდეგ ვილაპარაკებო,—იძახდა,—და ვუსაყვედურებ, რომ ქვეყნის კეთილდღეობით გატაცებული ქვეყნ.ის დიდებას აღარად აგდებს და ერისთვის კი უმთავრესი და უძვირფასესი განძი სახელი და დიდება არისო.

მე კი ხან ბრაზი მომერეოდა და ნათლია-ჩემისკენ ვიყავ, ხან დავუფიქრდებოდი ჩვენს ყოფას და შოველს ვამართლებდი.

იმ დღეს დილით-საღამომდე იწვიმა. მოქურუშებული ცა გულს უფრო გვიღონებდა; საქმეზე გული ველარ დაგვემყარებინა; დავდიოდით და ლანძღვას და მუქარას ვუთვლიდით იმათ, ვინც ასე ამცირებდა ჩვენს ქვეყანას. ბოლოს რვის ნახევარზედ ავდექით და ფალსბურგის გზას გავუდექით. მუხლამდე ტლაპოში ვტოპეთ; თავს კოკისპირული წვიმა დაგვდიოდა, მაგრამ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მაინც არ დავიშალეთ; წინ ნათლია-ჩემი მიდიოდა თავის წითელი ქოლგით, მერე ლეტუმიე და სხვა პატრიოტები.

ფალსბურგში რომ ჩავედით, დავრწმუნდით, რომ იქაც ისევე ღელავდა ხალხი, როგორც ჩვენში. ყველანი ფეხზედ იყვნენ, გაფაციცებულნი დადიოდნენ და ათრთოლებული ხმით მოკლედ უჭრიდნენ ერთმანეთს სიტყვას. გვეგონა, ამაღამინდელ კლუბის სხდომის გამოა ეს ამბავიო, მაგრამ რაკი მოედანზედ გავედით, სულ სხვა ვნახეთ: შოველის დუქანი ღია იყო და შიგ იმოდენი ხალხი შეგროვილიყო, რომ ქუჩაშიაც კი ძნელად თუ გაივლიდა ვინმე; მარგალიტა სკამზედ იდგა და რაღაცა გაზეთს აფრიალებდა.

მათუსალას ოდენი რომ ვიცხოვრო, მაინც თვალ-წინ მეყოლება ჩემი მარგალიტა ისე, როგორც მაშინა ვნახე. შავგვრემან პირისახეს იქვე ჭერზედ ჩამოკიდული ლამპარი უნათებდა, თვალები ელვასავით უბრწყინავდა. გაზეთს თურმე უკითხავდა ხალხს, როდესაც ტალახში ამოსვრილები მივედით და ვცდილობდით იდაყვით გაგვეგნო გზა დუქანში შესასვლელად; ჩვენს მისვლაზედ და მეტადრე იდაყვის ცემაზედ ხალხში ხმაურობა ატყდა. მარგალიტა ჩვენკენ მობრუნდა და დაგვიძახა:

— მოისმინეთ! აი საერო კრების განცხადება, ამას თვით საფრანგეთი ბრძანებს! — და კითხვა დაიწყო:

„კანონმდებელი საერო კრების განცხადება.

„რადგან ავსტრიის მართებლობამ, მიუხედავად ერთაშორებრივ კანონმდებლობის და ხელშეკრულობისა, ბინა მისცა და ხელი შეუწყო საფრანგეთის მტრებს; რადგან იგი კავშირით შეეკრა ევროპელ ხელმწიფეთ, რომ საერთო ძალით საფრანგეთის ერის თავისუფლება შეავიწროვონ; რადგან ფრანსუა I-ს, მეფეს უნგრეთისას, მიუხედავად ჩვენი თხოვნისა, არ სურს იგი კავშირი დაარღვიოს; რადგან მიუხედავად ხელ-შეკრულობისა, რომლითაც სამძღვარზედ არც იმან და არც ჩვენ მეტი ჯარი არ უნდა ვიყოლიოთ, ვიდრე მშვიდობიანობისა დროს არის ხოლმე — იგი უფრო და უფრო უმატებდა თავის სამხედრო ძალას; რადგან მან გაბედა და საფრანგეთის ერის

ეროვნული ბიბლიოთეკა

თვითმართველობას უკვე შეეხო, მოწერილობით, რომლითაც გვითვლიდა — ალზას-ლორენი გერმანელებისაა და არა საფრანგეთისაო, თუმცა ალზას-ლორენის სამაგიეროს დიდიხანია იხდის ჩვენი ერი; რადგან იგი ყოველ ღონის-ძიებას ხმარობს, რომ საფრანგეთის შვილთა შორის და აგრეთვე ჯარშიაც მტრობა ჩამოაგდოს და ერთი ერთმანეთს შეაბრძოლოს, რაისა გამო ჩვენი ქვეყნიდან გახიზნულთ ჩვენს მტრებს თავის შეწევნას და დახმარებას არ აკლებს; რადგან საფრანგეთის მეფის დეპეშებზედ იგი არავითარს პასუხს არ იძლევა და, მაშასადამე, მშვიდობიანი სჯითა და მოლაპარაკებით ორ ერთა შორის უთანხმოების აცილებას შეუძლებელ ხდის, რაიცა ეთანასწორება ომის გამოცხადებას,

საერო კრებამ დაადგინა“:...

სისხლი თავში ამივარდა და შევძახე:

— საერო კრებას გაუმარჯოს!

და იმოდენა ხალხმა ერთხმივ გაიმეორა ჩემი ძახილი. მარგალიტა ჩემკენ მობრუნდა და გახარებული ღიმილით გადმომხვდა; მერე ხელი დაუქნია ხალხს და დაუძახა:

მოისმინეთ, ჯერ არ გამითავებია!

„საერო კრებამ დაადგინა: საფრანგეთის ერი, ერდგული ალმასრულებელი თავის კონსტიტუციის საფუძვლად დადებული პრინციპებისა, რომლითაც იგი არ იკადრებს ომი აუტეხოს ვისმე იმ მიზნით, რომ მიწა წაართვას რამე ან თავისუფლება; საფრანგეთის ერი, თუ იარაღს აიღებს, მარტო იმ მიზნით, რომ საკუთარი თავისუფლება და დამოუკიდებლობა დაიცვას; საფრანგეთის ერი თავისდა უნებურად იძულებულია ომი გამოუცხადოს არა ავსტრიელ ერს, არამედ ავსტრიის ხელმწიფეს, რომელმან განიძრახა თავისუფალი საფრანგეთის შეურაცყოფა; საფრანგეთს კარგად სცოდნია და კიდევაც კარგად იცის მტრის და მოყვრის გარჩევა და ამიტომ იგი ყოველ ღონისძიებას იხმარს, რომ თავის მოკეთეს ომის შედეგები შეუმსუბუქოს და ცეცხლი და მახვილი და ყოველივე საშინელება ომისა იმათ სახლსა და მამულში შეიტანოს, ვინც თავისუფლების მოსაწყვეტად ამ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ხელრებულან; საფრანგეთის ერი ძმურად მიიღებს ყოველ უცხოქვეყნელს, ვინც კი მის დროშას ამოუდგება და შეძლებისა და გვარად თავისუფალი ერის თავისუფლების დაცვას ემსახურება; იგი ყოველ საშუალებით ეცდება ეს უანგარო თანაშემწენი თავის ერთგულ შვილთა შორის დაასახლოს და მით ცხოვრება გაუადვილოს.

საერო კრება ამით ომს უცხადებს ფრანსუა პირველს, მეფეს უნგრეთისას“.

— თავისუფალ ერს გაუმარჯოს! გაისმა ყოველი მხრიდან; ჩვენი ქუჩიდან მოედანზედ გავიდა ეს ძახილი, მერე ჯარის ბინაზედ და იმ წამსვე ფანჯრები გაალეს ჯარის-კაცებმა, გადმოდგნენ და ცხვირსახოცის ქნევა დაიწყეს; ძირს დარაჯებს ქუდები თოფებზედ წამოეცვათ და ისე ათამაშებდნენ. გამვლელ-გამომვლელი ერთმანეთს აჩერებდნენ და ულოცავდნენ:

— გაიგეთ? ომი გამოცხადებულია!

ცივოდა, წვიმდა და ჩვენკი ყველანი ვიწოდით. მარგალიტა ჩამოსულიყო სკამიდან და მეც იმისკენ გავეშურე. დამინახა თუ არა, შორიდანვე ჩემკენ წამოვიდა, ხელი ჩამომართვა და ჯერ ისევ წელანდებური, ათრთოლებული ხმით შემომძახა:

— მაშ უნდა ვიომოთ რაღა, მიხო?

— მით უკეთესი. მეც მამიშენივით წინააღმდეგი ვიყავი ომისა, მაგრამ რაკი ბრძოლა სხვამ აგვიტეხა, ჩვენც ვაჟკაცურად დავუხვდებით და ჩვენს უფლებას უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე არავის შევალახვინებთ.

მისი ხელი ჯერ ისევ ხელში მეჭირა და გაკვირვებით შევყურებდი, რადგან ასე მშვენიერი და გულწარმტაცი ჯერ არსად მენახა ჩემი მარგალიტა. ამ დროს შოველიც შემოვიდა; თავშიშველი იყო, წურწურით წყალი სდიოდა; თან ხუთი თუ ექვსი საუკეთესო პატრიოტი შემოჰყვა.

— ბიჭო, თქვენც ჩამოსულხართ! — შემოგვძახა, ჩვენ რომ დაგვინახა; — მე მეგონა წვიმას შეუშინდებოდით. მით უკეთესი! უფრო კარგად და დალაგებით დავუკვირდებით ჩვენს მდგომარეობას.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

— მაშ აგრე რაღა? — შეჰყვირა ნათლია-ჩემმა. — ულმ[illegible] მაინც ვერ გადავრჩით?

— დიაღ, — უპასუხა გაჯავრებული კილოთი შოველმა. — ხომ იცით, მე წინააღმდეგი ვიყავი ომისა, მაგრამ რაკი გვაიძულებენ და ძალად გვაომებენ, ვეცდებით ისე დავუხვდეთ, რომ მეორედ აღარავინ გაბედოს ეს თავხედობა. აბა, მობრძანდით.

და ჩვენს კლუბში შევედით, იქვე დახურულ ბაზარში. ხალხით სავსე იყო იქაურობა. შოველი თავმჯდომარის ალაგას ავიდა; ჩვეულებადა ჰქონდა, იჯდა და ისე განაგებდა კლუბის კამათს; იმ საღამოს კი არ დამჯდარა; ათრთოლებული ხმით, რომელიც მოედნის ბოლომდე ისმოდა, დაიწყო თავისი სიტყვა: „ხომ მოგეხსენებათ, მე ომი არ მინდოდა, რადგან თავისუფლების შემდეგ ადამიანს კეთილ-დღეობას ისე არაფერი შესძენს, როგორც მშვიდობიანობა; მაგრამ ამ ჟამად ომი უკვე გამოცხადებულია და ყველა მამულისშვილი სამშობლოს გამარჯვებაზე უნდა ზრუნავდეს; შერცხვენილი იყოს, ვინც დღეს სხვას იზრუნავს რასმე, ვინც განსაცდელში მყოფ სამშობლოს არ შესწირავს თავის ქონებას და თვით სიცოცხლესაც!

„სხვა დროსაც ბევრი გვქონია ომი, მაგრამ ამგვარი ჯერ ისტორიაში არა მომხდარა-რა: ამ ომზედ არის დამოკიდებული, თავისუფალი უნდა იყოს ადამიანი, თუ მონა; სამართალი უნდა განაგებდეს ქვეყანას, თუ უსამართლობა; ძველებურად დიდებული და ძლიერი უნდა იყოს ჩვენი სამშობლო, თუ დამცირებული და შერცხვენილი. ნუ წარმოიდგენთ, რომ ერთი ბრძოლით გათავდეს ყველაფერი; არა, რაც ძალ-ღონე გაქვთ, ეხლავ მოიკრიბეთ, რადგან შეიძლება რამდენიმე წელიწადი გავატაროთ ბრძოლაში; ევროპას მტარვალები განაგებენ და რასაკვირველია ეცდებიან ჩვენს დამარცხებას, რომ იმათ ქვეშევრდომთაც ჩვენ არ მოგვბაძონ“.

„მართალია, ვინც თავისუფლების დასაცველად აიღებს იარაღს, თუნდა ნიაღვარივით დაღვაროს ადამიანის სისხლი. და მართალი არ არის, ვინც იარაღს სხვის უფლების შესალახავად აიღებს. სიმართლე ჩვენკენ არის და მაშასადამე გამარჯვებაც ჩვენკენ უნდა იყოს“.

შემდეგ ამისა ისიც გვითხრა, რომ ამ ომში ჩვენ მხრივ მარტო ჯარები არ უნდა იბრძოდნენ: თუ გამარჯვება გვინდა, ჯართან ერთად მამულისშვილნიც უნდა შეებრძოლნენ ჩვენს მტრებს, ზარბაზნებით და ხანჯლებით კი არა, შთაგონებით, კეთილი გულით და სიყვარულით; უნდა მივიდეთ და კარგიც შევთავაზოთ, ავიც; რაც უნდა გაუნათლებელნი და უვიცნი იყვნენ, მაინც დარწმუნდებიან, რომ ჩვენ ტყუილად გვებრძოდნენ, რომ ჩვენ იმათი მონად მქნელი ჯაჭვების დამსხვრევა გვინდა! მაშინ კურთხევას დაგვიწყებენ, ჩვენ შემოგვიერთდებიან, და ყოველი ადამიანის უფლება ღვთიურ სამართალზედ იქნება დამყარებული. ეს ომი კი არა, კონსტიტუციის და ძმობის, ერთობის, თავისუფლების ქადაგება იქნება. ჩვენ უნდა ვეცადნეთ, რომ ჩვენს ჯარს წინ კარგი წიგნი და კარგი სიტყვა მიუძღოდეს, რომ ბრძოლის წინ კავშირი და ერთობა მოვიპოვოთ დაჩაგრულ ხალხის გულშიო.

ბოლოს იმ მოღალატეებს შეეხო, რომელნიც შინ იყვნენ და უკანიდან გვითხრიდნენ ორმოს. იმათ მოგონებაზედ ფერი წაუვიდა: აი სად არის ამ ომის საშინელებაო, დაიძახა შოველმა; თუ თავიანთი საზიზღარი საქციელი არ მოიშალეს, პატრიოტები იძულებულნი ვიქნებით, ისე მოვექცეთ, როგორც ცოფიანს ძაღლს, თუ არა და სამშობლოს განსაცდელისგან ვერა იხსნის-რაო.

ჩემი თვალით რომ არ მენახა, ჩემს დღეში არ დავიჯერებდი, რომ შოველს ტირილი შეეძლებოდა; მაგრამ ჩემი თვალით გნახე: გული აუჩქროლდა, ხმა აუთრთოლდა და უკანასკნელი სიტყვები იმისთანა ხმით წარმოსთქვა, რომ ჟრუანტელმა დაგვიარა ტანში:

„მაშ სისხლი სწყურიანთ რაღა, იმ უბედურებს! ასჯერ მეტჯერ შევთავაზეთ მეგობრული განწყობილება და მშვიდობიანობა. აი დღესაც, დღესაც კი ხელი იმათკენა გვაქვს გაშვერილი და ვეხვეწებით: ძმანო, რა გვაქვს საჩხუბარი? მოდით თანასწორნი ვიყვნეთ ყველანი! დავივიწყოთ ძველი უსამართლობა. ძველს ნულარ გავიხსენებთ, ოღონდ ახალს ნულარ ჩაი-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დენთ! უარჰყავით თქვენი უპირატესობანი, რადგან ბუნების წინააღმდეგია ადამიანის ადამიანზედვე გაბატონება“! მერე ისინი რას გვიპასუხებენ: „არა! თქვენა ხართ ჩვენი აჯანყებული მონები! ღმერთმა თქვენ იმიტომ გაგაჩინათ, რომ ჩვენს წინაშე მუხლის თავებზედ ცოცავდეთ და თქვენი შრომით ჩვენ გვინახავდეთ; ჩვენ ჩვენსას გავიტანთ! ყველას ვიზამთ, ყველას ვიკადრებთ და ჩვენსას კი გავიტანთ! სამშობლოს მტრებს შევუერთდებით, თქვენში უთანხმოებას ჩამოვაგდებთ, ზოგს ფულით გავარიგებთ, ზოგს ლალატით და თქვენ კი ისევ უღელს დაგადგამთ!“ ჰო-და თუ კი ისინი ყველა საშუალებას ხმარობენ, რომ ისევ ძველებურად დაგვიმონავონ, ჩვენ რაღად უნდა გვამტყუნებდნენ, რომ ჩვენც უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე ვიბრძოლოთ და ჩვენი თავისუფლება კი არავის შევავიწროვებინოთ?! გაათავე, მამულისშვილნო! ყველამ თავისი მოვალეობა იცოდეს! ყველა მზად იყოს და დავუძახოთ თუ არა, მაშინვე გავიდეს სამშობლოს სამსახურისთვის. ერთად ვიყვნეთ და ერთხმივ შევძახოთ მტერს: „სიცოცხლე თავისუფალი, ან სიკვდილი სახელოვანი!“

გაათავა და ჭექა-ქუხილივით გაისმა ხალხის თანაგრძნობა. ვისაც ამისთანა არა უნახავს-რა, ვერ წარმოიდგენს, როგორ ღელავდა ხალხი. ერთი-ერთმანეთს ეხვევოდნენ და ჰკოცნიდნენ; ხელოსანი, მოქალაქე, გლეხი-კაცი ერთმანეთს ძმობას უფიცავდნენ; მთელს საფრანგეთს ორ ნაწილად-ღა ჰყოფდნენ—პატრიოტებად და არისტოკრატებად, რომ პირველნი ჰყვარებოდათ და მეორენი ზიზღით და მუქარით ეხსენებინათ. საშინელი ყოფილა სამშობლოსთვის ატირებული ვაჟკაცი!

შოველის შემდეგ სხვებმა ილაპარაკეს; ჩვენმა მამასახლისმა ბუალომ, პერნეტმა, კოლენმა და სხ. მაგრამ იმოდენი შთაბეჭდილება ხალხზედ ვეღარავინ მოახდინა.

იმ ღამეს ძალიან გვიან ავედით შინა. ისევ ისე წვიმდა. გაჩუმებულნი მივტოპავდით და მომავალ ომზედ ვფიქრობდით. მარტო ნათლია-ჩემი ლაპარაკობდა, ისიც ხანდახან, თითქო მოაგონდა რამე და ეშინიან, არ დაავიწყდესო: უმთავრესი ის არის,

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რომ გენერლები ნამდვილი პატრიოტები იყვნენ და არ გვიღალატონო! და მართალსაც ამბობდა, რადგან გენერლები მეფეს უნდა დაენიშნა და, წარმოიდგინეთ, რა ნდობა უნდა გვქონოდა ჩვენ მეფისა და იმის წყალობის მოსურნე გენერლებისა? მივდიოდით გაჩუმებულნი და თან გული გვიწუხდებოდა: ხომ გაგვყიდეს, ხომ დაგვღუპეს, იმათ როგორ უნდა მივენდოთო? განა შოველი მართალს არ ამბობდა, ჩვენ თუ დაგვამარცხებს, ღალატი დაგვამარცხებსო. ათასი ამნაირი სხვა ფიქრი მიტრიალებდა იმ დროს თავში და გარდა ამ საზოგადო ფიქრებისა ჩემი საქმეც საკმარისად მაფიქრებდა: ვხედავდი, რომ ჩემი ცხოვრება უნდა შეცვლილიყო; რომ მეც უეჭველად ჯარში წამიყვანდნენ და ჩვენი ღარიბი ქოხის და მარგალიტას გვერდით ჩემს გულში დიდებული სამშობლოს სიყვარული იჭერდა ალაგს.

ამ ფიქრებით მოცული ავედი სახლში. შოველის სიტყვები მახსოვდა—რამდენიმე წელიწადი გასტანს ეს ომიო, მაგრამ ვერც მე და ვერც ნათლია-ჩემი და ლეტუმიე ვერ წარმოვიდგენდით, რომ ოც და სამს წელიწადს გასტანდა ომი, შიგ ევროპის ყველა ხალხები ჩაერეოდნენ თავიანთი მეფეებით და ხელმწიფეებით, და ყველანი ჩვენს წინაალმდეგ ამხედრდებოდნენ, რადგან ჩვენ გვინდოდა ჩვენთან ერთად ყველანი განთავისუფლებულიყვნენ; რას წარმოვიდგენდით, რომ მთელი ევროპა ჩვენს წინაამდეგ ადგებოდა მარტო იმიტომ, რომ ჩვენ გავბედეთ და ადამიანის უფლებანი მის ბუნებრივ კუთვნილებად ვაღიარეთ. ხომ დამეთანხმებით, რომ ამისთანა უგუნურება წინაალმდეგია ბუნებისა და ძნელი დასაჯერებელია, მაშინაც კი, როცა საკუთარი თვალით გინახავს იგი.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ႠႬႣႠႦႤႡႨ

სამეგრელოში შეკრებილი

თ. სახოკიას მიერ

1. ანაკლიაში ერთს კაცს შემწვარი თევზი მოჰქონდაო. (ანაკლია სამეგრელოშია, ზღვის პირად, ბევრი თევზი იცის).
2. ბრმას ცოლის სიკვდილი რად ვუთხრათ, — გვერდთ რომ ვერ მოუწვება, მკვდარი არ ეგონება?!
3. თვალსა და თვალს შუა ცხვირი რომ არ იყოს, ერთმანეთს დასჭამდნენო.
4. ერთი-მეორის ცქერით ძმებს სახლი დაეწვათ.
5. მღვდელი თუ გაკრიჭო, კარგად გაკრიჭე.
6. წვირზე დაბადებულს წვირზე სიკვდილი ურჩევნია.
7. მწევრებისაგან მოღლილი კურდღელი მეძებრებმა დაიჭირესო.
8. ცხვრის დუმის უკან დევნით ტური დაიღუპაო.
9. სხვის ხელით ჯოხი მსუბუქი სასროლია (შახვაშ ტახანა ლეჯქო-ნი იეოთამალირე).
10. გლეხი ხატს შეეჩვია და ნათოტის სროლა დაუწყო.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

„ვეფხის-ტყაოსნის" ყალბი ადგილები

XLII

ავთანდილ რომ ტარიელისას მივიდა, ასმათ გამოეგება და, როდესაც გმირმა თავის მეგობრის ამბავი ჰკითხა, ქალმა უპასუხა: «რა წახველ, გაიჭრა, ქვაბს ყოფა მისჭირდა ვითა; აწ მისი არა არ ვიცი, არ ნახვით, არც ამბავით.» რასაკვირველია, ეს ამბავი ავთანდილს არ ეამებოდა,—«ყმა დაჭმუნდა, ვითამც რამე ჰკრეს ლახვარი გულსა შუა»,—და სიტყვის გაუტანლობისათვის ტარიელის ყვედრებას დაიწყო, რადგან ტარიელ მოცდას დაჰპირდა და უმტყუვნა. ავთანდილის სამდურავის პასუხად ასმათ თავისს პატრონს ამართლებს, და მისი შესანიშნავი პასუხი პოემის ტექსტში ესრეა შემოღებული (გვ. 188—190):

841. კვლავ ქალი იტყვის: „მართალ-ხარ მაგისა დამძიმებასა,
მაგრა რა გაბრჭო მართალი, ნუ მეჭვ რასაცა თნებასა:
არ გული უნდა ფიცის და პირისა გასრულებასა?—
იგი უგულო მოელის მართ დღეთა შემოკლებასა.

842. გული, ცნობა და გონება ერთმანერთზედან ჰკიდიან:
რა გული წავა, იგიცა წავლენ და მისკენ მიდიან;
უგულო კაცი ვერ კაცობს, კაცთაგან განაკიდიან.—
შენ არ გინახავს, არ იცი, მას რომე ცეცხლი სწვიდიან.

843. შენ უმართლე ხარ, ემდურვი, შენ გაეყარე ძმობილსა,
მაგრა ვით ითქმის, ვით გახდა, ვითა გიამბობ ცნობილსა;
ენა დაშვრების, გაცვდების, გულსა შეელმის ლმობილსა;
ამას მით ვაზრობ, მინახავს მე უბედურსა შობილსა.

844. ჯერდ მისი მზგავსი სასჯელი არცა ვის ამბად სმენია;
თუ არ კაცთაცა, სასჯელი ქვათაცა შენაძრწენია,

*) იხ. „მოამბე" № IX, 1897 წ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დიჯლადცა (?) კმარის, მას რომე თვალთაგან ცრემლი სდენის,—
თვით რაცა ჰბრძანოთ, მართალ-ხართ, სხვა სხვისა ომსა ბრძენია.

845. მას წარმავალსა ვკითხევდი, დამწვარსა, ცეცხლ-მოდებულსა:
„მოვიდეს, რა ჰქმნას ავთანდილ? მისსა დამვედრე დებულსა“.
მიბრძანა: „მოლამნახვიდეს მე, მისთვის გაცუდებულსა,
„ამათ არ დავყრი არეთა, არ გავტეხ მის ქადებულსა.

846. „მას ზენარსა არ გავუტეხ, მას ფიცსა არ ვეცრუები,
„მას პაემნამდის მოვუცდი, რაზომცა გამდის რუები;
„თუ მკვდარი მნახოს, დამტიროს, სთქვას ვაგლახი და უები;
„ცოცხალი დავხვდე, უკვირდეს,—სიცოცხლე არს სათუები“.

847. ჩემთვის გარდახდა მას აქეთ გაყრა მზისა და ქედისა,
ოდენ მოდენა ცრემლისა მჭირს, ველთა მოსალბედისა,
მსჯის გამრავლება ხელ-ქმნილსა სულ-თქმისა ზედა-ზედისა,
დავვიწყებივარ სიკვდილსა, ჰნაზე ნაქმარი ბედისა.

848. ესე არაკი მართალი ჩინს ქვასა ზედან სწერია:
„ვინ მოყვარესა არ ეძებს, იგი თავისა მტერია,“
აწ ზაფრანაა, ვის წინა ვერ ვარდი ჰგვანდეს, ვერ ია;
თუმცა მოჰნახავ, მოჰნახე, ჰქმენ რაცა შენი ფერია.“

ტარიელის გასამართლებლად ასმათისაგან თქმული სიტყვა თავისის დამარწმუნებელის ძალითა და მჭევრ-მეტყველებით არაფერში ჩამორჩება ავთანდილის ენაწყლიანობას, გმირი რომ ამ სცენის შემდეგ გამოიჩენს, როდესაც სასიკვდილოდ გასრულს ტარიელს ჰპოვებს, მოასულიერებს და დამშვიდებულსა და სიცოცხლესთან შერიგებულს თან წამოიყვანს. მაშინდელი ავთანდილის სიტყვა მოხერხებული, გონება-მახვილი, მომხიბლავი, პოეტმა სამართლიანად დაახასიათა მოსწრებულის ლექსით: «გველსა ხვრელით ამოიყვანს ენა ტკბილად მოუბარიო.» (ს. 895, გვ. 199). ასმათის სიტყვა, მართალია, ავთანდილისებურის ხერხიანობით არ არის შეწყობილი, მაგრამ, ნახეთ, რა ფიცხია, წრფელი, აღტაცებული და გულის-წამღებელი: ავთანდილმა თავისის ენამჭევრობით ცნობა-მიხდილი, დაუძლურებული და ნება-მოკლებული კაცი გადიბირა, უნდომლობა დაიყოლია, უძრაობა შესძრა; ქალი კი ცნობიერსა და გამჭრიახს მოყმეს შეეცილა, რომელიც სამართლიანის საყვედურით და ბრალ-დამდების

ეროვნული ბიბლიოთეკა

საბუთებით აღჭურვილი იყო, და არამცთუ დაამარცხა თავისი მოკამათე,—იქამდინაც მიიყვანა, რომ წარმოთქმული სამდურავი შეანანვინა და იძულებულ ჰყო თავისი უსამართლობა აღეარა, ბოდიში მოეხადა და თავი გაემართლებინა.

საუცხოვოა ავთანდილისა და ასმათის შეცილება: მოყმე პირიანობისა და მოვალეობისამებრ ლაპარაკობს, მისი საყვედური სამართლიანია და აუცილებელი, რადგან ტარიელისაგან არას ითხოვს, იმის გარდა, რაც შესაძლებელია და თითონვე დაჰპირდა. თუ ავთანდილმა თავისი სახლი, სატრფო და ბედნიერი ცხოვრება დასთმო, მეგობრის გულისათვის იმ სიშორით მოვიდა და თავისი ქადებული ქსრედ ასრულა; ტარიელს რად უნდა გაემხნელებოდა შინ დარჩენილიყო და ავთანდილისათვის პაემნამდის მოეცადნა? ვინ წაუვა და რაღა პასუხს გასცემს ამ მედგარს ბრალის-დებასა და მკაცრს გაკითხვას (გვ. 188):

839. . . . . . იგი ფიცი ვით გასტეხა, არ ვეცრუე, ვით მეცრუა!
ვერ იქმოდა, რად მიქადა, თუ მიქადა, რად მატყუა?!

ამის საპირისპიროდ ასმათ ავთანდილს შეაგნებინებს, რომ ჭეშმარიტი სამართალი იმას კი არა ჰქვიან, კაცი რომ მოვალეობისა და პირიანობის პრინციპზე შესდგეს და გასწორ-გასწორ სჯიდეს, არამედ დამნაშავის ყოფაში ჩადგეს და მის ვითარების მიხედვით დანაშაულობაც გაზომოს. დასტურ, კაცი პირიანი უნდა იყოს, მაგრამ «არ გული უნდა ფიცის და პირისა გასრულებასა?.. გული, ცნობა და გონება ერთმანერთზედან ჰკიდიან: რა გული წავა, იგიცა წავლენ და მისკენ მიდიან».—რაღა მოეკითხება «უგულო» ტარიელს, თუ ცნობა და გონება მოაკლდა?.. ამას იქით ავთანდილის საყვედურს საფუძველი გამოეცალა და მისი ბრალის-დება გაცუდდა, რადგან ასმათმა ტარიელის ბრალის-გაუკითხაობა (состоянiе невмѣняемости) დაუმტკიცა. მაგრამ ტარიელის მოსარჩლე მხოლოდ მისს გამართლებას არ შეაჯერებს თავისს მოცილეს, არამედ ცდილობს მომდურავს მოყვარეს გული მოულბოს ტარიელის სასჯელის დასახვით, რომელიც «თუ არ კაცთაცა,—ქვათაცა შენაძრწენია». რა წინდაუხედავი, თვალ-ახვეული და აჩქარებული იყო ავთანდილისაგან თავის

მოყვასის განსჯა, როდესაც შებრალებისა და გულშემატკივრობის მეტი არარა შეეწონებოდა! და რა მწვავად უნდა სძგეროდა ავთანდილის მკაცრს გულსა ქალის დაცინვა: «თვით რაცა ჰბრძანოთ, მართალ-ხართ, სხვა სხვისა ომსა ბრძენია!... დასასრულ, ასმათ ავთანდილს შეაგნებინებს, რომ მისი საყვედური იმითაც უსამართლო იყო, რომ ტარიელს განზრახვად არა ჰქონდა ფიცი გაეტეხნა: თუმცა წავიდა,—«არეთა არ დაჰყრიდა», ახლოს სადმე უნდა იყოს, და ავთანდილმა რომ მონახოს, დიაღ, ჰპოვებს.

ასეთია ასმათის სიტყვა, რომელშიაც იხატება, არა მხოლოდ ლმობიერი და ჩჩვილი გული, არამედ უზენაესი ქრისტიანური სამართალი მოწყალე და კაცთ-მოყვარული. და ამისთანა ადგილები, სხვათა შორის, უკეთ ჰმოწმობენ რუსთაველის ქრისტიანურს გრძნობას, ვინემც მოციქულთა და წინასწარმეტყველთა სიტყვანი და დოგმატიური სქოლასტიკა პოემის ტექსტში განძრახ ჩართულნი.

შესანიშნავია, რომ ეს ასმათის სიტყვა პოემის მკითხველებისაგან ერთობ შეუმჩნეველი რჩება. რუსთაველის თაყვანის-მცემელთ რომ სთხოვოთ, პოემის უკეთესი ხანები დაგისახელონ, მრავალს სხვა და სხვა ეპიზოდს ჩამოგითვლიან, ამ ასმათის პასუხს კი არ ახსენებენ. ნამდვილის სიტურფის ასეთი უგულებლობა იქნება იმითიც აიხსნება, რომ ასმათს უპირატესი ადგილი არ უჭირავს პოემის გეგმაში, ჩრდილში მიტოვებულია, და ამის გამო მისი სიტყვა-პასუხიც თვალსაჩინო არ არის და მკითხველს ჩქარა ავიწყდება. მე კი მგონია, რომ აქ სხვა მიზეზიც უნდა იყოს: ისა, რომ ჯილჯილასა და ზიზილ-პიპილში გარეული ოქრო შორიდან ძნელად გამოიცნობა; ეგრეთვე პოეზიის ნამდვილი ტურფა, ყალბის ლექსებით შესვრილი, ნაგავში ჩავარდნილი, ილუპება და მკითხველისაგან შეუმჩნეველი რჩება, მისს გულსა და გონებაზე ველარ მოქმედებს. ასმათის პასუხის სიკეთეც უკლებლად და ნათლად მხოლოდ მაშინ გამოჩნდება, როდესაც მისს დამადუხჭირებელს ხანებს მოვაშორებთ. ჯერეთ ზემოყვანილი ანალიზი ასმათის სიტყვისა, ვგონებ, საკმარისია, რომ მკითხველმა გამოარჩიოს რომელი ხანა საჭიროა პასუხის აზრის გამოსათქმელად და რომელი მეტია ან პირვანდელს შთაბეჭდილებას ასუსტებს. ამ მხედველობას რომ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დავადგეთ და ეპიზოდის ხანები თითო-თითოდ რომ დავათვალიერეთ, აღმოჩნდება რომ ასმათის პასუხი ნამდვილი ოთხს ხანაშია, მე-841, 842, 844, და 845-ში, დანარჩენი კი მეტია.

ასმათ რომ ავთანდილს შეაგონებს, ტარიელს სიტყვის გაუტანლობა ვერ მოეკითხება, რადგან «უგულო კაცი ვერ კაცობსო,» და დასძენს: «შენ რა განსხავს, არ იცი, მას რომე ცეცხლი სწვიდიან,»—ეს ლექსი შესკვნა არის ასმათის სიტყვის ორის ნაწილისა, რომელშიგაც ასმათ ჯერ ტარიელის ბრალის-განუკითხაობას უმტკიცებს ავთანდილს და მას შემდეგ მისს მოყვარეს შეაბრალებს. ამ ლექსით მე-842 ხანა მე-844 ხანასთან გადაბმულია. თუ ასმათ ავთანდილს ეუბნება: შენ არ იცი მას რომე ცეცხლი სწვიდიანო», ამას უსათუოდ უნდა მოსდევდეს ტარიელის «სასჯელის» გამოსახვა, თვარა სიტყვა ამაზედ უნდა შესწყდეს, ვით დაუსრულებელი საყვედური, ან ვით გამოუთქმელის სასჯელის გამომსახველი. მაგრამ საქმეც ის არის, რომ ასმათ მე-844 ხანაში ტარიელის «სასჯელის» აღწერას მოჰყვება და იმ აღწერასა და ლექსს შუა, რომელიც სასჯელის გამოსახვას მოასწავებს, ერთი ხანაა ჩასმული. ეს ჩამატებული ხანა მე-842 და 844 ხანებს შუა გაწვდენილს კავშირსა სწყვეტს. იმის მაგიერ რომ ასმათ წინასიტყვაობიდან პირდაპირ საგანზე გარდასულიყო, აქ მე-843 ხანაში რისთვისღაც შედგა და რაღასაც ცოდვილობს და ჰბოდავს.

«შენ უმართლე ხარ, ემდურვი, შენ გაუყარე ძმობილსა, მაგრა ვით ითქმის, ვით გახდა, ვითა გაიმზობ ცნობილსა»,—ვითამც ეუბნება ასმათ ავთანდილს. ამის თქმით ასმათ ავთანდილის სამდურავს ამართლებს: შენი სამდურავი სამართლიანია, რადგან შენს ძმობილს გაუყარე ძ არ იცი «ვით გახდაო.» მაგრამ ეს ცხადი ტყუილია. ასმათ თანახმაა, რომ ტარიელის წასვლა ავთანდილისათვის საწყენი უნდა იყოს,—«მართალხარ მაგისა დამძიმებასაო»,—ხოლო სიტყვის-გაუტანლობისათვის ტარიელ, სამდურავისა კი არა,—სიბრალულის ღირსია; და ქალიც სწორედ იმასა ცდილობს, რომ დაუმტკიცოს ავთანდილს მისი საყვედურის უსამართლობა, თვარა რაღა საჭიროა ასმათისაგან ტარიელის გამოსარჩლება და გამართლება, თუ ავთანდილს დაეთანხმება, დიაღ მართალი ხარ, რომ ემდურვიო?!... ამას

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გარდა, რისთვის-ღა იწყებს ავთანდილ თავის ზოდიშს ამ ფრაზით: «უმართლე ხარ, არ მამართლო მდურვად მისად» (ს. 849, გვ. 190), თუ კი ასმათმა სამდურავი მოუწონა? ასმათ, ბოლოს, დიდ დაუთანხმა ავთანდილს: «თვით რაცა ჰბრძანოთ, მართალ-ხართ, სხვა სხვისა ომსა ბრძენია» (ს. 844), მაგრამ ვინ არ მიხვდება, რომ ამ კილოთი თქმული ყაბული ავთანდილისათვის მწარე გაკიცხვაა და ვერ წაასქეზებდა ტარიელისათვის კვლავ ეუვედრებინა. ამისთანა თანხმობას ავთანდილ შეცილებას დიდ ამჯობინებდა.

მერე ლექსის აზრიც შემცდარია. ყალბის-მქნელის თქმით, მას აქეთ რაც ავთანდილ ტარიელს გაეყარა და სანამ მოვიდოდა, მისს მეგობარს რაღაც დაემართა, რის მიზეზითაც ავთანდილს ვეღარ მოუცადა და გაიჭრა. მაშასადამე, ტარიელ ასე რომ არ «გამხდარიყო», იქნება ავთანდილისთვის არც ემტყუვნა. მაგრამ ეს აზრი ასმათის სხვა ნათქვამს არ ეთანხმება. ტარიელ ესრე ავთანდილის წასვლის შემდეგ კი არ «გახდა», უწინაც მასვე მდგომარეობაში იყო, —«გული, ცნობა და გონება» მაშინ კი არ წაუვიდა, თავისს მმობილს რომ გაეყარა, არამედ მას აქეთ რაც სატრფო დაჰკარგა. ტარიელის სიტყვის-გაუტანლობას ასმათ იმ საერთოსა და მუდმივს მიზეზს აბრალებს, რომლის გამოც ტარიელ ვეღარ «გაცობს», და ეს ცხადად სჩანს მე-844 ხანიდან, სადაც ასმათ მოუთხრობს ავთანდილს ტარიელის «სასჯელსა». რასაკვირველია, ეს «სასჯელი» მხოლოდ ამ უკანასკნელ დროს, ავთანდილის გაყრისას, არ შეეხება, არამედ ტარიელის მდგომარეობას საერთოდ, და ასმათის პასუხის იდეაც იმაზეა დამყარებული, რომ მოაგონოს ავთანდილს მისს მოყვრის ერთი მუდმივი მდგომარეობა, რომელიც მას ვედრების დროს დაავიწყდა და ამის გამო მართლაც ვერ გაბრჭო.

მე-843 ხანას ასმათ ესრე ათავებს: «ამას მით ვაზრობ, მინახავს მე უბედურსა შობილსა». ეს სიტყვა, რასაკვირველია, პირველის ლექსის საპირის-პიროდ არის მოყვანილი: შენ მმობილს გაეყარე და არ იცი «ვით გახდაო», მე კი მინახავს და ვიცი. ხოლო «ვით გახდა» ტარიელ, ამას ასმათ ვერ იტყვის, —«ენა დაშვრების და გაცვდების». რისთვის ღა იყო მთელი ერთი ხანის უბედობა და რაღა შეიტყო ავთანდილმა იმის შესახებ, თუ «ვით გახდა» ტარი-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ელ? არაფერი, იმის გარდა რაც აქამდის იცოდა. ასმათ ისე ლაპარაკობს, თითქო ჭირვეული ბავშვი იყოსო, რომელიც თავისს ტოლს აჯავრებს: ერთი რამ უნდა გითხრა და ვერ გეტყვიო. თუ მე-843 ხანა წინასიტყვაობა არის, რომლითაც ასმათმა ავთანდილის გულისყური უნდა მიიზიდოს, რათა ტარიელის «სასჯელი» მე-844 ხანაში უამბოს,—ესეც მეტია, რადგან მე-844 ხანის წინასიტყვაობა მე-842 ხანის უკანასკნელს ლექსში უკვე მოყვანილია: «შენ არ გინახავს, არ იცი, მას რომე ცეცხლი სწვიდიან».

ორიოდე სიტყვაც მე-843 ხანის სტილზე,—და გავათავოთ. აქაც ვხედავთ მწიგნობრულს ჩვეულებრივს გაზვიადებას და მრავალსიტყვაობას. ყალბის-მქნელის თქმით ტარიელ ისე «გახდა», რომ ასმათ ავთანდილს ვერ ეტყვის, მაგისი მზობა ვითომც იმდენად ძნელია, რომ «ენა დაშვრების, გაცვდების». სურათის მხატვრობითი გამოსახვა, ერთობ, ადვილი არ არის, ამისათვის კაცს ჯერ სათქმელი უნდა ჰქონდეს; მერმე, იდეა თუ მოეპოვება, «ტურფადცა უნდა ხსენება»; ხოლო ფორმის სიტურფეც ვერას უშველის, თუ თავისებური და სხვის არავისი ნახმარი არ არის. მწიგნობარს კი ვინ მისცა აზრი, გემოვნება და ორიგინალობაც? რა ჰქნას, ესენი რომ აკლია, ენის ქავილი კი სჭირს?—გაჭირებიდან თავს ესრე იხსნის ხოლმე: ერთი რამ საკვირველი და გაუგებელი არისო, მაგრამ ვით გითხრა, ვით გიამბო, ვით ვაქო, ვით შევაწონო,—ენა დაშვრების და ბრძენთა ვერ იტყვის «ენებიო»! მკითხველს დიდ ეხსომება, რომ ამისთანა გამოსახვის მეთოდს არა ერთხელ შევხვედრივართ ყალბის ხანების გარჩევაში. საყურადღებო ის არის, რომ ამისთანა ვითომც გამოუთქმელობასა და მიუხდომლობას იქვე მისდევს პოეტის მშვენიერი აღწერა იმავე გამოუსახველის საგნისა. ეხლაც ასმათ, მრთელი ერთი ხანაა, იძახის: ვით გითხრა და ვით გიამბო ტარიელ ვით გახდაო, და სწორედ ამის შემდეგ მე-844 ხანაში,—თითქო მწიგნობარის აზრის და სიტყვის უსუსურობის სამხილებლადაო,—რუსთაველი გვიხატავს ტარიელის «სასჯელსა».

თავისივე ნათქვამის გაუმეორებლად ყალბის-მქნელი, რასაკვირველია, ვერ გასძლებდა: «ვით ითქმის» და «ვითა გიამბო», «ენა დაშვრების» და «გაცვდების»,—ყველა ეს მხოლოდ ლექსის შესავ-

სებლად არის. შესანიშნავია აგრეთვე ყალბის-მქნელის ეპიტეტები: «ვით გიამბო ცნობილსა».—რას ნიშნავს აქ სიტყვა «ცნობილი»: იმასა, რაც ავთანდილმა უკვე იცის; თუ ავთანდილის გონივრობას; თუ კიდევ—ნაცნობს ვისმე კაცსა? რომელი მნიშვნელობაც გინდა აიღოთ, სიტყვა მაინც უადგილოა და ამ შემთხვევაში გამოუყენებელი. «გულსა შეელმის ლმობილსაო»,—ოღონდაც, გული თუ ლმობილია, შეელმის, მაგრამ ეგ ისეთი აშკარა საქმეა, რომ თქმად არა ღირდა. არც იტყოდა მწიგნობარი, მაგრამ პოეტმა რომ სთქვა,—«თუ არ კაცთაცა, სასჯელი ქვათაცა შენამჭწნიაო»,—ამან არ მოასვენა.

*

ასმათის პასუხს, რომელიც მე-845 ხანით უნდა დასრულებულიყო, მოსდევს სამი ყალბი ხანა. ამათგან პირველი თითომც ტარიელის შენათვალს განაგრძობს, ნამდვილი კი მხოლოდ იმეორებს იმას, რაც მე 845 ხანის მესამე და მეოთხე ლექსში ითქვა.

«მას ზენარსა არ გავუტეხ, მას ფიცსა არ ვეცრუვები», გადასცემს ასმათ ავთანდილს თითომც მისს მეგობრის სიტყვას. ეს ტლანქი პლეონაზმი,—რადგან ზენარის გატეხა და ფიცის გაცრუება ერთი და იგივეა,—სრულებით მეტი გამეორება არის, მას შემდეგ რაც ტარიელმა სთქვა: «არ გავტეხ მის ქადებულსა» (845 ხ.). მაგრამ ყალბის-მქნელს ორი გარემოებაც არა ჰყოფნის და მესამედ იძახის: «მას პაემნამდის მოვუცდი, რაზომცა გამდის რუები». საუცხოო ის არის, რომ ტარიელ ამბობს, «პაემნამდის მოვუცდიო», თითონ კი იჭრება! მე-845 ხანაში ტარიელმა ასმათს უთხრა: ავთანდილ რომ მოვიდეს, მომნახოს, ამისთვის შორს არსად წავალ, ფიცს არ გავუტეხო. ეს მაინცა და მაინც სიტყვის გაუტანლობაა, რადგან ტარიელ დაჰპირდა თავისს მეგობარს ქვაბიდან არსად წავალო (ხ.ხ. 659—662, გვ. 146), მაგრამ, რაც უნდა იყოს, ტარიელ ნამდვილსა და შესაძლებელს ამბობს; აქ კი კაცი იჭრება და—«მოვუცდიო», მერე იმასაც რომ ამბობს, სად მოუცდის პაემნამდის, ან სად უნდა გაუვიდეს რუები!?...

მე-846 ხანის ორი უკანასკნელი ლექსი მიბაძვა აღარ არის, თვით ყალბის-მქნელი სთხზავს: «თუ მკვდარი მნახო, დამმარხო,

სთქვას ვაგლახი და უები; ცოცხალი დავხვდე, უმგვირდეს,—სიცოცხლე არს სათუები». ეს-იყო ტარიელ ჰპირდებოდა პაემნამდის მოვუცდიო და ფიცს არ ვეცრუებიო, ეხლა კი სასიკვდილოდ ემზადება. რისთვის უთვლის ამას ტარიელ ავთანდილს? უნდა მოამზადოს თავისი მეგობარი, რომ, ვინიცობაა ცოცხალი ვერ დახვდეს, მწუხარება გულს არ ეცეს; თუ მონახვა ააჩქარებინოს, რომ ავთანდილმა ცოცხალს მოასწროს? ან ეს რაღა დასავედრებელი იყო: «თუ მკვდარი მნახო დამმარხოსო?..» თუ გაწირილი ტარიელ მოკვდება სადმე,—უკაცურს ადგილს მოკვდება, მაშ როდისღა უნდა მოასწროს ავთანდილმა მის დასამარხავად, მხეცნი დააცლიან და? დასამარხავად მისს ძვლებსაც ვერ იპოვის—არ არს სათუები! ეტყობა, ყალბის-მქნელსა ჰგონია, ტარიელ თუ მიჯნურობისაგან გახელებულია, რაც ფიქრად მოუვა, ყველა უნდა წამოროშოსო. რუსთაველის ტარიელ თუმცა შმაგია, გარეგანის ბუნების ცნობას მაინც არა ჰკარგავს. ავთანდილ რომ ჰპოვებს და გონს მოიყვანს, ტარიელ ეხვეწება, სიკვდილს ნუ მაშლიო, «მაგრამ გვედრებ დამარხვასა, მხეცთ საჭმელად არ მივიცეო» (ს. 867, გვ. 193).

შინაარსის უგუნურობის გარდა, მე-846 ხანის უგვანო სტილიც ამხელს მისს სიყალბეს. ორს პირველს ლექსს, პლეონაზმებით სავსეს, დაერთვის ეს ყოვლად-უშნო ფრაზაც: «რაზომცა გამდის რუები,» რომელი ვითომ ტირილს ნიშნავს. რუსთაველმა ერთგან სთქვა: «რუ გახმა ცრემლთა დენისა» (ს. 940, გვ. 208), ხოლო ყალბის-მქნელის მხატვრობითის წარმოდგენისამებრ, ბევრი ცრემლი რომ იქნება, კაცს რუებად უნდა გასდიოდეს. ამაზედ არა ნაკლებ დუხჭირია: «სთქვას ვაგლახი და უები» და «სიცოცხლე არს სათუეში», რომელთა სტილი ისევე ჰგავს რუსთაველის ენას, როგორც მე-770 ხანის ფრაზები, ამას წინად რომ გავარჩიეთ (იხ. ამ წერილის მე-XXXVI თავი): «ჩემგან მტკიცობს, არ სათუობს» და «ვაებს, უობს, ვიშობს, უშობს» (გვ. 170).

ტარიელის დავედრებულს ასმათ მე-846 ხანაში ათავებს და შემდეგს ხანაში თავისს ბედს ავთანდილს შესჩივის: «ჩემთვის გარდახდა მას აქეთ გაყრა მზისა და ქედისა». უნდა გამოვტყდე, რომ ეს ლექსი მე კარგად ვერ მესმის; სიტყვები დიაღ ქართულია, აზრს

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მაინც ვერ მიმხვდარვარ, და ვეჭვ, მკითხველი ჩემსავით საგონებელში არ იყოს. ჩვენს მხსნელად ისევ თეიმურაზ ბატონიშვილი ვირჩიოთ, ვისიც განმარტება აქ სავსებით მომყავს: «გარდახდა ანუ წარხდა, ესე იგი ჟამი იგი წავიდა, ანუ ჟამმან მან განვლო, ანუ ჟამმან მან და დრომ გარდაიარა, როგორათაც რომ მზე გარდაივლის ქედსა, ესე იგი გორასა მთისასა, რომელსაც რომ დასავლამდე მზისა უყურებს კაცი. და რა მზე გარდაივლის, ქედსა გინა გორასა რასმე მოეფარება, ჩავა და დაღამდება, მაშინ კაცი გაეყრება მზის ხედვასა, რომლის გორიდანაც მზე ჩავა, იმ გორასაც მოშორდება. მზის დასვლა მხიარულების და სიხარულის მოკლებას ნიშნავს, და ღამე ნიშნავს მწუხარებასა». ვსთქვათ მზე—ტარიელია, ვის გაყრასაც ასმათ სწუხს; ეს «ქედი» ვინ ან რაღა არის? მზე, თუ ქედს მიეფარა, ასმათს დიაღ გაეყრებოდა, ქედი კი საით წავიდოდა და როგორ გაეყრებოდა, ან რა ენაღვლება ასმათს ქედის გაყრა? რაც უნდა იყოს, ლექსი მაინც იმის მეტს არას გვაუწყებს, რომ ასმათ ვითომც ავთანდილს ეუბნება: მას აქეთ, რაც ტარიელმა ეს შემოგითვალა, წავიდა და აღარ მინახავსო. მაგრამ მაგისათქმა სრულებით მეტი იყო, რადგან ასმათმა ავთანდილის პირველს კითხვაზევე—«პატრონი სად არისო?»—მაშინვე მიუგო: «რა წახველ, გაიჭრა, ქვაბსა ყოფა მისჭირდა ვითა; აწ მისი არა არ ვიცი, არ ნახვით, არც ამბავითა» (ხანა 838, გვ. 188). ამ ცხადი სიტყვის შემდეგ რაღა საჭირო მზისა და რაღაც ქედის გაყრაზე ლაპარაკი, თუ არ უქმი უბედობისათვის?

ტარიელისა და ასმათის გაყრის მეორედ ხსენება ავთანდილისათვის, რასაკვირველია, მეტი იყო, ყალბის-მქნელიც მაგისათვის როდი გასჯილა,—იმას სხვა განზრახვა ჰქონდა: გაყრის მოგონებით მოიმიზეზა, რომ ასმათს მოთქმა და ბედის ჩივილი ათქმევინოს. მართლაც, აქედან იწყება გაპრტყელებული ფრაზები მწიგნობრულის მოთქმისა: «ოდენ მოდენა ცრემლისა მჭირს, ველთა მოსალბედისა», ესე იგი ვტირიო; «მსჯის გამრავლება ხელ-მქნილსა სულ-თქმისა ზედა-ზედისა», ესე იგი ხშირად ვოხრავო; და «დავვიწყებივარ სიკვდილსა, ჰნახე ნაქმნარი ბედისა», ესე იგი ვერც ვკვდებიო. ყველა ეს ფრაზები ჩვეულებრივის მწიგნობრულის ხე-

ლოკნებით არის შეკოწიწებული: გაბერილს ფორმაში ერთი მცირე უბრალო აზრი რამ ლაყლაყებს. ამ ხელოვნებისამებრ იყო შეთხზული ლექსი: «მას ვახსენებდე, ნუ გიკვირს, თქმა მჭირდეს მიწყივ ახისა» (ხანა 682, გვ. 151) და მრავალი სხვა ყალბი ლექსი, რომელიც ჩვენ უკვე გავარჩიეთ, ამიტომ ზემოყვანილის ლექსების სტილის განხილვით მკითხველს თავს აღარ მოვაბეზრებ,—ისეც ცხადია, რომ წრფელი მწუხარება ამისთანა ნაწვალადევის და დახლართულის სტილით არ გამოითქმის.

მე-847 ხანის უარესი ნაკლი მისი მოტივის სიცრუეა, რადგან ბედის ჩივილი ასმათის ხასიათს არ ეთანხმება. ასმათ თვით ერთგულება და თავდადებაა, თავისი პიროვნება სხვის გულისთვის დავიწყებული აქვს: სანამ ნესტან-დარეჯანს ახლდა, იმას ემსახურებოდა, მიჯნურთა გულის-მისანდობელად იყო და მათი საიდუმლოს მფარველად; მერმე, რა პატრონი დაჰკარგა, ტარიელის ბედის მონაწილედ გახდა, თავისი სიცოცხლე მის «სულთა-დგმად და ჭირთა თმენად» შესწირა; ასმათ თავისს ბედს არ უჩივის, იმიტომ რომ თავისი ბედი აღარ აქვს; თუ ტირის, ტარიელის სასჯელსა ტირის, თუ ჩივის, ტარიელის ბედსა ჩივის; თავისს თავს არც კი ახსენებს, მისი სატირელი მუდამ ტარიელია. რაც უნდა ტურფა და საკვირველი იყოს ასმათის ხასიათი, მაინც ზესთა-ბუნებითი და უნახავი არ არის; მისებრი გულის ქალი, ჩვენდა საბედნიეროდ, ცხოვრებაშიაც ხშირად მოიპოვება და, ჩვენდა სასირცხვილოდ, ეს საუნჯე ყოველთვის შეუმჩნეველი გვრჩება. ადვილად და ჩქარა შევეჩვევით ხოლმე მის უანგარო ერთგულებას, მეგობრულს ალერსსა, წმინდასა და დაულეველს სიყვარულსა, და ამიტომ მისს თავდადებას აღარად ვაფასებთ, თითქო ჩვენდამი მოვალეობა იყოსო. თუმცა ასმათის ღვაწლი ძნელია, მაგრამ ქალი პატიოსნებისა და სიამაყის გამო მაგას არასდროს არ იჩნევს, და თუ ვისაც თავისი თავი შესწირა, იმასაც არ ეტყვის რად უღირს თავისი ღვაწლი,—სხვას დიალამც არ შესჩივლებს თავისს შავს ბედს.

ამიტომაც მე-847 ხანაში გამოყვანილს მჩივარს ასმათს ვეღარ ვცნობთ; ვიღაც სულმოკლე დიაცი წუწუნებს და არა ასმათ, ამაყის და მხნე გულის ქალი, რომელმაც თავისისავე ნებით ტარი-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ქლის სასჯელთა შემსუბუქებისთვის თავი გადასდო. ეს ჩივილი მით უფრო უადგილოა და დისონანსად მოისმის, რომ ასმათის გასამართლებელს სიტყვას არ ეთანხმება. ასმათს საგნად აქვს ტარიელ გაამართლოს, მის სასჯელთა გამოსახვით ავთანდილს გული მოულბოს, რათა თავისს მეგობარს უსამართლოდ და მკაცრად არ აყვედრებდეს, და არა ისა, რომ თავისი თავი ავთანდილს შეაბრალოს. თვარა რა ტარიელის გასამართლებელია ასმათის შეწირვება და მწუხარება მისს წასვლის გამო?... ავთანდილ ემდურვის ტარიელს: მიტყუა, არ მომიცადაო; ასმათ კი ავთანდილს შესჩივის: მას აქეთ რაც წავიდა, სულ ვტირი და ვოხრავ,—«ჰნახე ნაქნარი ბედისაო»; ჰხედავ თუ მის გულისთვის რა ჭირში ჩავარდიო?... ასეთი ჩივილი ასმათისა ხომ ტარიელის ყვედრება იქნება!? რისთვის-ღა დაუდგა ასმათ ტარიელს მოსარჩლედ, თუ მისს გასამართლებელს სიტყვას ბოლოს თითონვე გააუქმებდა? ახლა ტარიელს ორივე მხრით ბრალსა სდებენ: მისი მომდურავი ავთანდილ და მოსარჩლე ასმათიც.— ვინ-ღა ამართლებს?

შემდეგ, მე-848, ხანა მეტად ტლანქი სიცრუვეა და სიყალბე თვალსაჩინოდ აჩნევია.

ასმათ ვითომც ასწავლის ავთანდილს: «ესე არავი მართალი ჩინს ქვასა ზედან სწერია: ვინ მოყვარესა არ ეძებს, იგი თავისა მტერია.» ასეთი ჭკუის სწავლება ქალისაგან მოყმესთვის სათაკილოა, მაგრამ, ვთქვათ, ასმათ უზრდელი მოახლეა,—მიხვედრილი ხომ არის? და თუ მიხვედრილია, როგორ ვერ შეუგნია, რომ მოყვრის სანახავად არაბეთით ვინ იცის—სად მოსულს კაცს მეგობრობის მოვალეობის სწავლება აღარ ეჭირვება? განა ასმათმა არ იცის რად უდრის ავთანდილს ტარიელთან მოსვლა? კაცმა მეგობრის გულისთვის თავისი სახლი, დიდება, განცხრომა, სიყვარული და ყველა ქვეყნიერი ბედნიერება დასთმო, და ახლა რაღაც უჩინმაჩინის სიბრძნეს ასწავლიან: ვინც მოყვარეს არ ეძებს, თავისი მტერიაო!—ამაზე უარესი სისულელე-ღა იქნება? ან როდესაც ასმათმა ტარიელის დავედრებული ავთანდილს გადასცა,—«მოღამნახვიდეს მე, ამათ არ დავუჯრი არეთაო»,—ნეტა, რა ეგონა: ავთანდილ მას მოუჯდება და ტარიელის ლოდინს დაიწყებსო?!

ასმათს, სხვას რომ ჭკუას ასწავლის, ეტყობა, სწავლამ ვე-რა არგო,—მეტად გულმავიწყი ყოფილა, თორემ ეხსომებოდა, რომ ავთანდილთან მოუფიქრებელი სიტყვა არ უნდა წასცდეს, თუ არა სურს მისს გულისა გახდეს. როდესაც ავთანდილმა პირველად ვეფხის-ტყაოსნის ბინას მიაგნო და ასმათს სთხოვდა მის მოყმის ამბავი ეამბნა და მისთვისაც გაეცნო, ქალი, ბევრის ხვეწნის შემდეგ, დასთანხმდა და ურჩია (ხანა 253, გვ. 54): «აწ რაცა გითხრა, თუ ამა საქმესა დამმორჩილდები, რასაცა ეძებ, მიხვდები,... თუ არ მომისმენ, ვერ ჰპოვებ, რაზომცა ცრემლსა ჰმილდები.»—და ავთანდილმა ამაზედ მიუგო:

254. . . . ეგე საქმე ამას ჰგავსო, არა სხვასა:
ორნი კაცნი მოდიოდეს, სადაური სადმე გზასა.
უკანამან წინა ჰნახა, ჩავარდნილი შიგან ჭასა,
ზედ მიადგა, ჩაჰყიოდა, სტირს, იძახის ვაგლახ-ვასა;

255. ეგრე უთხრა: „ამხანაგო, იყავ მანდა, მომიცადე,
წავალ თოკთა მოსახმელად, მწადსო თუცა ამოგზიდე“.
მას ქვეშეთსა გაეცინა, გაუკვირდა მეტად კიდე,
შემოჰყივლა: „არ გელოდე, სად გაგექცე, სად წავიდე!“

256. აწ, დაო, შენსა ხელსაა ჩემი საბელი ყელისა, და სხვ.

სჩანს, ასმათისათვის ამ საუცხოვო სწავლას ტყუილად ჩაუვლია, თორემ მიხვდებოდა, რომ როგორც მაშინ ავთანდილი არსად არ წავიდოდა, ისევე ეხლა ქვაბში ვერ დადგებოდა. კაცი მოყვრის სანახავად «გამოჭრილა სახლით თვისით, ვით ირემი მებნად წყლისად», და მოყვრის საძებრად კი ჰგზავნიან!—მოყვრის ხელსაა მისი საბელი ყელისა, მაშ რას იზამს, თუ არ წავა?..

ასმათ, რა ჩინურს სიბრძნეს ავთანდილს ჩააგონებს, მოულოდნელად წამოიძახებს: «აწ ზავთარნაა, ვის წინა ვერ ვარდი ჰგვანდის, ვერ ია».—ზავთარნა აქ, რასაკვირველია, ტარიელსა სახავს, მწუხარებისაგან გაყვითლებულს. ეს ადგილი მისახდომია, მაგრამ გამოსაცნობი ის არის თუ, რისთვის ეუბნება მაგ მეტაფორას ასმათ ავთანდილსა? არ იცის განა გმირმა, რომ მისი მოყვარე მწუხარებისაგან ფერ-მიხდილია და ქალმა ეხლა უნდა შეატყობინოს? ან იქნება ავ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

თანდილს მაგით გული უნდა მოულბოს და ტარიელის მებნა აანჩქარებინოს? ყაჩბის-მჭნელსა ჰგონია, ასმათმა ტარიელის შეჭირვება ქსრედ რომ გამოსახა,—

844. ჯერდ მისი მზგავსი სასჯელი არცა ვის ამბად სმენია;
თუ არ კაცთაცა, სასჯელი ქვათაცა შენაძრწენია,
დიჯლადცა კმარის, მას რომე თვალთაგან ჯრემლი სდენია,—

ავთანდილს გულს ვერ შეუზარავდა, ეხლა კი, რა სცნა ტარიელს ზავერხნის ფერი დაედოვო, გაიჭრება და მებნას დაიწყებს!

ავთანდილს რომ მაინც და მაინც მოყვრის მებნა არ დაავიწყდეს და ასმათს რომ გულ-ხელ-დაკრეფილი გვერდს არ მოუჯდეს, ქალი კვლავ უჩიჩინებს: «თუცა მოჰნახავ, მოჰნახე, ჰქმენ რაცა შენი ფერია»!... ეს ლექსი იმ ჩინურის სიბრძნის გვირგვინია. ლექსი რომ პირდაპირ და უბრალო ქართულად გადითარგმნოს, გამოვა: გინდ მონახე, გინდ თავი ქვას ახალეო! თუ ჩემი თარგმანი მკითხველს მეტად მდაბიოდ მიაჩნია და ამ ლექსში ასმათ თავის უბრო გულ-გრილობას არ იჩნევს, ერთი-და ღონე დარჩა თარგმანისა,— ისევ ბრმანებად, დარიგებად, ზარმაცის გახალისებად,—ვითომც ასმათ კვლავ ეუბნებოდეს ავთანდილს: აქ რას მიზიხარ, თუ ეძებ, მოძებნეო, შენი მოვალეობა (ჩინს ქვაზე დაწერილი) აასრულეო! ახირებული ჩაციებაა.... აქამდის ვით ვერ ჩაავონა, რომ მოყვარე მოსამებნელი ჰყავს? თუ ტარიელის შეთვლილობით — «მოდამნახვიდეს მეო»—ვერ შეაჯერა, ჩინს ქვაზე დაწერილს არავს ხომ შეასმენდა; თუ ამანაც ვერ გასჭრა, ნუ თუ ტარიელის «გაზაოვრანებამ» ვერ იმოქმედა? უცნაური მოყვარე ყოფილა ავთანდილ: თავის მეგობრის სანახავად არაბეთიდან მეფის ნება დაურთველად გამოპარა, და ახლა ვერ ჩაუგონებიათ, რომ მისი მოყვარე «არეთა» შიგან არის, მაშასადამე ადვილადაც მოიპოვება, და ლამის კინწის კვრით მის საძებრად გააგდონ.

თუმცა მე-848 ხანის სიყალბე მის შინაარსის გარჩევითაც ცხადდება, მე მაინც არ დავეხსნები სანამ სტილსაც არ გავუშინჯავ, და მის სიყალბის ყველა საბუთებს არ წარმოვუდგენ მკითხველს. ამას დაყინებად კი ნუ ჩამომართმევენ. ერთი რამ მავიქრებს,—ვეჭვ, ზე-

მოყვანილი საბუთები ზოგიერთ რუსთაველის თაყვანის-მცემლის დასარწმუნებლად საკმარისი იყოს. მე-848 ხანაში ერთი ლექსია, რომელიც ბევრს რუსთაველის აფორიზმად ჰგონიათ: «ვინ მოყვარესა არ ეძებს, იგი თავისა მტერია».—ეს არის ვითომც რუსთაველისეული მარგალიტი... ჩინეთით მოტანილი.

არაკის სადაობაზე თეიმურაზ ბატონის-შვილი გვაცნობებს, ვითომც «ქვეყანას ჩინეთისასა არს ჩვეულება, ზნეთ-სწავლულებისა სიტყვებს ქვებზედ დასწერენ და გარეთ, მოედანზედ ანუ, ხალხი საცა ხშირად შეიყრება, იქ დააწყობენ, რომ ყველამ კაცმა წაიკითხონ და კეთილ ზნეობა ახსომდესთ».

თქმა არ უნდა, რომ ასეთი ახსნა განგებ არის მოგვარებული, რათა ლექსს რაიმე ყოფნის საბაბი ჰქონდეს, რადგან არც ჩინეთის ზნეთ-სწავლებას და არც ჩინელთა ვითამც ჩვეულებას ამ ზნე-სწავლულების სახალხოდ ქვებზე გამოცხადებისა რუსთველის დროს ცნობილი არ იყო. «ჩინს ქვასა ზედან» წარწერილი არაკი არავითარს ამ გვარს ფაქტს არა ჰმოწმობს, არამედ ძველადვე-ცნობილი ლიტერატურული ხრიკია, რომელსაც ზღაპრებში ხმარობენ ხოლმე: როდესაც ზღაპრის გმირი ერთს გზა-გაუხსნელს გაჭირებაში ჩავარდება, მაშინ რაღაცა სასწაულით ჰპოვებს სადმე ქვაზე, ან კედელზე, ან მკვდრის ხელში (ამირანის ზღაპარი) რასმე უცხოსა წარწერას, არაკსა, რომლითგანაც სცნობს საჭირო დარიგებასა და ამ გზით იხსნის თავსა. აქაც ყალბის-მქნელი იმავე ხერხსა ხმარობს, რათა გულ-უბრყვნელი მკითხველი მოულოდნელის საკვირველებით გააცვიფროს, ვითამც არაკი თუ «ჩინს ქვასა ზედან სწერია,» მისი თქმა რაღაც ღრმა და საიდუმლო სიბრნის გამოცხადება არის, რომელიც მოწიწებითა და სასოებით უნდა მოისმინონ.*)

სადაურიც უნდა იყოს არაკი, ჩინური თუ იაპონური,—ეს კი ცხადია, რომ ვისაც ეგ ჩინს ქვაზე დაუწერია, წერა არა სცოდნია, რადგან არაკიდან, სიბრძნისა და ზნეთ-სწავლულების ნაცვლად, მხოლოდ მოუფიქრებული და აჩქარებული მსჯელობა გამოდის. რუსთაველი ეგრე წინდაუხედავად და გასწორ-გასწორ არასოდეს არა სჯის,

*) ამ გვარსავე ზღაპრულს წარწერას პოემის მე-1362 ხანაშიაც (გვ. 306) ვპოვებთ, რომელიც აგრეთვე ყალბია.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მისი აფორიზმი ყოველთვის ბინიანია და განსაზღვრული. პოემის ტექსტში მოიპოვება ერთი აფორიზმი,—რომლის მიხედვით, ვგონებ, დაწერილია, ყალბის-მქნელის ლექსი—«იგი მიენდოს სოფელსა, ვინცა თავისა მტერია» (ხ. 1342, გვ. 302). ეს პესიმისტური სენტენტია, თუმცა თავის თავადაც ადვილი მოსახდომია, მაგრამ სანამ პოეტი მას წარმოსთქმიდეს, ორს ხანს კაცის სიხარულის შეუსრულებლობაზე საუბარს მოანდომებს და ბოლოს დასძენს ზემოყვანილს შეგონებას, ასე რომ მკითხველს შეუძლიან სწორედ შეიტყოს რა გვარს ცხოვრების მოვლენათა შეეხება და საზღვრავს პოეტის საერთო აზრი. ჩინს ქვაზე დაწერილი არაკი კი მხოლოდ ერთის შემთხვევისათვის არის გამოსაყენი; ხოლო ამ შემთხვევის გარე, თავის თავად რომ ავიღოთ, არაკი უსაფუძვლოა, რადგან აზრი მკაფიოდ გამორკვეული არა აქვს. «ვინ მოყვარესა არ ეძებს, იგი თავისა მტერია,» გვამცნებს არაკი, მაგრამ ვინ არის აქ თავისი მტერი: ვინც თავისს დაკარგულსა ან განშორებულს მოყვარეს არ ეძებს,—როგორც ავთანდილ; თუ ერთობ ის, ვისაც მოყვარე არა ჰყავს და არ ზრუნავს გაიჩინოს,—როგორც ტარიელ, ავთანდილის გაცნობის წინ? პირველს აზრს რომ დავადგეთ, მაშინ არაკი ერთის შემთხვევისათვის იქნება მოგონილი, და «ჩინს ქვასა ზედა» იმისთვის იყო დაწერილი, რომ ავთანდილ ტარიელის საძებრად წარსულიყო. ხოლო თუ არაკი მეორე აზრისა არის, ახლანდელს შემთხვევაში მოსაყვანი არ იყო, რადგან ავთანდილს მეგობარი უკვე ჰყავს.

ამას გარდა ჩინურს არაკში ორი წინადადება ლოგიკის წინაამდეგ ერთმანერთზე დამოკიდებულია. ყალბის-მქნელის ლოგიკისამებრ, მოყვრის არ-ძებნა—მიზეზია, და თავის მტრობა—მისი შედეგი. ეს, რასაკვირველია, უგუნურობაა, რადგან ამ ორს ფრაზას შუა არავითარი მიზეზობითი კავშირი არ არის. რად უნდა იყოს თავის მტერი, ვინც მოყვარეს არ ეძებს? თუ კაცს მეგობარი დაეკარგა და მის დაკარგვას არა ნაღვლობს,—ცხადია, მეგობარი არა ჰყვარებია. თავის მტრობა კი აქ რაღა შუაშია? ან ვისაც მოყვარე არა ჰყავს და მის შეძენას არა ცდილობს,—განა ეს უფრო ბუნებითად იმითი არ აიხსნება, რომ მაგისთანა კაცი გულ-გრილია, მიუკარებელი, ეგოისტი, ვინემც თავის მტრობით? ყალბის-მქნელს, სჩანს,

სწადდა თავისი სენტენცია ძლიერად გამოესახა და, როგორც არა ერთხელ მოსვლია, საზომს გადაცილდა, მიზეზს შედეგი არ შეატოლა, გაამზვიადა, და ამიტომაც არაკი უგვანო გამოვიდა.

XLIII

ტარიელის გამართლებაზე ავთანდილმა ასმათს ესრე უპასუხა (გვ. 190—191):

849. . . . „უმართლე ხარ, არ მამართლო მდურვად მისად,
მაგრა გაბრჭევ, რა მიქნია სამსახური ტყვესა, ტყვისად:
გამოვჭრილვარ სახლით ჩემით, ვით ირემი ძებნად წყლისად,
მას ვეძებ და მას ვიგონებ, ვიარები ველთა ვლისად.

850. ბროლ-სადაფნი მარგალიტსა ლალის ფერსა სცვენ და ბურვენ,
მას მოვშორდი, ვერ ვიახელ, ვერ ვისურვენ, ვერ ვასურვენ,
გამოპარვით წამოსვლითა ღვთისა სწორნი მოვიმდურვენ,
ნაცვლად მათთა წყალობათა, მათნი გულნი შევაურვენ.

851. პატრონნი ჩემი გამზრდელი, ღვთისაგან დიდად ცხოველი,
მშობლური, ტკბილი, მოწყალე, ცა, წყალობისა მთოველი,—
მას ვუორგულე, წამოველ, მართ დავივიწყე ყოველი,—
მისი შემცოდე ღვთისაგან კარგსა აღარას მოველი.

852, ესე ყველაი ასე მჭირს, დაო, ბედითა მისითა,
არ ვუტყუვე და მოვსულვარ მგზავრი ღამით და დღისითა;
აწ იგი სადმე წასულა, ვიწვი ცეცხლითა ვისითა,
ცუდ-მაშვრალი და მტირალი ქვე ვზი პირითა მქისითა.

853. დაო, მეტსა საუბარსა აღარ მომცემს ჟამი და დრო,
არ ვინანი გარდასრულსა, ბრძენთა სიტყვა გავაადრო:
წავალ, ვძებნი, ანუ ვპოვებ, ან სიკვდილი მოვიადრო,
თვარე ბედი აზომ თურე მიკვეთს, ღმერთსა რაღა ვკადრო.“

854. ამის მეტი აღარა სთქვა, ატირდა და წამოვიდა,... და სხვ.

როგორც მკითხველს ზემოთ მოვახსენე, ასმათმა დაუმტკიცა ავთანდილს მის სამდურავის უსამართლობა და ტარიელის უბრალობა. ავთანდილმაც აღიარა, რომ მისი საყვედური აჩქარებული იყო და ეხლა თვითონ იმართლებს თავს, მით რომ ტარიელის არ-დახვედრა

მისთვის საწყენი იყო, რადგან მის გულისთვის მოესწრაფვებოდა და მასთან მოსვლა ძვირად უღირს. ავთანდილის ბოდიშის საზომი ორი ლექსია,—ერთს თითონ გმირი ამბობს: «დაო, მეტსა საუბარსა აღარ მომცემს ჟამი და დრო», მეორე ლექსს კი პოეტი დასძენს: «ამის მეტი აღარა სთქვა, ატირდა და წამოვიდა». ეს ორი ლექსი უცილობელი საბუთია, რომ ავთანდილის სიტყვა გრძელი არ უნდა იყოს; მაგრამ ეს მაჩვენებელიც რომ არა გვქონდეს, საკმარისია ავთანდილის მდგომარეობა წარმოვიდგინოთ, და მაშინვე მივხვდებით, რომ გმირს თავისი პასუხი უთუოდ უნდა შეემოკლებინა. ავთანდილ ასმათთან საბაასოდ კი არა—ტარიელის სანახავად მოვიდა, მოყვარე რომ არ დახვდა და რა ესმა შეიტყო, რომ საქმე ახლო უნდა იყოსო, რასაკვირველია, ასმათს აღარ ჩააცივდებოდა, არამედ თავის უსამართლო სამდურავისათვის ბოდიშს მოიხდიდა და მოყვრის საძებრად გაეშურებოდა.

რაც ასმათის წინ ბოდიშის გადახდასა და თავის გამართლებას შეეხება, ყველა სავსებით მე-849 და 850 ხანაში მოიპოვება: აქ ავთანდილ ეუბნება ასმათს, რაზომ სწყუროდა მოყვრის ნახვა და რა ანაცვალა მასთან ყოფნას,—სატრფოსი ვერ ეახლა და მეფე მოიმდურა. ამის შესახებ სათქმელი იქნება ბევრიცა აქვს, მაგრამ «მეტსა საუბარსა» დრო არ აცლის. «არ ვინანი გარდასრულსა... წავალ, ვძებნიო,» დასძენს გმირი და დაუყოვნებლივ ტარიელის საძებრად გაემართება. ეს უკანასკნელი სიტყვაც—«არ ვინანი გარდასრულსა»—კვლავ გვანიშნებს, რომ ავთანდილ ყბედობის გუნებაზე არ არის; ყველა შეჭირვებას ივიწყებს, ოღონდ ტარიელ ჰპოვოს, და რაც მოხდა—მოხდა. ამისი მთქმელი, ცხადია, ეშურება სიტყვა გადასჭრას და თავისს საქმეს შეუდგეს.

წინააღმდეგ ამ ცხადის ნიშნებისა, რომელნიც ავთანდილის პასუხის გეგმასა საზღვრენ, და წინააღმდეგ თვით გმირის მდგომარეობისა, ვიღაც მელექსე, თითქო განგებაო, მისს სიტყვას აგრძელებს და ორს ხანას—მე-851 და 852—უმატებს, რომ ნათქვამი კვლავ ათქმევინოს და ტყუილის ყბედობით მოაცდინოს.

მე-850 ხანაში ავთანდილმა «სთქვა: გამოპარვით წამოსვლითა ღვთისა სწორნი მოვიმდურვენო».—მეფე როსტევანის სადიდებლად

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დიაღ გმართებდა ასეთი შედარება, მაგრამ ყალბის-მქნელს ჰგონებია, რომ როსტევანის ღვთის სწორად დასახვა ცოტა იყო, და ხელ-ახლა ათქმევინებს ავთანდილს გაუთავებელს ქებას: «პატრონი, ჩემი გამზრდელი, ღვთისაგან დიდათ ცხოველი, მშობლიური, ტკბილი, მოწყალე, ცა, წყალობისა მთოველი»... ჯერ ერთი, რომ ეს ქება არაფრით აღემატება იმ უზენაესს — ღვთის სწორობას, და მაშასადამე რაღა სათქმელია უმცროსი ღირსება მეფისა, თუ უაღრესი მისი თვისება უკვე მოხსენებულია? და მერმე, რა დროს მეფის ქებაა, როდესაც კაცი ისეთს მდგომარეობაშია, რომ, თუ მოყვარე არა ჰპოვა, ჰკლამის «სიკვდილი მოიდრკოს?!» აბა, დიაღ ეხლა ექნებოდა ასმათის სიმართლე ავთანდილისათვის ეთქვა, მწიგნობრის სიტყვით: «თუცა მოჰკნახავ, მოჰკნახეო!» ავთანდილ ისეთის გულ-მოდგინებით აქებს მეფე როსტევანს და ამ შესხმას იმოდენა ადგილი უჭირავს გმირის პასუხში, რომ კაცმა არ იცის, რისთვის ელაპარაკება სპა-სპეტი ასმათს: სამდურავისთვის უნდა ბოდიში მოიხადოს, თუ თავის ხელმწიფის უებრო თვისებანი უნდა ჩამოუთვალოს? შესა-ნიშნავია, რომ ყალბის-მქნელმა მეფის ქებაც რიგიანად ვერ მოა-ხერხა; თუმცა მეფის საქებრად ეპიტეტი გამოულეველია, მაგრამ ყალბის-მქნელი პლეონაზმს მაინც ვერ ასცდა: «გამზრდელი» და «მშობლიური», «მოწყალე» და «ცა, წყალობისა მთოველი».

გაბერილი ქება მეფისა, თურმე, იმისთვის იყო, რომ მის წინაშე ავთანდილის შეცოდება უფრო შესამჩნევი გამხდარიყო. «მას (მეფეს) ვუორგულე, წამოველ, მათ დავივიწყე ყოველი»,— ესრე სახავს ყალბის-მქნელი ავთანდილის ბრალს. ეხლა კი სჩანს, რომ პოეტის ერთი ლექსი — «გამოპარვით წამოსვლითა ღვთისა სწორნი მოვიმდურვენ» — მე-851 ხანის სამს ლექსშია გაწყალებული, და პოეტის ნათქვამს მაინც ვერას უმატებს. პირიქით, რუსთაველის ძლიერი ნასახი — ღვთის სწორის წინაშე მუხთლობა — ყალბის-მქნელის ლექსში უფერულს ფრაზად გარდაიქცა, სადაც სიტყვა «წამოველ» იმავე ნიშნავს რაც «ვუორგულე», და «დავივიწყე ყო-ველი» იმავე აზრს იმეორებს, მხოლოდ განუსაზღვრებით და გა-პრტყელებით.

ყალბის-მქნელის სტილის უსუსურობა კვლავ ცხადდება უგანა-სკნელს ლექსში: «მისი შემცოდე ღვთისაგან კარგსა აღარას მოვე-

ლი», რომელიც ჰბაძავს რუსთაველის მშვენიერს ანტიტეზას: «ნაცვლად მათთა წყალობათა მათნი გულნი შეგაურვენ.» ყალბის-მქნელის თქმით, ავთანდილს თავის ცოდვისათვის ღვთის რისხვისა ეშინიან; პოეტის გამოსახვისამებრ კი, გმირს სვინდისი აწუხებს. ამ გამოსახვათა შორის რომელი ერთი უფრო პატიოსანი, კაცობრიული და გრძნობის ამამაღლებელია,—ამას, ვგონებ, თქმაც არ უნდა.

ესრედ, მე-851 ხანაში არა არის-რა, რომ მე-850-ში არ იყოს; მაგრამ ყალბის-მქნელმა ტყუილი გამეორება არ გვაკმარა და მე-852 ხანაში უაზრეს უგუნურობას გვიმღვნის,—აქ ავთანდილ ასმათს ხელმეორედ სამდურავს გადმოულაგებს: «ესე უკეთესი ასე მჭირს, დაო, ბედითა მისითაო», შესჩივის გმირი. მკითხველს ეხსომება, რომ «ესე უკეთესი» რუსთაველმა «ასე» სთქვა (ხანა 840, გვ. 188): «მაგრა ჩემის ბედისაგან ავი რამცა გამიკვირდა!» ამ განწირულს ირონიას ყალბის-მქნელი ჰკლავს თავისი უშნო და ფუჭი ლექსი ამჯობინოს!

«არ ვუტყუვე და მოვსულვარ მგზავრი ღამით და დღისითა; აწ იგი სადმე წასულა, ვიწვი ცეცხლითა ვისითა»,—განაგრძობს ყალბის-მქნელი. ეს იყო ავთანდილ ასმათს ეუბნებოდა: «უმართლე ხარ, არ მამართლო მდურვად მისადო»,—ეხლა კი კვლავ მდურვა დაიწყო; ნეტა, ბოდიშის გადახდა და თავის გამართლება რაღა იყო?! საკვირველია, ერთ კაცში ასეთი გულ-მავიწყობა და გულ-მანკიერება როგორ მოთავსდა? მაშ სჩანს, თავის სამდურავის უსამართლობა ავთანდილმა წრფელის გულით არ აღიარა, თვარა რად აყვედრებს ტარიელს ხელმეორედ თავის შეჭირვებას და მისს «სადმე წასვლას?..»

მაგრამ ავთანდილის გული ულმობელია: თავისს მეგობარს არამც თუ ღამით და დღისით მგზავრობისთვის ემდურის, იმისთვისაც, რომ «ცუდ-მაშვრალი და მტირალი ქვე ვზი პირითა მქისითაო». ავთანდილ რომ მოყვრისათვის ტირის და პირითა მქისითა ქვე ჰზის, (ნეტა, როგორ დაინახა თავის პირისახის გამომეტყველება?) იქნება ეგ მეგობრისათვის საყვედრებელიც იყოს, მაგრამ სამდურავშიაც კაცი მაინც არ უნდა სტყუოდეს. რად სტყუის ავთანდილ, «მტირალი ქვე ვზიო», რომ არ უტირია? ეპიზოდი რომ ავთანდილის ქვაბს მოსვლიდან (837 ხანა) აქამომდე გადავკათვალიეროთ, ვერსად ვნახავთ ავთანდილის ტირილსა; როდესაც კი გმირი ასმათთან საუბარს გაათავებს და ტარიელის საძებრად წავა, მაშინ რუსთაველი იტყვის: «ამის მეტი აღარა სთქვა, ატირდა და წამოვიდა». ეს «ატირდა» ქართულად სწორედ იმას ნიშნავს, რომ, სანამ ავთანდილ ასმათს ელაპარაკებოდა, არა ტიროდა.

ალ. ს—შვილი.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

თ. ნ. ზ. ჭავჭავაძის სახსოვრად

ვ. პოტტოსი

ეხლა, როდესაც ჯერ კიდევ არ შემშრალა სამარე კავკასიის ძველის მეომრის, კავალერიის გენერლის თავადის ჭავჭავაძისა, სწორედ დროა, რომ გავიხსენოთ ჩოლოქის დიდებული ბრძოლა, რომელსაც განსვენებულმა კინაღამ არ შეაკლა ვაჟკაცი თავი. ეს ერთი იმ ამბავთაგანია, რომელიც განამტკიცებს სულიერს კავშირს ყველა ჯარის-კაცთა და მეომართა შორის.

1854 წლის გაზაფხულს, როდესაც ბაშ-კადიკ-ლარის ომში გამარჯვებული ჯარი საზამთრო სადგომში ისვენებდა, ტფილისში შესდგა ქართველთა ცხენოსანი ლაშქარი. ამ ლაშქარს, გურიის ჯართან ერთად, რომელსაც შესანიშნავი თავადი ივანე მალხაზის-ძე ანდრონიკაშვილი უფროსობდა, უნდა დაეცვა მტრისაგან ქალაქი ტფილისი ქუთაისისა და გურიის მხრით. ლაშქრის უფროსად დანიშნულ იქმნა თავადი გიორგი ჯანდიერი, „დროშა გიორგი“—როგორც მას უსაზღვრო მხნეობისა და მამაცობისათვის ყველანი ეძახოდნენ. თანაშემწედ ჯანდიერს თავადი ციციშვილი ჰყავნდა. ამათ გარდა ინსტრუქტორად, რომელსაც ახლად შემდგარ ლაშქარში ისეთი წეს-რიგი უნდა დაემყარებინა, როგორიც სამუდამო ცხენოსანს რაზმებშია მიღებული, მოწვეულ იქმნა ნიჟეგოროდის დრაგუნის რაზმის პორუჩიკი თავადი ივანე გივის-ძე ამილახვარი. ივანე გივის-ძე ჯერ ახალგაზდა კაცი იყო, მაგრამ ვაჟკაცობის სახელი უკვე მოპოვებული ჰქონდა. იგი სულ სამი წელიწადი მსახურებდა,

მაგრამ წმ. გიორგის ჯვარი უკვე გულს უმშვენებდა. გარდა ამისა ჩაფრაკის ომში ჭრილობა მიიღო და ბაშ-კადიკ- ლარის ბრძოლაში, სადაც ცხენი მოუკლეს და ოსმალეთის ოფიცერთან პირის-პირ ბრძოლა მოუხდა, თავი ისახელა.

თავადმა ანდრონიკაშვილმა ამილახვარი თავისს კაბინეთში მიიღო. როდესაც ახალგაზდა აფიცერი შევიდა, ის მამა-პაპურად მოკეცილი იჯდა ტახტზედ და ოსმალურ წითელ ქუდსა და ხალათში გამოწყობილი, გრძელის ჩიბუხით თუთუნს შეექცეოდა.

ანდრონიკაშვილმა დაარიგა ახალგაზდა აფიცერი, თუ როგორ უნდა მოქცეულიყო და ბოლოს უთხრა: „დროშა-გიორგი და იმის ამხანაგები გამოჩენილი ვაჟკაცები არიან, მაგრამ ჯარის დარაზმა-დაწყობის საქმისა არაფერი ესმით. ამიტომ შენ ისე გამიწყე ქართველების ლაშქარი, როგორც ჩვენი დრაგუნის რაზმია გაწყობილიო. ამის შემდეგ თავად ამილახვარს დიდ ხანს აღარ დაუყოვნებია: იგი მაშინვე გაემგზავრა ლაშქრისაკენ, რომელიც უკვე დოღლაურის ღელეში შეკრებილიყო, ეხლანდელ სადგურებ გომსა და ხაშურს შუა. ლაშქარი რაზმებად იყო დაყოფილი და თითო რაზმში ას-ასი კაცი ირიცხებოდა. პირველ რაზმს, რომელსაც წითელ ქუდოსნები შეადგენდნენ და რომელსაც წითელი ნიშანი ჰქონდათ, თავადი გეორგი მაჩაბელი უფროსობდა. მეორეში თეთრ-ფაფახიანი ქიზიყელები იყვნენ თავიანთი თეთრი ნიშნითა; მათ ზაქარია ანდრონიკაშვილი ჰყავნდათ უფროსად. მესამე რაზმი, რომლის წინაც ოქროს ფერ ნიშანს გაჰქონდა ფრიალი, თავადმა ნიკოლოზ ზურაბის-ძე ჭავჭავაძემ მოიყვანა თელავიდან. მეოთხე რაზმი, ცისფერის ნიშანით, შესდგებოდა მხოლოდ ტფილისის მაზრის და ქ. გორის მცხოვრებელთაგან; ამ რაზმს თავადი დავით ვახვახიშვილი უფროსობდა. შემდეგ მეხუთეს, შესანიშნავი ელიზბარის რაზმს, რომელსაც იმდენი ჭრილობა ჰქონდა ტანზედ რამდენი წლისაც იყო, თუშები და ფშავლები შეადგენდნენ, თავიანთი პატარა ნაბდის ქუდებით და გაფრიალებულის შავი ნიშნით. და ბოლოს მეექვსე რაზმში მხოლოდ თავისუ-

ფალი მეომარი თავად-აზნაურნი ირიცხებოდნენ. ამ ბრწყინვალე რაზმს ლურჯი ნიშანი ჰქონდა და უფროსად თავადი გიორგი ერისთავი ჰყვანდა.

ამ ლაშქარში საქართველოს საუკეთესო შვილები იყვნენ. სათითაოდ ყველას გმირის სახელი ჰქონდა გავარდნილი, მაგრამ საერთოდ მათ აკლდათ ის, რაც ცხენოსანის ჯარის სულსა და გულს შეადგენს—წეს-რიგი და დისციპლინა. აი სწორედ ამ ნაკლის შესწორებას მიჰყო ხელი თავდაპირველად თავადმა ამილახვარმა. მათი გაწრთვნა-სწავლა ადვილი აღმოჩნდა და ამილახვარს ბევრი შრომა და მეცადინეობა არ დასჭირებია: ყველანი საუკეთესო ცხენოსანნი იყვნენ და მეტად ადვილად ითვისებდნენ სამხედრო წესდების სხვა-და-სხვა მოთხოვნილებებს. სწავლას თვით თავადი ჯანდიერიც ესწრებოდა ხოლმე. თეთრს ცხენზე, ძველი ქართული ტანისამოსით იგი მეტად წამოსადეგი და კარგი შესახედაობის კაცი იყო. მაგრამ თავად ამილახვრის უმთავრესი ღვაწლი ჯარის გარეგნობით სწავლა-გაშალაშინებაში არა მდგომარეობდა: მან ზნეობრივად განწვრნა და განასპეტაკა იგი და აღმოხვრა მასში ის მავნე ძველი ჩვეულებანი, რომელნიც ლეკებთან ომების დროს ნება-უნებურად უნდა შეეთვისათ.

— ვისაც უნდა მეომრის სახელი და ღირსება დაიმსახუროს, — ეუბნებოდა ამილახვარი ხშირად ქართველებს, — იმან ნადავლისა და სიმდიდრის შეძენაზედ სულ არ უნდა იფიქროს. თქვენი ნადავლი მხოლოდ ყუმბარები და მტრის დროშები იქნება. მართალია ამით სიმდიდრეს ვერ შეიძენთ, მაგრამ ისეთ რასმეს მოიპოვებთ, რაც ფულით არ იშოვება; სახელდობრ, მეომრის სახელს და შთამომავლობის მადლობას.

რომ უფრო განემტკიცებინა მათში ეს გრძნობა და ამასთანავე მათი გული გაეხარებინა ძველის ჩვეულების მოგონებით, თავადმა ამილახვარმა დროშა გააკეთებინა. შავს ტილოს ცალ მხარეზედ ხელ-უქმნელი სახე მაცხოვრისა დაახატვინა, ხოლო მეორეზედ—ივერიის მფარველის წმინდა გიორგისა. დროშას გარეშემო წარწერილი ჰქონდა ქართულსა და რუსულს ენაზედ: „ჩვენთანა არს ღმერთი, სცანით წარმართნო და იძლიენით, რამეთუ ჩვენთანა არს ღმერთი!“

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ეს დროშა ერთსა და იმავე დროს სამხედრო ნიშანიც იყო და სალოცავი ხატიც. ქართველები გულ-მხურვალედ ლოცულობდნენ მასზედ ბრძოლის წინ. თავად ამილახვრის დარიგებაშთაგონებამ ტყუილად არ ჩაიარა: ქართველებმა პირველსავე ბრძოლაში ჩოლოქთან, 4 ივლის 1854 წელს, წმ. გიორგის დროშა დაიმსახურეს.

მაისის გასულს, კარგად გაწვრთვნილი და დარაზმული ლაშქარი უკვე მზად იყო ომში წასასვლელად. წასვლამდე ახალის დროშის წინაშე პარაკლისი გადიხადეს და შემდეგ ცხენის წყლით გზას გაუდგნენ. თავად ანდრონიკაშვილს ჰყავნდა სულ 11 ბატალიონი ქვეითა ჯარი, 1200 მილიციონერი და 12 საომარი იარაღი. ცხენოსანს ჯარს შეადგენდნენ: ყაზახთა რაზმი ხარიტონოვისა, ქართველთა ცხენოსანი რაზმი ჯანდიერისა და ასი თავისუფალი მეომარი იმერელი. ეს უკანასკნელნი სულ თავადნი მიქელაძენი იყვნენ, რომელთაც წინამძღოლობდა მოხუცებული თავადი ქაიხოსრო, თანამედროვე იმერეთის მეფის სოლომონისა. მეორე დღეს ჯარი განიერ რიონს მიუახლოვდა. წყალზედ ხიდი არ იყო გადებული და ჯარმა იმის ნაცვლად ნავებზედ ფიცრები გააწყო და ისე გადავიდა. ხიდი მეტად სახიფათო რამ იყო და ცხენოსან რაზმს ვაივაგლახით და წვალებით მოუხდა გასვლა. მთელი ჯარი თვალებ დაჭყეტილი უყურებდა ამ ამბავს. როდესაც ჯერი ქართველ თავად-აზნაურთა რაზმზედ მიდგა, რაზმის უფროსმა, ცნობილმა მეჯირითემ, თავადმა ერისთავმა, ჯერ ჯარი გაუშვა და შემდეგ დაჰკრა თავის ცხენს მათრახი და სულ ჭენებით გაარბენინა ხიდი. ფიცრები სულ მაღლა-მაღლა ხტოდნენ და ტრიალებდნენ, მაგრამ ყოჩაღი ცხენი, როგორც ელვა ისე გავარდა და მეორე ნაპირზედ გაჩერდა. ამ სურათის მნახველთ, შიშისაგან თვალები დახუჭეს, ყველას ეგონა რომ ცხენი მოცეკვავე ფიცრებზედ ვერ გამაგრდება და წყალში გადავარდება. მაგრამ ცხენი მშვიდობით გავიდა და ჯარი თავად ერისთავს ვაშას ძახილით მიეგება.

სამს ივნის ჯარი უკვე ოზურგეთში იყო, ხოლო ოთხს ივნისს ხელიმ-ფაშის 34 ათასს კორპუსს შეებრძოლა. ხელიმ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ფაშა თავის ჯარით ჩოლოქის მეორე მხარეს გამაგრებულს ბანაკში იდგა. ბრძოლა კურინის რაზმმა დაიწყო; მათთვის მხარი ლიტოვის რაზმის ორს ბატალიონს უნდა მიეცა. პოლკოვნიკის მამაცაშვილის ყუმბარების დახმარებით, კურინელებმა ხელად აიღეს ბანაკი, მაგრამ შედარებით ცოტანი იყვნენ და შიგ გამაგრება ძალიან გაუჭირდათ; ლიტოველები კი არსად სჩანდნენ. მათ ჯაგნარსა და ჭაობიან ადგილებზედ მოუხდათ გავლა და დროზედ ველარ მიეშველნენ კურინელებს, რომელთაც მალე ოსმალოს აურებელი ჯარი თავს დაატყდა და საშინელი სახელდახელო ბრძოლის შემდეგ უკანვე გამორეკეს ბანაკიდან. აი მაშინ წასწია წინ ანდრონიკაშვილმა ქართველთა რაზმი.

ჯერ ისევ ბრძოლის დაწყებამდე ქართველებმა საუკეთესო ტანისამოსი ჩაიცვეს, ისე მოირთვნენ, თითქოს ქორწილისათვის ემზადებიანო და ახლა საშინელის სისწრაფით გაქანდნენ წინ, რომ გამოეგლიჯათ ოსმალებისთვის გამარჯვება. ყველაზედ წინ მიჰქროდა ბოდბის-ხევის მამასახლისი ზაქარია ნატროშვილი, და დროშას მიაფრიალებდა.

ნატროშვილი ძველი, გამოცდილი გმირი მეომარი იყო და როდესაც იარაღში გამოწყობილი შავის დროშით თეთრ ცხენს მიაჭენებდა, მნახველს თვალ-წინ წმინდა გიორგი წარმოუდგებოდა.

გაქანებულმა ლაშქარმა ჯერ სიმაგრეს მოუარა და შემდეგ მიჰყო ხელი ხმლის ტრიალსა და თოფის სროლას. საშინელი ბრძოლა იყო. ორი რაზმის უფროსი თავადები ანდრონიკაშვილი და ვახვახიშვილი იქვე გმირებად დაიხოცნენ. ამ ვახვახიშვილს წინად ოთხი ძმა მოუკლეს და ეს მეხუთე იყო. თვით ჯანდიერი ხიშტით დასჭრეს. თავადმა ნიკოლოზ ზურაბის-ძე ჭავჭავაძემ, რომელიც საშინელი ღონის პატრონი იყო, მკვდართა ხროვა დააყენა და ლეშს ლეშზედ აწყობდა, ვიდრე მძიმედ არ იქმნა დაჭრილი. ტყვია კისერში მოხვდა, ყელი დაუზიანა და მხარში ჩარჩა. იმავე დროს ვიღაც აფიცერმა ხელში დასჭრა. იქვე მძიმედ დასჭრეს ჭავჭავაძის თანაშემწე თავადი მიხეილ ერისთავი.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლაშქარმა 120 კაცი დაჰკარგა. მათში ზოგი მკვდარი იყო, ზოგი მძიმედ დაჭრილი. სამაგიეროდ წაართვა ოსმალებს დროშა, გვარდიის სამი ნიშანი და ერთიც ყუმბარა. ეს იყო მთლად იმათი ავლა-დიდება: არც ერთი ოსმალური ჩანთა, არც ქუდი, საერთოდ არც ერთი ნივთი ქართველებს არ წამოუღიათ ომიდან. ასევე მამაცურად იბრძოდნენ იმერლები. მიქელაძენი ხარიტონოვის რაზმთან ერთად პირველნი შეცვივდნენ ოსმალოს ჯარის ბანაკში. ხარიტონოვი, რომელსაც რამდენიმე ტყვია მოხვდა, მოჰკლეს. იქვე დაეცა მოხუცებული ქაიხოსრო მიქელაძე იმერეთის თავადთა უძველესის გვარის წარმომადგენელი; ის ახალგაზრდობაში იმერეთის მეფეს ემსახურებოდა და სიბერეში მხოლოდ იმაზედ-ღა ჰფიქრობდა, რომ რუსეთის ხელმწიფისთვის როგორმე ერთგულება და ქვეშევრდომობა დაემტკიცებინა. დაჭრის შემდეგ მან რამდენიმე საათი-ღა იცოცხლა. როდესაც ნათესავები ანუგეშებდნენ „ნუ გეშინიან, ქაიხოსრო, ჭრილობა საშიში არ არის“-ო, ის წყნარად ეუბნებოდა: „მე მხოლოდ ერთისა მეშინოდა, რომ ჩემი სხეული მტერს არ ჩავარდნოდა ხელთ, ეხლა კი, რადგანაც ბანაკში ვკვდები, აღარაფრის მეშინიან“-ო.

ცხენოსანის რაზმის მამაცობამ და ვაჟკაცობამ ქვეითა რაზმიც გაამხნევა და ოსმალები დამარცხებულ იქმნენ. ჩვენმა ჯარმა 13 ყუმბარა, სამი ბანაკი და 36 დროშა წაართვა მტერს. სელიმ-ფაშის ჯარი მიწასთან იქმნა გასწორებული.

როდესაც ომის შემდეგ ჯარი ოზურგეთში აპირებდა დაბრუნებას, ჯარის უფროსს შეატყობინეს, რომ თუშები ტყეში დარჩნენ, მოკლულ კაცს ეძებენ და, ვიდრე არ იპოვნიან, წამოსვლას არ აპირებენო. ბევრი ეხვეწნენ, ბევრი ემუდარნენ თუშებს, მაგრამ იმათ თავისი არ დაიშალეს და მკვდარი კაცის ძებნაზედ ხელი არ აიღეს. „წადით, ამბობდნენ ისინი—ჩვენ თვითონ ვიპოვნით გზასა“-ო. „იქნება დასჭრეს და ტყვედ წაიყვანეს თქვენი კაცი“—ეუბნებოდნენ თუშებს, მაგრამ იმათ ეს არა სჯეროდათ. „არა, ჩვენი კაცი ტყვედ არავის გაჰყვება, ის უთუოდ მკვდარია!“ თუშებმა მთელი ტყე გადააქოთეს და ბო-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლოს როგორც იყო მაინც იპოვნეს მკვდარი. მაგრამ შემდეგ კიდევ ასტყდა ლაპარაკი იმის შესახებ, რომ თუშებს თავიანთ ქვეყანაში უნდოდათ მკვდრების წაღება და მთავრობა კი ამის ნებას არ აძლევდა. ბოლოს მაინც დათანხმდნენ და შემოქმედის მონასტერში დამარხეს. იქვე დაასაფლავეს დანარჩენი მოკლული ქართველების გვამები, თავადნი შიგ ტაძარში, ხოლო დანარჩენნი გალავანში. ამ დღეს შემოქმედის მეპატრონემ თავადმა დიმიტრი გურიელმა სამაგალითო ქელეხი გამართა.

რადგანაც დაჭრილთა რიცხვი ძალიან ბევრი იყო და მათი წაყვანა არ შეიძლებოდა, ყველანი ოზურგეთსა და შემოქმედში დასტოვეს. თავადი ჭავჭავაძე კი ქუთაისში ჩავიდა, სადაც ადგილობრივმა დოსტაქარმა, გამოჩენილმა თურმანიძემ ოპერაცია გაუკეთა და ტყვია ამოაცალა. ამის-და მიუხედავად მეორე დღეს ტყვიისაგან დახვრეტილი ჭავჭავაძე ცხენზედ შეჯდა და თავის ჯარს გამოუდგა.

გურია უზრუნველ-ყოფილ იქმნა და ანდრონიკაშვილიც აღარ გაჩერდა იქ. თავის ჯარით ის ბებუთაშვილის საშველად მიდიოდა, როდესაც უცბად გზაზედ, ბორჯომის მახლობლად შეატყობინეს, რომ შამილი კახეთში ჩამოვიდა და იქაურობას აოხრებსო. ჯარი მაშინვე გაჩქარებულის ნაბიჯით ტფილისის გზას გაუდგა. მთელი ტფილისი შიშით იყო მოცული და როდესაც ლაშქარი დაინახა, იმის სიხარულს საზღვარი აღარა ჰქონდა; გენერალი რიდი საშინლად გაკვირვებული იყო ჯარის ჩქარა სიარულით.

როდესაც ჯარი ტფილისს მიუახლოვდა, თუშებმა ხელახლად დაიწყეს ლაპარაკი, ჩვენ წინ გაგვიშვით, უკან ვერ მოვყვებით ჯარსა, ხალხი მშიშრებად ჩაგვთვლის და სასაცილოდ აგვიგდებსო. მაშინ თავადმა ამილახვარმა უთხრა რომ უკან უფრო მოგაქცევენ ყურადღებას, რადგანაც საუკეთესო ჯარს ყოველთვის გაჭირებისთვის უკან ინახავენო. ეს აზრი იმდენად მოეწონათ თუშებს, რომ თავად-აზნაურთა რაზმის წინ აღარ მოითხოვეს წასვლა და მოითხოვეს ყველაზედ უკან ჩვენ გაგვიშვითო.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ტფილისში ჯარი დიდუბის ეკკლესიასთან დაბანაკდა. რაზმებმა თავთავიანთი ნიშანი მიწაში ჩაურჭეს და იმის გარშემო ბინები გაიმართეს. მშვენიერს სურათს წარმოადგენდა მთელი ეს ბანაკი. ეს სხვა-და-სხვა ტანისამოსის ხალხი სასიამოვნო შთაბეჭდილებას ახდენდა კაცზედ. ერთს ადგილას თავიანთ ნიშნის გარეშემო, წითელ-ქუდა ოსები შეკრებილიყვნენ და მხიარულად ერთმანეთში მუსაიფობდნენ, მეორე ადგილას თეთრ-ფაფახიანი ქართლელები და კახელები, ხოლო მესამე ადგილას ნაბდის ქუდიანი თუშები და ფშაველები. განზედ კი ლაშქრის კარავის წინ, ფრიალი გაჰქონდა ჯერეთ ახალს, მაგრამ ჩოლოქის ომის კომლით შებურვილს და გამარჯვების დიდებით გაბრწყინვებულს დიდს შავს დროშას. ტფილელები ალტაცებით მიეგებნენ ჯარს, ყოველ დღე იმის სანახავად დადიოდნენ დიდუბეში და მხურვალე მონაწილეობა მიიღეს დღესასწაულში, რომელიც ქალაქმა ლაშქარს გაუმართა. გენერალმა რედმა ქართველ მეომრებს ათასი ოქრო აჩუქა.

ჩოლოქის ბრძოლამ თავად ჯანდიერს წმ. გიორგის ჯვარი შესძინა, ხოლო ლაშქარს—წმ. გიორგის დროშა. სად არის ეხლა ის დროშა? უმჯობესი არ იქნებოდა, რომ იგი ხალხის დიდების ტაძარში—მუზეუმში ინახებოდეს და არა რომელიღაც არსენალში, სადაც თავის დღეში არავინ დადის.

—

22 წლის შემდეგ ხელ-ახლა დაიწყო ოსმალეთის ომი. თავადი ამილახვარი უკვე გენერალი იყო და ცხენოსან ჯარს უფროსობდა. იმის თხოვნით ჯანდიერის შვილმა გაუგზავნა ის შესანიშნავი დროშა, რომლის ქვეშაც ახალგაზდა აფიცერმა მამაცურად იბრძოლა ჩოლოქზედ და რომელსაც ეხლა დრამდაგის ომში უნდა მიეღო მონაწილეობა.*) ომის დაწყებამდე თავადმა ამილახვარმა ჯარს ამ დროშაზედ მიუთითა და უთხრა: „ყმაწვილებო! ეს დროშა გამარჯვებას არის ჩვეული. 4 ივნისს, 1854 წელს ამის შემწეობით ჩოლოქზედ ჩვენ ბრძოლა მოვი-

*) ამ დროშის ასლი, რომელიც თავადმა ივანე გივის-ძემ გადაიღებინა, ჯანდიერის ოჯახმა დაიტოვა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გეთ და დღევანდელს საქმეშიც უთუოდ ღმერთი შეგვეწევა“. ეს სიტყვები აღსრულდნენ: ჯარი მამაცურად შეებრძოლა მტერს დრამ-დაგთან და 4 ივლისს, 1877 წელს, სწორედ იმ დღეს, რა დღესაც ჩოლოქის ბრძოლა იქმნა მოგებული, ოსმალეთის ჯარი გზა-კვალ დაბნეული გაიფანტა. ამის შემდეგ თავად ამილახვარს ეს დროშა თავიდან აღარ მოუშორებია, ყოველს ომსა და ბრძოლაში თან დაჰქონდა და ეხლაც, როგორც მოწამე წარსულის დიდებისა, სახლში აქვს შენახული.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

პესსიმიზმი

ქართულ ლიტერატურაში.

დ. გურამიშვილი

I

პესსიმიზმი და მისი მიზეზები[1])

რა არის თვით ჩვენი ცხოვრება? როგორ შეგვიძლიან ავხსნათ იგი?

ცხოვრება წარმოადგენს იმ ძალ-ღონეთა კრებას, რომელიც სხვა-და-სხვა საშუალებით ყველგან და ყოველთვის ებრძვის მის მომსპობ სიკვდილს; ეს ბრძოლა იქსიონის ბორბალივით ტრიალებს შეუჩერებლად, და მუდამ არსებობს ყველა სულიერ სხეულში. ამ ტრიალ-ბრძოლაში გამოსჭვივის ტანჯვა-მწუხარება და ბედნიერება. როცა გამარჯვების დროშა ცხოვრებას რჩება, მაშინ ამოყოფს თავს აღმაფრთოვნებელი ნეტარება, წინააღმდეგ შემთხვევაში-კი სამეფოს იჭერს გულშემზარავი უბედურება. ამ ორ მოწინააღმდეგე წერტილებ შორის მიდი-მოდის ადამიანის ცხოვრება.

---

[1]) ავტორის მიერ ხმარებული წიგნები ქართულ წყაროების გარდა: შოპენჰაუერი „Міръ какъ воля и представленіе I და II 19; ჰარტმანი „Философія безсознательнаго“ ტ. II., ა. ფულიე „Страданіе и удовольствіе“, პასკალი „Мысли“, კარიავინი „Сакіа-Муни“, კარო „პესსიმიზმი“, ბრიუნეტიერი „Пессимизмъ“, დაშკევიჩი „Міровая скорбь“, კალოჩინსკი „Философское пессимистическое міросозерцаніе Шопенгауэра и его отношеніе къ Христіянству“, ჯ. სელლი „Пессимизмъ“ და სხვანი. ამასთანავე დიდ მადლობას ვუცხადებ პატივცემულ ალ. ხახანაშვილს, რომელმაც ამ შრომის წერის დროს მომაწვდინა თავისი აზრი.

ამ აუხსნელ შარაზედ ისმის სხვა-და-სხვა ტკბილ-მწარი ძახილი და კვნესა. იგი ისმის ყველა საუკუნოებში ქრისტეს დაბადებამდისაც და მერმედაც, ერთის სიტყვით—იმ დღიდან, როცა ადამიანმა კაცობრივი გრძნობა შეიძინა.

იმდღიდგან იბრძვის ადამიანი.—ბრძოლა სიკვდილის და სიცოცხლის შორის, ადამიანის სურვილ-ინსტინქტების წინააღმდეგობა, გარს შემორტყმულ საზოგადოებასთან ჭიდილი, ბუნების მტრობა და ზიანი, გაუგებრობა, ჭირ-ავადმყოფობით ავსილი კაცობრიობის ისტორია, სისხლის ღვრა, დანაგვრა-დაჯაბნა, სამართლის გათელა, ბოროტების გამეფება და ათასი სხვა გვარი ვაება იწვევდა და იწვევს მწარე ხმას ყველა მეცნიერების დარგში და ლიტერატურაში, თვით სარწმუნოებრივ მწიგნობრობაშიაც კი.

ცხოვრების ასეთი აჭრელებული სურათი, სადაც თვალსაჩინოდ შავის ძაფით არის გამოხატული ცოდვა, სიღარიბე-სიღატაკე, უსამართლობა, ძალუნებურად აღონებს ადამიანს, აღძრავს ხოლმე მასში სხვა-და-სხვა საჭირ-ბოროტო, გადაუდებელ ამოცანების ახსნის სურვილს. ის დღე და ღამ მწარე ტალღით გამოღვიძებული აძლევს თავს ამ გვარ კითხვებს და ცდილობს თვითონვე პასუხი უპოვოს მათ.

ავიღოთ მაგალითი თვით დღევანდელ ცხოვრებიდან,—მოვიყვანოთ ბრიუნეტიერის აზრი. რამდენი ამოცანები არის, რომელთა გამოსარკვევად ძველად არა ერთი წლიწადი გაუტარებიათ და ბოლოს დარწმუნებით უთქვამთ—ყოველივე ავხსენითო—მაშინ, როდესაც არავერი არა ჰქონდათ ახსნილი და მხოლოდ საკუთარ თავის მეტყველებაზე აფუძნებდნენ თამამად წარმოთქმულ დასკვნას; ძველ მეცნიერთა დამაინტერესებელნი კითხვები დღესაც ვერ აგვიხსნია, გამოურკვეველი დაგვრჩენია. ამ კითხვების გამორკვევამ უნდა წასწიოს კაცობრიობა წარმატებისკენ ელვის სისწრაფით, აუხილოს თვალი და გააბედნიეროს იგი.

საიდან გავჩნდით? რა ვართ? საითკენ მივდივართ? ამ კითხვებზე და დანარჩენებზედაც, რომელთაც უკანასკნელებთან დამოკიდებულობა აქვთ, დღესაც იმას ვამბობთ, რასაც არისტოტელის დროისანი გაიძახოდნენ, განსხვავება მხოლოდ შემდეგშია: იმათ კითხვა

გამოურკვეველი ვგონათ, ჩვენ კი დარწმუნებული ვართ, ვერას გავიგებთო—ამბობს ბრიუნეტიერი.

ეს კითხვები და სხვა ათასი განა მართლა ბრიუნეტიერს აინტერესებენ? ამას იძახის უმრავლესობა, მაგრამ ვერსად ვერ აუხსნიათ. იმეორებენ სოკრატის სიმწარით წარმოთქმულ სიტყვებს—«მე მხოლოდ ის ვიცი, რომ არა ვიცი რა...» ბანს აძლევენ დიუბუა რეიმონის ძახილს—«ignorabimus». ისე გულგატეხილი შეჰყურებენ ქვეყანას, თითქოს მას გარშემო სქელი ბურუსი შემორტყმოდეს.

ისწრაფვის ადამიანი სიკეთისკენ—ვერ აღწევს მიზანს; იკვლევს რასმეს—საკეთილდღეოდ ამასაც ვერ ასრულებს; უნდა მოსპოს სიბოროტე, ცოდვა, სიღატაკე—ვერასა ხდება; ებრძვის სიკვდილს და აქაც პალიატიურ წამლის გარდა, რომელიც ხშირად წვალებას უფრო აგრძელებს—ვერას აჩენს. ყოველ ცდას ათასგვარი მძლავრნი დაბრკოლებანი ეღობებიან, რომელთაც ანგარიში უნდა მისცეს, ებრძოლოს. «ყველა ცდა ფუჭია, და თავის მოტყუებაო»—ამბობს ერთი მეცნიერი—«კაცობრიობა იმდენად მოსპობს უსიამოვნობას, სიღარიბე-სიღატაკეს და უბედურებას, რამდენადაც ცოდვას—და იმდენად ცოდვას, რამდენადაც სიკვდილსაო.»

ასეთ მდგომარეობაში ჩავარდნილი ადამიანი, ცდა-წვალებით დაქანცული შეგნებით გაითვალისწინებს ყოველსავე, დააკვირდება და გულ-დაწყვეტით მიდის იმ დასკვნამდის, რომ ადამიანის ბუნება შეზღუდულ—შემოფარგლულია; დანიშნულ საზღვარს ვერ გადაშორდება ჩვენი მოქმედების ძალ-ღონე. აი—ამ საზღვარზე კვდება, ისპობა ჩვენი სურვილი, იმედები. აქნამდის თუ ვერრა გაიგო ადამიანმა, აქ დაჯაბნული გრძნობს თავის ჭკუა-აზრის, გონების უძლურობას, არარაობას. საგანი რჩება გამოურკვეველი, ბნელით მოცული.

ასეთნაირი ვითარება ბადავს გულ-გატეხილობას. ასეთი ყოფა გვათქმევინებს—ჩვენი ქვეყანა გაუგებარი რამ არის, ცხოვრება აუხსნელი, ხან-მოკლე, წვალებით ავსილი, კაცობრიობა სიბრიყვით გატაცებული, ცხოვრება ძნელი ასატანი და შესაზარი.

ამ დროს ყველა უკვდავი ფაუსტის სიტყვებს იმეორებს: «თუ როდისმე დავწვე საწოლზე დამშვიდებული, მაშინვე მოვლოს ბოლო ჩემს არსებობას.... თუ როდისმე ვთქვა წარსულ დროზე: «შეჩერდი,

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ჩემთვის საუცხოვო იყავ! ჯაჭვ-ბორკილებში გამხვევ...მაშინ სიამოვ-ნებით დავილეწები... მაშინ გაჰქრეს ის, რასაც დროს ქმნიან.»

ცხოვრების ამგვარი სისტემატიური უკმაყოფილება, რომლის მძიმე უღელსაც სწევს კაცობრიობა, გულ-გატეხილობა მით, რომ ბოროტების მოსპობა ქვეყნად შეუძლებელია, მისწრაფებათა გამტყუნება, საერთო გაუგებრობა, ცხოვრების შავად წარმოდგენა არის **პესიმიზმი**.

ადამიანი, რომელიც გადაწყვეტს,—ქვეყნად ბოროტება უფრო მეტია—არის **პესიმისტი**.

ჩვენ ვცილობდით გამოგვერკვია — საიდან წარმოსდგება საზოგადოთ პესიმიზმი, ობიექტიური იგი თუ სუბიექტიური; რა არის პირველი მიზეზი კაცის გულში პესიმიზმის დაბუდებისა. ეხლა საერთო დასურათებიდან გადავიდეთ გამორკვეულ კერძო ფაქტორებზე, რომელთა მნიშვნელობა ნამეტნავად თვალ-საჩინოა. ამ შინაგან თუ გარეგან ფაქტორების მოქმედება კერძო ჭკვა-გონებაზედ, და აგრეთვე საერთოზედაც ძლიერი არის.

ისტორიამ ბევრი იცის ასეთი მაგალითები. ამ მიზეზებს დიდი ამბოხება მოუხდინიათ კაცობრიობის აზროვნებაში, დაუმსხვრევიათ საუკუნოებით შესისხლ-ხორცებული რწმენანი, წამოუყენებიათ ახალი, რომელსაც მაინც და მაინც არაფერი შემსუბუქება არ მოუნიჭებია ქვეყნისთვის. ასეთ ცვლილებით მოტყუებულნი, ანუ საგნის სინამდვილით შემტყობნი, ემატებოდნენ და ემატებიან პესიმისტთა რიცხვს. მაგალითად ავიღოთ XVII საუკუნის ინგლისი და მასთან ერთად XVIII და XIX საუკუნეების საფრანგეთი, სადაც დაინგრა საუკუნეებით განვითარებული წეს-წყობილება, შერყა სამარადისოდ — შეგვიძლიან ვთქვათ — სარწმუნოებრივი რწმენა. ამ გარემოებამ, როგორც შემდეგ დავინახავთ, ძირ-ფესვიანად შეარყია ერთა ჭკუა-აზრის მოქმედება. ასეთია ისტორიულ გარემოებათა მძლავრი გავლენა.

ჩვენ ვთქვით, სარწმუნოებრივ რწმენათა შერყევას დიდი გავლენა ჰქონდა. რა თქმა უნდა, რომ პესიმიზმის ზრდას ყოველთვის ხელს შეუწყობს ატეიზმი და მატერიალიზმი: კაცობრიობის უმრავლესობა ხომ სარწმუნოებით ინუგეშებს თავს. თუ ღმერ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

თი არ არის და ყოველივე, რაიც არსებობს მხოლოდ მატერია არის, თუ ადამიანის სული და მისი მაღალი გონებრივი და ზნეობრივი მოთხოვნილებანი ჩაითვლებიან მარტო ტვინის ფუნქციად და სხვა არარად, მართლაც, უკანასკნელ ნუგეშის დამკარგველ გულ-გატეხილისთვის რა საშუალება უნდა მოძებნოთ? ადამიანს ქვეყანა შავად ჰქონდა წარმოდგენილი, არსაით არავითარ შვება-ნუგეშს არა ხედავდა სარწმუნოების გარდა და უკანასკნელმაც უმტყუნა. ამის შემდეგ რაღ გვიკვირს, ატეიზმმა და მატერიალიზმმა რომ გაზარდონ გულგატეხილობა, ანუ პესსიმიზმი! ამ მდგომარეობაზე ჩვენ კიდევ გვექნება ლაპარაკი.

სოციალურ-პოლიტიკური მიზეზებიც ხომ უმთავრეს ფაქტორთაგანნი არიან.

პესსიმიზმი მსოფლიო ჭმუნვად გადაიქცა მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრიდან და გასაოცარი სისწრაფით იზრდება; ჩვენც ამ ხანებიდან მოვიყვანთ რამდენისამე ისტორიულ მაგალითს.

ინგლისში ახალი ევროპიული პესსიმიზმის სათავე ჩნდება მეჩვიდმეტე და მეთვრამეტე საუკუნეებში, როცა ინგლისის მიდამოზე საშინელი სოციალურ-პოლიტიკური ქარიშხალი ჰბერავდა, არსებობდა ძლიერი რყევა.

საფრანგეთში იქაურმა დიდმა რევოლიუციის ქარიშხალმა ძველი წეს-წყობილება ძირ-ფესვიანად შესცვალა; ერი, იმედებით აღფრთოვანებული, მოელოდა ჭირ-ვარამის შემსუბუქებას, მაგრამ, საუბედუროდ, მოტყუებული დარჩა, იმედი მწარ ოცნებად გადაიქცა. ამის წყალობით დასავლეთი ევროპა ამ საუკუნეს მიეგება გაცრუებული იმედებით და დანაღვლიანებული გულით.

გერმანიაც არ აშორებია ამ გზას. აქაც დაენგრათ დიდი იმედები, თვალთ წარმოუდგათ უსაფუძვლობა პოლიტიკური და სოციალური იდეალებისა, გაკოტრდნენ ესტეტიური და ფილოსოფიური სკოლების გარდამეტებული პრეტენზიები. სამხედრო იდეალი, რომელიც გერმანიისთვის ისე ძლიერად ბრწყინავდა, სულ სხვა გამოდგა, ჩაეფუშათ გერმანელებს ამაზედ ოცნება. ფილოსოფიამ უფრო სხვა საშუალება აღმოაჩინა მსოფლიოს ხელში ჩასაგდებად, ზარ-დამცემი იარაღის ალაგი იდეებმა დაიჭირეს, უკანასკნელმა გა-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

შალა დროშა. ამასთან ერთად კრიტიკის წყალობით შეირყა თანდათან სარწმუნოებრივი ტრადიციები.

დანარჩენებსაც ცოტად თუ ბევრად ამგვარივე ბედი ეწვია; ევროპის გონების შემრყევი ტალღა თითქმის ერთი და იგივეა, რომელშიც არა მცირედი ადგილი უჭირავს ეკონომიურ ელემენტს. მუშის ქირის დამცირება, ახალი მანქანების გამოძებნა, ორთქლის და ელექტრონის ძალის შექმნა, კაპიტალისტ-ბურჟუას თავგასული გაბატონება და ყველა ამებიდან წარმომდგარი მიზეზი ერთ უმთავრესს ძალად უნდა ჩაითვალოს დღევანდელ ცხოვრების პესსიმიზმის განვითარებაში. ასეთ ხმას დღითი-დღე ასი-ათასობით ემატებიან დატაკნი მუშები, სოფლელები თუ ქალაქელები, რომელთაც ბობოლებისაგან სისხლი გაშრობიათ და სულს ძლივს იბრუნებენ.

ამდენი სხვა-და-სხვაგვარი მიზეზების ურთიერთში გადახლართვა იწვევს ისეთ მდგომარეობას, რომელიც ხალხს თავბრუს ახვევს, ბედს აწყევლინებს.

მაგრამ ეს მდგომარეობა ყოველთვის ერთგვარი და ერთი ზომისა როდი არის. ბრბო რამდენადაც გაუნათლებელია, იმდენად უფრო ადვილად, უფრო უმჯობესის ლოდინში იტანს ყოველსავე. როცა ხალხის ცივილიზაცია მაღლა სდგას, მაშინ გარემოების კრიტიკული განსჯა უტყუარ დასკვნამდის მიიყვანს ხალხს და თუ ხსნას ვერა ხედავს, უფრო მეტად იტანჯება. ერთის სიტყვით, რამდენადაც უფრო განვითარებულია ადამიანის ჭკუა-აზრი, გონება, იმდენად უფრო წვალობს იგი ამგვარ მდგომარეობაში! როცა განვითარებულ გონებას ზედ ემატება კიდევ «შეგნება», რომელსაც ჰარტმანი დიდ მნიშვნელობას აძლევს—როგორც სინამდვილის გაგების საშუალებას—მაშინ გულ-გაციებას და მწუხარებას საზღვარი არა აქვს.

ამ აზრის ძალა—როგორც შოპენჰაუერი ამბობს—აშკარად ამტკიცებს რომ ის არა ჩვეულებრივნი პირნი, რომელთაც გენიოსებს ეძახიან, ყველაზე უფრო უარესად იტანჯებიან. ამავე კატეგორიაში შეგვიძლიან მოვათავსოთ გამოჩენილნი მწერალნი და პოეტები. ეს უკანასკნელები ხომ ბრბოს მაღლა დგანან და გამჭრიახ მხედველობით აკვირდებიან, არჩევენ საერთო ბედ-მწუხარებას და ხმა-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რად თავის მედგარ მსჯავრს უერთებენ საზოგადო კვნესას; ისინი ასეთ შეზავებას დესმახიან საჯაროდ დანარჩენთ გზის გასაკვალავად. ეს მახილი ბრბოს გლოვა და ზარია. პოეტი, რომელიც ასეთ პირობებში იზრდება და უკანასკნელებს ირჩევს თავის გამოსახატავ საგნად, ნამეტნავ ძლიერ დაბრკოლებებს დაეჯახება სხვა-და-სხვა ამოცანების გამოსარკვევად წინდაწინვე გათვალისწინებულ გზაზე. აუწერელ რამეს წარმოადგენს მაშინ პოეტის გული. რამდენ მიმწარენარეულს კრეფს—ვაი მოსთვლის! მისი სიტყვები მუდამ გულს გხვდებიან და გაფიქრებენ.

რომ დავუკვირდეთ დიდებულ მოაზრეთ უმრავლესობის მსჯავრს —სულ ერთია—როცა უნდა იყოს იგი წარმოთქმული, გავიგებთ ხშირს მდუღრავს, წუხილს და ქვეყნის არარაობას.

ამის დამასურათებლად მოვიყვანოთ იმ ფილოსოფოსთა აზრები, რომელნიც ჩართული არიან ჰარტმანის «შეუგნებლის ფილოსოფიაში»,

პლატონი ამბობს აპოლოგიაში: «თუ სიკვდილის შემდეგ არაფერს არ ვგრძნობთ, თუ სიკვდილი ჰგავს სიზმრებ აშორებულ ძილს, სიკვდილით ჩვენ შეუდარებელ და განსაკვირ მოგებას მივიღებთ». ამ სიტყვებით პლატონი ქვეყნიურ სიცოცხლე-წვალებას, ყოფნას ბევრად ამჯობინებს არ ყოფნას, ე. ი. სიკვდილს.

კანტი ამბობს (Werke VII): «ცხოვრებას არ უნდა ვაფასებდეთ, როცა გვსურს მის გაგრძელებას, რომელიც ემზგავსება იმ თამაშის გაგრძობას, სადაც მუდამ დაბრკოლებანი სჯაბნიან ყველაფერს». შემდეგ ცხოვრებას იგი ეძახის—«ტანჯვის დროს, სად უმრავლესობა ილუპება, სადაც საუკეთესო მდგომარეობაში მყოფიც არ არის ცხოვრების მოხარული».

ფიხტე ქვეყანას არქმევს — «უსამაგლესს სახელს, რომლის უარესის შექმნა, ანუ გაჩენა შეუძლებელია; გაგიტაცებთ რაიმე საგნი, მიზდევთ და-გგონიათ წყურვილი მოკლული გაქვთ, დავმაყოფილდით, მაგრამ დროს ცოტა დაფიქრება, დინჯათ თავს დაეკითხოთ: ბედნიერი ვარ ეხლა, თუ არა?—იმ წამსვე თქვენ სულგულის სიღრმიდან მოგესმით ხმა: არა, ათასჯერ არაო!... აგრე წვალობს და მიდი-მოდის საუკუნოების შვილი».

ეროვნული ბიბლიოთეკა

შელლინგი ამბობს: «გზა, რომელსაც ადგა ყველა არსება ამ ქვეყანაზე, არის ტანჯვა-წვალების გზა... განა წარმავალი ცხოვრების ყოველ-დღიურ ვარამით შეწუხდება ის, ვისაც კარგად შეუგნია საზოგადო ყოფნის ჭმუნვა და ერთიანი დიადი ხვედრი?... ყოველი წვალება ყოფნიდან წარმოსდგება»...

ასეთივე აზრს ვაიგონებთ თვით ჰარტმანისგან, შოპენჰაუერისგან, საქია-მუნისგან (ბუდა) და სხვ. მრავ.

ლიტერატურაშიც არა ნაკლები დრტვინვა მოისმის.

გიოტე ამბობს—«ვწვები და თან ვისურვებ ხოლმე, რომ მერე დღეს არ ავდგე და სამარადისოდ დავიძინო»... «ოჰ, კაცობრიობავ, რა გვარი სულ შემხუთველი ბედ-იღბალი გაქვს».—გიოტეს ფაუსტის აზრით ადამიანს დასვენება არასდროს არ შეუძლიან: «მე ადამიანი ვარ, მშვიდობას დაშორებული».—

შილლერი: «ბრიყვნო. ყველანი სამუდამჟამოდ ბნელში ხართ ჩაცვივნულნიო».

ამასვე ვკითხულობთ ბაირონის, შექსპირის, დანტეს, მილტონის, კალდერონის, ლეოპარდის და სხვ. მრავალთა თხზულებებში. ჯოჯოხეთი, უფსკრული, უკუნი ბნელი და სხვ. და სხვ. მრავალგვარ გულშემზარავი შედარებანი წამოუყენებიათ სხვა-და-სხვა საუკუნეების განმავლობაში. მაგრამ ამ ძახილ-ჩივილში ორგვარი კილო ისმის, სულ სხვა-და-სხვა სახის, ერთი მცირე, მეორე კი უფრო დიდი და ძლიერი: პირველი—სუბიექტიური, პირადი, მეორე—ობიექტიური, უპირადო.

სუბიექტიური პესიმიზმი იმდენად ფას-დასადები არ არის ობიექტიურთან შედარებით. პირველში ისატებს განკერძოებული ხასიათის სევდა, ტანჯვა ერთი ადამიანისა. ასეთი პესიმიზმი ხშირად საკუთარი აგებულობის, ტემპერამენტის, სულიერ ავადმყოფობის გამოწვეულია ხოლმე. ამ შემთხვევაში წვალობს ადამიანი და არა კაცობრიობა.

სულ სხვა რასმეს წარმოადგენს ობიექტიური პესიმიზმი, ეს არის უპირადო ჭირ-ვარამი, ჩივილი, კაცობრიობის გულის ვითარების ფოტოგრაფიული სურათი; ამაში გამოითქმის ის საერთო ვაება, რომელიც გაფანტულია შეგნებულ თუ შეუგნებელ მოძრაობაში, ანუ უკეთ რომ ვთქვათ, არსებობაში.

უკანასკნელმა უნდა მიიქციოს ჩვენი განსაკუთრებული ყურადღება, რადგან მხოლოდ ეს არის ფილოსოფიაო,—ამბობს კარო. სხვა სახის პესიმიზმი კი ბიოგრაფიაა, რომანი, მხატვ. ლიტერატურა, ფილოსოფიაზე დიდად დაშორებული და სხვა არაფერი.

ამის შემდეგ მოკლედ აღვნიშნოთ სხვა-და-სხვა სახის პესიმიზმი, როგორც მას არჩევს ფილოსოფია.

პესიმიზმის სხვა-და-სხვაგვარობა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა კითხვას, ცხოვრების რომელ მხარეს არჩევენ, აფასებენ და რა უფრო უნაღვლებს გულს გამრჩეველ-გამომძიებელს. მაგალითად, სამეცნიერო, ზნეობრივი, ესტეტიური, საზოგადოებრივი და სხვ. ამასაც, რასაკვირველია, უპირატესობა ეძლევა წმინდა ფილოსოფიურ პესიმიზმს, ესე იგი ობიექტიურს, უპიროდოს.

ამგვარად არის საზოგადოდ დაყენებული პესიმისტიური კითხვა ამ ჟამად ყოველგან. ყოველივე ზემოდ ნათქვამი ამ კითხვის შესახებ საკმაოდ მიმაჩნია, თუმცა ზოგიერთ კითხვებს და მაგალითებს უკანასკნელ ნაწილში კვლავ დავუბრუნდებით.

პესიმიზმს აქვს უფლება აღმოცენდეს თავის ძლიერებით მხოლოდ მაშინ, როდესაც ადამიანი ან ერი ჰგრძნობს დაღლილობას, დაქანცულობას სამხედრო, მრეწველობითი და სხვა მიზეზების გამო და ვერა ზნეობრივი, სარწმუნოებრივი კანონები და რწმენანი ვერ უცოცხლებენ დახშულ გულს. როდესაც ფეხმომსხლეტი სიღარიბე უმწვავებს ბედს, წაღმა-უკუღმა ატრიალებს და ვერა პოულობს ვერც ეკონომიურ ფორმულას, ვერც საშუალებას ერთის თუ მეორის მოთხოვნილების, ანუ ჭირის დასაკმაყოფილებლად. ერთი სიტყვით, სერიოზულ ნიადაგს აშორებული ჩივილი, უსაფუძვლოდ ძახილი პესიმიზმად არ ჩაითვლება, ის წარმოადგენს სულით ავადმყოფის ყვირილს.

ახლა ვნახოთ რას წარმოადგენს გურამიშვილის ჩანგის ჟღერა-ჩივილი.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

II

რა პოლიტიკური, სოციალური და საკუთარი მიზეზები ჰქონდა გურამიშვილის პესსიმიზმს—პოეტის მდურვა-ჩივილი.

ჩვენ ბევრი მებნა არ დაგვჭირდება მასალის შესაგროვებლად, ისინი თვით გურამიშვილის ხელით არიან აღნიშნულნი. ჯერ სოციალურ-პოლიტიკურ მიზეზებს მივყოთ ხელი.

გურამიშვილის გულის შემრყეველ ძლიერ ტალღას პირველად სამშობლო ქვეყნის მდგომარეობა გამოიწვევს. ეს იყო დიდს-შესანიშნავი დრო ვახტანგ VI-ისა, როცა ქართველებმა არ იცოდნენ, რა იყო დამშვიდებული წამი. აი რასა სწერს გურამიშვილი შინაურ არეულობაზე: «გაუორგულდა სპა-ჯარი, ერი მიმცემი ხარკისა, ბაგით პატივ-სცეს, აჩვენეს გული მტყუარი ზაკვისა; უარყვეს მცნება უფლისა, ისმინეს თქმა ეშმაკისა, რაც თესეს, ბოლოს მოიმკეს თავიანთ ნამუშაკისა.» ორი ტაეპის შემდეგ განაგრძობს: «არ დაიჯერეს, არა ქნეს სარწმუნო დასაჯერები; დაყრუვდენ, ბრმანი შეიქმნენ, საქმე ქნეს გასაშტერები! თუმც იყვნენ **ხუცეს-ბერები**, მათაც კარგი **ქნეს** კვრები, დამცირდნენ მაღლით მოყვრები, ცოდვით გამრავლდენ მტერები. **დაჯაბნდნენ** გულად მამაცნი, მძლეთა მებრძოლთა მძლეველი, ნებით შეიქნენ უბრძოლველ თავისა მტერთა მძლეველნი, ციხე განუდეს, **შეუშვეს დამქცევი**, დამამძლეველნი; მტერი სამკვიდროთ მომშლელნი, ტრფიალთა წამართმეველნი», შემდეგ: «**შეიქმნა დიდი მტერობა**, თქმა ერთმანერთის ძვირისა, ამპარტავნება და შური, ურცხვად გატეხა პირისა; **ავაზაკობა, ქურდობა**, გზებზედ დასხდომა მწირისა, ტყვეობა, მოკვლა, ტაცება ქვრივთა, ობოლთა, მწირისა!» მერმე მოყვანილი მეფის სიტყვა: **რჯულთა გამრყვნელნო ახალისა** და ძველისა! თქვენცა იხილოთ ამიერ **მოსპობა საფუძვლისა!**»

მეორე თავში არა ნაკლებ ძლიერებით გვიხატავს გურამიშვილი XVIII საუკუნის მეოცე წლებში ზარ დამცემ უბედურებას:

«აღმოსავლით მტერი აღძრა, მოუწოდა კვლავ სამხრეთსა, ღმერთმა მტერსა მოუვლინოს, რაც ქართლს უყვეს ან კახეთსა!—

ქართლის ჭირსა ვერვინ მოსთვლის, თუ არ ბრძენი ენა-მჭევრი! იფქლი ღვარძლად გადაიქცა, ზედ მოზრუნდა ცეცხლის კვერი. ერთმან მტერმან ათის მათსა სცის, ორმან წარაქცევის ბევრი, მცი-რედ დარჩა ცოდვისაგან კაცი ღვთისაგან შენაწყევრი.—თურქი, სპარსი, ლეკი, ოსი, ჩერქეზ, ღლიღვი, დიდო, ქისტი, სრულად ქართლის მტერნი იყვნენ, ყველამ წაჰკრა თვითო ქიშტი! მერე შინათ აი-შალნენ... თავის თავსა ხმალი იცეს, გულთა მოიხვედრეს ხიშტი! —ვით მამალი სხვის მამლისა დაჰმტერდეს და წაეკიდოს, მასა სცემს და თვითცა იცემს, დაქოჩროს და დაეკიდოს, რა ორნივე დაღა-ლულნი ძაღლმან ნახოს, პირი ჰკიდოს,—ეგრეთ ქართლი და კახეთი დარჩა თურქთა, ლეკთა, დიდოს!

ოცდა მეთორმეტე გვერდზე ჩივის:

«მოვიტირით ჩვენ სამკვიდრო, თავში ხელის შემოკვრებით, ვით დავკარგეთ ჩვენ მეფესა ჩვენდა გარეშემო მტრებით».

ყოველივე ეს გურამიშვილს უნდა მოითმინოს, მაგრამ გული თავისსას შვრება, ვერ უძლებს:

«რა გინდ რამე კაცმა მალოს, ჭირი თავსა არ დამალავს, ვერ გაუძლებს რაც კაცს სენი გულსა უგოდს, სჩხვლეტს და მსჭვალავს.» იქვე—«მე კი ვფარავ, მაგრამ ჩემი სატკივარი არა ჭოვარავს! მეტად მწარედ გული მტკივა, მაყრყოლებს და ტანში მზარავს!»

ყველა დიდსულოვან ადამიანს ალაპარაკებს ასეთი არეულობა, ვერ დაუფარავს გულში. რამ დაბადა, რამ შექმნა დანტეს უკვდავი თხზულება? რამ აარჩევინა დიდებულ მწერალს ჯოჯოხეთი—თუ არ—ცოტათ თუ ბევრად—ამ ქვეყნის შინაურ-გარეულმა მიზეზებმა. ხელწამკვრელი მიზეზები დანტეს და გურამიშვილს თითქმის ერთი და იგივე ჰქონდათ.

ოცდა მეთვრამეტე გვერდზე, გურამიშვილი გვიამბობს «მტერ-თაგან მეფის ვახტანგის შესმენას და ყეენისაგან ქართლის წარ-თმევას და კახის ბატონის მიცემას. შემდეგ—«კახის ბატონის რჩევას, სადაც კახის ბატონი ურჩევს ვახტანგს საქმის მშვიდათ მოგვარებას, მეგობრობას, რადგან ხედავს რომ ომობა და მტრობა არ ძალუძთ: «ამათ რომ მტერთაგან დამდნარნი ვართ, ვითა ნადვენთი სანთლისა.»

ამით დაფიქრებული ახალი ვახთ ბატონი უთვლის ვასტანგს:

«გარს მტერთგან ცეცხლი გვედრების, შუა ჩვენ ვსდნებით შვილები, სჯობს რომ ჩვენ ერთნი შევიქნეთ, აგებ გვეღირსოს ძილები...» მაგრამ ეს მშური თხოვნა-რჩევა როგორ გადააგდეთეს ვასტანგის წმიდა სურვილის მიუხედავად ისტორიიდანაც ვიცით.

«აქ ნახეთ, საქმე კეთილი ვით გაბოროტდეს ენებით!..» საზარელმა ეგოისტიურ წადილმა, რომელიც შეადგენდა ვასტანგის ქვეშევრდომების კუთვნილებას, საქმე იქამდის მიიყვანა, რომ ორ კეთილის და მმობის მსურველ ბატონთა შორის მტრობა და არეულობა მოახდინეს. ამ საქმეში, როგორც ვიცით—ბერები არა მცირე როლს თამაშობდნენ. ამიტომაც ამბობს გურამიშვილი — «მათაც გარგი ჰქნეს გერებიო,» უფრო თვალსაჩინოდ გამოსახატავათ მოვიყვანოთ კონსტანტინეს სიტყვები:

«მე მინდოდა ყოფილიყო ჩვენში სიყვარული მშური, ჩამომეგდო რიგი-წესი, სამართალი ბატონ-ყმური. არ ინებეთ, არ მოშალეთ ერთმანერთში თქვენი შური, ცოდვა-ბრალი თქვენს კისერთა, თუ რამ მოჰხდეს უწესური!» ამ სიტყვებით მიმართა ვახთ ბატონმა თავის ქვეშევრდომთ.

გაჯავრებული ვახთ ბატონი ბერებს უგზავნის მოციქულად ვასტანგს და უთვლის «სიტყვა ყიფიერ-ამაყური:» ბერებმა წყლული უფრო გაამწვავეს. ამიტომაც შესმახსა მათ ვასტანგ VI: «რათ მოგქონდათ თქვენ ასეთი დანაწერი; რისთვის იმათ არ ურჩიეთ, ზედ თუ გესხათ ულვაშ-წვერი... რად არა ხართ მონასტერში, არ ილოცავთ, ღმერთს არ ესავთ? გამოსულხართ და დადიხართ, ენაობთ და ჩხუბსა სთესავთ; ჩვენთა ხმალთა გამახულთა მაგით უფრო თქვენ ალესავთ, ღმერთი როგორ დაიდუმებს, არა გკითხავს მაგდენს თქვენს ავთ!» ამის შემდეგ ვასტანგის აპილპილებამ და საერთოდ ორივე მხარეს სიამაყე-შეუგნებლობამ რაც მოიტანა თვით გურამიშვილის სიტყვებით ვთქვათ—«დანამარცხეს ქართველთ ჯარი, ვახტანგ მეფე გააქცივეს, თეთრსა მტკვარსა წითლად ღებდა, რაც მათ სისხლი დააქცივეს.» დანამარცხა ერთმა მმამ მეორე, წითლად შეღებეს მდინარე ერთ დედის შვილებმა ერთმანეთის დაჭრით, სიკვდილით.

ამ ისტორიის შემდეგ გურამიშვილს გულს უწყლავს ახალ-ვაებს: ოსმალთა შემოსვლა. ამ დროის ესაყვედურება ვახტანგ მეექვს—«ვახტანგს მიმწარის უმწარე ეტკბილა ვით შაქარი...» ვახტანგი მალე რუსეთს მიდის. ყოველივეს შემდეგს გურამიშვილი შემდეგ სიტყვებით გვიხატავს: «დაიქცა რაც მაშინ სისხლის ღვარები, აღაზრუნებდა ბევრს წისქვილს, თუმცა სდებოდა ღარები...» «ჯერ ჩვენმან ჯარმან აჯობა პირველ მისვლაზე შეტევით, მაგრამ ბოლოს კი დამარცხდა შინათვე ნაღალატევით...» «ვაი იმ დღეს! ოსმალონი ბევრს უბრალოს სისხლსა ღვრიდენ, საცა შეხვდისი მუშა-კაცი, გლახა მწირსა თავსა სჭრიდენ; გოდორს თავი აკლიათ, ცხრის ურმისა მარში ყრიდნენ, ტანთ მმარხველი არა ყვანდა, მელა-ტურა გამოხვრიდნენ! «....ვაი იმ დღისა დამსწრესა! აწ სათქმელათაც ძნელია, ცოდვამ მოგვიცვა ნათელსა, გარს მოგვხვია ბნელია, ხელში ნაჭერი კეთილი შეგვექნა საძებნელია.»—«წაღმა მბრუნავმა დროჟამმა უკუღმა შექნა ტრიალი, ფრთა მოჰკრა ქართლსა, კახეთსა, შეაქნევინა სრტიალი; მამლები ტურამ დაჭამა, დედლები დარჩა ტიალი, მიდგა ყვავი და ყორანი, დააწყებინა წკრიალი.—მოისრა ხშირი ქვეყანა, გახდა ვერანად, ტრამლადა! სულ წარიტაცეს, თუ ვინმე შამბში მოურბა წამლადა; დადევნებულნი მიმთავან აღარ ვარგოდენ მამლადა, აღარვინ დარჩა ფარსაგი პატრონად ქვეყნის მამლადა...» «ჩვენმან სისხლმან-ნიაღვარმან ხევნები სულ ამოლამა, სუნით მოიცვა მთა-ბარი ჩვენის მკვდრის მძორთა ყროლამა.

რა უნდა ყოფილიყო ეს საშინელი სურათი, როგორ უნდა ემოქმედა გონებისა ადამიანზე, გურამიშვილის შემდეგი სიტყვები გვასწავლის—«ვაი რა კარგა მოვსთქვამდი, მეტყოდეს თუ ვინმე ბანსა.»

ჩვენ ჯერ მოწადინებული ვართ გამოვარკვიოთ საზოგადოებრივი პირობები, რომელნიც ხელს უწყობდნენ გურამიშვილის სევდას, ამიტომ პოეტის დატყვევებას, გაპარვას, მგზავრობას და იმ ყამად გამოცდილ ვითარებას მერმე დავუბრუნდებით. ახლა კი გადავალთ პირდაპირ მოსკოვში, სადაც გურამიშვილი ესტუმრა იქ მყოფ ვახტანგ VI. ვახტანგი—როგორც ვიცით—მიიპატიჟა რუსეთის ხელმწიფემ. მოსკოვიდან რუსეთით დაიმედებული ვახტანგი თავის

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ამალით, რომელშიაც გურამიშვილიც ერია, მოემგზავრება თავის ქვეყნისკენ. ჯერ გზაშივე მეფეს მიეგებება სვიმონ აბრამისშვილი ცუდის ამბით; ამ ამბით ვახტანგს მთელი გეგმა ჩაეფუშება. შამახიის თამაზ-ხანის მიერ დაჭერამ მეფეზედ იმდენად იმოქმედა, რომ წამდაუწუმ გაიძახოდა: «ახლა რა ვქნა, სად წავიდე? გზა შემექნა გახლათული...» აქედან მიდიან დარუბანდს, აქაურმა დახვედრამ მოსკოველ ქართველების გული ცოტათი გაუმხიარულა, მაგრამ ცოტა ხნის შემდეგ ორკეცი მიმწარე დაემატათ. თამაზ-ხანმა გაგზავნა პეტერბურღს კაცი სალამით. რუსეთში გაგზავნილი დესპანი იქვე დატოვესო—ამბობს გურამიშვილი—კარგი ულუფა მისცეს და მასთან ერთად «მან სცნა ვახტანგ მეფისა საქმე და განმრახულობა, ვინც უთხრა კარგად ვერა ქნა იღუმალთ დამარხულობა; ვახტანგის განზრახვას დესპანი აცნევს თამაზ-ხანს; უკანასკნელი გაიფრთხილებული მივარდა შამახიას, განჯას და სხვა საქართველოს კუთხეებს. მერმე რუსეთის აცლევინებს სოლაღს, დარუბანდს და სხვ. შემდეგ ამისა იპატიჟებს დანაღვლებულს ვახტანგ VI «არ წავიდა, არ მიუნდო, მისი ყმობაც ითაკილა, სიტყვა მისი მას გულს ეცა, თვალთა ქაცვი ვით ასვილა; ვითა სმოდა პირველითგან, მით იხსენა, მითა ჰკილა, თქვა მეც უნდა დამბორკილოს, ვით შახ-თამაზ დაბორკილა». რუსი ცდის თუ არა გადმა მხარეს—ვახტანგი მიდის აშტრახანს, სადაც «უარეს ამბავს შეესწრო».

აქ ვახტანგი აცხადებს—«ველარსად წავალ აქედამ, ვიქნები, რადგან აქ ვარო, ჩვენს დაქცეულსა ოჯახზედ უნდა რომ შენ ისარქარო...—აღარ ვიქნები როგორც ვიყავით ჩვენაო; მისთვის ვიმალვი სირცხვილით არ მინდა გამოჩენაო, მრავალის ცრემლის დენით დავკარგე თვალთა ჩენაო, ასეთი სენი შემყრია მნელია გადარჩენაო»! «როცა ვსთქვი, ჯავრით ეგე მკლავს, მაჩივლებს, ეგ მატირებს, წყეული წუთი-სოფელი, რაც არ მწადს, მას აპირებს. არ ვიცი, როგორ გადურჩე მჭვალს გულზედ დანაჭირებსა, თუ არ მდომოდი გაგცემდით, არ შეგიყრიდით ჭირებსა». «რა ისმინეს ეს ქართველთა კვლავ უფრო შემოსძახეს და სხვ.»—აქედან ბაქარი, ვახტანგის შვილი, მამის ამალით მიდის ისევ მოსკოვს, მეფე დატოვეს აშტრახანში მჯდომარე.—გაიარა ცოტა ხანმა, ქართველები ჩავიდნენ

რუსეთში და მოელოდნენ ხსნა-შველას, მაგრამ ამ დროს «წაიქცა ბოძი», რომელსაც ვახტანგ VI ერქვა. «მეფე მოგვიკვდა, ვიქმნით ჩვენ მარად ოხერ-ტიალი! მით დაგვიბნელდა სასწუთროს შუქთა ბრწყინვა და ჭყურტიალი»; ამ უბედურების შემდეგ რუსეთმა გამოუცხადა ქართველებს: დღეიდან ვერაფერს ვერ მოგცემთ, თუ გსურთ —სამსახურში შემოდით, თუ არა საქართველოში წაბრძანდითო. ქართველებმა გატეხეს ვახტანგის მცნება—«წინ წაუარეს ბაქარსა» და დარჩნენ რუსეთში. «რა იგი ფიცი გარდასწყდა, გულში არ ქონდა შურისა»—გურამიშვილიც გაერია დანარჩენებში. უკანასკნელმა ზიარობამ—საუბედუროდ ბოლომდის ვერ გასტანა. «შურსა რომ ესმა სისწორე-ერთობა მან იწყინაო; რკინა რბილი და ფოლადი, თქვა, განასწორა ვინაო? მართებულთანა დაგვჩხუბა, ავ რიგად შეგვასმინაო».. «შურმა დაჩაგრა და მოკვდა ყაფლანის შვილი ტეტია, შურმან ციციშვილს ადამს დაარტყა თავში კეტია; დამავებული მეც შურით დავიარები ხეტია, დამბნელებია გონება, თავზე მეხვევის რეტია. შურმან მე დიდად დამკოდა, ხმალი შემომკრა მისრისა»... ასე და ამ გვარად გურამიშვილი შორდება სამშობლო კუთხეს და რჩება სამუდამოდ რუსეთში.

აწ შევეხოთ გურამიშვილის ცხოვრების მსვლელობას და ბედს.

დავიწყოთ იმ დროიდან, როცა გურამიშვილი ცხოვრობდა «სხვის ქვეყანასა ქვეყნის წახდენის მიზეზით: ქსნის ხევზე, ლამისყანასა»,—«შემიპყრეს ლეკებმა (ქსნის ხევზე ცხოვრების დროს)—განაგრძობს გურამიშვილი—წამომიყვანეს, ხელ-ფეხს მომდევს ბენია, გარდმომატარეს ასი მთა, მინდორი ცხრა იმდენია; მუდამად თვალთა ნაკადი მდუღარე ცრემლი მდენია.—გავიპარე, დამიჭირეს: რად წახველო, დამპალურეს».—«მარტო ვიყავ, არვინ მყავდა მე ღვთის მეტი სხვა პატრონი»... «ხელმეორედ გავიპარე, რკვი ვნახე ქამი-დრონი»... მერმე ვკითხულობთ შემდეგს: «გულს მიკოდს სევდის ლახვარი ალმასის დანის სადარი, დედ-მამა, ძმანი დავკარგე, არ ვიცი დანი სად არი». აი—როგორ უხმობს ღმერთს გურამიშვილი «ოდეს ტყვეობასა შინა მოშივდა»: «ქვეყანასა ვარ უცხოსა დაკარგული ტყვეო, ზედა მთასა აკვართასა აწ მომეშველეო, პური

არა მაქვს, მიბოძე, მშიან მაჭამეო!... დღეს სადილად არა მაქვს-რა, გამომიჩინეო; დავიკრიფე ყვავის-ფჩხილა და ისი გჭამეო». შემდეგ ვკითხულობთ გაპარვაზე: «გულზე მქონდა მოხაზული ცხოვრების წყაროს ღარი, ვიტირე და გარდვადინე მე იმაზე ცრემლთა ღვარი». «გული ტიროდა, ცრემლითა თვალები მეგულებოდა». «მუნ ყამსა რასმე შევესწარ სიცოცხლის დასამწარესა. ასტყდა ქარი და დაიწყო სეტყვა, ელვა და ქუხილი; წამდაუწუმ ელვის ზარით თვალებმა შექნეს წუხილი; არსად ჩნდა თავის საფარი, მაზე შემექნა წუხილი, თავს დავიხვიე სარტყელი, წავსწევ ტანს არას უფნილი». ასეთ უო-ფაში ჩავარდნილა გურამიშვილი სეტყვისა თავში დაცემის შიშითა პირქვე მხობილი პოულობს თავშესაფარს. მერმე, იდარებს თუ არა, გაქცეული ტყვე გაუდგება გზასა.

რა საშინელებას წარმოადგენს ამის შემდეგ გურამიშვილის მგზავრობა, ანუ უკეთ რომ ვსთქვათ, წვალებით სვლა. ძლიერების დასაცველად თვით პოეტის სიტყვებით მოვყვეთ:

«ავდექ და წამოველ ტირილით და ტყებითა, სულ გავანედლე გამხმარნი შამბნარნი ცრემლთა რწყებითა. კოჭამდის სეტყვას ვაპობდი, ფეხები მაქვნდა შიშველი; ყველაზედ გული მაგრობდა, არაფედ ვიყავ მშიშველი... აწ ყველას წვრილად ვერ მოვსთვლი, რაც მაშინ გადამხვდია. სამი დღე შამბში ვწოლილვარ, მაღლა არ ამიხედია, წინ გზისა შეკვრის შიშითა წასვლა ვერ გამიბედია, შიმშილისაგან მუცელი მიმკვრია ფერდზედ ფერდია. ჩემს უკან მდევარი გარდვურჩი იმ წოლით დღითა სამითა, ხუთი დღე-ღამე ვიცხოვრე შვიდის ტყემლის ჭამითა; დღისით ჯაგნარში ვსძვრებოდი, მინდვრად ვიდოდი ღამითა, დღე თერთმეტამდის ვიარე უთვაქცევითა ამითა... ათის დღის მშიერს მომერთვა სადილი საკვეხურია, მოუწევარი ვაინჩხი და მკვახე მე კოწახურია. პერანგი მეცვა ახალი, არ ძველი, მე ტანზე ნარმა, მუხლთ ქვეით გავხდი შიშველი, შემომაცვითა ზენარმა...» ცოტათი ქვევით პოეტი ღმერთსაც მდურვით მიმართავს: «თუ არ გინდოდა ჩემთვისა, რად დამხვდა გახმზადებული; თუ არა რისთვის წამართვი საზრდო უბეში დებული?» ამას ამბობს, როცა უკანასკნელ საზრდოსაც დაჰკარგავს. აქედან მიდის მოსკოვში.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მოსკოვიდან გურამიშვილი ვახტანგ VI-ს მიჰყვება თან, მაგრამ როგორც წინად გვქონდა ნათქვამი, ისევ უკანვე ბრუნდება გონება-დაბნეული და რჩება რუსეთში სამუდამოდ. აქ გურამიშვილი იღებს მონაწილეობას სხვა-და-სხვა ომებში; იჭერენ კვლავ, ატყვევებენ, ამწყვდევენ მაგდებურგის ციხეში, საიდანაც იხსნის თავს და მიდის ისევ რუსეთში. ასეთი არეული ცხოვრება, გაუგებარი ყოფა ათქმევინებს გურამიშვილს: «ვითა ცხოვარი გზა-შეცდომილი მგელთ წარსატაცად ივარეხთა გარე, ეგრე შენ თავო, ხარ გახდომილი, ასეთი საქმე მე მოგიგვარე. გავხდი გლახაკი და დავრდომილი, თუმცა საწუთროს მოვიანგარე; კარ ცარიელზე მე დაჯდომილი, საუნჯისაგან კარს გარე მდგარე». ასეთი ჭაპანწყვეტით ატარებდა დღეებს რუსეთში.

ჩვენ გავშალეთ თვალ-წინ საზოგადოებრივი და საკუთარი მიზეზები, გამომწვეველნი გურამიშვილის გულის-კვნესისა. როცა ყოველივე ეს ვიცით, საჭიროა დავასურათოთ თვით ჩივილი პოეტისა: საწუთროს მდურვა, ცხოვრებაზე შემდგარი აზრი და სხვ. უკანასკნელის ღირსება-დაფასებაზე შემდეგს თავში გვექნება ლაპარაკი.

გურამიშვილის თხზულების მესხე გვერდზე გვესმის პირველი ვრცელი აზრი საწუთროზე: «ნუ მიენდობი, საწუთრო მტყუვანი არს და უპირო! არ დაიჭირვის ხელშია, რა გინდ რომ ბჭყალი უჭირო; დღეს რომე ლხინი მოგაგოს, ხვალ ვერ მოურჩე უჭირო... ნათობს და ბინდობს საწუთრო, ქცევადი მობრუნავია! წამს მყუდრო ქარი აქროლის, წუთზე დამუსრის ნავია; ყოველი ლხინი მუხთლისა კვლავ ისევ საჭმუნავია... მიდის-მოდის ეს სოფელი ქარ-ტეხილთა ზღვასებრ ღელავს!»

პოეტის ჩივილი დღითი-დღე მატულობს ძალას, თანდათან უფრო გულგატეხით ემდურვის; ყოველ გვერდზე გესმით ნაღვლიანი ძახილი: «ცრუ, უნდო, გაუტანელიო...» 152 გვერდზე ვხედავთ უკვე შემწიფებულს, დიდად განვითარებულს მდურვა-კვნესას: «საწუთრო სოფლის გამო ტირილი.» — «რად მშვა დედამან, შავმან ბედმან, ვაი საწუთრო, ცრუო სოფელო!» ამ სიტყვებს წარმოთქვამს ადამიანი, რომელსაც ის ტანჯვა-წვალების მორევში გდის და გზა-გამორევეული ჭკვა-გონება ქვეყნის არარაობას უმტკიცებს.

ეს სიტყვები დასავლეთ-ევროპის ფილოსოფოს-მწერლობის-განაც გვესმის, ესენიც ამ სათავეზე სხივიან. კალდერონი ამბობს: «ადამიანის უდიდესი დანაშაული არის ის, რომ დაიბადა». ამ აზრს შოპენჰაუერი შემდეგ გარმატებას აძლევს; «ამ დანაშაულის გამო ადამიანს თავს აწევს ყველა ფიზიკური და სულიერი ტანჯვანი, ესე იგი არის უბედური.» (§ 63. 1 ტ.) გურამიშვილიც აგრეთვე კიცხვით ეხება ხომ პირველ ცოდვას,—აქედან დაგვედო სულშემხუთველი ყოფა, იმის სამაგიეროს დღეს ვიხდითო: «ოდეს ადამ იქმნა კაცად, ცვად სამოთხე მოებარა, **მისმან ხილმან ამოგვწყვიტა**, ნეტამც **არა მოებარა!** მას დღეთ აქეთ ვალად გვაძევს, ჩვენზედ არის რაც ეს სესხი, ნეტამც ვინმე ძირით გვჭრიდეს, ჩემთვის, შხამო, რას ხეს ესხი. თუმცა სესხი შვილს დასჯიდა, რად იღებდა მომავალსა? ჭხედავთ სოფლის სიმუხთლესა, ამ **კაცისგან მომავალსა.** ნახეთ სესხმან მამისამან, შვილს მოჭგვარა მოვალე სით?

განვაგრძოთ ისევ საწუთროზე გურამიშვილის ტირილი:

«ხარ სატირალი, არ საცინარი; ხარ საჭირალი, არ სალხინარი..... ვინც შენ მოგენდოს და არ დაგხედოს, ვიტყვი, უბედოს..... რაზომცა ნათობ სულ მუხანათობ ...» ბოლოს მოისხანე დასკვნაა—«ხარ სამაგელი, არად სარგელი, დასავარგელი, გარდასაგელი. კარგს არას გელი, ცხვარსა მჭამ მგელი, მიმმობ თუ მინდობ, მაინც არ მინდობ.» ამავე აზრს შოპენჰაუერის II ტ. ვრცლად გამლილს ჭპოულობთ.—მერმე განაგრძობს გურამიშვილი: «ამად არ მშვენი არასოფრად მშვენი, იქცევის შენი ნავებ-ნაშენი»—ამითი გურამიშვილი ცოტათ თითქოს უახლოვდება, იგნებს ჭეგელის აზრს—«თვის თავის წინააღმდეგობით თავის დაფუძვას, მოსპობასა.»

ორიოდე სიტყვა კიდევ ამოვწეროთ საწუთროს შესახებ: «სიტყვით ანგელოზს ემზგავსის, გულით კი ეშმაკ—ფლიდობსო, თავს მოგაჩვენებს სიწმინდით, მაღლივით არა წმინდობსო».... «ვაჰ, შენ ცრუ საწუთროვო, რად არ მძულდი, რად მიყვარდი! შენ ყოფილხარ მწარი შხნავი, მე მეგონე ტკბილი ყანდი... (302 გვ.) «ვაჰ, შენ ცხოვრებავ, საწუთროვო»—მზგავსი ხმა ბაირონის (დონჟუანი).

რა სურვილები მოსდიოდა თავს გურამიშვილს ამ მწარე ცხოვრებაში ჩაფიქრების შემდეგ? ერთს ლექსში სხვის პირით გურამი-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

შვილი ამბობს: «ნეტავი ისევ მიწადა მე ვყოფილიყავ, არ გაცად! აკუბის აღარ ვიწოდი, რომ ვიქნებოდი აღარსად»... (279 გვ.) რას ამბობს სიყვარის ხმაზე ზაიროხის მანთვრელი? «მსურს დავიბადო მე მხოლოდ ხმალს და ხმალვე ჭაერში განვიბნეოდე.» გურამიშვილი იმედს მაინც არ კარგავს, იქვე ამბობს: «ქვეყნად მას ვესავ დამხსნელად», მაგრამ ეს ღრმა სარწმუნოებრივი კილო ყველგან და ყველაფერში აქვს გურამიშვილს.

გურამიშვილი დაქანცულ დანაღვლებული ლეოპარდივით (იტალიელი ფილოსოფოს-პოეტი) ვედრის ქრისტეს, ღმერთს, იქიდან მოელის შველას. ასეთ საშუალებას ჩვენი მგოსანი ძლიან ხშირად მიმართავს ხოლმე. ავიღოთ მის ლოცვა პრუსიაში დატყვევებისას: «ქრისტევ, მიზომე ასეთი ბედი, შენსა მას ქორწილს მეცა მიწვევდი! მტერმან განმმარცვა მე შესამკელი, ტანთ საქორწინე შესამოსელი, კა თუ მით ვიქნა გარეთ მრეკელი, ქორწილსა შინა ვეღარ შემსვლელი! შენ ხარ, უფალო, აწ ჩემი მშველი, ქრისტევ შემმოსე მადლით შიშველი.» შემდეგ—«აღმიპყარ ხელი, მწვავს ცეცხლი ცხელი, მაპკურე წყალი, დამშრიტე ალი,—წვა დამინელე!... ქრისტეს მაცხოვარს, გთხოვ ამ სათხოვარს: მარიდე ცხოვარს, საცა მგლის ხრო არს, მიხსენ მათგანა..-. არანანინას, თარანანინას ესე სჯობია, ღვთის სამკობია: «ალილუია!»

სევდის და ვარამის გამქარვებელ საშუალებად—როგორც ვხედავთ—გურამიშვილს ლოცვა-ვედრება მიაჩნია. ნწ. სიმღერაში პოეტი ამბობს: მე, დამწვარსა და დაგულსა, სახლ-სამკვიდრო დაკარგულსა, სევდის მჭვლით გათანგულსა, წასაწყმენდლად გაბარგულსა, ის მყავს ნუგეშთ მცემელი, მტერთა არ მიმცემელი: ქრისტე ჩვენთვის ჯვარს ეცვა, მით ნუგეშში ჩვენ გვეცა საწყალს გულსა.»

შევუფარდოთ ეს ლეოპარდის ვედრებას: «ეხლა გივიწყებ შენ (ქრისტევ), როცა დავხეტიალებ ერთ იმედიდან მეორისკენ ყოველთვის მოტყუებული. მაგრამ დადგება დღე, როდესაც ყველა იმედებს დავაფუძნებ სიკვდილზე და მოვალ კვლავ შენთან.» უკანასკნელ იმედად, ნუგეშად ერთი და იგივე საგანი მიაჩნიათ: გურამიშვილი შერჩა ამ მდგომარეობას, ლეოპარდი კი გაშორდა, გადაიარა ეს სტადია პესსიმიზმისა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ყოველივე გარსშემორტყმული პირობების და საკუთარ თავის გასაგებად, სიწრფით, მოუტყუებლად საგნების, მდგომარეობის ასაწონ-დასაწონად რას სთვლიდა გურამიშვილი, რა მიაჩნდა გონების ლამპრად?

გურამიშვილი ხედავდა ნათლად, ვინ როგორ იქცეოდა, როგორ არჩევდა ცხოვრებას, საწუთროს და სხვ. ხედავდა როგორი ბნელ-მოცულ გაუგებრობით მიდი მოდიოდა უსწავლელთა ბრბო. სწავლას სთვლიდა იგი საჭიროდ საზოგადოდ შეგნებისთვის ეს მიაჩნდა შველად. მეათე გვერდზე ამბობს: «ყმაწვილი უნდა სწავლობდეს საცნობლად თავისადაო: ვინ არის, სიდან მოსულა, სად არის, წავა სადაო!..» «სწავლა უხვედრს, გარდაუხვდოს წაიყვან მოუდად (საწუთროვ), არ ნათლად, ბუნდად!» ერთი სიტყვით, გურამიშვილს სწავლა უნდა თავის და ქვეყნის გასაცნობად, რომლის საშუალებით უმაღლესს განვითარებას აღწევს შეგნება. ეს აგრეც არის. ჭარტმანი თავის «შეუგნებლის ფილოსოფიაში» (II ტ.) ამბობს, რომ ქვეყნიურ ყველა ილლიუზიების დამლა-დასათუშავად საჭიროა მხოლოდ თანდათანი პროგრესსიულად მოზარდი შეგნება, შეგნებული გონება. ამავე ფილოსოფოსის აზრით შეუგნებელ მისწრაფებიდანვე წარმოსდგება მისი მტერი, დამრღვეველი, რომელსაც ვემახით — შეგნებას; აქედან იწყება საშინელი ბრძოლა, რომლის დამთავრება, შეუგნებლის დაჯაბნება ყოველსავე ჰფენს ნათელს და გაჩვენებს ნამდვილს სახეს

რაც რამ ამოსაკრეფი იყო გურამიშვილის გულგატეხილობის გასარჩევ-ასაწონავად, თუ არ ვცდებით, სავსებით ამოვიღეთ.

ჩვენ წინ გაშლილი გვაქვს პესსიმიზმის აღმომცენებელი მიზეზები დამაგვალითებ-დასაბუთებულები, გვაქვს ცოტად თუ ბევრად დალაგებით ჩაამბობი გურამიშვილის დრო, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური პირობები, საკუთარი მდგომარეობა პოეტისა, შეხედულებები, რჩევა და სხვ.

ეხლა ვსთქვათ დანამდვილებით, პესსიმისტი არის გურამიშვილი თუ არა და დავაფასოთ მისი ჩივილი-მდურვა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

III

გურამიშვილის პესსიმიზმი და მისი დაფასება.

პირველ თავში გამოთქმული აზრის თანახმად ჩვენ უფლება გვაქვს, ვსთქვათ, რომ ლიტერატურის ისტორიამ იცის არა ერთგვარი მოტივი პესსიმიზმისა. ცალ-ცალკე აღებული მხოლოდ ორი მოტივი გვრჩება: **პირადი** და **კაცობრიობითი** (ინდივიდუალური და კოსმიური). მოტივს გურამიშვილის ჩივილისას, რომელსაც თამამად ვეძახით პესსიმიზმს, განცალკევებით რომ ავიღოთ, არც ერთი შეადგენს და არც მეორე, აქ ორივე მოტივები გადახლართულან ერთად.

ჩვენ ვრცლად ჩამოვთვალეთ ყველა მიზეზები გურამიშვილის პესსიმიზმის აღმოცენებისა, მაგრამ საჭიროდ მიმაჩნია კვლავ სხემატიურად მოვიგონოთ. **საზოგადოებრივი**—გაორგულება ჯარისა, დაჯაბნება, ციხის გალება, მტრის შეშვება, ერთმანეთში მტრობა, მითქმა-მოთქმა, ავაზაკობა, ქურდობა, ტყვეობა, მოკვლა, ტაცება ქვრივთა, ობოლთა, მწირისა, რჯულის გარყვნა, მოსპობა საფუძვლისა, მტრების გარს შემოხვევა, შინ აშლა, ყველაფრის, აწიოკება-აოხრება ეგოისტური წადილების გამეფება და მით მეფეების წაჩხუბება, შური, ბერების უმზგავსო ქცევა, ყოველ დღე შინაური ღალატი, მის თვალის წინ ვახტანგ VI-ის წვალება-უბედობა, იმედების გაცრუება და ბოლოს რუსეთში დარჩენილ ერთ მუჭა ქართველთ შორის კვლავ შურის გამეფება. **საკუთარი**—ბავშვობიდანვე ვაება, რამდენჯერმე დატყვევება, შიმშილი, წყურვილი, შიში და ათასგვარი გაჭირვება სამშობლოში თუ უცხო ქვეყანას, სახლში თუ გარედ.

ყველა ეს არის ის ცეცხლ მოდებული თაიგული ტანჯვა-ვაებისა, რომელიც გურამიშვილს მუდმივ ხელში ეჭირა და დაჰქონდა თან.

ამაში თითქმის ყველა ელემენტებია—პოლიტიკური, სოციალური, სარწმუნოებრივი, ეკონომიური, ზნეობითი, საკუთარი და სხვ. მხოლოდ ფსიხიურ აშლილ გონების არა ურევია-რა, რაიც

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გურამიშვილის პესსიმიზმს აშორებს ნამეტნავ სუბიექტიურ კილოს. ამ მიზეზების წყალობით გურამიშვილს ეძლევა პესსიმისტის სახელი.

გურამიშვილის პესსიმიზმს დიდად მჭიდრო ნიადაგი აქვს,—მის ჭმუნვა-სევდას სულ სხვა, არა ჩვეულებრივი სახე აქვს. ჩვენ ვიცით ორი უმთავრესი მოტივი პესსიმიზმისა—ინდივიდუალური და კოსმიური. ესენი ცალკ-ცალკე ცხოვრობენ, მაგრამ—როცა ორივე მოტივი უკმაყოფილებისა შეერთებულია, მაშინ ნაწერს უფრო ძლიერი ბეჭედი ესმის, მეტი მნიშვნელობა ეძლევა. დ. გურამიშვილის პესსიმიზმი მითია გულის წარმტაცი, რომ ამ მოხსენებულს მოტივებს—როგორც ზემოთ ვთქვით—ვხედავთ ერთად ჩაწნულს, შედუღებულს. განკერძოებითი პოეტის ცხოვრება სხვა-და-სხვა გარემოების გამო მძიმე ტვირთად გადიქცა და ამ ინდივიდუალურს მწუხარებას დაერთო პატრიოტული, საქვეყნო ვაება: სამშობლო იწეწებოდა შინაური და გარეული მტრების წყალობით, შემოქმედი მარჯვენა (ვახტანგ VI) თუ მოსჩანდა—მოსწყდა მამულის ნიადაგს და ამ ორგვარმა უკმაყოფილებამ მისცა კოსმიური, კაცობრიული პესსიმიზმის ხასიათი გურამიშვილის ნაწერებს.

ეხლა ვიკითხოთ—პესსიმიზმის ყველა სტადიები ჰქონდა გავლილი დ. გურამიშვილს თუ არა?

სანამ ამაზე ვიტყოდეთ რასმეს—ორიოდე სიტყვა შევსწიროთ პესსიმიზმის სხვა-და-სხვა სტადიების ახსნას.

პესსიმიზმი შეგვიძლიან გავყოთ სამ სტადიად: 1) ჩვენ ვამბობთ-ქვეყნად სიბოროტე უფრო მეტია, არ მოგვწონს სარწმუნოებითი რწმენანი და ერთის თუ მეორის, საკუთარის თუ განგების საშუალებით მოველით უმჯობესს მერმისს; 2) აქ ჩვენ ვკარგავთ საკუთარ ან ქვეყნიურ ძალზე დამყარებულ იმედებს, ვარდებით სასოწარკვეთილებაში და ერთად-ერთ ხსნის საუკეთესო საშუალებად მიგვაჩნია ყვედრება ყოვლისადმი, იქ ვეძიებთ მალამოს; 3) მესამეში ყოველსავე იმედებს ვესალმებით, არსით არაფერს სიკეთეს არ მოველით; ყოველივე მხარეს-მეცნიერებას, სარწმუნოებას, საერთოდ პროგრესს აღარ ვენდობით, ყველაფერს გაკოტრებას ვწამებთ. ეს არის უმაღლესი წერტილი პესსიმიზმის განვითარებისა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გურამიშვილი პირველ სტადიას მორჩება, გადადის მეორეში; აქ დიდხანს რჩება შეურყეველი. ერთ დროს დაიწყებს ბრძოლას, საშინელი საყვედურით, მდურვით უჩივის ღმერთს, უფალს, მაგრამ მეორე სტადიას მაინც არ მორჩება: მომავალს ქრისტიანობრივ რწმენაზე ამყარებს.

ევროპაში ბევრი გვეგულება პესსიმისტები, რომელთაც მეორე სტადიას აქეთ არ გადაუდგამთ ნაბიჯი—XVII საუკუნეში პასკალი, XIX საუკუნის დასაწყისში შატობრიანი და სხვანი. ესენი ლოცულობენ, ვედრიან უფალს, მაგრამ ამ გვარი მიმართვა მხოლოდ პესსიმისტს შეუძლიან, სხვას არავის. «ისინი ლოცულობენ, ვედრიან —ამბობს პასკალი—არა იმიტომ--რომ ამ ქვეყნიურს წუმპეში დატოვოს, არა, ისინი სთხოვენ ამ გვარ უბედურობისგან განთავისუფლებას, თუნდ სულ-ხორცის გაყრა იქნას ამისთვის საჭირო».

ბევრს შეუწყვეტია თავის პესსიმიზმის განვითარება ამ წერტილზე, ბევრს კი გაუშლია ფრთა და ზარ დამცემ ძალით გადმოუძახია მწვერვალიდან. ამის მაგალითად უკვე ნახსენები იტალიელი ფილოსოფოს-პოეტი ლეოპარდი გვეყოფა.—ლეოპარდიმ გაიარა ყველა სტადიები პესსიმიზმისა და ყველა წერტილზე დასტოვა თავისი ძლიერი კალმის ნიმუში.

გურამიშვილი, რომელსაც საკუთარ ჭირზედ უფრო მეტად მიაჩნდა საქვეყნო ვარამი, რისთვის რჩება რუსეთში?

ამ საკითხზე პოეტი თვითონ იძლევა პასუხს: «მეც გავერივე... რავი მას მოვკვარ ყურია,» ესე იგი როცა რუსეთში დარჩენის მსურველმა ქართველებმა პირობა დადვეს, რომ ჩვენში შური არ იყოს და მეგობრულ ძმურად ვიცხოვროთო; გურამიშვილს—ერთმანერთის წეწვა-მტრობით სიცოცხლე მობეზრებულს—ეს დიდათ გაუხარდება,—უნდა რუსეთში მაინც ნახოს ნამდვილი ქართველური ძმობა-ერთობა. ამის მიზეზით რჩება მგოსანი უცხოეთში სამუდამოდ, მაგრამ აქაც დიდხანს არ იყო დამალული შურის მტრობა. სად წავიდეს, რა ქნას არ იცის. ერთ ადგილას ამბობს—გავექცევოდი შურს. ამდენ არეულობას, მაგრამ ვიცი ამაებს ვერსად დავემალებიო... (405 გვ.) გამალებული ილებს სხვა-და-სხვა ომებში მონაწილეობას. ამით—ჩვენის აზრით პოეტს უნდა უთხრას თავს იგივე, რაც ბაირონმა

სთქვა 1824 წ. საბერძნეთში გამგზავრების დროს: «აჩვენე, რომ შენ კიდევ შეგიძლიან მოკვდე ომში გმირივით!... წადი, იქ მინდვრად მონახე საფლავი და სამუდამოდ დამშვიდდი, დაისვენო!..» («დღეს შემისრულდა 36 წელი», ბაირონი I ტომი).

ასეთია გურამიშვილის, მეთვრამეტე საუკუნის ქართველ მგოსნის პესსიმიზმი.

ძველად ტრაგედიებში ბრბოს სახელით ერთი ვინმე დაიწყებდა ხოლმე ლაპარაკს; მგზავსად კაცობრიობა, ერი პოულობს დიადებს, სისწორით და ღრმად აზრის გამომთქმელ პირებს; ესენი ყველას მაგივრად გაიძახიან, ჩივიან. ამათ მოთქმაში ყველა თავის გულის პასუხს პოულობს. ასეთ დიდსულოვან არსების აღმოცენება კაცობრიობის უბედნიერესი საჩუქარია.

ამ მოვლენას განსაკუთრებით მაშინ აქვს ძალა, როცა თითქოს საზოგადო მინდობილობითი ხმა გამოისმის არა კარებ დახურულ კაბინეტის ფანჯრიდან, არამედ ხალხის გუნდიდან, რომლესაც თვით დიდი პირი ქვეყანასთან ერთად იტანჯება, რის მის გული ვაების სურათს წარმოადგენს და ერთან ერთად «საწუთროს სოფლისგან ბევრის გზით ვნებული, მრავალს განსაცდელს შეყვანებული»—ღიღინებს მწარედ საერთო ნაღველს.

ამ მხრივ გურამიშვილის ხმა უნაკლო არის: მის ჩანგის სარეზონანსო ფიცარი სამშობლო ქვეყანაა, სიმები—სული და გული ქართველის ერისა, სიმთა შერყევა—უბედურების დატაკება, ხმა კი საერთო კვნესა და გლოვა.

მალაქია ბოლქვაძე

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ცხოვრება და ხელოვნება

ჩვენი ახალგაზდობა

(ჩემს მეგობრებს)

III *)

ჩვენ ზემოდაც მოვიხსენიეთ, რომ არის ისეთი დრო და გარემოება, როცა კერძო ბარათებს ლიტერატურული და ისტორიული მნიშვნელობა ეძლევა. საზოგადოდ კი ის უნდა ვსთქვათ, რომ უკანასკნელს დროში დღიურებსა და ბარათებს დიდ მნიშვნელობას აძლევს სალიტერატურო კრიტიკა, რადგან მასში დაუფარავად და გულახდილად მოთხრობილია ხოლმე სულის ტანჯვა, გოდება და კვნესა. საკმარისია გავიხსენოთ არა-ჩვეულებრივი მაგალითი ლიტერატურაში ჟენეველის სრულიად უცნობის პროფესორის ამიელისა, რომლის სახელი მისი სიკვდილის შემდეგ გაიგო განათლებულმა კაცობრიობამ მხოლოდ და მარტო მისი დღიურის გამოქვეყნების გამო.

ეს ასეა და ამიტომაც ჩვენს თავს ნება მივეცით და კერძო ბარათებს დიდი მნიშვნელობა მივანიჭეთ ახალთაობის ფსიხოლოგიის გამოსარკვევად.

ამ ახალგაზდობას თავისი სულის მოძრაობის დასასურათებლად ოფიციალური, ყველასგან პატივსადები დოკუმენტებიც წარმოუდგენია—სალიტერატურო ნაწარმოები და ეხლა ესეც გავარჩიოთ.

---

*) „მოამბე“ № VII.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გამოურკვევლობა იდეალისა, ურწმუნოება, გულის-გამგმირავი პესსიმიზმი,—აი რა იხატება დღევანდელ ჩვენის ლიტერატურის წარმომადგენელთა ნაწარმოებში.

ზემოხსენებულ ახალგაზდობის უპირველესს წარმომადგენელად ლიტერატურაში უნდა ჩაითვალოს ბ. შ. არაგვისპირელი, რომლის ლიტერატურული ნიჭი ყოველს ეჭვს გარეშე უნდა იყოს დაყენებული.

ყველაზე უფრო სავსებით აქვს დაცული ყოველს მის ნაწარმოებში ივივ სევდა და კაეშანი, იგივ ეჭვი ყოველის კეთილის შესახებ და მწარე სკეპტიციზმი, რომელიც შეადგენს უმთავრესს თვისებას დღევანდელის ახალგაზდობისას.

ბ. არაგვისპირელის თავიდან მელანხოლიური პესსიმიზმი თანდათან მკაცრდება და უკანასკნელს მის ნაწარმოებში („გმადლობ, უფალო, გმადლობ,") უმაღლესს წერტილამდის მიდის.

„ეს არის ჩვენი ცხოვრება" თუ ღრმა პესსიმიზმის ნაშობია და „ჩემო შვინდავ!" მელანხოლიურისა და ირონიულის პესსიმიზმით არის აღსავსე, სიყვარულის შესახები უკანასკნელი მისი ეტიუდები მკაცრის პესსიმისტიურის გრძნობებით არის გამსჭვალული. „ეს არის ჩვენი ცხოვრება" გამომხატველია ცხოვრების კანონების ულმობელობისა და სისასტიკისა, კაცთა პირუტყვული გრძნობის უწყალოებისა და ბუნების გულგრილობისა; „მთვარეო",—ასე ათავებს ავტორი თავისს საუკეთესო ეტიუდს,—„კი გულგრილად, შეუბრალებლივ დასცქერის ზემოდან და თითქოს ეუბნება: აი, თქვე საცოდავებო, თქვენა! რას ჩაგიკიდნიათ თავები და ჩამოგტირით ცხვირ-პირი?! მაგ ერთი მღილისათვის თქვენ მაგრე იქუშებით და იწუხებთ თავებს... მაშ მე რაღა უნდა ვქნა, როდესაც ჩემს თვალ-წინ უსამართლოდ დახოცილი ხალხის სისხლის მორევი დგება, როდესაც მრავალი ერი სხვის ხელში უსამართლოდ იღუპება და ანთხევს სისხლს?! ეეჰ, თქვე უბედურებო, თქვენა!.. და მთვარე ნაწყვეტ ღრუბლებში მოეფარა და მოხუჭა თვალები. ტრაგიზმით აღსავსე ამ სურათის დახატვის გამო ავტორიც წყნარსა და ნაზს სევდიანობას იჩენს და მზად არის მხოლოდ „რამოდენი-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მე ტყვიასავით ცხელი ცრემლი გადმოაგდოს," ერთი ამ მოთხრობის მეურმისა არ იყოს. ბუნების კანონების სასტიკად დამორჩილებულს პოეტს დღევანდელის დღისას სხვა იარაღი ვერ მოუპოვებია ამ სისასტიკისა და ულმობლობის წინააღმდეგ, თუ არა ჩუმი, გულ ჩახვეული კვნესა და ცრემლთა-ღვრა. მისთვის უცნობია მეხთა-მტეხი ღაღადი-და აღშფოთებულის გულისაგან მედგრად ტყორცნილი სიტყვები ცხოვრების ყოველ-გვარის უსამართლობის საწინააღმდეგოდ.

„ჩემო შვინდავ“ გვიხატავს გლეხი-კაცის ჭირ-ვარამს და ავტორის ნაზს ირონიულს ღიმილს იწვევს ის შემთხვევა, რომ კაცი-ადამიანი ასეთმა უბრალო და უმნიშვნელო შემთხვევამ, როგორიც არის ერთი ხბოის დაკარგვა—აალელვა და ცრემლები ათრქვევინა. თუ ამგვარი მცირე და პაწია ტანჯვის სურათს ავტორი დაღვრემილებითა და მწარის ღიმილით უცქერის, სამაგიეროდ არა ჩვეულებრივის სიმკაცრით გვიჩვენებს დედა-კაცის ცბიერსა და მოღალატე ბუნებას („ქარი კი ამ დროს ზუოდა...“), ქალის ორპირობასა და უსირცხვილო ხერხიანობას („მხრები-და ავიჩეჩე“), დედა-კაცის გაქნილსა და პირუტყვულის გრძნობებისაგან მოწამლულს, გაქსუებულს სულსა და გულს („ხითხითებს და ხითხითებს“) და აქვე იმავე მოთხრობაში გვიჩვენებს მამა-კაცის საზიზღარ გულ-გრილობას და მის მხეცურის ინსტინკტებით აღსავსე ბუნებას, ბრაზის მომგვრელ მოთმინებას და გულისა და სულის ამრევ ხელის შეწყობას დედა-კაცის მრუშებაში. იგივე მწერალი გვიხატავს მამა-კაცის დაცემასა და გაპირუტყვებას „სულ ერთია“-ში და დედა-კაცის სისუსტეს, სიმჩატეს და დაუდგრომლობას იმავე ეტიუდში. ავტორს არა სწამს რომ ქვეყნად არსებობდეს უდიდესი განძი ცხოვრებისა—სიყვარული და ეს მას ცინიკურის კმაყოფილებით კი არ ავსებს, კბილების ღრჭენით აღნიშნავს ამ მოვლენას და გულ დათუთქული ისტერიულის ხარხარით წინ გადაგვიშლის სურათს ამ გრძნობის გათახსირებისას და გაქსუებისას ადამიანთა წრეში („ყველაი დავკარგე“,) ხანდის-ხან კი სევდიანის ირონიით აღსავსე სურათებს გვიხატავს

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მისას, რომ პირუტყვებში უფრო ძლიერია და ხანგრძლივი იგი გრძნობა ცხოვრების განმაცისკროვანებელი („ბეჩა, რადა მკლავ!“). ხოლო თუ კი სადმე ეს გრძნობა შელახულია და დამარცხებული კაცთა გულ-ქვაობისაგან, დაცემულის საზოგადოებისაგან, დაჯაბნილია და ჯვარცმული, ადამიანთა კრებულისაგან შექმნილის გარემოებათაგან სულ-ამოხდილია ყოველივე გრძნობა ცხოვრების ამამაღლებელი და განმასპეტაკებელი. ეს გარემოებანი ძლიერ ადვილად სძლევენ ხოლმე კეთილის გრძნობებით აღვსილს სუსტს არსებას და თითქმის არავითარს წინააღმდეგობას არ იწვევს არსებაში („აბრეშუმის ცხვირსახოცი“, „ყველაი დავკარგე!“).

ავტორი ბოლოს ხანს ერთს ეტიუდში შეეხო თვით ამ დღევანდელს გათახსირებული საზოგადოების უფლებებს პირადობის შესახებ და დაგვიხატა (საუბედუროდ საკმარისი ძლიერებით კი ვერა) ტანჯვა გონიერის და გრძნობიერის არსებისა, საზოგადოების გულქვაობისა და ულმობელობისაგან გამოწვეული, („ღირსი ვარ ამისი, ღირსი“) ერთის სიტყვით, ავტორი ვერას ხედავს სანუგეშოს ვერც ბუნებაში, ვერც საზოგადოებაში, ვერც კერძოდ ადამიანში, ყველა ერთი-მეორეზედ უარესია, ერთმანეთის მტერი, ან და გულგრილი და გულცივი ძალაუნებური მოკავშირე. უკანასკნელს ეტიუდში („გმადლობ, უფალო, გმადლობ!“) ბ. არაგვისპირელმა წარმოგვიდგინა თავზარ-დამცემი სურათი ყოველივე წმინდა გრძნობის შელახვისა და მოსპობისა კაცთა შორის. არ დაინდო ავტორმა არც სიყვარული, არც მეგობრობა, არც სამსახური საზოგადოებისათვის და გრძნობა; ჩჩვილს ქალიშვილს დაანახვა სიზმარში ყოველნაირი თვალთმაქცობა, ფარისევლობა და მატყუარი გაიძვერობა ცხოვრებაში; დაანახვა, რომ ყოველივე წმინდა კავშირი მხოლოდ ოცნებაა და ჰფარავს საზიზღარს სინამდვილეს ადამიანთა ცხოვრებაში სულის აღმაშფოთებელს პირუტყვობას ადამიანისას. და ამ სინამდვილესაც მარტო სიზმრად თუ ვხედავთ, თორემ ცხადად ყველა მოტყუებული ვერთ და მატყუარა, ყველა ერთმანეთის თვალების ამხვეველი და ერთმანეთის შემაცდენელი. ეს ეტიუდი

ყველა მისი ეტიუდების დედა-აზრის გამომსახველია, სხვა ეტიუდები ილიუსტრაციაა აქ გამოთქმული მწარე შეხედულობისა ცხოვრებაზედ. რამდენად არსებითი თვისებაა ბ. არაგვისპირელისა მისი პესსიმიზმი სულ უბრალო შემთხვევებშიაც კი სჩანს. სამს მის ეტიუდში—(„სოფლად“, ახალწლის ღამეს“, „მომილოცნია ახალი წელი“)—ტანჯული ცხოვრებაა მოთხრობილი ბედშავი ადამიანისა და სამივე ეტიუდის ამბავის დროდ ავტორს ახალწლის ღამე აულია თითქო მისთვის, რომ ყველასთვის სამხიარულო ღამეს კონტრასტი დაუყენოს და სურათის სიმწვავე უფრო თვალსაჩინო გახადოს. ბ. არაგვისპირელის პესსიმიზმი დღითი-დღე უფრო სასტიკი ხდება, უფრო გულსა წყლავს, სულს უხუთავს ავტორს. თავდაპირველად ეს პესსიმიზმი ნაზი იყო და ირონიული, დღეს კი მძაფრია და ულმობელი.

მეორე მწერალი ახალგაზდობის სევდით აღსავსე განწყობილების გამომხატველი ბ. დეკანოზიშვილია. ხოლო ამისი პესსიმიზმი უფრო სენტიმენტალურია და თანაც ნაზი. ამისი პესსიმიზმი ისეთი სიმკაცრით როდია შეზავებული, როგორც ბ. არაგვისპირელისა. ბ. დეკანოზიშვილიც ვერსადა ხედავს სანუგეშო რასმეს ვერც ბუნებისა და ადამიანის დამოკიდებულებაში („პეპელა“, „სნეული“), ვერც საზოგადოებისა და პიროვნების დამოკიდებულებაში („დალუპული“), ვერც ადამიანთა შორის დამოკიდებულებაში (სნეული და „ის კი მიდიოდა“). პეპელა ნაზად თავს დასტრიალებს და უდარდელად დაჰხარის ყვავილებს იმ დროს, როდესაც კაცს მარტოობითა და დაობლებით გულ დათუთქულსა და სულ შეხუთულს გამოუთქმელი ტანჯვა აწვება გულზედ და თვალზედ ცრემლი შეშრობია. ბუნება ქორწილს იხდის და თავისს განახლებას დღესასწაულობს, იმ დროს როდესაც საბრალო სნეულის სიცოცხლის ვადა გადის, თავდება. ამ მხიარულსა და უდარდელს ბუნებაში ერთი თანამგრძნობი ჰყავს (გამხმარი ხე) და იმის მოსპობასაც უპირებს გულ-ქვა ადამიანი, მისივე მებაღე, რომელსაც ვერც კი გაუგია რადა სწყინს სნეულს ბატონს ეგრეთი მისი განძრახვა. ქალს ვერ გაუგია („ის კი მიდიოდა“) სიყვარული კაცისა, „ამ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

კაცის სურვილები და ოცნებები არც კი ეხებიან მას და სხლტო-
ან, როგორც ყინულზე“, გამოთხოვების დროს ზედაც არ შეჰ-
ხედავს მის ტანჯულს სახეს, მესაფლავე კი დაინახავს, რომ
გულმოკლული მიჯნური გაშტერებით უყურებს ერთის საფლა-
ვის ლუსკუმს, ასე ჰგონია მართლა ლუსკუმის ცქერას გაუტა-
ცებიაო (ისიც ხომ ადამიანია—გულ-ცივი არსება), სასაფლაო-
დან დაითხოვს და ანუგეშებს, როგორღაც ირონიულად—ეგ
ხვალაც აქ დაგხვდებაო. ვინ და რა? ჰკითხულობს ბოლოს ავ-
ტორი, მაგრამ განა შეეძლო გაეგო ეს მესაფლავეს, და საზო-
გადოდ განა შეუძლია ადამიანს გაიგოს თავისი მოძმის ტანჯვა
და მწუხარება, ან საზოგადოებამ შეიგნოს ის სახმილი, რომ-
ლითაც იწვის ყოველივე მისი წევრი, (ეს აზრი უნდოდა ავ-
ტორს გაეტარებინა ეტიუდ „დაღუპულში“) ადამიანი კი კაეშ-
ნით მოცული, სევდისაგან გულ-მოწყლული, მარტოდ-მარტოა,
სულით დაობლებული, უნუგეშო და უმწეო ამ უწყალო წუ-
თი-სოფელში. თვით ბ. კლდიაშვილის იუმორისტიულ ნაწერებ-
საც ეტყობა სევდიანობა, იგიც კაცთა უძლურებისა და ცო-
დვიანობის აშლიარებელია და პესსიმისტიური იუმორით აზა-
ვებს თავისს სიბრალულს აღწერილ გმირთა შესახებ („სოლო-
მონ მორბილაძე“, „სამანიშვილის დედინაცვალი“) ჩვენ უკვე
მოვიხსენიეთ [1]), რა დიდი განსხვავებაა ეხლანდელის მწერალი-
სა (ბ. კლდიაშვილის) და მესამოცე წლების კორიფეის ნაწე-
რებში იმავე სენის შესახებ, რა განსხვავებაა მარტო ორთა მწე-
რალთა ნიჭში კი არა, თვით იმ გრძნობაში, რომელსაც აღ-
გვიძრავს მათი ნაწარმოები. თ. ილ. ჭავჭავაძე სასტიკად ეპყრობა
ადამიანობის უარმყოფელსა და შემრცხვენელს, ბ. კლდიაშვილი
ლმობიერებითა და სიბრალულით და ამ ლმობიერებასა და სი-
ბრალულში იხატება, ზემოდაც მოვიხსენიეთ, აღსარება ადამია-
ნის ბეჩაობისა და სისუსტისა. ლმობიერი და შემბრალე გული
გვეუბნება, შემცოდე და დამნაშავე კაციც ჩვენსავით ადამია-
ნია, ადამის შვილი ესე იგი ცოდვის შვილიო და როგორც
ეგრეთს განა შეეძლო ცოდვა არ ჩაედინა, ბიწიერების გზაზედ

---

[1]) იხ. „ივერია“ „ცხოვრება და ხელოვნება“ II.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

არ წასულიყო. რა უფლება გვაქვს ჩვენ მას ზიზღით შევხედოთ, როდესაც თვით ჩვენვე ყოველ წუთში შეგვიძლია უარესი გავხდეთო. სასტიკი მორალისტი კი იმას გეტყვისთ, სიბრალული რა ხელ-საყრელია კაცისათვის? ნუ თუ იმისთვის ცოცხლობს კაცი, რომ ბოლოს მაინც კიდევ შენდობა ითხოვოს და საბოდიშოდ გაიხადოს საქმეო? ადამიანი თუ ვართ და ცოდვის შვილები, ღვთის შვილიცა ვართ, რატომ არა ვცდილობთ პირუტყვობა ვძლიოთ ჩვენში და ღვთაებრივობა განვავითაროთო. ასე შეუძლია ილაპარაკოს მხოლოდ იმ კაცმა, რომელსაცა სწამს ძლევა-მოსილი სიმხნე ადამიანის სულისა, ვისაც ღრმადა სწამს და აღიარებს ადამიანის ძლიერებას და ყოვლის შემძლებლობასა.

IV

პოეზიაც არ ჩამოსცილებია პროზასა სევდიანობისა და დაღვრემილების გამოხატვაში. ჩვენი ახალგაზდა პოეტები (ბ-ნი ცახელი, თ. აბაშიძე, ბ-ნი ევდოშვილი) საზოგადო გლოვისა და მწუხარების გამომხატველნი არიან. ეს კი უნდა სთქვას კაცმა, რომ პოეტური ბუნება მათი ისეთის თანდათანობითა და სისასტიკით ვერ ითვისებს ამგვარს სულის მიმართულებას. მათ სურთ სიცოცხლე, სიცოცხლეს ადვილად ვერ ჩამოშორებიან და თავს იმედს კიდევ არ უკარგვენ, თუმცა გადაჯინებითი დაიმედება თავისა ხშირად უფრო უიმედობის ცეცხლის მაჩვენებელია და სულის ღრმა კაეშნისა.

ლექსები ბ-ნი ცახელისა სევდიანი აღსავსე გულის კვნესაა, კვნესა წყნარი და ნაზი, როგორც ის საუცხოვო დუმილით მოცული ღამეები, რომლის აღწერაც უყვარს ხოლმე მას ხშირად, იმ ღამეებისა, როცა „ფოთოლი მძინარს ფოთოლს ხელ-მოსხლეტ მიჰყრდობია“, როცა „**მწუხარედ** მოუხრია ყელი ლამაზს იასა“; იმ ღამეებისა, როცა საზოგადოდ ყოველივეს „**ჭმუნვის** სურათი ცხადად ატყვია“. ამ ღამეების „სევდით მთეველი“ პოეტი ქედს უხრის რაღაც შეურყეველ,

ეროვნული ბიბლიოთეკა

იდუმალ ფიქრს, რომელსაც მოუცავს ქვეყანა; ხმა-ტკბილი ბულბულის სიმღერა ტირილად მიუჩნევია და „გულში სევდას უსახავს რაღაც დამწველი ხმა მისი“, მისი გმირებიც კაეშნით აღსავსენი არიან, მათ გულს აწევს მდუღარება და აჭმუნვებს მათ სახეს გლოვა და მწუხარება“. ტყუილად ცდილობენ ეს გმირები აღძრან ხალხი ქვეყნის ტანჯვისაგან დახახსნელად, ტყუილად გაიძახიან: „ქვეყანა დაპყრობილია, სევდით და გლოვის ზარით, სიცოცხლე არსადა სდუღს, . . . ხმა კიდევ არსით ისმის“ (უკვდავი სარდალი). ტყუილად დასტირის მშობელი „სევდიანი გულ-მოკლული“ ცივს საფლავს შობილისას, არავინ არ აძლევს პასუხს (მარინე). ტყუილად ეძებს მწუხარებით აღსავსე და ცრემლის-მფრქვეველი შვილი მშობელს, „ის ვეღარ დაბრუნდება“ (მიცვალებული). პოეტი ქვეყანაზედ ტირილისა და გლოვის მეტს ვერას ხედავს. დედა დასტირის შვილს, შვილი დედას, და ძმას (ზაალი), საყვარელი საყვარელს (სიყვარულის მსხვერპლი); ყველა სტირის და გლოვობს, გლოვობს ბუნება, გლოვობს კაცი, იმედი კი არსაიდან სჩანს, არსით სჩანს ხსნა და შველა. თუმცა ცახელს ბუნებაში მოუპოვებია თანა გრძნობი—ბულბული, რომლის „სევდის ხმა გულმოკლულად შორს რომ გაისმის, მისივე დარდი ამ მოთქმაში მასვე მოესმის“. მაგრამ ეს სტვენა „მწველი სტვენაა“ და არა სანუგეშო, ჭირთა განმაახლებელი და არა დამაამებელი. რამ უნდა ანუგეშოს და დაამშვიდოს კაცი, რომელსაც „სამშობლომ გული დაუჭკნო, დაბადა ნაღვლის სასმელად და ბედის დასაგმობელად“, რომელიც ამბობს: „უდროოდ მოვტყდი, მოვხუცდი, აღარ მაქვს ბინა ამ სოფლად, გულს სიხარული გაუქრა და აწ დავდივარ აქ ობლად; ჯოჯოხეთზედაც მწარეა ჩემთვის ეს ჩვენი ქვეყანა, სადა კი ფეხი გადავდგი შხამი დავლიე ყველგანაო.“ სად მოიპოვოს იმედი პოეტმა, რომელიც ხედავს, რომ „კეთილ' შეება ბოროტი, სძლია შემუსრა წამზედა და იწყო ისევ დროებით მეფობა ქვეყანაზედა“. მართალია ხანდისხან სასოებაც გამოუქროლებს პოეტს, მართალია თითქო მხნეობასაც არა ჰკარგავსო გაიძახის „იმღელვარე,

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ცხოვრების ზღვავ, და მომასხი შხამი წყლულზედ, ვიამაყებ, ვიგმირ-გულებ, არ მოვკვდები — გასქდი გულზედ“, მაგრამ იმასაც რომ ამბობს: „ვიბრძვი და ბრძოლა არ გადის, ძლივს ვუძლებ ბრძოლას დიადსა: ერთი მბჟუტავი სანთელი, როგორ სძლევს ღამის წყვდიადსა“. ამიტომაც არის, რომ „ლხინს ურჩევნია მისი გულის მოთქმა მწარი, ოკეანეს შეედრება, რაც კი რომ იქ გრძნობა არი“.[1])

ნაკლების ნიჭითა და ხელოვნებით შეთხზულს ლექსებში ბ. ევდოშვილი არა ნაკლებს პესსიმიზმს იჩენს. მისი პესსიმიზმი უფრო — ძლიერიც არის და უფრო რადიკალურად აქვს დაცული. მის გულს „ტანჯვა არასოდეს არ ავიწყდება, ვიდრემდის ძაფი სიცოცხლისა არ შეუწყდება“. იგი არ დასტირის არც გული სატროფოს, არც თავისს „მწარე სიცოცხლეს“, სტანჯავს ის, რომ მის გარემო მოისმის ტანჯულთა კვნესა, ხოლო მჩაგვრელთ სიმღერა, სიცილ-ხარხარი“. მის „გულსა დამჭკნარსა დაავადებულს, სჭირია ნამი ცხოველი, მაგრამ სად არის? ზეცით არ მოვა… და მტარვალია მისთვის სოფელი“! „ეჭვით შეპყრობილს არ ეკარება არც სიყვარული, არც სიძულვილი, ყველა ჰგონია ამაოება“. ბუნება ხარობს, ტურფად იმღლება, მას კი „შხამი გულს ეწვეთება, მის გულსა ჰგმირავს მეტყველთა კვნესა“, იტანჯება, ჰგოდებს და გვნესის და ამ კვნესა-გოდებას კვეყანას ამცნებს, ამცნებს მიტომ, რომ არ ძალუძს გაჩუმდეს, არ იტიროს და არ იგლოვოს. მეო, ამბობს იგი „დროს შვილი ვარ, გამიტარა მან გულს ისარი და ისარითვე პასუხს აძლევს მას ჩემი ქნარი, მე დროს შვილი ვარ მან მაწოვა შხამი სამსალა და ავსებული აწ ფიალა გამოვცალა“.[1])

მათ შორის თ. გრ. აბაშიძე უფრო ნაკლები პესსიმისტია. კიდევ მეტი: უფრო მხნეობას იჩემებს, უფრო იმედებითა და სასოებით არის აღსავსე მისი ლექსები, მაგრამ ვერც ის აშო-

---

[1]) ლექსები ცახელისა ტფილისი 1891; რჩეული ლექსები ცახელისა. ქუთაისი 1896 წ.

[1]) ი. ევდოშვილი — ლექსები და პოემები. ტფილისი 1896 წ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რებია დღეინდელობას და მის ლექსებსაც ასვია მჭმუნვარების ღრმა ბეჭედი. არ მგონია შევხვდეთ ახალგაზრდა პოეტთა ნაწარმოებში რასმე თ. აბაშიძის „დედა"-ზედ უფრო პესსიმიზმით აღსავსეს.

დედა, რომელიც ყოველიფერს სწირავს სიკვდილისაგან მოტაცებულის შვილის მოსაპოებლად, ისევ უბრუნებს სიკვდილს თავისს სასოებას შვილს, რაკი ორს წყაროს დაინახავს, რომელთაგან „ერთი იყო ტანჯვით სავსე და მეორე სანეტარო; ერთში-და სჩნდა ცის ცხოვრება, მეორეში — ამა სოფლის, იქ დიდება, ნეტარება, აქ — წამება, ჯოჯოხეთიო"... და ცრემლების ღვრით დედა სიკვდილს ეხვეწება მისი შვილი წაიყვანოს: „და რადგანაც ეს სოფელი ჯოჯოხეთი თურმე არი, ამიღია შვილზედ ხელი მის სანაცვლოდ მე დავრჩები **„საკვნესად და სატანჯველად"**. ანა და წაიკითხეთ მისი „ორი სურათი" და ნახავთ, რა აზრის არის ავტორი ცხოვრების შესახებ, რომლის სისასტიკესა და ულმობელობას გულქვაობასა და გულგრილობას გვიხატავს. ამ ცხოვრებისთვის სულ ერთია კაცის ბედნიერება და მხიარულება; „ცხოვრების ჩარხი ტრიალებს, მუშაობს ხელი ბედისა, ჩირად მიაჩნის ნანინა იმედნეულის დედისა". ეს ცხოვრება ყურადღებასაც არ აქცევს ადამიანის კვნესა-გოდებას; „ცხოვრების ჩარხი ტრიალებს, მუშაობს ხელი ბედისა, ჩირად მიაჩნის ვაება გამწარებულის დედისა".

მართალია პოეტი მედგრად ეომება სევდებს და მხნედ ეუბნება „არ მიგიკარებთ სევდებო, არ მოკვდეს ჩემი გულია... გარდავშლი წიგნსა იმედთა დავუწყებ იმას კითხვასა"-ო; მართალია პოეტი ხშირად აღტაცებაში მოუყვანია თავისი ქვეყნის „ლამაზს გაზაფხულს" და ხშირად ამ გაზაფხულით აღტაცებულს უმღერია „ვდგევარ, ვნეტარობ, სულს მილხენს განახლებული ბუნება... არ მწამს სულისა, აღარ მრწამს სიკვდილი, დაძაბუნება!" მაგრამ ასეთი სასოწარკვეთილებითაც ხომ კი აღვსილა მისი გული ცივსა და გულის შესაზარს ზამთარში: „შენც, ჩემო თავო, ეგ გელის, შენი ზაფხულიც განქრება, სითბოს შეგიცვლის შენც ყინვა, სიბერე მოგეპარება, კიდეც

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მოკვდები, ბუნება ხელახლა აყვავილდება, შენი სიცოცხლე დამჭკნარი სამარადისოდ განქრება“. უკანასკნელი დროის ლექსით გაზაფხულის გამო თავისს უწინდელს აღტაცებასაც კი შხამი გადაასხა და მოსპო ამ სიტყვებით: „ყოველ წლივ ხარობ (ეუბნება პოეტი გაზაფხულის ბუნებას) იმკობ გულს... მეც ეგ მშურს, ეგვე მწადია! დავბრმავდი... ვერ ვჭრეტ გაზაფხულს ეს ასი წელიწადია!“ კიდევ მეტი ამ ბოლოს დროს პოეტი ირგვლივ უიმედობას ხედავს და ამით გულდათუთქული ამას ამბობს: „წარვიდნენ დღენი სიყმაწვილისა, ლიტონი სიტყვა აღარა მჯერა.... ესდენ ვაებამ, თვით სასოება პირქვე დამიმხო გამიცამტვერა“. სიმართლე თხოულობს მაინც აღვიაროთ, რომ თ. აბაშიძე ახალგაზდა პოეტებში ყველაზე უფრო გულგაუტეხელია და იმედებით აღსავსე. კარგადაც ახასიათებს თავის პოეზიას, როცა ამბობს: „მიყვარს სიცოცხლე, მიყვარს ცხოვრება, მიყვარს, მიყვარდა და მეყვარება, მით უფრო მიყვარს, რომ სხვადა-სხვაობს, დღეს რომ ტანჯვაა, ხვალ—ნეტარება“ (ოპტიმისტის სიმღერა). არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ სხვა პოეტებზედ უფრო გარკვეულია მისი სევდების და დარდების მიზეზი, მის ლექსებში უფრო ნათლადა სჩანს მისი მისწრაფებანი და ლტოლვილებანი, და ამ შემთხვევაში მესამოცე წლების დიდებულ მწერალთა მიმდევარია. ხოლო ზემო მოყვანილი ნიმუშები მისი სევდიანობის და ოხვრა-კვნესისა მაინც იმას გვიმტკიცებენ, რომ ცხოვრების შეხარულებით აღსავსე პოეტზედაც დაუჩნევია ღრმა ნიშანი დროს და გარემოებას, საერთო მიმართულებას საზოგადოებისას და იმდენად ძლიერია ეს ნიშანი, რომ ძალაუნებურად ფიქრობთ, ვაი თუ იმის იმედიც იმავე უიმედო იმედის ჯურისა იყოს, როგორიც აქვს დახასიათებული მისსავე თანამედროვე პოეტს:

კიდევ იმედი... კვალად იმედი...
მხოლოდ იმედი... სხვა არაფერი?!
ნუ თუ იმედის მოლოდინშია
უნდა დავლიო პირქუში დღენი? (ი. ევდოშვილი).

ეროვნული ბიბლიოთეკა

V

გრძნობათა გამოხატვა პოეზიასა და საზოგადოდ სიტყვაკაზმულს მწერლობას უფრო სჩვევია, პუბლიცისტიკა კი ამისთვის როგორღაც მოუხერხებელია. იგი უფრო აზრის გამომხატველია და არა გრძნობისა. ამიტომაც დღევანდელს ჩვენს პუბლიცისტიკაში ვერ არის დაცული სავსებით საზოგადო ხასიათი ეხლანდელი ახალთაობისა. შეიძლება ეს იმისი ბრალიც იყოს, რომ ჩვენი ჟურნალ-გაზეთობა მონოპოლიური ხასიათისაა და მათ მეთაურებს არა სურთ ხოლმე სასოწარკვეთილებით აღსავსე წერილები დასტამბონ: ასეთს ადგილებს სტატიაში რედაქცია შლის ხოლმე და არა რთავს ნებას ამგვარი ხასიათის წერილების დასტამბვისას. ერთი სიტყვით, პუბლიცისტიკა ახალთაობის წარმომადგენელთა ვერ გვიხატავს ისეთი ძლიერებით და სისრულით ამ თაობის გრძნობას და სევდასა, როგორც ლექსი, გინდ სხვა ბელეტრისტული ნაწარმოები.

ბ. ლალი და ბ. ფხა უნდა ჩავთვალოთ საუკეთესო პუბლიცისტებად ამ ჯგუფის ახალგაზდობისას და სწორედ მათ ნაწარმოებში ვერა ვნახეთ ჩვენ გარკვეული, რა უნდა შეადგენდეს იდეალს ჩვენი ინტელიგენციისას, მის სალტოლველსა და სანუკვარს საგანსა. ამას იქნებ სხვა ხელის შემშლელი გარემოებაც ჰქონდეს მაგრამ მგონი, მეტის მეტი სიბრმავე იქმნებოდა მარტო ამისთვის მიგვეწერა დღეინდელი მწერლობის აზრის ბუნდოვანობა. ადვილი მისახვედრია რომ რაკი ამ ჯგუფის ახალგაზდობას მტკიცედ თვითონაც არა აქვს გარკვეული პროგრამმა ცხოვრების მოქმედებისა, ვერც მის წარმომადგენელ პუბლიცისტებს გამოურკვევიათ იგი.

აიღეთ ბ. ლალის წერილები 1895 წლის „ივერიის“ ნომრებში დასტამბული.

აქ ბ. ლალი წარმოსთქვამს შემდეგს აზრს „ზედ-შენობის“ შესახებ: „ბურჟუაზიის ლიბერალთ „ნაროდნიკებს“ და მარქსისტებს ერთი და იგივე „ზედ-შენობა“ წინ ელობება. ამ გვა-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რად რუსეთის ინტელიგენცია უბრუნდება კვლავ მეოთხმოცე წლების პრაქტიკულს პროგრამას... „გარეშე გარემოებანი“ სრულიად შეუძლებლად ხდიან საზოგადოებრივ ელემენტების შეგნებულს მოღვაწეობას. აი ეს უკანასკნელი მდგომარეობა აერთებს დღეს რუსეთის პარტიებს და ამ მხრით კანონიერი იქნება, ვსთქვათ, რომ დღეს ბუნებრივს მოთხოვნილებას არ შეადგენს რუსეთის დასებად დაყოფა და სხვა-და-სხვა პროგრამის არსებობა („ივერია“ № 65 იმავე წლ.).

ასეთსავე მდგომარეობაშია ავტორის აზრით ქართველი ინტელიგენცია: „საზოგადოდ უნდა ვსთქვათ, რომ მაშინდელ (მესამოცე წლების) მოღვაწეთა მოღვაწეობით ეროვნულის თვით ცნობიერების სიქმემ მტკიცე ნიადაგი მოიპოვა ერის ბევრად თუ ცოტად განვითარებულს ნაწილში; ახლა კი საჭიროა, რომ ამ იდეალმა უფრო ფართო ნიადაგი მოიპოვოს, გავრცელდნენ და გახდნენ მთელის ერის საკუთრებად, მაგრამ მამულის მოყვარულთ ამგვარს მოღვაწეობას წინ ელობება იგივე „ზედ-შენობა“... რომ ხალხმა შეიგნოს და შეიყვაროს ის იდეალი, საჭიროა მას სარჩულად დაედოს არა მარტო პლატონისებური და გვარიანად ბუნდოვანი იდეები, არამედ მტკიცედ განსაზღვრული რეალური ინტერესი... ამისთვის საჭიროა, რომ ჩვენს ინტელიგენციასა და ხალხს შუა დამკვიდრდეს დიდი ზნეობრივი კავშირი და ურთიერთობა, მაგრამ როგორც ვიცით ამგვარის კავშირის ჩამოგდებისათვის საჭიროა უფრო ფართო კალაპოტის არსებობა, ვინემ ახლა გვაქვს მოსაზღვრული.

ამგვარად ვხედავთ, რომ ჩვენის ქვეყნის ყველა პროგრესიულ დასების ნაყოფიერსა და თვალსაჩინო მოღვაწეობას აფერხებს ერთი და იგივე გარემოება და ამის მიხედვით ჩნდება საერთო ასპარეზი საერთო მოღვაწეობისათვის. აქაც გარკვეულს ვერას ვხედავთ და ამიტომაც იყო, რომ ბ. ჟორდანიას საფუძველი მიეცა ბ. ლალის წერილებზედ ასეთი პასუხი გაეცა: „რასაკვირველია“, ამბობს ბ. ჟორდანია, „დაცვა ვინაობის, ენის, პირადობის, თავისუფლების არსებითი თვისებაა ცხოვრებისა, მხოლოდ საქმე იმაშია ეს ვის როგორ ესმის და რა საშუალებით

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დაინტერესებს ამაში ხალხს, ერს და რა გზით შეეძლება მისი ცნობიერების აღდგენა“ (№ 12 „კვალი“ 1895 წ.) და შემდეგ... „ბ. ლალი თავისს წერილებში „ბიუროკრატიულ ზედშენობას“ შესახებ ლაპარაკობს. ეროვნული თავის დაცვა და „ზედ-შენობა“ ეს ორი სხვა-და-სხვა კითხვაა... ჩვენც ინტელიგენციაში ჯერ კიდევ საღაოა, ამ ორ კითხვას შორის არსეობს რაიმე კავშირი თუ არა.“

ამგვარად ბ-ნმა ლალმა თავისს პროგრამმას ჩვენდა სამწუხაროდ „ფარდა ვერ ახადა“ მისი სიტყვები, მესამოცე წლების ახალთაობისაგან აღიარებულის ეროვნულის პრინციპის შესახებ, გაფიქრებინებთ, რომ იგი ამ პრინციპის მიმდევარია, მაგრამ იქვე ცოტა ქვემოდ, სრულიად სხვა აზრი აქვს გამოთქმული. ცხოვრების ნორმალურად მიმდინარეობის შემაფერხებელის გარემოების წინაამდეგ შეიძლება მრავალი სხვა-და-სხვა იარაღი იხმარებოდეს, მის შესახებ მრავალი სხვა-და-სხვა აზრი წარმოითქვას, პუბლიცისტი ვალდებულია გამოარკვიოს რომელი ამ აზრთაგანი უფრო საფუძვლიანია, უფრო ღირსი ყურადღებისა და უფრო ხელსაყრელი და საპრიანო.

ბ. ლალმა ძალაუნებურად, თუ თავისი სურვილით, აქ შესწყვიტა კამათი ქართველის საზოგადოებისათვის საინტერესო მწვავე კითხვების შესახებ და თავი მიანება მას, ჯერჯერობით მაინც.

რაიცა შეეხება ბ. ფხას, მას უფრო თეორიული ბაასი აქვს ეკონომიურის მატერიალიზმის დამცველებთან. ისტორიულ მოვლენათა ახსნაში და ადამიანთა ცხოვრების სხვა-და-სხვა მხარეების აწონ-დაწონაში იგი ეხლანდელ საუკეთესო ფილოსოფოსთა და სოციოლოგთა მიმდევრად ხდება (გიუო, ფულიე, ტარდი, კიდდი, უორდინი და სხვ-). მართალია ჯერ კიდევ ვერა აქვს საკმაოდ გამორკვეული „ეთიურისა, მორალურის“ ფაქტორის მნიშვნელობა ისტორიულს ცხოვრებაში (ამ ფაქტორის განსაკუთრებული ყურადღების მიქცევა განასხვავებს ზემოხსენებულ მწერლებს), მაგრამ იმედი უნდა ვიქონიოთ შემდეგში უფრო სავსებით შეეხება ამ საგანს.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

კერძოდ დღევანდელი ჩვენი ცხოვრების შესახებ სრუ-ლიად სამართლიანი აზრი აქვს გამოთქმული: ერთ თავის წე-რილში აშკარა ფაქტად აღიარებს, „რომ ჩვენი ცხოვრება წარმოების გზას დაადგა და სრულიად ახალი მიმდინარეობა მიიღო“ („კვ.“ 95 წ. № 27), კაპიტალისტური წეს-წყობილება ჩვენში ფეხს იკიდებს და თუ „სისწრაფით არ მიდის“, ყოველ შემთხვევაში მის დამკვიდრებას ჩვენში ვერაფერი შეაფერხებს, იმიტომ კი არა, რომ საზოგადოდ კაცობრიობისათვის შეუ-ძლებელი იყოს სხვა გზას დაადგეს, იმიტომ რომ ქართველი ერისათვის **შეუძლებელია** ამ ახალი გზის აღმოჩენა; ცალკე ერის ცხოვრებაში მხოლოდ გმირს შეუძლიან ხოლმე ახალი გზის აღმოჩენა, ახალი იარაღის შექმნა და ხალხის მეთაურო-ბა. ხოლო საერთო ხალხთა ისტორიაში ამ გმირობას ყველა ერი კი ვერ აღასრულებს, არამედ ისეთი „რჩეული“, როგო-რიც დღემდის ინგლისი და საფრანგეთია, და ამ ბოლო დროს გერმანიაც. მათ აქვთ მინიჭებული ისეთი ადგილი და როლი ქვეყნიერობის ცხოვრების მსვლელობაში, როგორც გმირს გან-გებისაგან მადლით ცხებულს კერძო ერის ცხოვრებაში.

კაპიტალისტურ წეს-წყობილებას ვერ აუარა გვერდი ვერც ერთმა გმირმა—ხალხმა და რა საფიქრელია ჩვენ ავცილდეთ მას. ამ შემთხვევაში ჩვენ მხოლოდ შეგნებულის მიმბაძველობით უნდა ვიხელმძღვანელოთ, მეტი არა დაგვრჩენია-რა და ტყუი-ლი იმედიც იქნება, [illegible] ახალი გზა მოვიპოვოთ. ამას სხვას გარდა ხელს უშლის, რასაკვირველია, ისევ ის გარემოება, პი-რობა და სხვა-და-სხვა ჩვენგან დამოუკიდებელი მიზეზები, რო-მელნიც ხელს უშლიან ჩვენს ერს განვითარების ნორმალურ გზას დაადგეს. რაკი ჩვენი ცხოვრება წარმოების გზაზე მიდის, როგორ უნდა მოვიქცეთ, რა საგნები წამოგვიყენა ცხოვრებამ და რა პასუხი უნდა გავცეთ ამაზედ,—ეს ვერ გამოგვირკვია ჯერჯერობით ვერც ბ. ფხამ.

ხოლო სევდით აღსავსე ეჭვი და მჭმუნვარებაა, საერ-თო სენი და თუ გნებავთ თავისებური სამკაული ამ ახალ-გაზრდობისა ვერც ბ. ფხამ აიცილა თავიდან და თავისი პუბ-

ლიცისტიურ სამეცნიერო წერილებშიაც გადმოსხა გულში შეგუბებული შხამი. „მართალია“, ამბობს ერთ თავის წერილში (№ 20 „კვალი“. 96 წ.). „სასიხარულოა, რომ ქართველობა ჩაერია ახალ ვითარებას, მაგრამ ჯერ გამარჯვების დღესასწაული ადრეულია: ბოლო ვისია, ვინ იცის? ამიტომ გული სხვას გვითხრობს, გულუბრყვილო რწმენასა და იმედს გვართმევს და გამარჯვების ეჭვს გვიბადავს... ეჭვს მით უფრო აქვს ადგილი, რომ სხვები ჩვენზე ადრე გამოვიდნენ ამ სარბიელზე, ამ საქმეს ჩვენზე წინ მიჰყვეს ხელი. ამიტომ მათ მეტი გამოცდილება, მეტი ბეჯითობა მოუპოვებიათ. ჩვენ უფრო სუსტნი და გამოუცდელნი ვართ. საქმის წარმართვა კი, მოგეხსენებათ, უმეტესად გამოცდილებაზეა დამოკიდებული. ეჭვს კიდევ ის გვიმატებს, რომ შეიძლება იმ ძალამ, რომელიც სხვებს ქომაგობს, ქართველობა, ამ ხანად წელში გამართული, სრულებით და ულმობელად წელში გაწყვიტოს. არა მგონია ეს სიტყვები იმედებითა და სასოებით აღსავსეობას ნიშნავდეს.

ბ. ფხა უფრო ზოგად ფილოსოფიურსა და მეცნიერულს პესსიმიზმსაც იჩენს, როცა ამბობს თავისს ფრიად საყურადღებო წერილებში, რომელიც ამ წლის „მოამბის“ III და IV ნომრებშია დასტამბული: „ბუნება, მისი სინამდვილე სისრულით და ყოველი მხრივ ჩვენთვის მიუწდომელია. შეგვიძლიან ფაქტი დავინახოთ, მოვლენა შევამჩნიოთ, ამ ფაქტთა და მოვლენათა მსგავსება და განსხვავება გამოვარკვიოთ და ამ მსგავსებასა და განსხვავებაზე დავამყაროთ ზოგი ზოგადი და განყენებული დასკვნა, ეს ზოგადი დასკვნა, ეს განყენებული ფაქტი კანონად აღვიაროთ. ჩვენ ვამჩნევთ მოვლენათა თანდათან მიმდინარეობას, ამ თანდათანობაში კი ერთ რომელსამე მოვლენას მეორის ან მოვლენათა მთელის რიგის მიზეზად გამოვისახავთ. აი, ასე ვიწრო ფარგალშია მომწყვდეული ადამიანის ცოდნა. ეს ის ფარგალია, რომელსაც სპენსერი გამოსაცნობელს უწოდებს. მაგრამ ყოველ მოვლენას, ყოველ საგანს აგრეთვე მიუწდომელი, გამოუცნობელი მხარეც აქვს. **მარადის**

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სასოდ უნდა წარვიკვეთოთ, ამ მიუწდომელს მივწვდეთ, [illegible]-მოუცნობელი გამოვიცნოთ (კურსივი ჩვენია). ჩვენი ცოდნა არასოდეს ისე ვრცელი, ისე სრული არ იქნება, რომ ხელთ ჩავიგდოთ, უტყუარად გამოვიცნოთ საგნის, მოვლენის თვით სული, თვით არსი. ჩვენი **ცოდნა შედარებითია და ფარგალ-შემოვლებული.** მაგრამ ადამიანის გრძნობა, ადამიანის სულის კვეთება აქ არ ჩერდება, ამით არ კმაყოფილდება და თუმცა კარგად იცის, რომ ვერა სცნობს „განგებას ციურს“, მაინც აღიარებს სიმართლეს ბარათაშვილის აზრისას:

„გულის-თქმა ჩემი შენს იქით.. ეძიებს სადგურს.“ მაგრამ ეს **გულის-თქმა, სრულიად სამართლიანი, მუდამ და მარადის განუხორციელებელი უნდა დარჩეს.** (კურსივი ჩვენია).

მართალია, ამ შემთხვევაში ბ. ფხა სპენსერის სიტყვებს იმეორებს, მაგრამ სპენსერსაც არა-მცირედი წილი უდევს იმ პესსიმიზმის გავრცელებაში, რომლითაც მოცულია მთელი ევროპის ახალგაზდობა. ყოველსავე რელიგიურს და მეტაფიზიკურს მოსაზრებათ ამხობდა მეცნიერება და თანაც აცხადებდა: აღარც მე ძალმიძს გამოვიცნო ის საჭირბოროტო და მწვავე საკნები, რომლებზედაც კაცობრიობა თავს იმტვრევდაო. რასაკვირველია, ამგვარ აღსარებას სასოწარკვეთილებაში უნდა ჩაეყარა გატაცებულნი თაყვანისმცემელნი ახალი „მხსნელისა“ და საუკუნოდ გული მოეწყლა მათთვის. ხსნა არსად არის, თუ არ რწმენაში. ან უნდა გწამდეს, რომ მეცნიერება ყოველსავე დამალულს და ფარულს, თუ დღეს და ხვალ არა, შემდეგში მაინც გამოაშკარავებს და გამოაქვეყნებს, მიუწდომელს მისწვდება და გამოუცნობელს გამოიცნობს. ანა და უნდა იწამო რაიმე ძალი, რომელიც განაგებს და ჰმართავს ქვეყანას, თორემ, მართლაც, ბ. ფხასი არ იყოს, „სრულიად სამართლიანია“ „გულის-თქმა“, რომელიც ეძიებს სადგურს ციურის განგების იქით; კიდევ მეტი, შეუძლებელია აღმოიფხვრას კაცის არსებიდან ეს „გულის-თქმა“. მაგრამ ამასთან, თუ იმ აზრისაც ხარ, რომ ეს „გულის-თქმა მარადის განუხორციელებელი“ რჩება, საქვეოდ მოიპოვო სულის სიმშვიდე და მოიკრიბო სულის

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლონე ცხოვრებაში ატეხილს ბრძოლის ველზედ გამოსასვლელად*).

ამგვარად კერძო ალსარება სევდითა და ნაღველით აღსავსე კერძო ბარათებში; საქვეყნო გოდება და ტირილი, უიმედობა და უსასოება პოეზიასა და პროზაში; გამოურკვეველობა აზრისა და უიმედობა და სკეპტიციზმი პუბლიცისტიკაში, აი ის სურათი, რომელიც წარმოგვიდგენს დღევანდელი ახალგაზდობის ერთი ჯგუფის გრძნობისა და გონების ნაწარმოებს. რასაკვირველია, ამგვარს მიმართულებას ახალგაზდობისას აქვს თავისი მიზეზები, იგი გამოწვეულია იმ ისტორიული ხანით, რომელშიაც ვსცხოვრობთ, აგრეთვე ჩვენის ერის განსაკუთრებული მდგომარეობით. ჩვენმა ერმა თვალსაჩინოდ იცვალა ფერი პოლიტიკურად, ჩვენი ერი ჩადგა ახალს ეკონომიურს ვითარებაში, ყოველივე ამან შექმნა თვით პირობები, რომლის შეთვისებაც ასე ადრე როდი მოხდება ხოლმე. ჩვენი ერის ახალგაზდობა სრულიად მოწყვეტილა თავისს ძველ კულტურას, ძველს ტრადიციას და ახალს ნიადაგზედ გადარგული, თქმა არ უნდა, მრავალი ამათგანი გახმება, ვინემ ნაყოფს გამოიღებდეს. გარდა ამისა მთელის ევროპის ახალგაზდობა სევდიან კილოთი გალობს და ამისი მიზეზია, რასაკვირველია, საზოგადოებრივი დაცემა, პოლიტიკური პირობები და გარდა ამისა ის ცრუ მეცნიერული მიმართულებაც, რომელმაც ფესვი გაიდგა ევროპის მოაზრე საზოგადოებაში: დარვინისა და სპენსერის თეორიები სალახანათა თავ გასამართლებელ იარაღად შეიქმნა, შოპენჰაუერისა და ჰარტმანის ფი-

*) სპენსერიც ხომ ვერ შეჩერდა იმაზედ, რომ „მიუწდომელის“, გამოუცნობელის არსება აღიარა. თავის სოციოლოგიის უკანასკნელს IV წიგნში აი რას ამბობს: „არის ერთად-ერთი ჭეშმარიტება, რომელიც დღით-დღე უფრო თვალსაჩინო გახდება და ნათლად დასანახავი შეიქმნება: ეს ისა, რომ არის არსება გამოუცნობელი, რომლის დასაბამი და დასასრული მიუწდომელია და, რომელიც ყოველაფერში სჩანს. იმ საიდუმლოებათა შორის, რომელნიც მით უფრო ბნელით მოცულნი არიან, რაც უფრო ღრმად სწვდება მათ ჩვენი აზრი და უკვირდება ჩვენი გონება, არის ერთი შეურყეველი, აბსოლიუტური სინამდვილე—ეს ისა, რომ ჩვენ წინ ამართულია ძალი დაუსრულებელი და საუკუნო, ძალი, რომლიდან მომდინარეობს ყოველივე. Principes de Sociologie par H. Spencer t. IV. Paris 1887. გვ. 215.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლოსოფია გარყვნილთა თავშესაფარად გახდა, რენანის სკეპტიციზმი უაზრო, უიდეალო დილეტანტთა მცნებად შეიქმნა. ჩვენი ახალგაზდობა შეიძლება თვით არ იყოს ისე გართული ამ მწერალთა ნაწერებში, მაგრამ მათგან შექმნილი ატმოსფერა შორსაც მოქმედებს. სამწუხაროდ ჩვენ აქ მხოლოდ გაკვრით აღვნიშნავთ და სავსებით ვერ შევეხებით სხვა-და-სხვა მიზეზებს, რომელიც განსაზღვრენ ამ მოვლენას საზოგადოდ ევროპაში და კერძოდ ჩვენში. შეიძლება ოდესმე უფრო სავსებით შევეხოთ მას.

ყოველს შემთხვევაში აქ სახეირო არაფერია ჩვენი შავდღიანისა და ბნელით მოცული ცხოვრებისათვის; ცხოვრებას, რომელსაც ესაჭიროება მხნე მებრძოლნი და ენერგიულნი თავგანწირულნი მშრომელნი; ქვეყანა, რომელსაც გაჭირვების დროს ასეთი ახალგაზდობა ჰყავს ვერ აღფრთოვანდება იმედებითა და სასოებით. ხოლო ისიც ვიქონიოთ სახეში, რომ ამგვარი მიმართულება ახალგაზდობისა მარტო ჩვენში არ არის: ასეა ევროპაში, ასეა რუსეთში, ამიტომაც არ ძალგვიძს ჩვენის ერის გადაგვარებისა და დასუსტების შედეგად მივიჩნიოთ იგი. ეჭვი არ არის ეს წარმავალი ხანია და ჩვენს ერს კიდევ დაუდგება განთიადი, როცა ნამდვილი გონებით, სულითა და გულით სალი და ჯანმრთელი მუშაკნი შეუდგებიან მისი ცხოვრების უღლის წევას. გარდა ამისა, მართალია ეს ახალგაზდობა აქტიურს მოქმედებას მოშორებულია, მართალია პოზიტივური, თვალსაჩინო ნაყოფი არ მოაქვს, მაგრამ იმასაც ნუ დავივიწყებთ, რომ თვით ამ გოდებას და ტირილს დღეინდელი ცხოვრების გამო, ერთგვარი სარგებლობა მაინც მოაქვს:—საზოგადოება თანაუგრძნობს ამ გოდებას, აღიარებს ამ სევდის სამართლიანობას და ეს კი ის ნიადაგია, სადაც აღიზრდება უფრო სალი მიმართულება. სურვილი ამ ცხოვრების გაუმჯობესობისა, ეს გოდება და ვაება აძაგებს დღევანდელს ცხოვრებას საზოგადოებას. ეხლანდელი ცხოვრების უარ-ყოფა ჰბადავს იდეალს უკეთესი ცხოვრების შექმნისას და ამ იდეალს თავისი განმახორციელებლებიც ეყოლება უსათუოდ. საეჭვოა, მაგრამ შესაძლებელია

ეროვნული ...ოთეკა

თვით ამავე ახალგაზდობაში მოხდეს ასეთი ცვლილება და თვითმანვე უკუ აგდოს სიცოცხლის შემხუთველი და დამასუსტებელი ოხვრა და სევდა, ნაყოფიერს შრომასა და ცხოვრებაში კეთილის გამეფებისათვის ბრძოლას მიჰყოს ხელი, თუ გარემოებამ ხელი შეუწყო და გამოუჩნდა გმირი გამამხნევებელი, იდეალის დამსახველი და აღმაფრთოვანებელი. ამაზედ უფრო სასიამოვნო ჩვენთვის არა იქნებოდა-რა. მაგრამ, რადგან ეს ჩვენ ოცნებად მიგვაჩნია, იმით მაინც ვკმაყოფილდებით, რომ ტანჯვავაებას, და კვნესა-გოდებასაცა აქვს მნიშვნელობა და მოაქვს სარგებლობა. შესანიშნავი ფრანგი პოეტი-ფილოსოფოსისა არ იყოს:

„სასტიკად, სევდავ! ვაების ალით
დასწვი, დასტანჯე სული და გული:
ტანჯვა შეიქმს აზრს და აზრის ძალით
იქნება ბნელი განათლებული!“ *)

VI

მე არ შემიძლიან განსაკუთრებულს გრუპპას მივაკუთვნო ახალგაზდობის ის ნაწილი, რომელიც საზიზღარია და საოცარი თავისი ცინიკურის ალვირ-წახსნილობით. იგიც პესსიმისტია, მაგრამ სხვაგვარი. მას თავისი პესსიმიზმი გარყვნილების გასამართლებლადა აქვს; წუთისოფლის მხიარულად და უდარდელად გატარების ამღიარებელის თეორიის საფუძვლადა აქვს მიჩნეული ეს პესსიმიზმი. ამათ არა სწამთ-რა გარდა პირადი ინსტიქტების დაკმაყოფილებისა და პირადი ბინძური გრძნობების განვითარება-განმტკიცებისა. ამით ის კი არ მინდა ვსთქვა, რომ იმ ჯურის პესსიმისტებს წარმოადგენდნენ, რომელნიც ცდილობენ, რაც შეიძლება მალე დაეწაფონ თავის გამბრუებელ საგნებს, რათა ცხოვრების ვარამი დაივიწყონ და ამით სიცოცხლე მალე მოისპონ და ან შეუმჩნევლად დაასრულონ იგი. ამგვარ პესსიმისტებს ის გამართლება მაინცა აქვთ, რომ ვერც

*) „ჯურღმული“—ლექსი გიუიოსი, თარგ. გრ. აბაშიძისა.

ამ თავის გართობაში, ამ ეპიკურეიზმში ჰპოვებენ ნეტარებას და გრძნობათა წუთიერი დაკმაყოფილებაც ვერა შველის სევდით და ვარამით დაღრღნილს მათ გულს.

„ცხოვრებაში მედგრად მებრძოლთ“ ამათ არა სწამთ სიყვარული, მეგობრობა, მშობლიური გრძნობა და ამ შემთხვევაში იგინი უფრო სასტიკნი მიმდევარნი არიან თავიანთ ლოგიკისა. არავითარს სევდას და დარდს არა გვრის, თუ არა ჰყავს მეგობარი, თუ არა ჰყავს მოყვარული არსება, ცოლი იქმნება იგი თუ დედა. თუ „მზითევი“ მატერიალურს განცხრომასა და ფუფუნებას აძლევს, სრულიად კმაყოფილია ოჯახით. ჰხედავს, რომ მეგობარი აბაზად იშოვება და მეგობრობად მიაჩნია ლაქუცობა და ფეხთალოკვა.

მათ შეუსისხლხორცებიათ და შეუთვისებიათ დახავსებული ბურჟუაზული თეორია,—თუ ყოველი კაცი ბედნიერი იქმნება (რა ბედნიერება აქვთ საჴეში?), მაშინ შეერთებული ჯამი ამ კაცთა, ესე იგი ერი, კაცობრიობა ბედნიერი იქნებაო. ამასაც ხომ ენის მოსაქავებლად ამბობენ, თორემ ან ამას რას დასდევენ, მარტო თავის გასამართლებელ საბუთად მიაჩნიათ. ის კი ავიწყდებათ, რომ ყოველივე ბედნიერება კაცისა, ბედნიერება, რომელიც გამოისახვის ან დიდის ქონების შეძენაში, ან აღვირ-წახსნილ ქვენა გრძნობათა დაკმაყოფილებაში, აშენებულია უმრავლესობის უბედურებაზედ, მის დაჩაგვრასა და დამარცხებაზედ. მაგრამ ან ამას რას დაეძებენ, ცუდად შეგნებული თეორია „ცხოვრებისთვის მეტოქეობისა“ ჴელში არა აქვთ, ცხოვრებაში ბუნების სასტიკის კანონების გაღმერთება პირზედ არ აკერიათ?

კაცის სისულელისა და უარარობის თეორიას აღიარებენ და თანაც უსირცხვილოდ გაიძახიან „კაცთა სისულელით უნდა ვისარგებლოთო“.

სამშობლოისა და ქვეყნის სამსახური თუ ჴელზედ დაუჴვევიათ მხოლოდ მიტომ, რომ კაცთა სისულელის მცოდნეთ იმედი აქვთ და იციან ესეც იარაღად გამოადგებათ ცხოვრებაში და გულში კი უწმაწურად დასცინიან, ვისაც სჯერა ეს მათი ლიტონი სიტყვები.

შეიძლება საზოგადოებას ემსახურებოდეს, მაგრამ მარტო იმიტომ, რომ პირადს სარგებლობასა ჰხედავს, სარგებლობას ქონებრივს ყველაზედ უწინ, რასაკვირველია, და მერმე კიდევ პირადის გაზვიადებულის თავმოყვარეობის დასაკმაყოფილებლად მიაჩნია.

მათი მოუხეშელი და ურცხვი ბუნება არაფერს არ დაზოგავს ცხოვრებაში „გამარჯვებისათვის“, გამარჯვების ზნეობრიობას როდი დაეძებენ, ოღონდ კი გაიმარჯვონ, რადაც უნდა უღირდესთ ეს გამარჯვება.

საუბედუროდ ესენი უფრო მეტს ენერგიასა, მხნეობასა და გამბედაობას იჩენენ, ვინემ პირველის ჯგუფის წარმომადგენელნი, თანაც რაღა თქმა უნდა უფრო დიდ ყოყოჩობასა, რიხიანობას და გაბედულობას გვაჩვენებენ. ერთიც არის — მათი იდეალი მეტისმეტად ვიწროა, ბუნების ფატალურ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების სურვილს ვერ გადასცილებია და ამიტომ მისაღწევადაც ეადვილებათ. რასაკვირველია, თუ კი სირცხვილსა და ნამუსს დაჰკარგავ, თუ პირადის ბედნიერების განხორციელებად ჩათვლი ქონებრივ სიმდიდრეს და ქვენა გრძნობათა დაკმაყოფილებას, უფრო ადვილი შესასრულებელი არაფერია.

ცოდნა შეიძლება ამათაც ჰქონდეთ, მაგრამ ცოდნა უაზრო და უშინაარსო, ცოდნა, რომელიც მარტო მისთვის უნდათ, რომ ყოველის საგნიდან რაც შეიძლება მეტი სარგებლობა გამოიტანონ, სარგებლობა ნივთიერი, ბრმა ეგოისტურის სიამოვნების დამაკმაყოფილებელი.

გარკვეული აზრი თავისდღეშიაც არა ჰქონიათ და არცა აქვთ. ყოველს აზრს მიემხრობიან, ოღონდ კი პირადი, კიდევ და კიდევ პირადი პირუტყვული ინტერესები დაიცვან. მთელის მათის მოქმედების შინაარსი და მთავარი აზრი თავისი „მე“-ის გაღმერთება-გაბატონებაა, ამ „მე“-ის უსაზიზღრეს მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებაა.

საზოგადო საქმეში ინტიფერენტიზმს — გულგრილობას იჩენენ — კარგად ხედავენ, რომ აქ უმეტეს ნაწილად საპირიანო არაფერია და თავისი გულქვაობისა და უკაცურობის გასამართლებლად „საცა არა სჯობს, გაცლა სჯობსო“, გაიძახიან.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მხოლოდ ეს გვეთქმის ამათ შესახებ. ყველასა ჰყავს თითო-ოროლა ნაცნობი მათ·შორის და ყველა ადვილად მიხვდება ამ ტიპს. უფრო სავსებით მათი დასურათება კი ძნელია, რადგან ლიტერატურაში თავი ვერ იჩინეს: არა აქვთ ამისთვის საკმაო არც ნიჭი და არც სურვილი, რადგან არავითარ სასარგებლო არ არის (ქონებრივი მხრით, რასაკვირველია).

გულ-ცივობა და გულ-გრილობა მათის ბუნებისა არის იმის მიზეზი, რომ არა ჰყავთ არც ერთი მეგობარი, რომლისთვისაც შეეძლოთ გრძნობების გაზიარება. ან კი რა გრძნობები უნდა გაუზიარონ?

თუ მათს წერილებს შეხვდებით სადმე, უსათუოდ, რაიმე „საქმის“ ქაღალდები იქნება და არა გრძნობათა გამომხატველი ბარათები? ან კი სადა სცალიანთ ასეთი, უმნიშვნელო საქმისათვის ამათი გავლენა ჩვენს ცხოვრებაზედ, რით უნდა გამოხატოს, თუ არ უარმყოფლის მოქმედებით? ფარულად თუ ცხადად, მარადის იგინი იქნებიან შემაფერხებელნი ყოველის საქმისა. ასეთი წევრები საზოგადოებას ყოველთვის ჰყოლია და ეყოლება. მათ თავის დღეში არავინ არ უწოდებს „თაობას“, არავინ მიაწერს რაიმე მოწინავეობას ცხოვრებაში.

VII

მეორე ჯგუფს ახალგაზრდობისას მინდა მივაწეროთ ჩვენში ეგრედ წოდებული „მესამე დასი“.

მემატიანეს ცხოვრებისას ყოველთვის ჰმართებს პარტიული და პოლემიკური სიმწვავე უკუ აგდოს, ზნეობრივი მოთმინებით აღიჭურვოს და ისე გასინჯოს ცხოვრების ესა თუ ის მოვლენა, ცხოვრების ბრძოლაში გამოსული ეს თუ ის დასი პირუთვნელად დაახასიათოს. პირადად, შეიძლება ჩვენ წინააღმდეგი ვიყოთ, რომელიმე პარტიისა, ან და რომელიმე პარტიისაგან აღიარებული პრინციპისა; შეიძლება კიდევ ამა თუ იმ დასისაგან დროშაზედ წარწერილი მცნების წინააღმდეგი პრინციპიალურად არ ვიყოთ, მხოლოდ მიგვაჩნდეს ჯერჯერო-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბით უადგილოდ, უსაფუძვლოდ და უტოპიურად. ეს სულ ერთია, ჩვენ მაინც გვმართებს ღირსება ამ ჩვენგან არ-მოწონებული დასიც არ დავივიწყოთ, განგებ არ დავხუჭოთ თვალები და პარტიული მიკერძებით გატაცებულთ უსამართლო მსჯელობა არ წამოვისროლოთ. ხოლო რაკი ეგრედ წოდებულს „მესამე დასს" შევეხეთ. ახალგაზდათა მეორე ჯგუფში სწორედ იმიტომ მოვათავსეთ, რომ პირველი ჯგუფისათვის დაგვეპირდაპირებინა და ამით ერთი-მეორის თვისებანი უფრო ნათლად დაგვენახვებინა მკითხველთათვის.

მაშ სიმართლე თხოულობს აღვიაროთ, რომ თუ პირველი ჯგუფი მოკლებულია საზოგადო მოღვაწისათვის მიუცილებელ ღირსებებს, გარდა ნიჭისა და გრძნობიერებისა, რომელიც სატანჯველადა აქვთ მინიჭებული, სამაგიეროდ მეორესა აქვს ზოგიერთი უაღრესი ღირსება, რომელიც საჭიროა საზოგადო მოღვაწისათვის.

აქვთ გარკვეული აზრი. შეიძლება ყოველ მათგანს არა ჰქონდეს სავსებით შეგნებული ის აზრი, რომლის მოციქულადაც თავს აღიარებენ, დაჟინებით მაინც გაიძახიან ერთსა და იმავეს და ძალაუნებურად ყურადღებას იქცევენ.

გარკვეულობა პროგრამისა მაინცა და მაინც იმას ხომ არ შეიცავს, რომ ღრმად გქონდეს შესწავლილი ის ფილოსოფიური მოძღვრება, რომელზედაც არის დამყარებული შენი პოლიტიკური პრინციპები, ანა და თვით ეს პოლიტიკური პრინციპები გქონდეს ღრმად შეგნებული, იცოდე მისი ნაკლულევანებანი და ღირსებანი, იცოდე მისი სუსტი და ძლიერი მხარეები. საკმაოა, მაგალითად თვით ამ პრინციპის ფორმულა იცოდე, ბრბოსათვის სრულიად საკმარისია ესა. და გმირს ბრბოის წინამძღოლს უფრო სავსებით უნდა ჰქონდეს შესწავლილი, რასაკვირველია, ის დოქტრინა, რომლის მომხრეც არის.

ამიტომაც არის, რომ „მესამე დასს" თუმცა ვერა აქვსთ სავსებით შეგნებული მათ დროშაზედ წარწერილი პრინციპი, მაგრამ ორგანიზაცია აქვთ და დისციპლინა, წარმოადგენენ პარტიას ენერგიულადა და მხნედ მომქმედს. უმეტესმა მათგანმა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

უთუოდ იმის მეტი არა იცის-რა, რომ „მესამე დასს“ ეკუთვნის და ყოველი, რომელი არ იწერს პირჯვარს მათებრ, არ არის მართლ-მორწმუნე. განა თვით საქრისტიანო ერს, ან დღეს 1900 წლის შემდეგ აქვს შეგნებული ზნეობრივი სიტურფე და სიდიადე სარწმუნოებისა, რომელსაც აღიარებს? დიდ უმეტესობას მათგანს ამ სარწმუნოების აღმსარებლად მხოლოდ ის მიაჩნია, ვინც პირჯვარს იწერს და პირჯვრის-წერა სრულიად საკმარისად მიაჩნია მისთვის, რომ ქრისტიანად იწოდებოდეს. თვითონ კი ამ პირჯვრის წერის გაგებაც არა აქვს, არ ესმის რა დიდი აზრის გამომხატველი სიმბოლოა.

რაღა საკვირველია, თუ „მესამე დასის“ კრებულსაც არა მეტად ესმისთ თავიანთი მოძღვრება და მარტო „მესამე დასის“ ძახილში ხატვენ თავიანთ მართლ-მორწმუნეობას.

ყოველს შემთხვევაში მიმბაძველ ბრბოს წარმოადგენენ კარგად გაწვრთნილსა და ერთგულად ემორჩილებიან თავისს მეთაურს. ეს ერთობა, სუბორდინაცია, და ერთგული ქვეშევრდომობა ბელადისა არის თვისება დიდად საჭირო ყოველი მოქმედი წრისათვის, მიუცილებელია ყოველი ჯგუფისათვის და მით უფრო ცხოვრებაში მეთაურობის სურვილის ჯგუფისათვის.

ამასთან იგინი არიან ფანატიკური მოწაფეები მოძღვრისა, ფანატიკოსები თავიანთი აზრისა და ამისი ბრალია ის უცნაური ფაქტი, რომ უნიადაგო მათი აზრი ბევრ პროზელიტებს შოულობს, პოულობს ბევრ მიმდევარსა და გამგონს. ფანატიკური მხნეობით ავრცელებენ თავიანთ აზრს ხან ძალით და ხან ნებით. კარგად იციან, ვის როგორ ელაპარაკონ და როგორი მხრით მიუდგნენ, თითქმის აშინებენ კიდევაც გაუგებარ ბრბოს და ამგვარად თავისი აზრის განმტკიცებასა ცდილობენ.

ერთი სიტყვით, ამ დასსა აქვს სრული ორგანიზაცია, აქვს ძალა და ენერგია მოქმედებისა. უნდა ითქვას მხოლოდ ისა, რომ საუბედუროდ ვერ არიან საკმარისი ვრცელი ცოდნით აღჭურვილნი და შეიძლება ეს კიდევაც შველოდეს მათ ფანატიკოსობას. ის, რაც აკლია პირველ ჯგუფს ჩვენი ახალგაზდო-

ბისას, აქვთ ამათ, ხოლო ის, რაც შეადგენს მომხიბვლელობას პირველისას ამათ აკლიათ, აკლიათ მაღალი ნიჭი, ღრმა ცოდნა და ნაზი გრძნობიერება, ურომლისოდაც ძნელია მოიპოვო სიმპატია; აკლიათ გონების მრავალ-მხრიეობა, გონების ჰორიზონტი მეტად ვიწროდ შემოფარგლული აქვთ, რაიცა ხელს უშლის ღრმად ჩაუკვირდნენ საგანსა და ყოველ მხრით ასწონდასწონონ იგი. ამას კი, რასაკვირველია, ის შედეგი აქვს, რომ არც მათ შეუძლიანთ დაიჭირონ ადგილი ჭეშმარიტი მოწინავე თაობისა.

ჩვენთვის მაინც საჭიროა ვიცოდეთ, რა პრინციპს აღიარებენ იგინი. თუ თვით ვერ მოგვცემენ პასუხს ამაზედ, ჩვენ თვით ვეცდებით გამოვარკვიოთ, რადგან ვიცით მათივე აღსარებით, რომ იმ პარტიას ეკედლებიან, რომელიც მარქსის თეორიის მიმდევარია და მარქსისავე პოლიტიკის აღმსარებელი*).

ის პარტია, რომელიც ამ მოძღვრის თაყვანისმცემელია, დღითი-დღე იზრდება ევროპაში და ამაში წილი უდევს, რასაკვირველია, არა მარტო მარქსის „კაპიტალს", არამედ მთელს ზნეობრივ მიმართულებას დღევანდელი საზოგადოებისას.

მთელი ევროპის ხალხი გაყოფილია დღეს ორ ჯგუფად, ერთი მხრით არიან „მძარცველნი" კანონის მფარველობით გალომებულნი, მეორე მხრით „გაძარცულნი" კანონისაგან შეუწყნარებელნი და უყურადღებოდ დაგდებულნი. ამ მეორეთ არა აქვთ-რა გარდა თავისი შრომის და ჯაფისა, წელში გაწყვეტილნი არიან შრომით და ჯაფით და ამ შრომის და ჯაფის ნაყოფით სარგებლობენ პირველნი. მთელი ცხოვრება მეორეთა უნდება დღიური ლუკმის მოპოვებას და ერთი წუთიც არა რჩებათ სხვა რამეზედ იფიქრონ. მხოლოდ და მარტო პირველთ აქვთ პოლიტიკური უფლება de facto, თუმცა de jure პოლიტიკური უფლება ყველას ეკუთვნით. პირველნი სარგებლობენ პოლიტიკურის თავისუფლებით, თუმცა დეკრეტებში ყველასა აქვს მინიჭებული იგი თავისუფლება და ყოველს ნაბიჯზედ

*) მე სრულიად არ ვეხები მარქსის ფილოსოფიას, არამედ მაქვს ლაპარაკი როგორც პოლიტიკური მოძღვრების შესახებ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

შეგხვდებათ ევროპის ქალაქებში იმის დასამტკიცებელი საბუთები, რომ „თავისუფლება, ერთობა და ძმობა“ ყველას საკუთრებაა, რომ ყველას შეუძლიან თავი შეიფაროს იმ დროშას‘ რომელზედაც, ოქროს ანბანით არის ეს დიადი სიტყვები წარწერილი. ნამდვილად კი, ფაქტიურად ეს ილლიუზიაა, ამით სარგებლობენ მხოლოდ „კანონიერი მძარცველნი“.

თუმცა თავისუფლება ბეჭდვითი სიტყვისა, თავისუფლება კრებებისა დაკანონებულია, მაგრამ ყოველივე ეს კიდევ და კიდევ ქაღალდზეა დაწერილი, ფაქტიურად კი უმეტესობას ერისას, ჩაგრულსა და წამებულს ენა შებოჭვილი აქვს და აზრი შეზღუდული. აქედამ მომდინარეობს ის, რომ დამშეული და უმწეო ხალხი გარყვნილების მორევში სცურავს და ყოველდღე ნელ-ნელა იწამლება მისი სიცოცხლის წუთები. ხოლო თვით მაძღართ კი აღარ იციან რა ქნან, რას ეცენ, ვის რა წაავლიჯონ, როგორ დაიკმაყოფილონ გაათფთრებული სურვილები. აქაც ღრმად გაუდგამს ფესვი გარყვნილებას, აქაც ტრიალებს ისეთი შხამი, რომელიც ეჭვი არ არის მოსპობს სიცოცხლეს ერისას.

ყოველი ადამიანი, ღირსი ამ სახელისა, დღეს მტერია ამგვარის წყობილებისა, მისი მედგარი და შეუპოვარი მებრძოლია. ყოველი შეგნებული ადამიანი, ყოველივე რიგიანი შვილი თავისი სამშობლოისა, რომელშიაც ღვთიური ნაპერწკალი არ გაუქრია გაპირუტყვებას, კარგად გრძნობს, რომ თუ ამ წყობილებას ბოლო არ მოეღო, ეს ახალი ქვეყანაც ისე დაიღუპება, როგორც ძველი, რადგან შეუძლებელია იცხოვროს იმ ქვეყანამ და იმ ერმა, რომელშიაც მოსპობილია სიყვარული ძმისა, თავგანწირულება ძმისათვის, რომელშიაც ჩამქრალია წრფელი და უანგარო სიყვარული საყვარლის მიმართ, და რომელსაც აღარ ესმის სიყვარული მშობლისა შობილის მიმართ და შვილსა მშობლის მიმართ; უნდა აღიგავოს პირისაგან ქვეყნისა ის მხარე, სადაც შებღალულია სიყვარული და-ძმური, მეგობრობა და სადაც მარტო „მე“ არის გაღმერთებული, მარა „მე“ ადამიანისა კი არა, „მე“ პირუტყვისა, რომელსაც საუბედუროდ ადამიანის სახე აქვს.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

აილეთ, რომელიც გნებავთ, ეხლანდელი მწერალი, თუ დღევანდელის ცხოვრების გათახსირებას არ დასტირის, დღევანდელის ზნეობის დაცემას და გაქსუებას არ უჩივის და არ მოსთქვამს! ჰგავს რომ შეგნებული აქვთ და კარგად ხედვენ, რომ დღევანდელი საზოგადოება უფსკრულისკენ მიისწრაფვის, და სცდილობენ ეს უფსკრული დაანახვონ და საფრთხეს მოაშორონ.

აილეთ ზოლა და მისი საშინელი მკაცრი რომანები! რა არის მთელი მისი თხზულება, თუ არ სასტიკი ბრალმდებელი ოქმი უკანასკნელის იმპერიის დროს ალორძინებულის საზოგადოების შესახებ. მან დაგვანახვა, რომ ყოველი ნაწილი ამ საზოგადოებისა ზნეობრივის გადაგვარების გზას adგია. ძირს, მდაბიო ხალხი, გარყვნილი და ზნეობა, გაფუჭებული და გაპიროტყვებული; შუაში, წვრილმანი ბურჟუაზია წვრილმანის სურვილებითა და ინტერესებით მოუსვენარი, საბრალო და საზიზღარი უფერულობა და უნიჭობა (médiocrité); ზემოდ—ბრწყინვალე არისტოკრატია და მბრწყინავი ბურჟუაზია, მინისტრები და კარის-კაცები ისეთსავე გარყვნილების მორევში იხრჩობიან, როგორც ძირს, მხოლოდ აქ უფრო ბრწყინავს ეს მორევი თვალთათვის; და უფრო საამო სანახავია, უფრო მიმზიდველია, მიმტაცი და მით უფრო დამღუპველი, სიცოცხლის მომსპობელი.

გადაათვალიერეთ ფლობერი და ნახავთ, რომ ყოველი მისი ნაწარმოები აღსავსეა ეხლანდელის „ბურჟუას“ ზიზღით. ბურჟუაზულის ვიწრო გონებითა და გრძნობებით აღშფოთებული მწერალი ღრმა მიზანტროპიას ეძლევა და მთელი კაცობრიობა უგუნურთა და ჩერჩეტთა ბრბოდ მიაჩნია, ცხოვრება კი—„აყროლებულ, გულის ამრევ, დამპალ საქმელად“.

გადაიკითხეთ მოპასსანი და ნახავთ, თუ დღევანდელს ბურჟუაზულის ცხოვრების საზიზღრობა სანამდის მისულა! მისი რომანები და მოთხრობები დღევანდელის ადამიანის მოწამლულის სულის ამბავია. გადაათვალიერეთ მისი Bel-ami და ნახავთ, რა საშინელი სურათია დახატული ეხლანდელის გარყვნილისა და გაპიროტყვებულის საზოგადოებისა! იქ ნახავთ, რომ ამ გამ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ხეცებას ტაშს უკრავს და გალობით ამკობს იმ სარწმუნოების წარმომადგენელიც კი, რომელიც სწორედ ამგვარსავე გარყვნილების დროში დაიბადა და რომლის მთავარი აზრი — ზნეობრივ გარყვნილებასთან და სულის დაცემასთან ბრძოლა იყო; იქ ნახავთ, რომ ეხლანდელი წარმომადგენელნი ამ დიადის სარწმუნოებისა გუნდრუკს უკმევს მას, რაც უწინ დაამხო ამავე სარწმუნოებამ.

წაიკითხეთ ბურჟეს რომანები, თუ გინდათ ნახოთ უცნაური სურათი გარყვნილებისა, გონებისა და გრძნობის დაცემისა უმაღლეს საზოგადოებაში, ეგრედ წოდებულ, ბო-მონდში, და ბურჟუაზულ ინტელიგენტთა წრეში. ამ საზოგადოებაში ის ქალი პატიოსნად არის მიჩნეული, რომელსაც ქმარს გარდა ერთის მეტი მიჯნური არა ჰყავს; ცრუ განათლებით აღჭურვილ ახალგაზრდას ერთი იდეალი აქვს, რაც შეიძლება, მეტი ქალი მოხიბლოს და ამით მეტი ოჯახი გააუბედუროს; მეგობრობა და სიყვარული მისთვის საშუალებაა, იარაღი ამ უმსგავსო იდეალის მისაღწევად.

გადაფურცლეთ მარსელ პრევოს რომანები და ნახავთ, რას სჩადიან ეხლანდელ საზოგადოების ქალიშვილები, რომელნიც ყოველთვის უბიწოებისა და ზნეობრივის სიტურფის სალაროდ იყვნენ მიჩნეულნი: იგინი ვაჭრობენ სულითა, სხეულით და ფულის — ამ დღეინდელი ღმერთის — გულისთვის, ცინიკურის თავმომწონებით სთელენ ბინძურის ფეხებით ყოველსავე, რაიცა შეადგენს ადამიანის სამკაულს. ჩვენ ამ მწერლობას ყურადღებას ვაქცევდით, სწორედ იმიტომ, რომ დღეინდელის გადაგვარებულისა და უფსკრულისაკენ მიმავალ საზოგადოების ბოროტ თვისებათა გამომაქვეყნებელია და ამ საზოგადოების მმართველების მსჯავრის დამდები და მისი შემაზიზღებელი.

არის ხოლმე ეპოქა ზნეობრივის დაცემისა და დაქვეითებისა, როცა კაცის პირუტყვული გრძნობები თავს წამოყოფენ და დაავიწყებენ ადამიანობას. არის ეპოქა გადაგვარებისა, როცა საშინელის სიმძაფრით აღიძვრიან კაცში არა-ადამიანური

მისწრაფებანი, როცა მისი ჭამისა და სმის მადა უძირო და უბოლოვოა, როცა სქესებრივი ინსტინქტები გახეცების გზას დაადგებიან და იმ უკიდურესობამდის მიდიან, რომ ბუნებრივობასაც გვერდს უქცევენ. აი, ამ დროში ყოველივე წმინდა გრძნობა მივიწყებულია და მიძინებული საზოგადოებაში. ამ ხანაში ყოველივე კეთილშობილური გრძნობა მხოლოდ უწმაწურის გრძნობების დასაკმაყოფილებელ იარაღად ხდება. ასეთი ეპოქა იყო ძველის რომისა და საბერძნეთის ისტორიულის ცხოვრების უკანასკნელი დღენი. ასეთი არის დღეინდელის ევროპის მდგომარეობაცა.

დღესაც იგივე ოქროს ხბო, იგივე წყეული ლითონი გახდა ხალხის ღმერთად, რომელიც რამდენიმე ათასის წლის წინად მოსემ შემუსრა. ფულია დღეინდელის საზოგადოების თაყვანსაცემი არსება, მისი იდეალი, მისი სანუკვარი და ფულისათვის ის გაჰყიდის დედასა და შვილს, მეგობარსა და ძმას, გაჰყიდის სულს, ყოველსავე, ერთის სიტყვით. ამ ფულის მოპოების სურვილს ხშირად არა ერთი და ორი სიცოცხლე უმსხვერპლნია, გაფეთრებული ძიება ამ ყოვლის შემძლებელის, ძლევამოსილის მამონისა, მისი ყურმოჭრილი ყმობა აპირუტყვებს იმასაც, ვინც ამ ძიებისათვის სდებს სულსა და თავს და იმასაც, ვისაც ეს მაძიებელი ატყავებს, რადგან აუცილებელი პირობა ფულის მოპოვებისა ერთისაგან არის ასისა და ორასის, ათასის და ათი-ათასის ტყავის გაძრობა და სულის ამორთმევა.

ცარცვა-გლეჯა, მოტყუება ერთმანერთისა, ფლიდობა და ლაქუცობა, მივიწყება საზოგადოებრივის იდეალებისა და მხოლოდ ბრმა ეგოისტურ გრძნობების გაღმერთება ასულდგმულებს ამ საზოგადოებას. ასეთი გაყოფა ორ ჯგუფად, რომლისაგან ერთს მეორის სული და ხორცი უსირცხვილო ექსპლოატაციის საგნად შეუქმნია, ხდება ცალკე ყოველს ერში. მაგრამ მძარცველ-მგლეჯელნი და გაძარცულ-გატყავებულნი თითქო რაღაცა მანქანების ძალით ერთსულ და ერთხორც იქმნებიან, როცა სხვა ერის ტვინის წოვასა და გულის ჭამაზე მიდგება საქმე. არიან ჯგუფნი ერთა, რომელნიც ისეთსავე ობიექტს

ეროვნული ბიბლიოთეკა

წარმოადგენენ მეორე ჯგუფ ერთა მსუნაგობის დასაკმაყოფილებლად, როგორსაც ერთი ნაწილი იმავე ერისა მეორე ნაწილისათვის. რაღა თქმა უნდა, ამგვარ გამხეცებულ და გაავთრებულ ბრძოლის დროს დაჩაგრულთათვის თავის დაცვის სურვილი სრულიად სამართლიანია და, თუ თავის დაცვის დროს ხანდახან პირუტყვულ იარაღსაც ხმარობენ, ვერც იმაში გავამტყუნებთ, რადგან „რომლითა საწყაულითა მიუწყოთ, მოგეწყოს თქვენ“.

ეჭვი არ არის, ვისაც კი სწადიან იხსნას იგი საზოგადოება დაღუპვისაგან და ვისაც სურს გადაგვარების გზას მოაშოროს იგი, იბრძვის საზოგადოების ამგვარ წეს-წყობილების წინააღმდეგ, იბრძვის ღვთის დამვიწყებლის წინააღმდეგ, გამტყავებლებს ეომება და ესარჩლება გატყავებულებს, ესარჩლება და მხარს აძლევს, ვისაც ძალით დაავიწყებინეს ღვთაება და ადამიანობა.

ამგვარად მოქმედებს დღეს, ვინც კი დღევანდელ ცხოვრების არევ-დარევას გვისურათებს, ვინც მის ზნეობრივ გაკოტრებას საშინელის სინამდვილით გვიხატავს. ასე იქცევა იგიც, ვინც საზოგადოების ამგვარ გახრწნილების შემგნები განახლების იდეალს უსახავს დაბრმავებულ კაცობრიობას. ასეთია ყველა შემგნები და რიგიანი, ზნეობრივი ადამიანი ევროპისა, სულ ერთია, რა პოლიტიკურ პარტიასაც უნდა ეკუთვნოდეს, რა ფილოსოფიურ დოქტრინასაც არ უნდა აღიარებდეს, დეისტია თუ ათეისტი, იდეალისტია თუ მატერიალისტი, სოციალ-დემოკრატია, თუ კლერიკალი. დღევანდელი ზნეობრივად საღი ადამიანი ერთ დიდ საქმეს ემსახურება—კაცობრიობას მის დაქვეითებას და დაბეჩავებას უჩვენებს და მის განახლებას, გარდაბადებას ცდილობს და ჰლამის.

ამგვარად, ის პარტია, რომელიც დღეს სოციალისტთა პარტიად იწოდება, აღიარებს საუკეთესო იდეალურ პრინციპებს და ღირსია სრულის თანაგრძნობისა და სრულის სიმართლის მქადაგებელია. რა ნიადაგზედაც უნდა იდგეს დღევანდელი ევროპიელი, რა წერტილიდანაც უნდა მიდიოდეს, ბოლოს უთუოდ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

იმავე მიზნისაკენ მიისწრაფვის, რომელიც იდეალად აქვს დასახული ამ პარტიას, თუ, ვიმეორებ, არ ეკუთვნის დაბრმავებულ გუნდს ეხლანდელი საზოგადოებისას.

ეს ასეა ევროპაში და იქ ეს საგანი ყველაზე უფრო საყურადღებოა და უპირველესი. ევროპის საზოგადოებამ მიაღწია იმ განვითარებამდის, როცა თამამად შეუძლიან ქრისტეს მოძღვრების მაღალი პრინციპები განახორციელოს და მისი მოვალეობაა, რაც შეიძლება, მალე დაეწაფოს ამ უკვდავების წყაროს, რადგან ხსნა სხვაგან არსად არის.

ხოლო ის ერნი, რომელნიც ძალიან შორს ჩამორჩნენ ევროპას, მხოლოდ ერთს უნდა ცდილობდნენ, რაც შეიძლება, მალე მიაღწიონ ევროპის ერთა კულტურამდის, რაც შეიძლება მალე მოიპოვონ ის იარაღი, ურომლისოდაც არ შეეძლებათ მხარში ამოუდგნენ თავიანთ მოძმე ევროპიელ ხალხს იმ დიდებული, იდეალის განსახორციელებლად, რომელიც დაუსახა იესომ კაცობრიობას და პირველად უქადაგა ხალხს, იმგვარადვე დაავადმყოფებულს ზნეობრივად, როგორც დღევანდელი ევროპაა. იმ ხალხმა ამ იდეალს — „შეიყვარე მოყვასი შენი, ვითარცა თავი თვისი“ — ზურგი შეაქცია და კიდევაც დაიღუპა.

ზემოდაც მოვიხსენიეთ, რომ ერთი უმთავრესი პოლიტიკური პარტია ევროპიელ სახელმწიფოთა (სოციალ-დემოკრატნი, ანუ, უფრო განსაზღვრულად რომ ვსთქვათ, სოციალისტნი-მარქსისტნი) სწორედ ეხლანდელ საზოგადოების უწეს - რიგობას ებრძვის და მის მოწეს-რიგებას ესწრაფვის. ამ პარტიას ევროპაში „მუშათა დამცველ“ პარტიას უწოდებენ და ამ შემთხვევაში უფრო შემოფარგლული სჩანს მათი მოქმედება, მას ძლიერი ნიადაგიცა აქვს დღევანდელ ეკონომიურ წეს-წყობილებაში. ხოლო ზნეობრივი საფუძველი მათი და ზნეობრივი შინაარსი მათის პრინციპებისა უფრო ფართოა. ეს პარტია ხდება ჩაგრულთა მოსარჩლედ, ვინც უნდა იყოს იგი, ჩაგრული, ხდება დაუძინებელ მტრად ყველასი, რომელიც თავისს ნიჭს ხმარობს თავის მოძმის საზარალოდ, რომელიც სარ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გებლობს შემთხვევით და უტვინო ბედით მოძმისავე სულის ამოსახდელად, რომელსაც პირუტყვობა გაუხდია ცხოვრების შინაარსად. ამ პარტიას სურს დამყარდეს ადამიანთა კრებულში სამეუფო სიმართლისა, სადაც მოყვასი მოყვასისათვის სიამოვნებით დასდებს თავსა, სადაც ყოველსავე უპირატესობით (აქ ბუნებრივი უპირატესობა გვაქვს სახეში) კაცი ისარგებლებს მხოლოდ მოძმეს სასარგებლოდ. ამ ზნეობრივს მხარეს ამ პარტიისას აქვს მომავალი უეჭველად, ხოლო, როგორც პოლიტიკური, პარტია იგი უარსა ჰყოფს ყოველსავე ინტერესს ნაციონალურსა და სარწმუნოებრივს და მხოლოდ ეკონომიურის ერთობის დამყარებასა ცდილობს, რადგან სწამს, რომ მხოლოდ ამ ეკონომიურს ერთობაზედ შეიძლება აშენდეს პოლიტიკური ერთობა, ძმობა და თავისუფლება. როგორც პოლიტიკური პარტია, იგი უარსა ჰყოფს რაიმე საერთო ინტერესი ჰქონდეს, მაგალითად გერმანელ კათოლიკებს, ანუ პროტესტანტებს, ანუ ებრაელებს; საერთო ინტერესი აქვთ მხოლოდ მუშებსა კაპიტალისტების წინააღმდეგ, პირველნი მეორეთა წინააღმდეგ იბრძვიან განურჩევლად ერობისა და სარწმუნოებისა: ვინ რას დასდევს სარწმუნოებრივსა და საეროვნო ინტერესებს, როცა კუჭი მშიერი აქვსო.

მაჰმადიან, ებრაელ, კათოლიკე, პროტესტანტ, მართლმადიდებელ მუშათ აქვსთ ერთმანერთთან საერთო, სახელდობრ კაპიტალისტებთან ბრძოლა. კათოლიკეს კაპიტალისტს და მუშას საერთო ინტერესი არა აქვთ-რა.

ამგვარად ეპყრობიან ნაციონალურს ინტერესსაც. არ არსებობსო არავითარი საეროვნო მისწრაფება, გერმანელ და ფრანგ, ინგლისელ და იტალიელ მუშებს აქვთ საერთო ინტერესი,—ამ ქვეყნებში კაპიტალიზმის დამხობა და თავიანთი ადამიანურის უფლებების განხორციელება. ინგლისელი მუშის მტერი ინგლისელი კაპიტალისტია, ისე როგორც გერმანელი და იტალიელი კაპიტალისტი; მისი მოყვარე ამ ქვეყნების მუშაა, რადგან ორთავეს ერთი მტერი (კაპიტალის წარმომადგენელი) სწოვს ტვინსა. დაცვა ვინაობისა, ენისა, თვით-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

არსებობისა ეს ბურჟუა-კაპიტალისტთა მოგონილია, ოინებია, მუშათა თვალების ასახვეველი. აქ არა აქვთ-რა საინტერესო მუშათ, ეს მხოლოდ ბურჟუათა ხელსაყრელი საქმეა და მისი საპრიანო. ეს უკიდურესი მიმართულება ამ პარტიისა, რომელიც უარსა ჰყოფს საეროვნო ინტერესებს და ნაციონალურს ელემენტს, ძალას ერის თავისებურობისას, წარმავალია და უსაფუძვლო, მარტო და მხოლოდ დღეინდელ სოციალ-დემოკრატთა გამოგონილი. ეს ერთის მხრით ადვილი გასაგებიც არის. ეროვნული ინტერესი ისეთის სიმწვავით არ აგონებს თავს არც ინგლისელს, არც გერმანელს და არც ფრანგს, როგორც მაგალითად ჩეხელს.

VIII

ჩვენში აღმოცენებულმა „ფეხმარდმა“ დასმა, „მესამედ“ წოდებულმა, მოძღვრად მარქსი და მისი მოწაფეები დაისახეს, მათ პოლიტიკურსა და ფილოსოფიურს პრინციპებს აღიარებენ. ეს ყოველთვის სახეში უნდა გვქონდეს და იქიდამ ყოველთვის შეგვეძლება გავიგოთ, რა ჯურისაა ეს „დასი“, სრულიად ტყუილი თავის მოტყუილება იქნებოდა იმის დამტკიცების ცდა, რომ „მესამე“ დასი არ არსებობს და საქმისათვისაც სრულიად გამოუდეგარია ამაზედ ლაპარაკი.

რაღა თქმა უნდა, რომ ჩვენში იგი მეტად ადრეულია და უადგილო. ჩვენში არ არსებობს, არც ის აუარებელი ბრბო ქალაქის მუშათა, რომელიც ევროპაში აძლევს მტკიცე ნიადაგს ამ პოლიტიკურს პარტიას და, გარდა ამისა, ჩვენს ერს აქვს ბევრად უფრო უახლობელესი საგნები თავისის ვინაობისა და არსებობის დაცვისა, რომლის მიღწევის შემდეგ შეიძლება მხოლოდ ახალის იდეალის დასახვა; მანამდის კი ამ აზრს არ ექნება საფუძველი და მოკლებული იქნება სიცხოვლეს. სინამდვილე და ამ სინამდვილის კანონიერობა ამას ძალაუნებურად აგრძნობინებს თვით მეთაურს „მესამე დასისას“ ბ. ჟორდანიას, რომელიც არეულს გზას ასცდება ხოლმე, როგორც კი საქმე მიდგება ჩვენის ერის სიცოცხლის დაცვაზედ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

„ეროვნული და სოციალური კითხვა“, ამბობს ბ. ჟორდანია, „აი ის ორი ფეხი, რომელზედაც შედგა ცხოვრება და საშინელი სისწრაფით წინ მიექანება... ჩვენი თანამედროვე ცხოვრების სარჩული ეკონომიური წარმატებაა, რამაც დაბადა ეროვნული გაერთიანება და სოციალური დანაწილება.

„საქართველო ერთი, განუყოფელი; საქართველო ორი, სიმდიდრ-სიღარიბის მიხედვით დაყოფილი. თუ პირველ კითხვაზე ვერთდებით, მეორეზე ვიყოფით; თუ შინაურ ცხოვრებაში ვიბრძვით, გარეშე მტრის წინააღმდეგ ერთად ვდგევართ (კურსივი ჩვენია) ეს არის არსებითი თვისება უმაღლესი განვითარების, (კვალი № 11. 1895 წ.) ხოლო სოციალ-დემოკრატთა მოძღვრებას ასე ახასიათებს: ის შედგება „ორი ნაწილისაგან: ისტორიულ-ფილოსოფიური და პოლიტიკურ ეკონომიური. პირველი შეიცავს თეორიას ეკონომიური მატერიალიზმისას, მეორე კი თანამედროვე წყობილების შეგნებას, კრიტიკას და ამის თანახმად ბრძოლას... მეორე იკვლევს სპეციალურად კაპიტალისტურ წყობილებას და გამოჰყავს ის დასკვნა, რომ ეს წყობილება უნდა დაინგრეს. მისი უმაღლესი განვითარება მისივე სამარეა. ჩვენი წარსულის და აწმყო მდგომარეობის გასაგებად ვხელმძღვანელობთ ეკონომიურის მატერიალიზმით, ხოლო რამდენად ვითარდება კაპიტალისტური წყობილება, იმდენად მეორესაც ხელს ვკიდებთ ერის დაჩაგრული ნაწილის გასაცნობიერებლად ახალი მოვლენის წინაშე (გვ. 95, № 12).

თუ კაპიტალისტური წყობილების დაანგრევაა იდეალი იმ პარტიისა, რომლის პროზელიტობას იჩემებს ბ. ჟორდანია და მისი „დასი“, მაშინ რაღა მოსატანი იყო ის ფრაზა: „თუ შინაურ ცხოვრებაში ვიბრძვით, გარეშე მტრის წინააღმდეგ ერთად ვდგევართო“. კაპიტალისტურ წყობილების დასანგრევად გამზადებულ პარტიას ევროპისას შინაური და გარეული მტერი მხოლოდ ერთი ჰყავს—ბურჟუა-კაპიტალისტი. მაგრამ ზემოდაც ხომ მოგახსენეთ, ჩვენი ცხოვრების ვითარება ევროპიელ სოციალ-დემოკრატიისათვის ნიადაგს ვერ პოულობს და ან ისევ ეროვნულ მოძღვრებად უნდა გარდიქმნეს და ან ისე დაბნეული იყოს, როგორც ჯერ ის არის ჩვენში.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ნ. ჟორდანიამ ერთ სტატიაში ტეზისებიც წარმოადგინა, მაგრამ ამ ტეზისებს დიდი ახსნა და გარკვევა სჭირია, და თუ კიდევ ის არ მოვიხმარეთ, რაც ვიცით ევროპის სხვა-და-სხვა პარტიების შესახებ, ვერას გავიგებთ.

VIII ტეზისი ნ. ჟორდანიასი ამბობს: „გაევროპიელება სწარმოებს ქართულ ნიადაგზედ, ქართულ კულტურაზედ. სამშობლო და უცხოეთი, საქართველო და ევროპა, ქართველობა და ევროპიელობა — აი რა სწერია ახალ დროშაზედ. ამის აღმოკითხვა და ხალხის შეგნებაში გადატანა — ჩვენი დროის ისტორიული კითხვაა“.

თუ ევროპიელ პარტიათა მიხედვით ავხსნით ამ აზრს, მაშინ აი რა გამოდის: კაპიტალისტური წყობილების დამკვიდრებით ქართველი ევროპიელდება. კარგი და პატიოსანი. მაშ ამ შემთხვევაში ისევე უნდა მოვიქცეთ, როგორც ევროპაში იქცევიან კაპიტალისტური წყობილების წინააღმდეგნი.

ნ. ჟორდანიაც სწორედ ამ გზას უნდა ადგეს, როგორც მისი წერილებიდან სჩანს. „ეროვნული ზრდა არ არის კლასთა ბრძოლის გარეშე. წინსვლის დიდი ძარღვი აქ არის დამარხული. ბურჟუაზია უარ-ჰყოფს პატრიარქალურს, ფეოდალურს ურთიერთობას და ამყარებს ბურჟუაზიულს; მუშა-ხალხი უარ-ჰყოფს ბურჟუაზიულს და ამყარებს კოლლექტიურს. საქართველოში ერთსა და იმავე დროს ვითარდება ორგვარი კლასიური განხეთქილება: წინააღმდეგობა ბურჟუას და თავად-აზნაურთა შორის და წინააღმდეგობა თვითონ ბურჟუას და მუშა-ხალხს შორის (ის კი დაგვავიწყდა, რომ 1895 წელში „კვალი“-ს 12 №-ში ვლაპარაკობდით ერის უმრავლესობის შესახებ მიუხედავად წოდებისა). პირველი მიზნის მისაღწევად (თავად-აზნაურობის დასამხობად) ბურჟუაზიას ეხმარება მთელი ხალხი, ვინაიდან მთელი ერის ინტერესია, განთავისუფლდეს მობერებული წყობილებისაგან... (ესე იგი ფეოდალურის წყობილებისაგან) ხოლო ბურჟუა-კაპიტალისტთა და მუშათა შორისაც ხომ „სასტიკი ბრძოლაა“ ატეხილი. „მათ შორის ღრმა ორმოა, თუ პირველი ძლიერდება ფულით, შეძლებით და მით ბურჟუა-

ზული განათლებით, მეორე უნდა გაძლიერდეს ერთობით, თანხმობით და მუშური შეგნებით. აქ საძირკველი შრომაა, იქ კაპიტალი. ამ ორი **ელემენტის შერიგება ვერ მოხერხდება**, სანამ ისინი სხვა-და-სხვა პირს ეკუთვნიან“.

ალარ გვესმის. ყოველ ერში კერძოდ კლასთა შორის „სასტიკი ბრძოლაა“, მათი შეთანხმება შესაძლებელია მხოლოდ ახალის კოლლექტივურის წესის დამყარებაზე. ხოლო ახალი კოლლექტივური წესი, რასაკვირველია, ევროპის მარტო რომელიმე ერთ ერში ვერ დამყარდება, თუ სხვებმაც ბანი არ მისცეს. მაშინ რაღა აზრი აქვს ესეთს სიტყვებს ბ. ჟორდანიასას, რომელიც გაფიქრებინებს, რომ ეროვნული პოლიტიკის მიმდევარია.

„ისტორიის ჩარხი აქ ტრიალებს კლასთა ბრძოლაში. ამ მიმდინარეობას ეძლევა ორი ფორმა: **შინაგანი კლასიკური** და **გარეგანი ეროვნული, ბრძოლა კლასთა და ერთა შორის**. პირველი, რაც უნდა ძლიერი იყოს, აქვს ისეთი საზღვარი, სადაც მებრძოლნი ერთად დგებიან, ერთ კულტურულ და ისტორიულ უღელში ებმიან. ეს ქმნის იმას, რასაც ეწოდება ერი, ეროვნული ძალა. აქ არის საერთო ფარგალი, ამას გარეთ სხვა ერია, ამას შიგნით კლასებია.. მაშასადამე, ხალხის განვითარება შეიძლება განიხილოს ორივ მხრივ: განვითარება მთელი (?) ერის საერთოდ და განვითარება თვითეული კლასის კერძოთ... ასეთია გზანი ისტორიისა! **ყველა ერი მხოლოდ თავის (?) ინტერესებს იცავს და ვაი იმ ერს, რომელსაც თავისი ვერ შეუგნია** („კვალი“ 96 წ. 203—204),

მაგრამ აქ ხომ ბ. ჟორდანია იმ აზრის არის, რომ ეროვნებას თვით არსებობის დაცვა შეადგენს მიუცილებელ საჭირო საგანს ყველა შეგნებულის ადამიანისათ. ჩვენ თანახმა ვართ ამისი, ოღონდ ამ აზრს მესამოცე წლების თაობაც იცავდა და ჰგავს „მესამე დასს“ არ აღმოუჩენია იგი.

თუ ბ. ჟორდანია იმას ამბობს, ჩვენს ცხოვრებაში კაპიტალისტური წყობილობა ფეხს იდგამსო და მასთან ერთად მყარდება გულ-ცივი, პირუტყვული მიმართულება საზოგადოებისა,

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რომლის წინააღმდეგ უნდა ამხედრდეს ყოველი ზნეობრივად საღი ადამიანი. ჩვენ ამაზედაც დავეთანხმებით. მხოლოდ ეს კი ვიცით, რომ ეს ამხედრება იქნება ხმად მღაღადებელად უდაბნოსა შინა, სანამ სხვა საშუალება არ გვექნება უზნეობისა და თავხედობის ასალაგმავად. საუბედუროდ, ზნეობრივი ქადაგება ერის შეგნებულ ნაწილზედ მოქმედობს, ხოლო მისთვის რომ ჩვენ შევსძლოთ ერთად სხვა ევროპიელ ხალხთან ამ დღეინდელ საჭირ-ბოროტო საგანს გავუძლვეთ, უნდა პირველს იდეალს მივაღწიოთ. ამიტომ, მართალია ბ. ლალი, რომელსაც ამბობს: „ეროვნული პრინციპი“ მესამოცე წლების მოღვაწეებსაც და ჩვენც უფრო სავსებით და რთულად გვესმის, ვიდრე ბ. ჟორდანიას ჰგონია. მათის აზრით „ეროვნული პრინციპი“ ჩვენ გვინდა ეროვნულ პრინციპისათვის, როგორც მაგალითად, ზოგიერთებს ხელოვნება ხელოვნებისათვის უნდათ და არა ცხოვრებისათვის. ჩვენს „ეროვნულს პრინციპს“ საფუძვლად უდევს მთელის ერის ყოველ მხრივი განვითარება, რათა ამით ჩვენს ერსაც შეეძლოს თავის მხრივ შეიტანოს წვლილი კაცობრიობის საერთო კულტურაში“. („ივერია“ № 69 1895 წ.).

რადგან ეს ასეა, ისიც მართალია, რომ „კლასთა“ ბრძოლამ უნდა დაუთმოს ადგილი „ერთა ბრძოლას“, ამას ხომ თვით ბ. ჟორდანია აღიარებს: „პირველი (კლასიური ბრძოლა), რაც უნდა ძლიერი იყოს, აქვს ისეთი საზღვარი, სადაც მებრძოლნი ერთად დგებიან, ერთ კულტურულ და ისტორიულ უღელში ებმიან“. („კვალი“ 1896 წ. გვ. 202) მაგრამ მაშინ ხომ უპირველესს საგნად ერის ვინაობის დაცვა ხდება, მეორე კი (კლასთა ბრძოლა) ყოველი ერის შინაური საქმე—მეორე ხარისხოვანი ჯერ-ჯერობით. მართლაც, თუ ერს არა ჰყავს ადამიანები, რომელთაც შეუძლიათ ზნეობრივი მსჯავრი დასდვან ამა თუ იმ მოვლენას ცხოვრებისას, ეს იმის დამამტკიცებელი იქნება, რომ თვით მთელს ერს დაჰკარგვია ზნეობრივი სახე და თუ ეს ასე იქმნა, მაშინ ერი დაიღუპება.

მესამოცე წლებიც ასე იყო. ჩვენი მესამოცე წლების ახალგაზდობა მარტო ენას როდი იცავდა, ერის ვინაობას იცავ-

და და თანაც შინაურ სოციალურ უსამართლობას—ბატო-ყმობას ებრძოდა. ეხლა ეს სენი მოისპო, ბურჟუაზულ—კაპიტალისტური წყობილება იდგამს ფესვს—ამის წინააღმდეგ უნდა ვიბრძოლოთ. ამ ბრძოლას კი საფუძვლად უდევს უფრო მეტი პოლიტიკური და ზნეობრივი მხარე, ვიდრე ბ. ჟორდანიას ჰგონია. ეს კლასი, ანუ ეს ნაწილი დღევანდელი საზოგადოებისა, მტერია ყოველსავე ამამაღლებელის იდეალისა, მტერია ყოველივესი, რაიცა ანგარიშს და არშინს გასცილდება, თუ რასმე სჩადის კეთილს, ეს მისდა უნებურად, შეუგნებლად. გონიერი და ზნეობრივი წევრი საზოგადოებისა ებრძვის მათს გულგრილობას უმაღლესი საერო და საზოგადოებრივი კითხვების შესახებ.

ამ სახად, მესამოცე წლების თაობის (თ. ჭავჭავაძის მეთაურობით) მოღვაწეობა „ენის დაცვის“ შესახებ უნდა განიგრძოს. ამ შემთხვევაში დღევანდელი მოწინავე დასი, რომელსაც კი სურს სამშობლოს კეთილდღეობა, მის მემკვიდრეობას უნდა წმინდად იცავდეს. ხოლო თუ მესამოცე წლების თაობისაგან ზოგი უზნეო ბურჟუაზიულ ტენდენციის მოსარჩლე შეიქმნა, ანა და არისტოკრატიული ფეოდალური ინსტიკტების დამცველი, ეს მთელს თაობას არ მიეწერება და მთელი თაობის პრინციპებს ვერ შებღალავს. ეს მხოლოდ იმას ამტკიცებს, რომ სოციალურ ზნეობრივობას ზურგი შეაქციეს და უზნეობის მოსარჩლე გახდნენ და არა იმას, რომ საეროენო საქმე არ ესმოდათ და ან არ ესმით.

„მესამე დასმა“ ან უნდა ნათლად და გარკვეულად განაცხადოს, რომ მარქსისტია შეურყეველი, როგორც თეორიაში, ისე პრაქტიკაში, ან უნდა აღიაროს, რომ ახალ დასს არ შეადგენს. თუ „ენის დაცვა და ერობისა“ თავის დროშაზე დააწერეს, მაშინ მათი მომხრეები მათზე უწინ გამოჩენილან ჩვენს ცხოვრებაში.

ვიმეორებ, ამ წერილის საგნისათვის არა აქვს მნიშვნელობა იმას, თუ რამდენად სავსებით გარკვეული აქვს და ღრმად შეგნებული ამ დასს თავისი პროგრამმა. საჭიროა მხოლოდ ვი-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ცოდეთ, რომ ენერგიით, სიცოცხლით და რწმენით აღსავსე არის და ყველა ამის გამო დღეს ჩვენში დაიჭირა ადგილი ერთად-ერთი მომქმედი თაობისა. წერით თუ კითხვით, ქადაგებით თუ წიგნების დასტამბვით, მათ მიიპყრეს საზოგადოების ყურადღება. საზოგადოებას ყოველთვის აქვს ფარული ლტოლვილება იდეალისაკენ და ამიტომ ხარბად დაეწაფნენ პირველსავე მიწვდილს წყალს ამგვარი წყურვილის დასაკმაყოფილებლად.

მათი ძალა კიდევ მასშია, რომ ის პრინციპი, რომლის აღმსარებლად თავს ხადიან, მეტად ზნეობრივია და კანონიერი (გარდა ზოგიერთი უკიდურესი აზრებისა ეროვნობის შესახებ). ერთად-ერთი მისი წინააღმდეგი ის არის, რომ ჩვენში ჯერ უნიადაგოა და უდროო, იგი უფრო მაღალი საზოგადოების სანუკვარი საგანია. ამიტომაც არის, რომ ისეთ მკაცრს წინააღმდეგობას ვერ პოულობს მათი პრინციპი. ხოლო, როგორც ზემოდ მოვიხსენიე, თვით ცხოვრება და სინამდვილის ძალი ფერს უცვლის მათ პროგრამას და თავისდა შეუმჩნევლად პრაქტიკულად იმავე პრინციპის დამცველები გამოდიან, რომლის მიმდევართ ებრძვიან თეორიაში.

IX

ამ ჯგუფის პუბლიცისტად ბ. ჟორდანია უნდა ჩაითვალოს, რადგან ყოველივე მოსაზრებასა და აზროვნებას მთელის „მესამე დასისას“ მასში აქვს დასასრული და დასაბამი. ხოლო მათ წარმომადგენელ ბელლეტრისტად ბ. ნინოშვილი უნდა აღვიაროთ, იმიტომ კი არა, რომ მართლა „მესამე დასის“ პროგრამის გამომხატველი იყოს სიტყვა-კაზმულს მწერლობაში, არამედ მარტო და მხოლოდ იმ თვისების გამო, რომელიც ახასიათებს ამ ჯგუფს. როგორც ამ ჯგუფის თაობა განირჩევა პირველისაგან მხნეობით, პროგრამის გარკვეულობით, რწმენით თავისი საქმისა, და ფანატიკურის ენერგიით, ისე ბ. ნინოშვილი განირჩევა პირველ კათეგორიის მწერალთაგან მით, რომ აქვს

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გარკვეული ზნეობრივი მსჯელობა ყოველივე მისგან აღწერილ მოვლენის შესახებ.

მართალია, პირველის ჯგუფის მწერლების არ იყოს, ბ. ნინოშვილიც ბუნებისა („პალიასტომის ტბა“) და ცხოვრების უწყალოებისა და უსამართლობის მომჩივანია თავისს მოთხრობებში („არშიყნი“ „ქრისტინე“ „პარტახი“ „განკარგულება“ „გოგია უიშვილი“), მაგრამ უნუგეშოსა და დაუსრულებელის პესსიმიზმის მონად არა ხდება, იმიტომ რომ სწამს ზნეობრივი კანონი ცხოვრებისა, სწამს ბოროტი ღასჯილი საზოგადოებისაგან („ჩვენი ქვეყნის რაინდი“, „არშიყნი“, „სიმონა“ თუ ცხოვრების სხვა რაიმე ძალისაგან („უცნაური სენი“, „ქრისტინე“). ეხლანდელობისაგან გულ მოწყლულ მწერალს ისეთის საშინელი სევდითა და პესსიმიზმით ალსავსე მოთხრობებიც დაუწერია, როგორც „პალიასტომის ტბაა“ „გოგია უიშვილი“ და ეს მოთხრობები საუკეთესონი არიან მის ნაწერთა შორის. გარკვეული შეხედულება ცხოვრებაზედ მორალურს პრინციპზედ აღგებული — აი ძალა ბ. ნინოშვილისა. ცოდნა ამ ცხოვრებისა, რომლის ფოტოგრაფიულ სურათებსაც გვაძლევს თავის თხზულებაში, შეგნება თვალსაჩინო მიზეზთა, რომელსაც შეუქმნია ცხოვრების უმსგავსოება — ეს შეადგენს მისს უეჭველ ღირსებას. მოკლებული ხელოვნებითი ნიჭს — იგი ვერ დაიჩემებს ვერც პეიზაჟისტობას, ვერც მკაფიოდ გამოქანდაკებულ ტიპტა შექმნას, ვერც ფსიხოლოგობას, იგი ფოტოგრაფია, ფოტოგრაფიის აპპარატი, რომელიც აღბეჭდავს ცხოვრების მოვლენას ისე, როგორც გაუგონია და უნახავს, მხატვრულად შეფერადებას მოვლენისას არ კისრულობს, მაგრამ ზნეობრივ მსჯავრს ყოველთვის სდებს ამა, თუ იმ მოვლენას. ყოველთვის ცდილობს ერთი მხარე სურათისა უფრო ნათელში დააყენოს, ცდილობს მოვლენის წარმომშობი მთავარი მიზეზები დაგვანახვოსთ; მიზეზს ცხოვრების დაცემისას, „გოგია უიშვილების“ უბედურებისას და „მოსე მწერლების“ ბედნიერებისას იმ პირობებში ჰხედავს, რომელთაც მთლად ერთიანად შესცვალე ქართველის ერის ცხოვრება: ის თესლები

მიაჩნია ბოროტი ნაყოფის აღმომცენებლად, რომელნიც უცხოეთიდან ქართულს ნიადაგზედ იქმნა გადმოტანილი („გოგია უიშვილი“, „სიმონა“, „განკარგულება“ და სხვანი). ეს დაფასება ცხოვრების მოვლენისა ზნეობრივის მხრით, ეს ზნეობრივობა აძლევს ბ. ნინოშვილის მოთხრობებს მნიშვნელობას და ხშირად გავიწყებინებს, რომ ხელოვნების მხრით ერთობ სუსტია, მაგრამ განა თვით ამ ლოგიკურს თანდათანობაში, ამ სასტიკად გატარებულს პრინციპებში არ იხედვება თავისებური ხელოვნება, თავისებური სიმშვენიერე განა აქ არ არის?

ამგვარია მეორე ჯგუფი და მისი წარმომადგენლები. რაც გინდათ ბრძანეთ, იგი მოქმედებს, მოძრაობს, სცოცხლობს, იდეალურის პრინციპების განხორციელებას ცდილობს და ესეც იმ დროს, როცა საზოგადოებაში ჩამქრალია ყოველივე იდეალური მისწრაფება და მხოლოდ ბრმა ბურჟუაზიულს ტენდენციას გაუდგამს ფესვი. იგინი პირად კმაყოფილებას არ დაუმონებია, საზოგადოების სამსახურის სურვილით აღტყინებულნი არიან. ამას გარდა მთლად ერთიანად მათი მოღვაწეობა ქართულს ნიადაგზედ არის (სწერენ, სტამბავენ, შრომობენ და ქადაგებენ ქართულს ენაზედ) თუმცა ეროვნების სამსახური, მათგან ღვთად მიჩნეულის მარქსიზმის წინააღმდეგია. ყველა ამის გამო იგინი ყურადღებისა და მადლობის ღირსნი არიან. ხოლო თუ დიდი ნიჭი არა აქვსთ და ღრმა ცოდნა არ შესწევთ, ეს მათი დანაშაულობა როდია, არამედ ბუნებისა და ცხოვრების ბრალია. ამ ნაკლულევანებებს უნდა მივაწეროთ ის, რომ ჩვენში უდროულსა და უნიადაგო აზრს ეპოტინებიან; ამათი შედეგია ის, რომ სასტიკს ფანატიზმით აღვსილნი არიან და საზოგადოების პატივსაცემ უმრავლესობაში სიმპატიას ვერ პოულობენ. მაგრამ ისიც კი უნდა ვსთქვათ, ამ ფანატიკოსობაშია მათი ძალა. ამ ფანატიკოსობის წყალობით მრავალი მომხრეები მოიპოვეს: ენერგიულისა და მხნე ცდით. ბ. გიორგი წერეთელიც (რომელიც ყოველთვის გარკვეულს გზას ადგა თავის მწერლობაში) თავისებურად მოარჯულეს, მათი მეთაურობა აკისრებინეს და მისი ჟურნალიც მათ დაუსაკუთრა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბოლოს, რა მიმართულება უნდა მიიღოს და მიიღებს კიდევაც ახალგაზდობა, რომელსაცა სურს საზოგადოების მეთაურობა, მისი წინამძღვრობა?

მე მგონია, ზემო-მოყვანილი ფაქტები იძლევა საკმაო მასალას გამოვარკვიოთ, რა გზას უნდა დაადგეს საზოგადოების სამსახურის მოსურნე ახალგაზდობა. ბ. ფხასთან და ბ. ჟორდანიასთან იგი აღიარებს, რომ „ჩვენი ცხოვრება წარმოების გზას დაადგა და სრულიად ახალი მიმდინარეობა მიიღო, ქართველობა ახალ ვითარებას ჩაერია“, რომ საქართველოში მყარდება კაპიტალისტური, ბურჟუაზული წყობილება, წყობილება, რომლის საზიზღარ თვისებების განმტკიცებას შველის დღევანდელი საზოგადოების ზნეობით დაცემა, წყობილება, რომელიც ამ ზნეობრივ გათახსირებას მხარს აძლევს. მთელი ევროპის ხალხნი ზნეობრივად დამახინჯებულ რასმე წარმოადგენენ. კაცობრიობის ზნეობრივ განახლებისა და გარდაბადებისთვის უნდა ცდილობდეს შეერთებული ძალა ერთა, მაგრამ ეს შესაძლოა მხოლოდ მაშინ, როცა ყოველ ერს შეეძლება მეორეს ძმურად ხელი გაუშვიროს, გახრწნილების მოსასპობად ატეხილ ბრძოლაში მხარი მისცეს. რაიცა შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როცა შესწყდება „ერთა ბრძოლა“. სანამ იქნება „ერთა ბრძოლა“, სანამ ერნი ერთმანეთს ტვინსა სწოვენ, მანამდის კაპიტალისტური წყობილების წინააღმდეგ შეერთებულ ერთა ბრძოლა შეუძლებელია. ბ. ჟორდანიაც ხომ იმას ბრძანებს: რაც უნდა ძლიერი იყოს ბრძოლა კლასთა შორის, აქვს ისეთი საზღვარი, სადაც მებრძოლნი ერთად დგებიან, ერთ კულტურულ და ისტორიულ უღელში ებმიან... აქ არის საერთო ფარგალი, ამას გარედ სხვა ერია...“

მაშ მართალია ბ. ლალი, როცა ამბობს, ,,ეროვნული პრინციპი“ გვინდა მისთვის, რომ ამით ,,ჩვენს ერსაც შეეძლოს თავის მხრივ შეიტანოს წვლილი კაცობრიობის საერთო კულტურაშიო“. და თუ ეს ასეა, მესამოცე წლების მოღვაწეობა ,,ენის დაცვის‘, შესახებ დღესაც შეუფერხებელია და საფუძვლიანი, დღესაც უპირველეს საგანს შეადგენს ერთა მეთაურისას.

კიტა აბაშიძე

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მეაბრეშუმეთა პირველი ამხანაგობა ქუთაისის გუბერნიაში

და

მისი საქმეები.

I

რამ გამოიწვია დასრულება «მეაბრეშუმეთა პირველი ამხანაგობისა»

„შურმან სახლისა შენისამან შემჭამა მე“
წინასწარმეტყველი დავით.

ხშირად შეხვდებით ჩვენს გაზეთებში ახალ დაარსებულ ამხანაგობათა უსაბუთო ქება-დიდებას ანუ ასეთსავე ლანძღვა-გინებას. ორსავე შემთხვევაში შენიშვნების ავტორები გატაცებულნი არიან ყველაზე ნაკლებად საზოგადო ინტერესებით. საიდან გამოდის ის ძარღვი, რომელიც ამოძრავებს მათ ამ შემთხვევაში, რედაქციები ხშირად ვერ ამჩნევენ. ეს ძლიერ სამწუხაროა, რადგან მკითხველი ვერ ადგენს შეუმცდარ აზრს ამა თუ იმ საზოგადო დაწესებულებაზედ და მოტყუებული რჩება. მეაბრეშუმეთა პირველი ამხანაგობაც ვერ ასცდა ამ დაბრკოლებას, რომელიც, თუმცა მისთვის საშიში არას წარმოადგენს, მაგრამ მაინც დაბრკოლებაა და არა დახმარება, როგორც ჰგონიათ მათს შემთხზველებს; ამათი მოქმედება უზნეო კრიტიკანობაა და არა კრიტიკა.

ერთმა ასეთმა კრიტიკანმა გამოილაშქრა ჩვენს ამხანაგობაზე პატივცემული «კვალის» 23, 24, 26 და 27 ნომრებში. მაგრამ, სანამ მისს «ნაწარმოებს» გავარჩევდეთ, საჭიროდ მიგვაჩნია, მივიხედოთ ამხანაგობის წარსულისაკენ და გავიხსენოთ ის პირობები, რომელთაც გამოიწვიეს მისი დასრულება.

მეაბრეშუმეთა პირველი ამხანაგობა დაარსდა 1895 წლის დამდეგს. ის უეცრად ციდან არ ჩამოვარდნილა, როგორც მზა-მზარეული მანანა. იგი მოითხოვა ცხოვრებამ, გამოიწვია საჭიროებამ, შეამზადა და განახორციელა რამდენიმე წლიწადმა ბევრი პირის შემწეობით. მით უფრო საიმედო არის მერმისი ამ ამხანაგობისა, მით უფრო მკვიდრია ამის საძირკველი, რადგან ის არ არის არც ნაყოფი უგნური წასხდულობისა, არც მოვლენილია, ასე ვთქვათ—ზევიდან, როგორც შეგნებული საზოგადოების მხრით შეკლის ხელის გაწვდენა ბნელ და უმწეო სოფლისაკენ. არა, თითონ სოფელმა შეიგნო საჭიროება ამ გვარი დაწესებულებისა. ამხანაგობის დამაარსებელთაგანმა, პირველ დღეს რომ ნოტარიუსთან შეიკრიბნენ, ნახევარმა წერაც არ იცოდა; სანამ ამხანაგობა დაარსდებოდა, როცა ჯერ კიდევ მისი წესდება ქაღალდზე არ იყო გადატანილი, სოფლის მეაბრეშუმეებს საწყეო ფული უკვე შეტანილი ჰქონდათ კუხ-კუბის გამსუსხებელ-შემნახველ ამხანაგობაში. იმის შესახებ, თუ რამ აიძულა მეაბრეშუმეები, რომ ასე მოქცეულიყვნენ, ქვესი თვის წინად ჩვენ ვწერდით შემდეგს (ნახე «Кав. Сел. Хоз.» № 163). «წინანდელი პირობები აბრეშუმის მოწევისა და გასაღებისა დიდი ხანია შეიცვალა. წინეთ ჩვენებური მეაბრეშუმე თითონვე იყო მეთესლე. ჭიის სხვა-და-სხვა სენის გაჩენამდის თითოეულ მეაბრეშუმეს სახლში დამზადებული თესლი დიდძალი მოსავალს იძლეოდა, ხოლო ჩვენებურ მამა-პაპურ «საშუხელზე» ამოღებული აბრეშუმი დაუბრკოლებლივ საღდებოდა ოსმალეთში და სხვ. ჩვენებური მქსოველები აქაურ აბრეშუმისგან ქსოვდნენ დარაიებს, ყანაოზებს, ხალამაჯებს და ბევრ სხვა აბრეშუმის ქსოვილებს, რომელთაც დღეს ჩვენში ფასი დაეკარგული აქვთ მოსკოვის აბრეშუმის საქსოვი ქარხნების წყალობით, რადგან ესენი ქსოვის ხელოვნების გაუმჯობესობით თავიანთ—ნახევარზე მეტ—ბამბას აბრეშუმად გვასაღებინებენ. მაგრამ ჩვენს მეაბრეშუმეობას ყველაზე უფრო უცვალა ევროპელი აბრეშუმის ძაფის ამოღების ქარხნულმა გაუმჯობესობამ (ფილატურა). მას მერმედ, რაც აღმოსავლეთ კავკასიაში, ევროპის მიბაძვით, გახსნეს აბრეშუმის ამოსადები ქარხნები, ჩვენებურ ამოღებულ ძაფს ფასი დაეკარგა და საშავიეროდ პარკით გაჭრობა შემოვიდა. ეს საქმე

ეროვნული ბიბლიოთეკა

უყურადღებოდ არ გაუშვეს, რასაკვირველია, ჩარჩებმა, უშოვეს დრო ჩვენს მეაბრეშუმეებს და მუქთად ჩაიგდეს ხელში ამათი წლის მოსავალი. ან კი რა ექმნა მეაბრეშუმეს? ამოელო მათვი მკელებურად—ამ მათვს ფასი არ ჰქონდა, და რომ პარკში ჭია დაეხოცა, მერმე პარკი გაეხმო და შეეჩერებინა გაყიდვა, ხანამ მყიდველი რიგიან ფასს მისცემდა,—ეს მისთვის შეუძლებელი იყო! აი სწორედ ამ დროს იღონეს მეაბრეშუმეებმა და შეადგინეს ამხანაგობა იმ მიზნით, რომ თავიანთი ნაწარმოები რიგიან ფასად გაესაღებინათ და თითონ წარმოებას გაეუმჯობესებინათ».

როგორც ხედავს მკითხველი, აქ ჩვენგან აღიარებულია ის მიზეზები, რომელთაც—ასე ვთქვათ—დაბადეს ამხანაგობა. აბა ახლა ყური დავუგდოთ, რას გვიქადაგებს ზემოთ ჩვენგან მოხსენებული კრიტიკოსი ბ. ი—ბ კ—მე ამავე საგანზე: «დედაკაცები მიიღებენ, სწერს იგი, ჰეშლისაგან თესლს, თესლიდან ჭიას, ჭ..ას თუთის ფოთლებით კვებავენ, ჭია აზვევს პარკს, პარკიდან მათვს ამოიღებენ, დაართავენ და მკელებური დგიმ—საგარეცხლის საშუალებით დაიტანებს და აბრეშუმის ქსოვილებს (დარაია ქსოვილი არ ყოფილა?!) აკეთებენ. დარაია იყიდება 50, 60, 70, 80, 100, 120 კაპეიკად ალაბი; რადგან ამ ფასად გაუდის, ხალხი დიდ ნაწილს აბრეშუმის მოსავლისას ყიდის და სამაგიეროდ 10, 15, 20 კაპეიკიან რხარმა მიტკალ ჩითს ყიდულობს. ამაზე გადანარჩენი ფულით კი სხვა საჭიროებას იკმაყოფილებენ: სახელმწიფო გადასახადები, სკოლა—მასწავლებლის, მღვდლის დრამა, სანთელი (!) და სხვა.» როცა ასე აგვიხსნა ავტორმა, თუ საიდან ჩნდება ჭია და რასა სჭამს, რას აკეთებს და სხვა და სხვა, ბოლოს დასძენს: «მკითხველს რომ წარმოდგენა ჰქონოდა ჩვენი ხალხის ამ დარგის წარმოების შესახებ, ამისთვის საჭიროდ დავინახეთ, ეს მოკლე (!) სურათი(?) მიგვეცა მისთვისო. ამით მოკლედ ვთქვით, რომ აბრეშუმის კეთება—მოყვანა ჩვენში ისტორიულიაო.» («კვალი» № 23).

რა უნდა ვიფიქროთ ავტორზე ამის შემდეგ? ნუ თუ ის გულ წრფელად გველაპარაკება და მართლა არ იცის, რომ დიდი-ხანია ჩვენში აბრეშუმი პარკად იყიდება და არა ქსოვილებად? ნუ თუ ავტორმა ვერ შეიტყო კიდევ, რომ ჩვენში მეაბრეშუმეები სხვა-

გნიდან მოტანილ თესლს ხმარობენ და არა შინ მომზადებულს?! თუ ეს ყველა ავტორს შეტყობილი აქვს, რისთვის მოუნდომებია (თუმცა ამაოდ, რადგან იმედია ამას არვინ დაუჯერებს) მკითხველების შეცდომაში შეყვანა? თუ კი მეაბრეშუმე თითონ თესლსაც იწვევდეს, პარკსაც ძაფად და მერმე ქსოვილებად აქცევდეს, ამას ძვირად ყიდდეს და იაფად ჩითეულს ყიდულობდეს, გადანარჩენი ფულით კიდევ ხელმწიფეს, მღვდელს, მასწავლებელს აკმაყოფილებდეს და სხვა საჭიროებათაც ისტუმრებდეს,—მაშინ რაღა საჭირო იქნებოდა მისთვის ამხანაგობა? ან კი რა უნდა გაეკეთებინა ამხანაგობას? მეაბრეშუმე, ავტორის სიტყვით, შეუმუშავებელ მასალას (ბჟოლას და ჭიას) თავისი საშუალებებით აბრეშუმის ქსოვილებად აქცევს და ამ უკანასკნელს ფულებად. რაღაში ეჭირვება მას დახმარება, თუ ეს ასეა?

ჩვენი აზრით ამხანაგობის შესახებ ჩვენ ზევით გამოვთქვით, რომ ის შეადგენს სისხლსა და ხორცს მეაბრეშუმეებისას და მათი გაყოფა ერთმანეთისაგან ჩვენ შეუძლებლად მიგვაჩნია, ისინი ერთ მიზანს ემსახურებიან, ერთი სულის მქონენი არიან.

ბ. კ—ძის მოსაზრებით კი, მეაბრეშუმეთა ამხანაგობა ან სულ არ უნდა არსებობდეს, რადგან მეაბრეშუმე უიმისოდაც კარგად უძღვება თავის საკუთარ საქმეს, ან, თუ არ დაუშლია და მაინც არსებობს ასეთი ამხანაგობა, მას მეაბრეშუმესთან არაფერი საერთო მიზანი არ უნდა ჰქონდეს. პირ იქით რაღაცა ხორც-მეტს უნდა შეადგენდეს ეს ამხანაგობა მეაბრეშუმეების ტანზე. ეს აზრი ნათლად აქვს გამოთქმული ჩვენს ავტორს თავის სხვა წერილებში, რომლებსაც ქვევით გავარჩევთ.

II

„მეაბრეშუმეთა პირველი ამხანაგობის“ მოქმედება.

ჩვენ ვნახეთ, რომ ჩვენებურ მეაბრეშუმეებს ლალა-ძიძა დასჭირდათ მას მერმე, რაც იმათ თესლის მომზადება ხელიდან გამოაცალა ჭიის სხვა-და-სხვა სენის გამრავლებამ, მათის ამოღება

ეროვნული ბიბლიოთეკა

კიდევ—ფილატურამ (მათის ევროპულმა ქარხნებმა). ამ ქარხნებმა მოითხოვეს პარკი. ჩვენებურმა მეაბრეშუმეებმა მათ პარკი პირდაპირ ვერ მიაწოდეს და მიმართეს ჩარჩებს, რომლებმაც ისარგებლეს მეაბრეშუმეს უმწეო მდგომარეობით და მუქთად ჩაიგდეს ხელში მათი წლის მოსავალი. ამან აიძულა მეაბრეშუმეები შეერთებული ძალით გასძღოლოდნენ თავიანთ საქმეს — დაარსდა ამხანაგობა. მიზანი ამხანაგობისა თავის-თავად ცხადი იყო და არის: იგი უნდა დახმარებოდა მეაბრეშუმეებს საღი თესლის მოპოვებაში, ნედლი პარკის გასაღებაში და საზოგადოდ აბრეშუმის წარმოების გაუმჯობესობაში. ამ წერილში ჩვენ გვინდა გადავავლოთ თვალი ამხანაგობის სამი წლის მოქმედებას, რომ ამით მკითხველმა გაითვალისწინოს, თუ რამდენად უმსახურნია ამხანაგობას თავის მიზნისათვის.

პირველი—1895 წლის—ალებ-მიცემობა ამხანაგობისა ციფრებით ასე გამოიხატება: ამხანაგობამ თესლი მიაწოდა მეაბრეშუმეებს ათასის მანეთისა (1000 მ.), რომლის ფასად მოსავალზე მიიღო მათგან ათას სამასი მანეთი (1300 მ.); პარკად გამოართვა მათვე ფუთი ათ მანეთად (10 მ.) რვა ათასის მანეთისა (8077 მ.), რომელიც მიჰყიდა ნუხელ მექარხნეებს თერთმეტ ათას მანეთად (11,172 მ.); მთელის წლის ალებ-მიცემობა ამხანაგობისა ალემატებოდა ოცი-ათას მანეთს (20,133 მ.); წმინდა მოგება დარჩა ამხანაგობას სამი ათას ოთხასი მანეთი (3428 მ.). მაგრამ სარგებლობა, რომელიც მიიღეს მეაბრეშუმეებმა ამხანაგობის დაარსებით, ამ ალებ-მიცემობით და წმინდა მოგების შეძენით დიადაც ვერ გაიზომება. ამხანაგობამ მოუტანა სარგებლობა არა მარტო თავის წევრთ, არა მარტო იმ მეაბრეშუმეებს, რომლებმაც ჩააბარეს პარკი ამხანაგობას: ნედლი პარკის ფასის აწევით 6—7 მანეთიდან 10—11 მანეთამდის ამ წელს ამხანაგობამ შესძინა მეაბრეშუმეებს, სულ ცოტა რომ ვიანგარიშოთ, 16-დან 20 ათას მანეთამდის, რომელიც უნდა დარჩენოდათ ხელში პარკის მყიდველ ჩარჩებს*).

*) აი ანგარიშიც: ხონის მიდამო მეაბრეშუმე სოფლებში სულ სამიდან ოთხი ათას ფუთამდის პარკი მოვიდა იმ წელს. ეს მოსავალი გაიყიდა ამხანაგობისაგან დადგენილ ფასებში: ფუთი ოთხი-ხუთი მანეთის მოგებით, ამის გარდა კიდევ ამხანაგობამ, როცა გამხმარი პარკი მექარხნეებს მიჰყიდა, მოიგო ოთხი ათას ასი მანეთი (4100 მ. ხარჯების გამოურიცხავად (ВОЛОВ. ПРИБЫЛЬ). ავტ.

გარდა ამ მატერიალური სარგებლობისა, ამხანაგობამ შესძინა მეაბრეშუმეებს ზნეობითი მოგება, გამოფხიზლება, გამოღვიძება, ენერგია. ყურები ცქვიტეს არა მარტო მეაბრეშუმეებმა, როცა ამხანაგობის ანგარიში მოისმინეს, ჩვენმა ვაჭრებმაც მხოლოდ ახლა შეიტყვეს, თუ რა მოგება ჰქონიათ ამდენ-ხანს მოსულ ჩარჩებს პარკის ყიდვა-გაყიდვით, იმ ჩარჩებს, რომლებიც უფულოდ ჩამოდიოდნენ აქ, ფულს ამავე ჩვენებურ ვაჭრებს ართმევდნენ ორის ან ერთის თვით, პარკს მუქთად ყიდულობდნენ და ერთში ათს იგებდნენ.

ამ ნაირად, პირველსავე წელმა ამხანაგობის არსებობისამ ენერგია შესძინა მეაბრეშუმეებს უფრო მეტ აბრეშუმის მოსაწევად, მერმე ჩვენებურ ვაჭრებსაც, რომელთაც მოინდომეს ამ საქმეში ჩარევა. როგორ ჩაერივნენ, ამას ქვევით ვნახავთ. ახლა კი არ შეიძლება არ მოვიხსენიოთ, რომ ამხანაგობამ, გარდა პარკის ყიდვა-გაყიდვისა, პირველსავე წელიწადს მიაქცია ყურადღება პარკის დამუშავებას მაფად და ქსოვილებად. ამიტომ მან გამართა სკოლა მაფის ამოღებისა და ქსოვისა; აიყვანა ოცამდის შეგირდი სოფლის ქალი და ვაჟი და თვალ-საჩინო ნაყოფიც მიიღო პირველსავე წელს.**)

1896 წელი. როგორც ზევითაც მოვიხსენიეთ, 1896 წ. განსაკუთრებული ხალისით (ენტუზიაზმით) მიეგებნენ მეაბრეშუმეები და თესლი ბევრი მოითხოვეს. აქ იჩინეს თავი ჩვენებურმა ვაჭრებმა და შუაკაცობა გაუწიეს ერთის მხრით მოსულ მეთესლეებს და მეორეთი მეაბრეშუმეებს: დაურიგეს ამათ, ვის ნისიად, ვის ფულად პირველთაგან მოტანილი თესლი და შეჰპირდნენ მოსავლის გასაღებას (ამხანაგობის მიბაძვით) ამისთვის ზოგმა ვაჭართაგანმა გამართა კიდეც საკუთარი საპარკე ფარდულები და დაიჭირეს საქმე მოსულ ჩარჩებთან...

ამხანაგობამ, რომელსაც შეადგენდა მეაბრეშუმეთა ჯერ უმცირესი ნაწილი, ნახა, რომ შესაძლო იყო: 1) ჩარჩებისაგან დარიგებული თესლი ავადმყოფი გამომდგარიყო და მოსავალი მცირე

**) ამხანაგობის სკოლას ყურადღება მიაქცია კავკასიის საიმპერატორო სასოფლო მეურნეობის საზოგადოებამ, რომელმაც ერთი თავის წევრთაგანი, ბ-ნი ფირალოვი გამოგზავნა სკოლის გასაცნობად და მან წარუდგინა საზოგადოებას მოხსენება, რომელშიაც თანაგრძნობით იხსენიებს, სხვათა შორის, ამხანაგობის სკოლას (იხილე იანვრის №№ „Кав. Сел. Хоз.“). ავტ.

მოუყვანა და 2) ესე მცირე მოსავალიც, პირობისამებრ, მეაბრეშუმეებს ჩარჩებისათვის მიეტანათ; ამ გარემოების უყურადღებოდ დატოვება ამხანაგობამ თავის მიზნის უარყოფად მიიჩნია და გადაწყვიტა მეტოქობა გაეწია ჩარჩებისთვის. ამიტომ ამხანაგობამ შეიძინა ორი ათას კოლოფამდის საიმედო თესლი და მეტის შეღავათით, ვინემ ჩარჩებმა, დაურიგა მეაბრეშუმეებს. ჩვენი აზრი იყო, იმოდენი გაგჭებედნა, რომ მარტო თავნი ფული მაინც აგვეღო თესლში. ამ შემთხვევაში ჩარჩები უსათუოდ, ნაკლებს მოიგებდნენ და ამით სამერმისოდ ცოტათი მაინც კბილები მოუკვეთებოდათ. მართლაც ასე მოხდა. ამხანაგობამ თესლში მოგებად ფულის სარგებელი იკმარა. კერძო თესლის მოვაჭრეებმა კი თავნიდანაც იზარალეს, მაგრამ ეს ზარალი მთლად დააწვათ უცხოელ მეთესლეებს და არა ჩვენებურ მათს შუამავლებს, რომლებმაც მხოლოდ სამერმისოდ ნდობა დაკარგეს მეთესლეებთან. მით უფრო იგრძნეს როგორც პირველებმა, ისე უკანასკნელებმა ძალ-ღონე ამხანაგობისა. თუ თესლის ვაჭრებმა ზარალი ნახეს, სამაგიეროდ პარკის მყიდველები ერთი ორად წაახალისა 1896 წლის ალებ-მიცემობამ და იმდენივე ხალისი მოაკლო მეაბრეშუმეებს პარკის ფასების დაცემამ. საქმე ის იყო, რომ თესლი ბევრი წახდა, მაგრამ პარკი მაინც ბევრი მოვიდა თესლის სიმრავლისაგან. ამ ნაირად დიდ-ძალი პარკი ერთად მოაწყდათ მყიდველებს და ძალაუნებურად გაიაფდა. გაიაფებას ხელი შეუწყო იმ გარემოებამ, რომ როგორც ამხანაგობა, ისე კერძო მყიდველებიც, ვერ აუვიდნენ პარკის ყიდვას, ვერ აუვიდნენ პარკის ჩამორთმევას და მოვლას*).

რამდენად გაუჭირდა ამხანაგობას (უფულობა მას არ ჰქონია, რადგანაც მეაბრეშუმეები ამ თავით ფულს არ ითხოვდნენ) პარკის მიღება, იქიდან დავინახავთ, რომ მას ღამის პირველ-მეორე საათზე ათასობით ქალი და კაცი, პარკის პატრონები თავს ეხვია, პარკის მომწონას ერთი მეორეს ვაი ვაგლახით ეცილებოდა, ანგარიშის მედგენას და კვიტანციების მიღებას არ უცდიდა. საქმე იმასაც გაამძნელა, რომ ამხანაგობის გამგეობა ორ ადგილას იღებდა პარკს, ხონში

*) აბრეშუმის პარკი ერთობ ნაზი საქონელია; მას ესაჭიროება ბევრი მუშა და დიდი ადგილი მოსათავსებლად, რომ არ შეხურდეს, არ შეფუროდეს და ფერი და გამოსავალი არ დაკარგოს. ავტ.

და კუხში. ამან ძალა ორად გაჰყო, ფარკის ადგილის უქონლობა კი ორივე ადგილას ერთი იყო. რადგან ამხანაგობამ ქვეყნის ფარკი ვერ იტია, იძულებული გახდა, ეჩია მეაბრეშუმეებისათვის, რომ ფარკი ამხანაგობის ფეჩებში გამოეორთქლათ და შინ გაეხმოთ. ამისთვის გამართა საორთქლავი ქვაბები, ხონისა და კუხის გარდა, კიდევ ს.ს. ჯიხაიშში, ღანირში და მაღლაკში; ეს რჩევა ათასში ერთმა მღივს შეასრულა (სულ სამასი თუმნის ფარკი გამოაორთქლეს ამ ფეჩებში); დანარჩენებმა მუქთად მიჰყიდეს ფარკი კერძო მოვაჭრეებს. ამ ნაირად იზარალეს მეაბრეშუმეებმა (საზოგადოდ და არა ამხანაგობის წევრებმა) და 1896 წელს უფრო იაფად გაჰყიდეს ფარკი, ვინემ 1895-ში (ფუთი 7—8 მანეთად).

საზოგიეროდ კერძო მოვაჭრეებმა, ჩვენებურმა თუ მოსულებმა, ფართა შეისყეს, ფული მოიგეს და სამერმისოდ ერთი ორად დაიგეშნენ.

1896 წლის ამხანაგობის აღებ-მიცემობა ასე გამოიხატება: თესლი გავყიდით ოთხი ათას ექვსასი მანეთისა (4597 მ.), რომელიც უკანვე მივიღეთ ასი მანეთის მოგებით (4692 მ.); ფარკი ვიყიდეთ (ფუთი თუმნად) ოცდაათი ათასი მანეთისა (30,630 მ.), გავყიდეთ ოცდაჩვიდმეტ ათას მანეთად (37,332 მ.); მთელი წლის ბალანსი ავიდა ოთხმოც-და-ცხრა ათას მანეთამდის (88,614 მ.). წმინდა მოგება დარჩა ამხანაგობას სამი ათას ოთხასი მანეთი (3428 მან.).*)

1897 წელი. როგორც მოსალოდნელი იყო, წინა წლის დაშინებულმა უცხოელ მეთესლეებმა კერძო მოვაჭრეებს თესლი არ ანდვეს, ესენიც დაშინებული იყვნენ მეაბრეშუმეებისაგან და ნაღდზე თესლის ყიდვას ვერ ბედავდნენ. ამ გარემოებამ ხელი მოუწყო ამხანაგობას, რომ მას სრულიად უდავიდარაბოდ გაესაღებინა ორი ათას კოლოფზე

*) როგორც ვხედავთ, ამხანაგობამ მეორე წელიწადს გაასაღა მომეტებულ ფასებში (ფუთში იმ თავითვე სამ-ოთხ მანეთს მეტს აძლევდა) სამი ათასი ფუთი ფარკი. მერე კიდევ, როცა ეს ფარკი მექარხნეებს მიჰყიდა, იმათგან მიიღო ზედ მეტი შვიდი ათასი მანეთი—ეს შეადგენს სულ 16-დან 29 ათას მანეთამდის მოგებას, რომელიც დაატოვებინა ამხანაგობამ ძაფის ქარხნებს მარტო თავის საკუთარ ფარკში. რაც ამხანაგობის მეტოქობით კერძო მოვაჭრეებმა მეტი მისცეს მეაბრეშუმეებს, ეს სხვა არის.

ავტ.

მეტი თესლი, მიუხედავად იმისა, რომ ბევრმა წინა წლის პარკის სიიაფით დაშინებულმა მეაბრეშუმემ სულაც არ დაიჯინა ჭია (ბევრზე ფასის შიშმაც იმოქმედა).

კარგა ხანია არ დასდგომია აბრეშუმის მოსავალს ასეთი კარგი ტაროსი, როგორიც დაუდგა წელს. ამიტომაც პარკი შემოვიდა და კიდეც მოილია, წინა წლების შედარებით, ერთი თვით ადრე. თუმცა საზოგადოდ თესლი ცოტა იყო დარიგებული, მაგრამ კარგმა მოსავალმა პარკს მეტი ხვავი მისცა.

როგორც მოსალოდნელი იყო წინა წლის მოგებით დაგეშილი პარკის მყიდველები, წელს შარშანდელზე მეტი გვეწვია. ამან შეცვალა მყიდველისა და გამყიდველის მდგომარეობა. შარშან თუ გამყიდველი ეხვეწებოდა მყიდველს, წელს მყიდველები კარ-და-კარ დაეძებდნენ გამყიდველებს. ამან ძალა უნებურად ასწია პარკის ფასები და დაავიწყა მეაბრეშუმეებს შარშანდელი ზარალი. ნედლი პარკის ფასი თერთმეტ მანეთზე დაბლა არ ჩამოსულა, ბევრმა თორმეტი მანეთიც მისცა. რომ მოულოდნელ გარემოებას (იაპონიაში ნაკლები მოსავალი პარკისა) პარკის ფასები არ აეწია მარსელში, ჩვენებურ პარკის მყიდველებს ზარალი მოელოდათ მოგების ნაცვლად, რადგან აქ პარკის ვაჭრობა იმ დროს გათავდა კიდეც (როგორც ზევით მოგახსენეთ ჩვეულებრივზე ერთი თვით ადრე), როცა ჯერ კიდევ გამოკვლეული არ იყო წლის მოსავლის რაოდენობა სხვა ქვეყნებში, ხოლო 11—12 მანეთი ფუთ ნედლ პარკში არ იყო შეფარდებული მარსელის მაშინდელ ფასებთან. მაგრამ წელს კი ამ მოულოდნელმა გარემოებამ მყიდველებსაც იმედი მისცა, რომ ძვირად ნაყიდ პარკს ძვირადვე გაჰყიდიან.

ამ ნაირად წლევანდელი წელიწადი პარკის მოწევისთვისაც და მყიდველებისათვისაც დაემსგავსა 1895 წელს, როცა პირველიც და მეორეც მადლიერი იყო ბედისა. ვნახოთ ვის გაუღიმებს მომავალი წელიწადი.

ამ საზოგადო განხილვის შემდეგ მივუბრუნდეთ ამხანაგობის ამ წლის ალებ-მიცემობას. შარშანდელ გამოცდილებას ტყუილად არ ჩაუვლია ამხანაგობისათვის. ამან დაინახა, რომ ხონის რაიონისთვის საკმაოა ამხანაგობას ერთ ადგილას ჰქონდეს საპარკე ფარდულები.

ამ ერთ ადგილას ერთ და ორ ქცევა ადგილშიაც ვერ მოთავსდება ამხანაგობა, რადგან საჭიროა ფარდულები იმდენი გაიმართოს, რომ მუდამ მორჩეს, არა თუ მოაკლდეს (ფარდული რომ ცარიელი დარჩეს, ამხანაგობისათვის დიდ ზარალს არ შეადგენს; რომ მოაკლდეს კი, როგორც შარშან იყო, დიდი ზარალია მთლად მეაბრეშუმეებისათვის) ამ მოსაზრებით ავირჩიეთ მოხდენილი ადგილი (შუაზე წყლის არხით); და ათიოდე ქცევა შევიძინეთ, რომელზედაც მოვასწარით წელს ორას არშინზე მეტი საპარკე ფარდულების აშენება (შემდეგისთვის კიდევ მოუმატებს). რომ სამუდამოდ გაგვეფანტა არა სასურველი იჭვი ზოგიერთი მეაბრეშუმესი და ამ იჭვზე დამყარებული ჭორები*) გავმართეთ ხალხისათვის ადვილად გასაგები თვალსაჩინო ყაფნის სასწორი და თუმცა შარშანდელთან შედარებით დღეში ერთი ორად მეტი პარკი მივიღეთ, მაგრამ პარკის პატრონს შარშანდელი დღე და ღამის ნაცვლად ზედი-ზედ ორი საათი არ დაჭკვიანებია ხელის გაცლამდის. თუ შარშან ადგილის უქონლობის გამო ასობით ურემი პარკი უკანვე დავაბრუნეთ და მით ძალა-უნებურად ხელი შევუწყეთ კერძო მყიდველებს პარკის გაიაფებაში, წელს ფარდულები მოგვრჩა კიდეც და, როცა ჩვენ თერთმეტ მანეთად ვყიდულობდით ფუთ პარკს, კერძო მყიდველები თორმეტ მანეთს აძლევდნენ და ჩვენთან მოსვლას არ აცლიდნენ მეაბრეშუმეს. ასე სავსებით, როგორც წელს, პარკის კერძო მოვაჭრეებს ჯერ არ უგრძვნიათ ამხანაგობის ძალა და არც ასე ცხადად გამოთქმული დღემდის ამხანაგობისადმი სიმპატია მეაბრეშუმეების მხრით, როგორც ეს წელს მოხდა. თუ წინა წლებში მეაბრეშუმეები ამხანაგობას ეტანებოდნენ, ეს შესაძლო იყო აგვეხსნა იმ გარემოებით, რომ ამხანაგობა სხვაზე მეტს ორ-სამ მანეთს მაინც იძლეოდა, ფუთში; წელს კი, როცა ნაღდადაც, საკუთარ სახლშიაც და თუ მეტს არა

---

*) აბრეშუმის პარკი სინესტეს ადვილად იღებს. ამიტომ დღევანდელი მისი წონა ხვალისას არ ესწორება. ამით ხშირად ტყუვდება ზოგიერთი მეაბრეშუმე. გარდა ამისა, ზოგი პარკს საწყავით ზომავს და ერთი საწყავის გამოწონით ვარაუდობს მთელს წონას, მაშინ როდესაც შესაძლებელია ერთი და იგივე საწყაო პირველად 1,000 პარკით აივსოს, მეორეთ კი 1,200 პარკითა, თუ პირველზე უფრო წვრილი პარკი შეხვდა; ცხადია პირველი წონა მეორეს არ ესწორება, თუმცა ერთი და იგივე საწყაო იყო. ავტ.

იმდენს მაინც აძლევდნენ მეაბრეშუმეს, რამდენსაც ის ამხანაგობისაგან მიიღებდა, მიუხედავად ამისა, ამ მეაბრეშუმეებმა ოცი ათასი მანეთის პარკი ჩააბარეს ამხანაგობას და ფული ორი-სამი კვირის შემდეგ მიიღეს.

მოგვყავს აქვე ბალანსი ამხანაგობის ალებ-მიცემობისა ამ მდგომარე წლის ექვსი თვისსათვის. 2 მარტიდან 25 აგვისტომდის ამხანაგობას მიუღია: წილის ფული—2,302 მ. 97 კ.; თესლის ფასი—3,456 მ. 80 კ.; პარკის ფასი—2099 მ. 39 კ.; სესხი—23,614 მ. 72 კ.; პირად ანგარიშებად—18,986 მ. 24 კ.; ქსოვილების ფასი—357 მ.; მათვის ფასი—607 მ. 42 კ. ამოსაღები ქარხნისაგან—2118 მ. 04 კ.; საქსოვ ქარხანისაგან—502 მ. 89 კ.; ქონება—49 მ. 64 კ.; სხვა-და-სხვა შემოსავალი—89 მ. 82 კ.; წლის დამდეგს იყო ნაღდი ფული—9,718 მ. 02 კ.; სულ—63,902 მ. 95 კ.

ამავე დროის განმავლობაში ამხანაგობას გაუცია: პარკის ფასი—28,396 მ. 56 კ.; თესლისა—118 მ. 45 კ.; ნასესხი—640 მ. 75 კ.; პირადი ანგარიშებით—18,736 მ. 65 კ.; მატყლის ფასად—2 მ. 50 კ.; ქსოვილების ფასად—506 მ. 39 კ.; მათვის ფასად—2155 მ. 54 კ.; ამოსაღები ქარხნის ანგარიშზე—2,119 მ. 44 კ.; საქსოვი ქარხნის ანგარიშზე—816 მ. 55 კ.; გადასატანი თანხის ანგარიშით—117 მ.; ქონების ფასად—4,783 მ. 48 კ.; სამმართველოს ხარჯებად—1,672 მ. 88 კ.; სადურგლოს ანგარიშით—58 მან. 78 კ.; ნასესხი ფულის სარგებლად—911 მან.; დივიდენდად—2,446 მ.; სხვა-და-სხვა ხარჯები (წილის ბარათები, მარკები მათთვის და სხვ.)—111 მ. 93 კ.; დღეს ნაღდ ფულად არის კასსაში—306 მ. 05 კ.; სულ—63,902 მ. 95 კ.

ფუთი ხმელი პარკი ამხანაგობამ მიჰყიდა შუშელ მექარხნეს არუნიანცს 43 მან. 50 კაპ., მაგრამ ჯერ პარკი არ მიუწონია მისთვის.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

III

მეაბრეშუმეთა პირველი ამხანაგობა და ზ. ი—ბ კ—ძე.

მტერი კაცსა ვერას ავნებს,
რომე კაცი თავსა ივნებს.
შოთა

იცან თავი შენი.
სოკრატი

სანამ იმ ცილის წამებათ გავარჩევდეთ, რომელთაც ზ. ი—ბ კ—ძემ «ცუდი თვისებანი» უწოდა ჩვენი «ამხანაგობის (საქმეთა) წარმოებაში», საჭიროდ მიგვაჩნია გავეცნოთ თითონ კ—ძეს, როგორც ერთს მოქმედთაგანს ამ ჩვენ საერთო, საქვეყნო საქმეში; გავეცნოთ იმ საბუთებით, რომლებიც მისგან ხელთა გვაქვს, თანახმად სახარებისა, რომელიც ამბობს: «ხე ნაყოფითა მისთაგან საცნაურ არს».

პირველი სამსახური, რომელიც უნდა გაეწია ჩვენი ამხანაგობისთვის ზ. კ—ძეს, იყო დახმარება პარკის გაყიდვაში. როცა კ—ძე საზღვარ გარეთ მიემგზავრებოდა, ის იყო დაარსდა ჩვენი ამხანაგობა. ჩვენ მაშინ ქუთაისში შევხვდით მას და ვთხოვეთ—ყურადღება მიექცია, რომ იქნება საზღვარ გარეთ ჩვენი მეაბრეშუმეობის ნაწარმოების გასაღება მოგვეხერხებინა. მაგრამ მაშინ მან ცივი უარი განაცხადა ამ სიტყვებით: «ჩემი მიზანია მეცნიერებაში განვითარდე და გაწრთობისთვის არ მეცლებაო». ჭკუაში არ დაგვიჯდა მაშინვე ასეთი პასუხი, მაგრამ აბა რა გვეთქმოდა? წლი-ნახევრის შემდეგ, ესე იგი შარშან ზაფხულში გავიგე, რომ ათიოდე ფუთი პარკი მოეთხოვა თავის ძმისაგან მარსელში გასასყიდად. ძმამ მირჩია, რომ ამხანაგობას სანიმუშოდ გაეგზავნა ეს მცირეოდენი პარკი: «იქნება სამერმისოდ საქმე გაკეთდესო.» მეც დავთანხმდი, რადგან ვფიქრობდი, რომ თუ არას გავაკეთებდით ამით, წაგებით მაინც არას წავაგებდით... ძმამ (მისმა) გადმომცა, რომ ი—ბი წამოსვლას აპირებსო; პარიზიდან მარსელში ჩავა და იქიდან ამ

პარკის გაყიდვის შემდეგ წამოვაო. ჩვენც ამ თქმით ხელმძღვანე-ლობდით და ვწერდით, რომ თუ ვინიცობაა მოისურვებს ვინმე ამ სანიმუშო ათი ფუთი პარკის გაცნობის შემდეგ ამხანაგობის მთელი პარკის ყიდვას ფასშიც (დაახლოვებით მაინც) გაგვი-რიგდება და რითიმე დაგვარწმუნებს, რომ პარს არ გაგვიტეხს, როცა იქ პარკს მივიტანთ. (ან იქნება ვინმე აქეთაც წამოვიდეს, რომ სამუდამოდ საქმე დაიჭიროს ამხანაგობასთან მეთქი)—მხოლოდ ამ შემთხვევებში ვიფიქროთ დანარჩენი მთელი პარკის იქ გაყიდვა მეთქი. ვფიქრობდით, პარკის ერთი რიგიანი მყიდველისთვის მაინც გაგვეგებინებინა დედა-მიწის ზურგზე ამ ჩვენი ამხანაგობის არსე-ბობა, თუ მეტი არაფერი გამოვიდოდა ამ ათი ფუთი პარკის გაყი-დვით. მაგრამ, საუბედუროდ ეს მცირე მოლოდინიც არ გაგვიმარ-თლების დღემდის, რადგან ის ბედშავი ათი ფუთი პარკი დღესაც თურმე «გაუყიდველი ყრია» მარსელში, როგორც გვწერს ბ. კ—ძე, იმ პარკის ლალა-ძიძა.

ამ გარემოების ოდნავ გახსენებაც კი თითონ ბ. კ—ძისა-თვის არ უნდა ყოფილიყო, ჩვენი ფიქრით, ხელსაყრელი; რადგან მას ამ შემთხვევაში უნდა ეხელმძღვანელებინა იმ რუსული ანდაზით, რომელიც წამხდარი საქმის დავიწყებას გვირჩევს. ის კი არა, კ—ძე ჩვენვე გვიკიჟინებს იმ «სანიმუშო საქმის» გამო და მოჰყავს იგი ერთ ჩვენდა მომაკვდინებელ ცოდვად.

იგი ჩაგვჩიჩინებს, როგორც ახალ ამბავს, რომ საზღვარ გა-რედ პარკის გასაღებას «დიდი ყურადღება უნდა მიექცესო, გარეშე ბაზარი უნდა შევისწავლოთო» (რასაც ჩვენ სამი წლის წინეთ ვთხოვდით) და მერმე დასძენს: «წინანდელმა მმართველობამ ჩემით მოინდომა პატარა სანიმუშო საქმის დაწყებაო. მაგრამ ეს ვერ გავიგეთ, თუ «წინანდელ მმართველობას» ვის ეძახის ბ. კ—ძე? ჩვენი ამხანაგობის წინანდელი მმართველობა და ახლანდელი—ერთი და იგივეა. განვაგრძოთ მისივე სიტყვებით, რადგან ცოდვად მიგვა-ჩნია მათი გადასხვაფერება: «ამ სანიმუშო საქმემ გვაიძულა—სწერს ბ. კ—ძე—«რომ საფრანგეთის ბაზარზე საქმე შეგვესწავლა. («გვაი-ძულაო»!! მაგრამ შეისწავლა კი?! აი კითხვა რაშია!) «საკმაოდ გამოვარკვიეთ მაშინდელი ბაზრის მდგომარეობა და ფასი (რაო!?

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ამას ჰქვიან შესწავლა? ფასებს ყოველ დღე არ გვატყობინებენ გაზეთები? განა ეს გქონდათ მონდობილი? ამას ეძახით «სანიმუშო საქმეს»? ჩვენი სანიმუშო პარკები დღესაც გაუყიდველი «ურიას» მარხულში, თქვენ თითონ არა გვწერთ?) «ამის შემდეგ გადაჭრით მოვიწერეთ ფასი ამდენია და პარკი გამოგზავნეთო» («გადაჭრით, ყურყმანოთ, მოუწერია! ალბად «სანიმუშო საქმე» გაუგეთებია, არა მკითხველო? «ფასი ამდენიაო», რომ უთქვამს ბ. კ—მეს «გადაჭრით», ეს ხომ «სანიმუშო საქმეს უთქმევინებია, ეს ხომ ფაქტის შედეგი უნდა ყოფილიყო? მაშ ჩვენი ათი ფუთი პარკი დღესაც გაუყიდველი რაღად «ურიაო» მარხულში?!) «არა, ჩვენ პარკს აქ ვყიდითო», მივიღეთ პასუხი, ამ პასუხსავე გაჰყვა წინანდელი მიწერ-მოწერაო» ასე ათავებს ბ. კ—მე ჩვენი მეცდომის გამომჟღავნებას, რომ მარხულში ამხანაგობის მთელი პარკი არ გავიგზავნია და მართლა გადაჭრით მივიწერია, რომ პარკს აქ კუხმივე ვყიდითო. მაგრამ ეს კიდევ მაინც ვერ გავიგეთ, რომ სწერს: «ამ პასუხს გაჰყვა მაშინდელი მიწერ-მოწერაო,» როგორ თუ გაჰყვაო? განა იმის იმედი ჰქონდა ბ. კ—მეს, რომ ასეთ ცოცხალ სიცრუეს აწვდიდა მკითხველ საზგადოებას ჩვენს მოქმედებაზე, რომ მასთან მიწერ-მოწერა ამხანაგობის საბუთებში შენახული არ გვექნებოდა? რას უძახის ის «გაყოლას? გული დაიმშვიდოს ბ. კ—მემ: მიწერ-მოწერა არსად არავის არ გაჰყოლია და აქვე გახლავს მისი წერილები ამ მართლად «სანიმუშო საქმეზე» და სწორედ ის წერილები გამოაჩენენ «სიმართლეს».

აი რას ამბობს მაშინდელი პირველი წერილი კ—მისა, პარიზიდან მოწერილი 4/16 ოქტომბერს 1896 წ.: «ფასის (პარკისას) პარკის ღირსება ესე იგი ანალიზის შემდეგ მიღებული მაივის რაოდენობა სცვლის» და ეს რასაკვირველია ასეა. «როცა ამის (სანიმუშო პარკის) ანალიზს გავაკეთებთ, განაგრძობს იგივე წერილი, და დავრწმუნდებით, რომ თუ ის პარკის რაოდენობა, რაც გაქვთ შეგროვებული, მარხულში გამოიგზავნა გასასყიდად და ამ ვაჭრობით ამხანაგობა ისარგებლებს, მაშინ ტელეგრამმით გაცნობებთ პარკის გამოგზავნას და მეც მოვუცდი მარხულში პარკის საზოგადოდ ანგარიშის შედგენას (გზაც აქეთ მაქვს, თუ მარხულით წამოსვლა გადავწყვიტე).»

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ჯერ თითონ კ—მესაც რომ ვკითხოთ, ისიც დაგვეთანხმება, რომ «სანიმუშო საქმის» გამკეთებელს უნდა ენახოს თითონ ნიმუშები, როცა სანალიზოდ გადასცა, და უნდა იცოდეს, რომელი ნიმუში გადასცა. იქ ხომ გადარჩეული პარკიც იყო და გადაურჩეველიც (თეთრი, ყვითელი, გადარჩეული და გადაურჩეველი). თუმცა კ—მეს არც ნიმუშები გაუცვნია, არც ის გაუგია, თუ რომელი ნიმუშის პარკი გადაეცა სასანალიზოდ, მაგრამ კიდევ კარგი, რომ ამ წერილში ანალიზის დაცდას მაინც გვპირდება და წერილის ბოლოში კიდევ იმეორებს: «თუ პარკს ხეირიანი ანგარიში დაუჩნა, ტელეგრამმას დაგიგზავნით».

მაგრამ თქვენს მტერს ისეთი ღალატი, როგორიც ამ თავის აზრს ბ. კ—მემ შემდეგში შეახვედრა! აი რას გვეუბნება მეორე მისი წერილი, მოწერილი ისევ პარიზიდან 27 ოქტომბერს/8 ნოემბერს 1896 წ.: «ეს (სანიმუშო) პარკი ჯერაც არ გაგვიყიდია, სწერს კ—მე. ნიმუშები გადავეცით ანალიზისათვის და ანალიზის შედეგი ჯერაც არ მიგვიღია. «ამ უკანასკნელ დროებში პარკის ფასი ცოტათი შეიცვალა (უნდა ეწეროს «დაიწია»), მაგრამ ეს შეცვლა საგრძნობელი არ არის (ფუთზე 1—2 მანეთი ხომ იყო?). «გუშინ ტელეგრამმა გამოგიგზავნეთ ქუთაისში აი ტექსტიო, სწერია წერილში და მოყვანილია მთელი ტექსტი თვით ადრესის გამოუტოვებლად. მოგვყავს ჩვენც ეს ტელეგრამმა და თარგმანს ვუმატებთ: Envoyez toutes sortes cocons grande quantité avantageuse prix quarante jusque quarante cinq nets depechez repondre (ყველა ხარისხის პარკი გამოგზავნეთ, რაც შეიძლება ბლომად; ფასები კარგები აქვს, ფუთი ორმოციდან ორმოცდა ხუთ მანეთამდის, პასუხი დააჩქარეთ).» გავკადნიერდებით და ვკითხავთ ბ. კ—მეს:

რომელი ერთი ღალატობს მას ამ შემთხვევაში — გულწრფელობა, რომლითაც მას თავი მოაქვს, როგორც მამხილებელს, თუ მოსაზრება და საქმის გამორკვევა, რომლითაც ყურები გამოგვიჭედა! თქვენ თითონ საჯეთ, მკითხველო, თუ რა ლოღიკის ნაყოფი უნდა იყოს შემდეგი დასკვნა: კაცს არა თუ ჩვენი სანიმუშო პარკი არ გაუყიდნია, თვალითაც არ უნახავს; ანალიზის შედეგიც არ იცის,

რომ სხვისი მსჯელობა მაინც გაეგონა პარკის ღირსებაზე; ყველა ამაებთან საზოგადოდ პარკის ფასებსაც მის დაუწევია, აწევის ნაცვლად... ამაების გამგონე ჭკუაში მყოფი, სრულიად უვიცი კაციც კი, მოელის შემდეგს რჩევას ბ. კ—მისაგან, თანახმად მისი პირველი წერილისა: «არ შესცდეთ, ჯერ პარკი არ გამოგზავნოთო». (ამას არ გვპირდებოდა, როცა გვწერდა: თუ პარკს კარგი ანგარიში დაურჩა, მხოლოდ მაშინ გირჩევთ აქეთ გამოგზავნასო?!) ბ. კ—მე კი სულ უკუღმა იძლევა რჩევას: «არიქა, გამოგზავნეთ პარკი, რაც კი სადმე მოგეძებნებათო!» თითქოს მტერსა და ავს «მხარი ეცვალა», ჭკუა გადაუბრუნდაო!

მოჰყავს ბ. კ—მეს ეს თავისი ტელეგრამმა და მოჰყვება ჭკუის დარიგებას და განმარტებას ამ ტელეგრამმისას, თითქოს ჩვენ კი არ ვიცოდეთ, რომ მარსელში ყველა ღირსების პარკი იყიდება თავის ფასად და რომ დიდ პარტიას საქონელს სხვა მნიშვნელობა აქვს, ვინემ პატარასა და სხვ. და სხვ. «განმარტებაში» სხვათა შორის სწერია: «აქ მინიმუმი» 40-ია, მაქსიმუმი 45-ი მანეთი. ამ ორ ციფრ შუა დარჩება ჩვენი პარკის ფასიო» და ამ «ახსნას» თან მოაყოლებს თავის დიდ მნიშვნელოვან იმედებს ამ სიტყვებით: «პირველი ღირსების პარკში იმედი მაქვს ავიღებთ 43—45-მდეო».

კიდევ იტყვის ვინმე, რომ ბ. კ—მის «იმედი მაქვს» ბევრად არაფრად ღირსო! ვერ დაინახეთ, რა საბუთები მოგვიყვანა ამ იმედის გასამართლებლად?! თუ როგორ შეისწავლა «ბაზარი», გამოარკვია ფასები და მერმე «გადაჭრა» და დაასკვნა?! ბოლოს ბ. კ—მე ასე ათავებს ამ თავის კლასიკურ წერილს: «თქვენი ტელეგრამმის შინაარსზეა ახლა დამოკიდებული ჩემი გადაწყვეტილებაო: თუ პარკს ბევრს გამომიგზავნით, მაშინ დავრჩები აქაო (პარიზში?), თუ ცოტას, მაშინ მივანდობ ჩემ ნაცნობ ფრანგს, საქმეს კარგად გაგვიკეთებს, (სიტყვა-სიტყვით არ გაამართლა ეს მოლოდინი თუ?) ამ მხრით საფიქრალი არ არისო.»

ამ წერილის მიღებამდის, რასაკვირველია, მასში მოყვანილი ტელეგრამმა მოგვივიდა და პასუხიც შემდეგი მივეცით: «ამხანაგობა უცდის შედეგებს ათი ფუთი პარკის ანალიზისა და გაყიდვისას, უნდა ვიცოდეთ ვინ არის მყიდველი, ფასი გადაჭრილი და

ეროვნული ბიბლიოთეკა

უზრუნველ ყოფილი უნდა იყოს.» ეს ჩვენი პასუხი პირველად, სანამ ბ. კ—მის ზემოთ მოყვანილ წერილს მივიღებდით, ჩვენ თითონ მკაცრი გვეჩვენებოდა, თუმცა კი იგი სრულიად თანახმა იყო ჩვენი მინაწერი წერილებისა ბ. კ—მესთან. მაგრამ, როცა მოხსენებული წერილი მივიღეთ და დავრწმუნდით მასში, რაც წინათ ეჭვათ გვქონდა წარმოდგენილი: რომ არც ანალიზის შედეგი და არც სანიმუშო პარკის გაყიდვით მთელი პარკის ყიდვის მსურველი სახეშიაც კი არ ჰქონიათ მათ, ვინც ასე ადვილად ორმოცი ათასი მანეთის საქონელს, თითონ პარიზში მყოფი, მარსელში გვაგზავნინებდა, ვიდრე ფრანგისგან დაიმედებული, მაშინ კი ზედგამოჭრილად ჩავთვალეთ ჩვენი პასუხი და მას ესეც დავუმატეთ: «პარკს აქ ადგილობრივ ვყიდითო».

ან კი რა წავაგეთ აქ გაყიდვით? ვიანგარიშოთ და შევადაროთ აქაური ფასი მარსელისას. ამას მომავალშიაც დიდი მნიშვნელობა აქვს ამხანაგობისათვის. აქ ადგილობრივ პარკი მივყიდეთ ჩვენ, ეს ორი წელიწადია, თითონ ფილატურის პატრონს, ვინც პარკს მათვად ამუშავებს, ესე იგი პარკი გადავეცით პირდაპირ მისს მწარმოებელს და არა შუამავალს. გავყიდეთ ჩვენსავე სახლში, როცა ფული ხელზე მივიღეთ; გავყიდეთ გადაურჩევლად. ავხსნათ, რას ქვიან გადარჩევა. ასი ფუთი პარკი შარშან მეორე ხარისხის პარკს (დომბალს და «ყრუ» პარკს) იძლეოდა 15 ნაასალს, ესე იგი ასი ფუთიდან 85 ფუთი გაიყიდებოდა მარსელში, როგორც გვწერდა კ—მე 40—45 მანეთამდე. ხოლო 15 ფუთი კი 15-დან 20 მან. ფუთი. როგორ გაიყიდებოდა ჩვენი პირველი ხარისხის პარკი, ეს ხომ გამორკვეული არ იყო, როგორც ზევით ვნახეთ. ბ. კ—მე ვარაუდობდა 43—45 მანეთად ფუთს. თუ პირველი ხარისხის მარკი 43 მანეთად გაიყიდებოდა და მეორისა 15 მანეთად ფუთი, მაშინ ასი ფუთიდან მივიღებდით ((85×43)+(15×15)=3880 მან.). სამი ათას რვაას ოთხმოც მანეთს. თუ უმაღლესს ფასებს ვიანგარიშებთ ესე იგი პირველი ხარისხის პარკი 45 მანეთად, მეორისა 20 მანეთად ფუთი ((85×45)+(15×20)=4125) მაშინ მივიღებდით ოთხ ათას ას ოცდახუთ მანეთს ას ფუთში. ჩვენ კი ადგილობრივ გავყიდეთ ერთიანად ასი ფუთი სამი ათას შვიდას ოთხმოც მანეთად (3780 მ.)

ესე იგი მარხულში რომ გაგვეყიდა ფუთი 45 მანეთად პირველი ხარისხისა და 20 მ. მეორე ხარისხისა, ას ფუთში სულ 345 მანეთს მეტს ავიღებდით, ვინემ აქ ავიღეთ, მაგრამ ეს 345 მანეთი განა მოგება იქნებოდა? ეს ხომ მოუნდებოდა ხარჯებს ასი ფუთი პარკის გადარჩევისას, ტომრებისას, წაღებისას, საკომისიოსას და სხვ. და სხვ.

ესეც მაშინ, თუ პარკს უმაღლეს ფასებში გავყიდდით და კოშკი სულ ალჩუს დაგვიჯდებოდა. მაგრამ ზოგი იმ 10 ფუთი პარკის ბედ იღბალიც გავიხსენოთ. სწორედ საინტერესო და ჭკუის სასწავლია მისი ბედ-იღბალი. იგი საკსებით ახასიათებს ჩვენი «კრიტიკოსის» საქციელს, თავის თავს რომ არ «განიცდის» და სხვას კი «განიკითხავს», მაგრამ ამაზე ქვევით.

ჯერ ისევ მივუბრუნდეთ საკამათო საგანს. ვთქვათ ამხანაგობა ბევრსაც მოიგებდა მარხულში პარკის გაგზავნით. მაგრამ, რომ არ გაიგზავნა პარკი, ვისი ბრალია? ზ. კ—მე «კვალში» ბრალს ჩვენა გვდებს: «საფრანგეთის ბაზარზე საქმე შევისწავლეო,» მაშინდელი ბაზრის მდგომარეობა და ფასი გამოვარკვიეო; ერთი სიტყვით, თავი საქმის მცოდნე «ევროპიელ ვაჭრად» მოაქვს და ჩვენ «ნამდვილ ქართულ, ჩვენებურს ვაჭრებს, საქართველოს იქით უვარგისებს» გვეძახის; ამას ბრძანებს «კვალში» ზ. კ—მე. აბა, ახლა ვნახოთ, ვის აბრალებს ზ. კ—მე მარხულში პარკის გაუყიდველობას თავის პირველ წერილში. «ეს კარგად რთული საქმეაო, სწერს ის: «ცოტა გვიან მივაქციე ამას ყურადღებაო, აქნამდი რომ ამ ვაჭრობის სისტემას მცოდნოდა, მთელი პარკის გაყიდვას შევიძლებდითო». ხომ ნათლად სჩანს, თუ ვისი ბრალი ყოფილა, რომ მარხულში ამხანაგობის მთელი პარკი ვერ გავგზავნეთ გასასყიდათ? მაშ, ვინ შეიქმნა აქ «ნამდვილი ჩვენებური ვაჭარი, საქართველოს იქით უვარგისი»? ჩვენ კი ადრევე ვურჩიეთ ზ. კ—მეს ესარგებლა შემთხვევით და გამოეყენებინა პრაქტიკულად ევროპაში არა საადვილო «მოგზაურობა».

ათი ფუთი სანიმუშო პარკის ბედ-იღბალი ზ. კ—მემ «მის ნაცნობ ფრანგს» ჩააბარა, რომელზედაც გვწერდა, რომ «ამ მხრით საფიქრალი არ არისო.» წამოსვლისას ზ. კ—მეს შვიდასი ფრანკი

ეროვნული ბიბლიოთეკა

აულის ამ ფრანგისაგან «ავანსად». «ამ ფულს ამხანაგობას მაშინ ჩავაბარებო», გვითხრა კ—ძემ, «როცა მთელ ანგარიშს მივიღებ იმ ფრანგისაგანაო.» ჩვენც, მაშინ უნებურად დავყაბულდით ამ სიტყვას. რაც უნდა ყოფილიყო კ—ძემ, გაარიგა რამე თუ არა, ეცადა მაინც. ნათქვამია, «ხმა უფრო დიდი აქვს ქარავანსაო. მარსელში კაცი ჭყოლია ამხანაგობასაო,» ხმა ხომ გავარდა, ერთ დროში ესეც საჭირო იყო. ჩვენც სულმოკლეობა არ ვიხმარეთ. ხუთი თვის შემდეგ წლიური ანგარიში გვქონდა და ეს ათი ფუთი პარკი ანგარიშში გაუყიდველ პარკად ჩავიტანეთ იმ ფასში, როგორც ჩვენ გვიჯდა (36 მანეთად ფუთი) წლიურ კრებაზე ბ. კ—ძემ ახალი კომისია მოითხოვა ანგარიშების შესამოწმებლად და იმ კომისიაში თითონაც მოჰყვა. აი სწორედ ამ კომისიამ მოსთხოვა მას ანგარიში ამ ათი ფუთი პარკისა. შედგა ლაპარაკი და... პირველ ოქმში ეს «საქმე» ასე იქნა შეტანილი ბ. კ—ძის ხელით: «ათი ფუთი პარკი არის გაგზავნილი საფრანგეთში (ერთობ გამოურკვეველია, თუ ვისთან და სად?) მმართველის და ხაზინადარის სიტყვით (ახლა სულ იბნევა კაცი თუ ვის გაუგზავნია ეს პარკი.) რომლის ანგარიში იოსებ კაკაბაძემ უნდა წარმოადგინოს, როგორც ეს თითონ სთქვა.» სამი დღის შემდეგ მეორე ოქმი კომისიისა იმავე ათ ფუთ პარკს იხსენიებს «გაგზავნილად მარსელში იოსებ კაკაბაძის სახელზედ» და დასძენს: «ანგარიში ამ პარკისა ამხანაგობას ჯერ არ მიუღიაო». სამი კვირის შემდეგ, ამხანაგობის საგანგებო კრების წინა დღეს, ბ. კ—ძემ წარმოადგინა ავანსად მიღებული ფულიდან 226 მანეთი. მას მერმე სამი თვის შემდეგ მივიღეთ კ—ძისაგან წერილი 28 ივნისის თარიღით, რომელშიაც გვწერს: «ოთხი ცალი პარკი ისევ გაუყიდველი ყრია მარსელშიო.» წერილი პირდაპირ ამ სიტყვებით იწყება და შემდეგი სიტყვებით ბოლოვდება: «ერთი სიტყვით კმარა, რაც ამაზე დრო დავკარგე და უსიამოვნობა ვნახე და გთხოვთ გვიბრძანოთ «გადაჭრილად» თუ რა უყოთ ოთხ ცალ პარკსო!...» ესე იგი, გაყიდოს ჩემმა ნაცნობმა ფრანგმა ფუთი 39 მანეთად (კილო ექვს და ნახევარ ფრანკად) თუ არაო? ჩვენ რასაკვირველია გაყიდვა ვთხოვეთ და ისიც დავუმატეთ, რომ მგონი არც იმას და არც თქვენ ეს საკითხავი არ გქონდათ მეთქი, როგორც გაგვივიდოდათ, პარკი ისე უნდა

გაგვეყიდათ. შევნიშნავთ, რომ ეს ამბავი ბ. გ—ძეს მაშინ მო-სვლია, როცა მარსელში პარკის ფასი 39 მანეთი კი არა, 48—50 მანეთამდე იყო! რას უცდიდა ის კაცი ამდენხანს ათი ფუთი პარკის გაყიდვას, თუ ახლა ასე იაფად გაჰყიდდა? რატომ თავისი ავანსი არ გაინაღდა და როგორც გაეყიდებოდა ისე არ გაყიდა?!. აგერ მეორე თვეც მიდის მას მერმე, რაც ეს წერილი მივიღეთ და დღესაც არ ვიცით, გაიყიდა ის ათი ფუთი პარკი ამ პარკის ძვირობაზე, თუ არა? კაი თუ ახლა საგაისოდ ინახვენ?! შეიძლება, ამის შემდეგ ვთქვათ, რომ ის ფრანგი არა თუ «ამ მხრით» «იმ მხრითაც საფიქრელი» არ გამოდგეს და რომელიმე იმ ათი ფუთი პარკის ანგარიში არ დაგვიგვარგოს, მაგრამ... მისი იმედით ამხანაგობის მთელი პარკის მარსელში ჩათრევა, როგორც ვხედავთ, ყოფილა, მგონი, ცოტა საფიქრელი და ჩვენც აი რამ გაგვაჩერა იმ თავითვე გარდა სხვა მიზეზებისა.

ხომ მოგაბეზრათ თავი, მკითხველო, ამ ჩვენი ამხანაგობის ძველმა ამბავმა, მაგრამ ერთი მაინც უნდა გკითხოთ: ხელსაყრელი იყო ამ ამბის გახსენება ბ. გ—ძისათვის? ჰქონია რამე მას ჩვენთვის სავიყონო ამ საქმეში? თქვენ თითონ საჯეთ.

მეორე საქმე, რომელიც ი—ბ გ—ძემ მიინდო ამხანაგობისგან, იყო ამხანაგობის სარევიზიო კომისიის წევრობა და როგორ აასრულა ეს მინდობილება, ვერავინ ვერ აღწერს ისე სინამდვილით, როგორც თითონ ბ. გ—ძე. ის ასე გულმართლად და უშიშრად მოგვითხრობს ამ ამბავს: «საჭიროდ მიმაჩნია (სწერს ის «კვალის» 26 ნომერში), რამოდენიმე სიტყვა ვთქვა ჩემს მოქმედებაზე» და აი რას სწერს: «სარევიზიო კომისიას ანგარიში (ამხანაგობისა) ერთი თვის განმავლობაში უნდა შეესწორებინა. ეს დრო პატარა იყო, რადგან სულ ამისთვის ვერ მოვიცლიდით და ამ პატარა დროის განმავლობაში მხოლოდ ორჯელ დავესწარი სარევიზიო კომისიის კრებას; მესამედ კი უკანასკნელად მოხსენების შედგენას დავესწარი.» (ეს ხომ სამი შეიქმნა და არა ორი!) როგორც ხედავთო, განაგრძობს—4 სარევიზიო კომისიის კრებას მე არ დავესწრებივარ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

(უნდა ეწეროს სარევიზიო კომისიის 4 კრებას, მაგრამ ეს ხომ
ტყუილია? ოთხს კი არა სამს არ, დასწრებია), და რასაკვირველია,
რომ ადარც მიმიუშვნია (თითონვე ამბობს თავის თავზე! ვაშა,
თქვენს ვაჟკაცობას ამ გამოტეხვისათვის!) ამისთვის ბოდიშს ვიხდი
იმ წევრებთან, რომლებმაც მე ამირჩიეს (ამის იმედი თუ გქონდათ,
რომ «ბოდიშს» მოვიხდი და ამით გადავრჩებიო, ეს კი ვერ მოგ-
სვლიათ კარგი! ამ გვარ შემთხვევებში ბოდიში ვერაფერია!) ძალიან
ვწუხვარ, რომ მოუცლელობის გამო მონდობილ კითხვის გამორკვევაში
მათი იმედი მთლად ვერ გავამართლე (მთლად კი არა, მგონი სულაც
ვერ!). ამის შემდეგ უსათუოდ დამეკითხებიან: მოხსენებაზე ხელი
რად მოაწერე, თუ თანახმა არ იყავიო»... (გ—ძის ნათქვამს შემდეგი
ლოღიკური დასკვნა მოსდევს: თუ კომისიაში არ უმუშავნია, ეტყობა
საქმეც არ შეუსწავლია, ამიტომ არც კომისიის მოხსენებაში უნდა
მიეღო მონაწილეობა და არც ის მისი შენიშვნები გამოეფინა!)

«ხელი მოვაწერეო, სწერს: მაგრამ იმ გვარი მოხსენების თანხა-
ხმა არ ვყოფილვარ და არც აწი ვიქნები. ხელი იმისთვის მოვაწერე,
რომ უმეტესობას მაინც ჩემი მოწინააღმდეგენი შეადგენდნენ (ალბად
უფრო შეუსწავლიათ საქმე, ვინემ ეს გ—მემ ინებს) და სწორის
ჯამმაც იმათკენ გადიწია; მე იმაში ვარ შემცდარი (სწერს ბ. გ—ძე
თავის თავზე), რომ ცალკე მოხსენება არ წარვუდგინე კრებას. თუ
მაშინ ეს უდროობის გამო არ მოხერხდა, ახლა მაინც მივაწვდენ
საზოგადოებას ჩემს (საკუთარს!?) შენიშვნებს ამ საკითხის შესა-
ხებ». ამით გაათავა ბ. გ—ძემ მსჯელობა თავის «მოქმედებაზე,»
რომელსაც უპირიანეა დაერქვას უმოქმედობა და მთლად მის ნათქვამს
აღსარება, რომლის მნიშვნელობაც მას ჯერ მგონი კიდევ კარგად
გაგებული არ უნდა ჰქონდეს.*)

საქმე ის გახლავს, რომ ბ. გ—ძე (თითონაც დამეთანხმება)
კომისიის არც ერთ წევრთაგანზე გაგებული არ ბრძანდება; · ამას,
როგორც თითონ აღიარა, კომისიაში არ უმუშავნია; იმათზე კი ეს

---

*) გვიკვირს, რა მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა პატივცემულ „კვალის“ რედაქ-
ციისათვის ბ. კ—ძის „შენიშვნებს“ ამ გვარი მისი აღსარების შემდეგ!? ნუ თუ ამ
გარემოებამ ეჭვი მაინც არ დაუბადა რედაქციის ყველა მის სინამდვილეში, რასაც
ავტორი მოუთხრობდა? არც საბუთი, არც ლოღიკა!...

ავტ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

არ ითქმის; ამის შემდეგ ბ. კ—მე სწორედ ამავე წევრთ უკიჟინებს დაუდევრობას, გაუგებრობას და საქმის აბუჩად აგდებას. «ჩემი შენიშვნა მოხსენებაში არ შეიტანესო,» ბრძანებს და მოჰყვება ამბებს, თუ სადმე ხაზინა გაუძარცვავთ, ან კასსა გაუქურდავთ და ბოლოს დაასკვნის: «ამ მაგალითებით მე პირადად არავიზე ვუთითებ, არც ამის საბუთი მაქვს, მხოლოდ. შევნიშნავ მომხდარ ფაქტს და ამით წევრებს ვაფრთხილებო.» «ამის თქმით სარევიზიო კომისიის წევრების გამოურკვეველ მოქმედებას უფრო ვეხებიო,» ბრძანებს ბ. კ—მე. აქედან უნდა გავიგოთ, რომ იმათ, ვისაც მეტი გაგებაც აქვთ, ვინემ ბ. კ—მეს, რომელთაც მეტიც უმუშავნიათ მინდობილ საქმეში და ამ საქმეს უფრო გულმოდგინედ მოეკიდებიან, სწორედ ამათ იმდენიც კი ვერ გაუგიათ და გაურკვევიათ ამ საქმეში, რამდენიც ბ. კ—მემ უჯაფოდ და უმუშავროდ შორიდან გაიგო და გაარკვია, ისე, როგორც, მაგალითად, პარიზიდან მარსელის ბირჟაც გაიცნო და ჩვენი პარკის ნიმუშებიც გაითვალისწინა.

ასეთია ბ-ნი კ—მე, როგორც წევრი ჩვენი ამხანაგობის სარევიზიო კომისიისა და ევროპის ბაზრის ზედმიწევნით მცოდნე ვაჭარი.

ნ. წერეთელი

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბიბლიოგრაფია

ბრჭყალები. პოლ ერვიესი.

ალექსანდრე დიუმა-შვილის დრამატიული თხზულებები საუკეთესოდ უნდა ჩავთვალოთ საფრანგეთის მე-XIX-ე საუკუნის მეორე ნახევრის ლიტერატურაში. სრულიად საფუძვლიანი არის ის აზრი, რომ ალ. დიუმამ დიდი გავლენა იქონია იბსენის დრამებზედაც. საზოგადოებრივი, დიდ-მნიშვნელოვანი საგნები, რომელიც აღძრა დიუმამ თავისს ნაწერებში, შეადგენენ ერთ უაღრესს ღირსებათაგანს მისი დრამებისას. თავის დრამებში დიუმა გვიჩვენებს საზიზღრობას მრუშობისას, ესარჩლება უკანონო შვილებს, გვიხატავს ცუდ მხარეებს საეკლესიო ქორწინებისას და ამითვე გვიჩვენებს მიუცილებლობას განქორწინების თავისუფლებისას. გვისურათებს დაცემულს ოჯახს და ცოლ-ქმრობის კავშირის შებღალვას დღეინდელის ძლევა-მოსილის ბურჟუაზიისას და გადაგვარებული არისტოკრატიისას.

დიდი გავლენა აქვს დიუმას დრამებს საფრანგეთის ლიტერატურაზე საზოგადოდ. კერძოდ ზემოხსენებული ავტორიც—პოლ ერვიე—მისი მიმდევარია და სწორედ მის მემკვიდრედაც აღიარებენ დრამატიულს მწერლობაში.

ერვიესაც დიუმასავით რჩეული ტემა აქვს აღებული. აღგვიწერს ცოლ-ქმართა ცხოვრებას, რომელთა კავშირი შედეგია არა სიყვარულისა, არამედ გაჭრულის ანგარიშისა (კაცის მხრით მაინც) ხოლო სიყვარული ისეთი მოთხოვნილებაა კაცის ბუნებისა, რომელსაც აგრე ადვილად ვერ აღმოითხრი და ვერ განაძევებ გულიდან. ირინე კი იმ განსაკუთრებულ ქალებს ეკუთვნის, რომელნიც მუდამ-ჟამ

ქმიებენ ამ გრძნობას. გულითა და სულით ცდილობს აღტაცებით შეიყვაროს ქმარი, მაგრამ იმგვარ ყოფა-ქცევას მისდევს, ისეთ გულ-გრილობას და იხეთ ხასიათს იჩენს, რომ შეყვარებულსაც შე-ძულებდა თავს. ამ დროს გამოჩნდება ირინეს ძველი მეგობარი (მიხეილი), რომლის მიმართ ერთ დროს წმინდა გრძნობით აღსავსე იყო. მივიწყებული გრძნობა ხელ-ახლის ძალით აღორ-ძინდება. ირინე თხოულობს განქორწინებას. «მე ქმარი ვარ, ამბობს» მისი მეუღლე, «და კანონის ძალით კიდევაც ვიქნები. გაიწევ, ლა-გამს მოგიჭერ... პოლიციას მივმართავ! ხელ შეკრულს მიგათრევენ ისევ შენ ქმართან.»

რაკი პატიოსნად მოქმედება არ დაანებეს საბრალო ქალს, გრძნობათა სიძლიერეს ვეღარ უძლებს და, შეიძლება ზოგი ჟინისა და, ზოგიც ხასიათის სისუსტის გამო, მიხეილის საყვარლად გა-ხდება და მისგან შვილიც ეყოლება. ბავშვი კარგად წამოიზრდება და დროც მოდის მისი სწავლის დაწყებისა. ეხლა აქ შექმნებათ დავიდარაბა ცოლ-ქმარს. ლაპარაკი შექმნებათ იმის შესახებ, ვის უფრო მეტი უფლება აქვს შვილის გაზრდაში ხელმძღვანელი იყოს, დედასა თუ მამას. კანონი ძლიერს იცავს—მამას. ისიც, რასაკვირ-ველია, კანონით გათამამებული არ იბრალებს დედის გულს, რო-მელიც სთხოვს—პანსიონში ნუ მისცემ ჩემს შვილს, აქაურს ცხო-ვრებას ვერ აიტანს სისუსტის გამო. ვერც ვედრება, ვერც რაიმე მოსაზრება ვერ მოარბილებს სასტიკს გულს ქმრისას, ვერ შეა-წუხარებინებს ცოლის აზრს. «მაშინ ქმრის უფლება იყო, დღეს მამის უფლება იქნებაო!» მაშინ გაავთრებული დედა, საშინელს საი-დუმლოს გაუცხადებს—ეს შვილი შენ არ გეკუთვნის, სხვისაგან მყავსო. «თქვენ მიმიყვანეთ მანამდე, თქვენ, თქვენის უფლებებით და კანონებით. თქვენი ბრალია! თქვენი ბრალია და თვით ღმერთმაც რომ გაპატიოთ, მე ვერ გაპატიებთ».

თვით სინამდვილე, თვით ცხოვრების მიმდინარეობა სჯის ადამიანს, რომელსაც ეგრე რიგად შეუზღუდავს უფლებს მეორე ადა-მიანისა, თავისი კანონიერის ცოლისა. დრამის ორიგინალობად უნდა ჩაითვალოს ისა, რომ მარტო ქმარს არ ხდის დამნაშავედ, არამედ მთელს საზოგადოებას, რომელსაც შეუქმნია კანონი სასტიკი,

შეუსაბამო ცხოვრებისა, ცხოვრების რიგული მოვლენების ვერ გამოკვლევა.

ამიტომაც ავტორი ირინეს ამ სიტყვებს ათქმევინებს: «აქ დამნაშავე არავინ არის. აქ ორი უბედურია... და უბედურებაში ყველა თანასწორია.

დრამა ღრმა შთაბეჭდილებას იწვევს მკითხველში. ხელოვნურად დაწერილია. წიგნი მშვენიერის და ჩინებულის, ადვილის ენით არის თარგმნილი. ყოველივე ზემოხსენებული ღირსებანი ნებას გვაძლევს ვურჩიოთ ჩვენის დრამატიულის საზოგადოების გამგეობას შეიტანოს ჩვენის სცენის რეპერტუარში. ეგრეთი დრამები ჩვენის საზოგადოებისათვის საყურადღებონი არიან.

გ. ა.

ქართლის ცხოვრება. დასაბამიდან მეათცხრამეტე საუკუნემდის. წიგნი პირველი საქართველოს დასაწყისიდან ვახტანგ გორგასლანამდე. მეორე გამოცემა ზ. ჭიჭინაძისა. თბილისი. 1897 წ. ფასი 40 კაპ.

ბროსეს მიერ გამოცემული ქართლის ცხოვრება დიდი ხნის ბიბლიოგრაფიულ სიძვირედ გახდა და, თუ გასასყიდი მოიპოვებოდა სადმე, თავის წონა ოქროდ აფასებდნენ. თვით წიგნი კი, უმთავრესი წყარო ჩვენის ისტორიის შესასწავლელად, იმისთანა საჭიროებას წარმოადგენს ყოველთვის და ყოველი ქართველისთვის, რომ აქამდისაც რომ ეფიქრა ზ. ჭიჭინაძეს და ესევე უცვლელად გადაებეჭდა ბროსსეს გამოცემა, დიდს და დაუვიწყარს სამსახურს გაუწევდა არა მარტო ჩვენი წარსულის შესწავლის მსურველთ, არამედ ყველა ქართველს. ტყუილად კი არა ბრძანებს აკაკი «კრებულის» პირველ წიგნში, ვეფხის ტყაოსანი რომ არა ჰქონიყო ქართველ ხალხს, ქართული ენა ასე გაურყვნელი არ დარჩებოდაო. ვეფხის ტყაოსნის გვერდით თუ არა, ცოტა ქვეით მაინც ჩვენ ქართლის ცხოვრებას და სამღვთო წერილს დავაყენებთ და ვიტყვით: ქართული ენა გაურყვნელი იმ დრომდე იყო, ვიდრე ქართველი კაცი ღირსეულად აფასებდა დაბადებას სახარებითურთ, ქართლის ცხოვრებას და ვეფხის ტყაოსანს; და მაშინ გაირყვნა და წაიბილწა, როდესაც ჩვენი

საზოგადოებას, მდაბიურად რომ ვთქვათ, რაშიდან გადმოვიდა და სახედარზედ აბრძანდა. სახედარზედ აბრძანება კიდევ არაფერი: ხომ მოგეხსენებათ, ერთი ალილუიას მღვდელსაც შესცდებათ, მეტადრე ამ საუკუნის დასაწყისში, როდესაც შინაურ მღვდელს შენდობა აღარა ჰქონდა და გარეული მედავითნეც კი ზეციური მადლით აღვსილად ითვლებოდა. დიაღ, აბრძანდა, ხომ აბრძანდა და, საქმე ის არის, რომ ჩამობრძანება ველარ მოუხერხებია, თორემ, ეს რომ ასე არ იყოს, განა აქამდის სახალხო სახმარებლად გამოცემული არ გვექნებოდა ვეფხის ტყაოსანი? განა დაბადება ექვსი მანეთი ღირებოდა და ისიც იმისთანა შეცდომებით სავსე, რომ ვისაც მისი კითხვა უნდა, სხვა ენაზედ დაბეჭდილი დაბადებაც გვერდით უნდა ედოს, რომ გაიგოს რამე?

რასაკვირველია, კარგი იქნებოდა, რომ ვეფხის ტყაოსანი ბ. თავართქილაძის მაგივრად და ქართლის ცხოვრება ბ. ჭიჭინაძის მაგივრად ან ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგადოებას გამოეცა, ან ქართველთა ამხანაგობას; ქართველთა ამხანაგობა, დიდი ხანია, იმისთანა გამოცემას აპირებს ამ წიგნებისას, როგორიც თითონ შეეფერება: ლექსიკონით, საგნის ისტორიული მიმოხილვით, კომენტარიებით და ქართლის ცხოვრების მსოფლიო ისტორიასთან შედარებით. ეს იმისთანა მძიმე ტვირთია, რომ, ვინ იცის, იქნება თავის დღეშიც ვერ მოახერხოს ამხანაგობამ ამის განხორციელება და, თუ ქ. შ. წ. კ. გ. ს—ბაც ამისთანავე საძირკვლიან გამოცემას უპირებდა ამ ქართული ერის და მწერლობის დედა-წიგნებს, სწორედ ჩვენ დაგვემართებოდა იმ უბადრუკის ამბავი, რომელიც ჩიოდა, კარგი არ მადირსიანო, ავი არ მაკადრიანო.

ზ. ჭიჭინაძემ თავისი გამოცემით ქართველ საზოგადოებას მწერლობის უპირველესი და უსაჭიროესი ნაკლი შეუმსო და საყვედურს კი არა, პირიქით დიდ მადლობას უნდა ვუხდიდეთ, რომ აქამდი უშოვარ წიგნს იგი ასე იაფ ფასს აძლევს და მით ყველას უადვილებს მის შეძენას. დეე, ეს სახალხო გამოცემა იყოს და, თუ არ დაუშლიათ და კომენტარიებით შემკულსაც გამოსცემენ, ერთი მეორეს ხელს არ შეუშლის.

ი. მ—ნი

ეროვნული ბიბლიოთეკა

„ბავშვების მოკეთე“ ანუ ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი სკოლებში სახმარებელი. შედგენილი ალ. ნათაძის-მიერ. ფასი 30 კაპ.

დიდი მითქმა-მოთქმა გამოიწვია ამ წიგნმა ჯერ ისევ იმ დროს, როდესაც ხელნაწერად განისვენებდა თავის დამწერის პორტფელში, და მით დიდი იმედიც აღძრა ჩვენს საზოგადოებაში: ალბად არის რამე, რომ ჯერეთ მზის უნახავმა ასეთი მღელვარება მოახდინა ჩვენ პედაგოგიურ სფეროშიო. მართლაც, იმოდენი წვრილმანი ნაკლულევანებ ა აქვს ჩვენს ერთად ერთ ანბანს და მასთან ერთად ანბანის შემდეგ პირველ საკითხავ წიგნს—დედა ენას, რომ, თუ კი უკეთესს შემოგვძღვნიდა ვინმე, რასაკვირველია აღტაცებით მივეგებებოდით. მით უფრო საფუძვლიანი იყო საზოგადოების იმედი, რომ ბავშვების მოკეთის ავტორი დიდი ხანია მარტო სახელით კი არა, საქმით არის პედაგოგი, დიდი ხნის გამოცდილება და ბავშვების ხასიათის ცოდნა აქვს და, მაშასადამე, მან პრაქტიკულად უკეთ უნდა იცოდეს, რა უფრო ივარგებს ამ გვარ პირველ დასაწყისს წიგნში, ვიდრე სხვამ, თეორიის თუნდა ძალიან კარგადაც მცოდნემ, მაგრამ პრაქტიკას მოკლებულმა. მაგრამ გამოვიდა წიგნი და უმთავრესად ეს უკანასკნელი მოლოდინი გაგვიცრუვდა: დიდი-ხნის მასწავლებელი და თანაც ქართული მწერლობის მეთვალყურე ქართულ მწერლობაშიაც ბევრს იპოვნიდა ბავშვებისთვის გამოსადეგ, ხელის-ხელ საგოგმანებელ მარგალიტს; მაგრამ შრომაც დასჭირდებოდა, დაფიქრებაც, არჩევაც, მოუსვენრობაც—ვაი თუ მე მომწონდეს, და კი არ ვარგოდეს—ერთი სიტყვით აქ ის დასჭირდებოდა, რაც წიგნის სულის ჩამდგმელია. და ბ. ნათაძეს ამის წილ უფრო ადვილად გასავალი, უხიფათო, მოკლე გზა აურჩევია თავის წიგნის უსულოდ შესაქმნელად: ამდგარა და უშინსკი გადმოუღია. იგივე პლანი, იგივე მასალა, იგივე სისტემა, იგივე ნაკლულევანებანი, რაც უშინსკისა აქვს და ზედ კიდევ ნაკლულევანებანი უვარგისად გადმოქართულებისა. ვრცლად გარჩევა ამ წიგნისა ჩვენ დაკარგულ შრომად მიგვაჩნია, რადგან, ჩვენ რომ გვკითხონ, სრულიად შეუმჩნევლად დარჩება იგი ჩვენს საპედაგოგიო მწერლო-

ბაში; ჩვენ რომ გვკითხონ. და თუ ჩვენ არა გვკითხეს და, ი[illegible]-შისა არ იყოს, ჩვენს ცხვარს თავისი «ბარანა» ამჯობინეს, აბა რა გაეწყობა?

Z.

რედაქტორი ალექსანდრე ჭყონია.

გამომცემელი ალექსანდრე ჯაბადარი.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გამოვიდა და ისყიდება

გლეხი-კაცის ისტორია

ერკმან-შატრიანისა

ნაწილი პირველი

თარგმანი ფრანგულით

ი. მაჭავარიანისა

ფასი სამი აბაზი — კარგ ქაღალდზე — ხუთმეტი შაური

ქართველთა ამხანაგობის გამოცემანი

ცეცხლითა და მახვილითა

ისტორიული რომანი

გ. სენკევიჩისა

თარგმანი გ. ყიფშიძისა

980 გვ. ფასი 1 მან. 60 კაპ.

დასტურ-ლამა

თ. ნ. დადიანისა

მასალები საქართველოს ისტორიისათვის

ფასი 25 კაპ.

ვინც ნაღდ ფულზედ იყიდის, ან ფას-დადებით გაიწერს არა ნაკლებ ხუთი წიგნისა, 30% დაეთმობა.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ქართველთა ამხანაგობის

გამოცემანი

(ისყიდება საკუთარ კიოსკში, ქაშვეთის ეკკლესიის პირდაპირ ბაღის კუნჭულში.

თხზულებანი ა. ყაზბეგისა (მოჩხუბარიძისა) ავტორის სურათით და ფაქსიმილეთი, ოთხი ტომი, თითო ტომი ცალკე	მ.—კ. 1—20
იგივე მე-IV ტომი მშვენიერს ქაღალდზე და მშვენიერივე ყდით (თითო)	2—50
თხზულებანი ი. დავითაშვილისა სურათით, ბიოგრაფიით და ფაქსიმილეთი	"—80
იგივე მშვენიერი ყდით	1—25
დაბადება და აღზრდა ერეკლე ბატონიშვილისა, ლეგენდა-პოემა ბაჩანასი	"—15
ხალხური ზღაპრები I ნაწილი	"—30
ბნელო, მოთხრობა ნ. მელანიასი (პსევდონიმი)	"—40
იგივე შვენიერი ყდით	"—90
თხზულებანი ი. ჭავჭავაძისა, ავტორის სურათით და ფაქსიმილეთი, ტომი I	1—20
იგივე ტომი II	1— "
იგივე კარგს ქაღალდზე, მშვენიერი ყდით	2—50
იგივე ტომი III	1— "
იგივე ტომი IV, იზა, ორი წიგნი	1—60
იგივე კარგს ქაღალდზე მშვენიერი ყდით	3— "
ჩანგი	1— "
სოფლის კუნწულა, დ. მაჩხანელისა	"—20
თხზულებანი აკაკისა, ტომი I	1— "
იგივე კარგს ქაღალდზე მშვენიერი ყდით	2—50
იგივე ტომი II	1— "
იგივე კარგს ქაღალდზე მშვენიერი ყდით	2—50
არაკები, საბა ორბელიანისა, ბავშვებისთვის	"—25
სიბრძნე-სიცრუვე, მისივე	"—75
იგივე კარგს ქაღალდზე	1—50
სამზარეულო ქართული და ევროპიული საჭმელებისა	1—50
თხზულებანი რ. ერისთავისა, ტომი I, სურათით	1— "
იგავ-არაკნი, მისივე	"—20
ღვინის დაყენება, პროფესორის ვ. პეტრიაშვილისა	2—50
ალა-მაჰმად-ხანის შემოსვლა ქ. ტფილისში თ. ა. ვახ.-ძე ჯ. ორბელიანისა	"—25
საქართველო და მისი ისტორიული წარსული დრო, ვ. პოტტოსი	"—40
მეფე დავით აღმაშენებელი და მისი დრო, ისტორიული მონოგრაფია ნ. ურბნელისა	"—40

ეროვნული ბიბლიოთეკა

აივენგო, რომანი ვალტერ სკოტისა . . . . . 1— „

ცეცხლითა და მახვილითა, რომანი გ. სენკევიჩისა . . 1—60

დასტურ-ლამა, თხზულება ნიკოლოზ დადიანისა . . . „—25

გაბრიელ ეპისკოპოსი იმერეთისა, სურათით . . . „—30

სიბრძნე ბალავარისი . . . . „—30

Вышла въ свѣтъ и продается во всѣхъ извѣстныхъ книжныхъ магазинахъ новая книга

Юрія Кази-Бека

„ВСЕГО ПОНЕМНОГУ“

Очерки и разсказы

ИЗДАНІЕ

ІАСЕ РАЧВЕЛИ

ЦѢНА 1 РУБ., СЪ ПЕР. 1 РУБ. 25 КОП.

Выписывающіе изъ склада, С.-Петербургѣ, Екатерининская ул.. д. № 6, А. Б. Лефебвръ, за пересылку не платятъ.

Съ 1 Ноября 1897 года

БУДЕТЪ ВЫХОДИТЬ ВЪ Г. КІЕВѢ

Еженедѣльная газета

„РОССІЯ и АЗІЯ"

Подписная цѣна въ годъ безъ доставки и пересылки 5 руб., съ доставкой и пересылкой 6 руб., заграницу 7 руб., на полгода безъ доставки 3 руб., съ доставкой 4 руб., заграницу 5 руб.

Краткая программа изданія: 1) Передовыя статьи, посвященныя Еврейству, Кавказу, Сибири, Туркестану и русской политикѣ на Востокѣ. 2) Извѣстія съ Востока. 3) Русскіе инородцы (Евреи, инородцы Волги, Финляндіи и Крыма). 4) Недѣльная хроника русскихъ окраинъ. 5) Сношенія Россіи съ Востокомъ. 6) Научно-литературный отдѣлъ: повѣсти, романы, стихотворенія, драматическія произведенія оригинальныя и переводныя, популярныя изслѣдованія по Еврейству, Кавказу, Сибири, Туркестану и Востоку, ихъ антропологія, переводы древне-восточныхъ произведеній, критика и библіографія и т. п.

Въ газетѣ принимаютъ участіе лучшіе спеціалисты и знатоки Азіи.

Подписка принимается отъ иногороднихъ по адресу:

Кіевъ, Университетъ св. Владиміра, Алексѣю Николаевичу Грену.

Редакторъ-издатель: Приватъ-доцентъ А. Н. ГРЕНЪ.

ყალობევსა ფარვანსა შიგანა ეწეროს, ნურცარას თქვენ მოუშლით და შეეცილებით, თვინიერ თანა დგომისა და შეწევნისაგან კიდევე. დაიწერა ბძანება და სიგელი ესე ქკს ტოგ, თვესსა მაისის დ... ხელითა კარისა ჩვენისა მდივან-მწიგნობრის შანშიან მარტიროზასშვილის ზაქარისათა. **გიორგი. ხორეშან.**

ქ. ესე კურთხეულის ბიძის ჩვენის მეფის პატრონის გიორგის წყალობა ჩვენც ამგვარად გვიბოძებია. **ვახტანგ.**

---

346. წყალობის წიგნი მეფის თეიმურაზ I-ისა. ამ წიგნისა ჩვენ მარტო პირი გვაქვს ხელში ლურჯ ქაღალდზე დაწერილი.

1616, მარტი. ქ. ნებითა და შეწევნითა ღთისათა ჩვენ ღვთივ გვირგვინოსანმან მეფეთ მეფემან პატრონმან თეიმურაზ და თანამეცხედრემან ჩვენმან პატრონმან ხვარაშან, ძეთა ჩვენთა პატრონმან ლევან და პატრონმან ალექსანდრემან, ესე უკუნისამდე ჟამთა გასათავებელი, წყალობის წიგნი და ნიშანი, შეგიწყალეთ და გიბოძეთ თქვენ ჩვენს ერთგულსა ყმასა ესიტასა, შვილთა და მამავალთა სახლისა თქვენისათა ყოველთავე, მას ჟამსა ოდეს კარსა ზედა მოგვადეგით და თქვენის გლეხებისა სითარხნეს წყალობასა გვეაჯენით, ჩვენ ვისმინეთ აჯა და მოხსენება თქვენი და ასე ვათარხნეთ და განვათავისუფლეთ, რომე ყოვლისა ჩვენისა სათხოვრისაგან არა ეთხოვებოდეს-რა: არა საბალახე, არა კოდის პური, არა სამლაშე, არა მუშაობა, საჩვენო სათხოვარი და გამოსაღები არა ეთხოვებოდეს-რა, ერთისა !ათათროსა საურისა და ლაშქარ-ნადირობის მეტი არა ეთხოვებოდეს-რა. აწე გქონდეს და გიბედნიეროს ღთნ ჩვენსა ერთგულად სამსახურსა შინა, არა მოგეშალოს არა ჩვენგან და არცა შემდგომად მეპატრონეთაგან. აწე გიბრძანებთ, კარისა ჩვენისა ვაზირ-ვაქილნო, მდივანო და სხვანო მოსაქმენო, ვინ გინდა ვინ იყვნეთ და ანუ ვინ გინდა ვინ იქნებოდეთ, ბრძანება და ნიშანი ჩვენი თქვენცა ასე გაუთავეთ და ნუ მოუშლით. დაიწერა ბრძანება და ნიშანი ჩვენი ესე თვესა მარტსა, ქკს ტდ. **მეფე თეიმურაზ.**

---

347. ჯამაგირის დანიშვნის წიგნი ერეკლე პირველისა ანუ ნაზარალიხანისა. ამ წიგნისა პირი გვაქვს მარტო ლურჯ ქაღალდზე დაწერილი.

1693, ენკენისთვის 4. ქ. გაგვიჩენია ჯამაგირად კახის ჩვენის აზნაურშვილს ესიტასთვის წელიწადში თუმანი სამი. ასე უნდა ყოველს წელიწადს ჩვენის კარის გამრიგენი ესრეთ მოსცემდენ, ქკსა ტპა, ენკენისთვის დ. | ნაზარ ალიხან |

ბოლოს მოყვანილია ასეთი შენიშვნა: ამაზედვე თათრულათაც აწერია ხუთის ბეჭდის დასმით.

---

348. წყალობის წიგნი დავით მესამისა ანუ იმანყულიხანისა. ამ წიგნისა ჩვენ მარტო პირი გვაქვს ხელში ლურჯ ქაღალდზე დაწერილი.

1716, თებერვლის 25. ქ. ესე წყალობის წიგნი გიბოძეთ ჩვენ მეფემან პატრონმან იმანყულიხან შენ, ჩვენს ერთგულს ყმას აზნაურშვილს ესიტას, და მომავალსა სახლისა შენისათა, ასე რომ ჩვენი სახასო სოფელი **სათის-ჭალა** უშენი შენათ გაგეხადა და ბევრს გარჯილიყავ. სამართალი არ იქნებოდა, რომ სხვას სჭეროდა, რადგან ძველგანაც მოურაობა თქვენა გქონდათ და მამულიცა გქონდა იმ სოფელში, ჩვენც ვისმინეთ აჯა და მოხსენება თქვენი და გიბოძეთ შენი სამსახურის სამაგიეროდ **სათის-ჭალის** მოურაობა ყოვლის კაცის უცილებლად. გქონდეს და გიბედნიეროს ღთნ ჩვენს ერთგულად სამსახურში, არ მოგეშალოს ჩვენგან და არცა შემდგომთა მეფეთა და მეპატრონეთაგან. გიბრძანებთ, კარისა ჩვენისა ვექილ-ვაზირნო და სხვანო ჩვენო მოსაქმენო, თქვენც ასე დაუმტკიცეთ და ნუ მოუშლით, თვინიერ შემწეობისაგან კიდე. დაიწერა თებერვალს ოც და ხუთს, ქკს უდ. | იმანყულ ხან |

---

349. ბძანება მეფე კოსტანტინესი. ამ ბძანებისა მარტო პირი გვაქვს ხელში ლურჯ ქაღალდზე დაწერილი.

1719. ქ ჩვენი ბძანება არის, დათუნა ესიტაშვილო, მემრე ჩვენი სახასო სოფლის ქვემო სათის-ჭალის მოურაობა ძველთაც გქონდა და ახლაც ბევრს გარჯილიყავ, უშენი სოფელი შენათ გაგეხადა და ჩვენც წყალობა გიყავით და მოურაობა გიბოძეთ, ქკს უზ. | მეფე კო სტანტინე |

350. ბძანება მეფე თეიმურაზ მეორისა. ამ წიგნისა ჩვენ პირი გვაქვს მარტო ლურჯ ქაღალდზე დაწერილი. თარიღი არა აქვს, მაგრამ № 352 სიგლისა უჩვენებს, რომ ეს ეკუთვნის თეიმურაზ მეორეს.

1731—1762. ქ ჩვენ მაგიერად ბატონს ჩოლაყაშვილს ასე მოხსენდეს: მერმე დათუნა ესიტაშვილისათვის მეფე[ე]ბისაგან ნაბოძები ძველადგან სიგლები წაგირთმევია და დათულიაშვილისას დაგიწვამს. ეგ ჩვენი წინაამღდეგი საქმე რომ თავს გიდვია, მწვეთ [გ]ვეწყინა და ბოლოსაც ავათ მოხდება, მაგისთანა უგვანი საქმე რომ გიკადრია, ჩვენის კარის იასაული შაისევან და რიზაყული გამოგვიგზავნია, ახლავ პატა დაჭერილი ამათის ხელით უნდა გამოგზავნო, თორემ დიდათ გვეწყინება | მეფე თეი მურაზ |

351. მორიგების წიგნი გიორგი მაჩაბელისა და ფარსადან ესიტაშვილისა. ამ წიგნის პირი გვაქვს ხელში ლურჯ ქაღალდზე დაწერილი.

1778, მაისის 18. ქ. ესე პირი და ფიცი დაგიწერეთ და მოგეცით ჩვენ მაჩაბელმა გიორგიმ, ძმისწულმა ჩემა ფარსადან, რევაზ, ელიზბარ, შვილმა ჩემა ერეკლემან, ლუარსაბ და დათუამ, თქვენ ესიტაშვილებს ფარსადანსა და ზაზას, ასე რომ თქვენ ბატონიშვილს ვახტანგს ახლდით, და წმიდის ნათლისმცემლის უდაბნოში ჩვენს ძმას ელიზბარსა და შენ ესიტაშვილს ფარსადანს იმ ჟამად ეშმაკის მანქანებით ჩვენს ძმას

ელიზბარს შენთვის ორი და სამი ხმალ[ი] ეცა და მძიმეთ დაეჭერ, ამ მიზეზით მეფისა და მსაჯულთ სამართალში გავიარეთ და მძიმე სისხლი გვედებოდ[ა], რადგანაც წმიდას უდაბნოში მამხდარიყო, იმასაც და ბატონისშვილთან ხლებისათვისაც ორსამ კერძოთ მძიმე სისხლი სამართლით ჩნდებოდა, და მოსამართლეთ ძველი და პირველი კახეთის დავთრები მოიკითხეს და გაშინჯეს, რომ წინსა და პირველ აზნაურშვილად გამოცხადდით ძველად ვახ[ტანგ] მეფის[1]) დავთრებით, ამ მიზეზით შენიც მძიმე სისხლი გვედებოდა, მაგრამ, რაოდენი ჩვენგან შეიძლებოდა, ვეცადენით და შემოგიყენეთ ვინცა ვინ შენი და ჩვენი კეთილის მყოფელნი და მოყვასნი იყვნენ, და ამათის შუამდგომლობით ჩვენი სისხლი შენც დასთმე და აღარ მოინდომე ჩვენი დაკლება, ამისათვის ჩვენც ვითაც გმართებდა, რადგან ამთენი ქრისტეს სიყვარული გამოაცხადე და დაითმინე, ამისთვის ჩვენ ვითაც გმართებდა თქვენი საუპატიო ჩვენის ნებაყოფლობით მოგეცით: ჩვენ რომ კახეთს კაცნ[ი] გვყვანან, ჩვენი მემკვიდრე კაცნი, იმათგან შენ რომელიც ამოირჩიო ორი კომლი კაცი, თავიანთ ცოლ-შვილით, ყოვლისა კაცის მოუდევრად მოგვიცია, და სხვა რიგათაც შენი გული მოვიმადლიერეთ და შევრიგდით შვიდობით, ჩვენსა და თქვენს შუა სადაო და სალაპარაკო არა დარჩომილა-რა, სიყვარულისა და ძმობის მეტი შვილითი შვილამდე. ამ პირის ცვალება აღარ იქნება ღთის თავდებობითა და მეფის შეცოდების დადებითა, ამას იქით ჩვენცა და თქვენცა ამ პირზედ დავდგეთ. მე ბეგთაბეგისშვილს ავთანდილ მდივანს ამ მაჩაბლების ყაბულობით და იმათის სიტყვით დამიწერია და მოწამეცა ვარ ამისი, აღიწერა მაისის იჵ, ქჳს უჲგ.

ჩვენ სარდალმოურავი დავით ამ წიგნის მოწამე ვართ.

ჩვენ მუხრანის ბატონი იოანე მაჩაბლების ილრარით ამ წიგნის მოწამე ვარ.

---

[1]) დედანში სწერია: მეფების.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ჩვენ ამილახვარ მდივანბეგი იესე ამისა მოწამე ვარ და ვამტკიცებ მაჩაბლის სიტყვით [ ].

ჩვენ ორბელიან მდივანბეგი იოანე ამის მოწამე ვარ და ვამტკიცებ [ ].

---

352. განჩინება მეფის ერეკლე მეორისა ესიტაშვილების სახასოდ დადების შესახებ. ამ განჩინებისა პირი გვაქვს მარტო ლურჯ ქაღალდზე დაწერილი.

1792, აგვისტოს 10. ქ. ესიტაშვილებმა მრავალ გზის გვაწუხეს, არ ვიცით, ჩოლაყაშვილებს როგორ ვყმობივართ, ან რის მიზეზით უჭირავართ და ან ახლა უსამართლოდ ყმობის წიგნი რათ მიგვაცემინეთო, ამისთვის ვალს [ქ]ვეშ ვიყავით, რომ ამდენს ხანს ამათს საჩივარს ვერ მივხედეთ და წიგნიც მივაცემინეთ. ახლა წვლილ მოგონებით გავსინჯეთ და დავინახეთ, რომ უსამართლო დ[ა]ემართათ: ჩოლაყაშვილს მძლავრობის გარდა საბუთი არა აქვს-რა ამის მეტი, რომ ავის დროს მიზეზით ცოტას ხანს ხლებიან. ჩვენ კარგად გვახსოვს, სანატრელთა ჩვენს უწინარესთ მეფეთაგან წყალობის წიგნები გივმა ჩოლაყაშვილმა დათუნა ესიტაშვილს რუისპირს დაუწო და ზოგი კი გარდაურჩენია, რომ ჩვენც გვინახამს. მარტყოფის მოურავი ქაიხსრო რომ კვდებოდა, ესიტაშვილები კიდევ გვეხვეწნენ სარწმუნოს კაცის პირით: ღთი და თქვენი მზე აფიცეთ, ჩვენი და ჩოლაყაშვილების ბატონ-ყმობა, როგორც იცოდეს, ჭეშმარიტი (ჭტი) მოგახსენოსო, ჩვენი მოძღვარი მეტეხის დეკანოზი იესე იმისიც მოძღვარი იყო და მიცვალების ჟამს იმის პირით ვკითხეთ და ფიცით შემოეთვალა, არც გამიგონია და არც ვიცი მეფეებს გარდა მებატონე ესიტაშვილებს ჰყოლოდესო, ამისთვის მოვალე ვიყავ, რომ სამართალი უნდა მიმეცა, ფარსადანს წიგნი ჩვენ მივაცემინეთ და ჩვენვე დაგვიყენებია და ვალიდამაც გამოვსულვარ, რომ თავისის მამულით სახასონი იყვნენ და ახლა ჩვენც ჭეშმარიტების (ჭჲბის) სამართლის მიხედვით, სახასოდ დავდევით. ამაზედ, შემდგომთა ჩვენთა, თქვენც

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გადუიცებთ საშინელსა ღთის სამართალს და ჩვენს მამა-შვილო-ბას, როგორც მტკიცედ ეს სამართალი მიმეცეს, შეიწყნარეთ და ნუ მოუშლით, აგვისტოს ი, ქკს უზ. ალბათ | მეფე ირაკლი |.

ქ. მისის დიდებულების ნებით ჩვენ საქართველოს მემკვიდრე და მმართებელი დავით ვამტკიცებ, მარტის ა, ქკს უზთ. | [illegible] |[1]).

---

353. წყალობის წიგნი მეფე როსტომისა, მიცემული გოსტაშაბ ბარათაშვილისადმი. ამ წიგნისა ჩვენ მარტო პირი გვაქვს ხელში სუდში დამტკიცებული. ბოლოს მუსულმანური წარწერა აქვს. ერთი წარწერა მეორე გვერდზე უჩვენებს, რომ ნამდვილი წარდგენილი ყოფილა 1864 წელს მეორე მექევის სუდში.

1634. ნებითა და შეწევნითა ღთისათა, ჩვენ მეფემ პატრონმან როსტომ ესე წყალობის წიგნი და სიგელი შეგიწყალეთ და გიბოძეთ თქვენ, ჩვენსა ერთგულსა და თავდადებით ნამსახურს ყმას, ბარათაშვილს გოსტაშაბს და შვილთა თქვენთა იოვანეს, შვილთა და შვილის შვილთა მომავალთა სახლისა თქვენისათა ყოველთავე, მას ჟამსა ოდეს მოგვადეგით კარსა და მამულის წყალობას დაგუეაჯენით, ჩუენ ვისმინეთ აჯა და მოხსენება თქვენი და მოკითხული ვქენით და მკუ[ი]დრათ და მამულად დიდგორის ძირს სოფელი ბგუდნეთი თქვენი ყოფილიყო, ჩვენც ყოვლის კაცისაკან უცილებლად და შემოუსარჩლებლად სამკვიდროთ და საბოლოოვოთ შეგიწყალეთ და გიბოძეთ დიდგორის ძირას სოფელი ბგუდნეთი, მთით, ბარითა, წყლითა, წისქვილთა, ველითა და ვენახითა, სახნავითა და უხნავითა, შენითა და ოხარითა, ნასყიდითა და უსყიდითა, საძებრითა და უძებრითა, ყოვლის მისის სამართლიანის საქმით და სამძღურითა, მთით ბარამდის უნაკლულოთ, გქონდეს და გიბედნიეროს ღმერთმან ჩუენსა ერთგულად სამსახურსა შიგან.

---

[1]) ზემო მოყვანილი შვიდი სიგელი №№ 346—352 შეკრულია ერთ რვეულათ და დამტკიცებულია წარწერით და ბეჭდის დასმით ტფილისის მაზრის სუდის მიერ 1808 წელს, 28 იანვარს.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

აწე უზ[ე]დესთა მოგახსენებთ და უქვედესთა გ~ბძა, კარისა ჩვენისა ვექილ ვეზირნო და სხვანო მოსაქმენო, დღეს ვინ გინდა ვინ იყვნეთ და ანუ დღე ვის წაღმა ვინ გინდა ვინ იქნებოდეთ [ ], მერმე ეს ჩუენგან ნაწყალობევი სოფლის სიგელი თქუენცა ასრე გაუთავეთ და დაუმტკიცეთ, რა რიგათაც ამა ჩუენგან ნაწყალობევს ფარმანში ეწეროს და ნუოდეს ნუ შეუშლით და ნუ შეეცილებით. აროდეს არ მოგეშალოს არ ჩვენგან და არც შემდგომთ სხვათა მეფეთა და მეპატრონეთაგან, და ვინ იცის ან იმას წინანდელი და ან იმას უკანდელი ამ სოფლის წიგნი ქონდეს ვისმე, ამ ჩუენგან ნაბოძების სიგლითა გაგუიცუდებია, თან დადგომისა და შეწევნისაგან, დაიწერა ბრძანება და ნიშანი ესე ქკს ტკბ, კელითა მწიგნობრის ყორღანაშვილის მერაბისათა. [ ].

———

354. განჩინების წიგნი მეფე როსტომისა. ამ წიგნისა ჩვენ პირი გვაქვს ხელში ლურჯ ქაღალდზე დაწერილი. თავში უწერია: თავი მოხეული აქვს.

1644. ...შვილთა დ მომავალთა სახლისა თქვენისათავე, მას ჟამსა ოდეს თურქისტანისშვილს ტეტიას (ტს.) თქუენი სამკვიდრო მამული ეულობით ეშოვნა, და მის შვილთა აკურისს ორი საგლეხო მამული მიწა-წყლითა, ვენახითა, და ყოვლის ფერითა ქაიხოსროსა და მათს ძმათ ყმათათვის, ფალავანხოსროს ყმისათვის და გოსტაშაბისშვილის ყმისათვის მიეყიდა და ჩუენ მისი სამართალი ვქენით და ასრე გავარიგეთ, რომე რაცა იმ თქუენის მამულების საძუფქო მამული თქვენთვის დაედვა და ხელთ გექირათ, ის ისრევ თურქისტანიშვილთ დავანებეთ, და თქვენი მამული აკურისს ისრევ თქვენ დაგანებეთ, და მონასყიდეს კაცთ თურქისტანისშვილთ პასუხი გასცეთ, და შეიჯერიონ. გქონდეს და გიბედნიეროს ღმერთმან და არაოდეს არ მოგეშალოს. დაიწერა ბძანება და ნიშანი ესე ქკს ტლბ, ხელითა კარისა ჩვენისა მდივან-მწიგნობრის თუმანისშვილის ბირთველისათა (ხელჩართული). [როსტომ მეფე,]

———

355. წყალობის წიგნი როსტომ მეფისა მიცემული პაპუნა ორბელი-ანისადმი. ამ წიგნისა პირი გვაქვს ხელში ლურჯ ქაღალდზე დაწერილი. ნიშნებათ იხმარება ორ-ორი წერტილი.

1658. ქ: ნებითა და შეწევნითა ღთისათა ჩვენ ღთივ გვირგვინოსანმან და ორისავ ტახტისა და საბატონოს მპყრობელ მქონებელმან, მეფეთ მეფემან, კელმწიფემან, პატრონმან როსტომ, და თანა მეცხედრემან ჩუენმან, დედოფალთ დედოფალმან, პატრონმან მარიამ, პირმშომან და სასურველმან ძემან ჩუენმან პატრონმან ვახტანგ, ესე უკუნისამდე ჟამთა და ხანთა გასათავებელი, სამკვიდრო და საბოლოვო, მტკიცე და უცვალებელი წყალობისა და სითარხნისა წიგნი და ნიშანი შეგიწყალეთ და გიბოძეთ ქუენ, ჩვენთა ერთგულთა და წესისაებრ თავდადებით მრავალფერად ნამსახურსა ყმათა, ბარათაშვილს ჩვენს ყლიჯ-ყორჩსა პაპუნასა, შვილთა და მომავალთა სახლისა თქუენისათა ყოველთავე, მას ჟამსა ოდეს მოგვიდექით კარსა და თქვენის ნამსახურობის სამუფქოდ ენაგეთს თქვენს მკვიდრსა მამულს დაგუეაჯენით და თქვენის სასახლის ამლივის გათარხნებასა, ჩვენცა ვიგულეთ და ვიგულსმოდგინეთ, ვისმინეთ აჯა და მოხსენება თქვენი და გიბოძეთ ენაგეთს ფერიაშვილისა და მირაქას მამული, ზედ მსახლობელის დავრეშათი და მისის დისწულის თამაზათი, დღეს რისაც მქონებელნი იყვნენ, მთით ბარამდისინ, ესენი დაგიმკვიდრეთ და თქვენი სასახლე ამლივიც ისრე გითარხნეთ, რომ არაფრისთანა საჩვენო სათხოვარი და გამოსაღები არა ეთხოვებოდესრა, არა კოდის პური, არა საბალახე, არა პირის თავი, არა ნახირის თავი, არა სეფობა, არა ქეშიკი, არასფრისთანა არა ეთხოებოდეს რა, ერთის სათათროს საურისა და ლაშქარ-ნადირობისაგან კიდე, ამ წესითა რომე ბაზიერს დაეჭიროს, ქორისათვის ერთი ქათამიც ვერ აიყვანოს. გქონდეს და გიბედნიეროს ღთნ ჩვენსა ერთგულად სამსახურსა შინა და არა ოდეს არ მოგეშალოს არა ჩვენგან და არა სხვათა შემდგომად მეფეთა და მეპატრონეთაგან. აწე გჩბბთ, კარისა ჩვენისა ვექილ-ვეზირნო და სხუანო მოსაქმენო, ვინცავინ იყვნეთ და ანუ დღეის წაღმა იქნებოდეთ, თქვენც ასრე დაუ-

მტკიცეთ, რა რიგადაც ამა ჩვენგან ნაწყალობევსა ფარვანშიეწეროს და ნუროდეს ნუ მოუშლით და შეეცილებით თვნიერ შეწევნისა და თანა დგომისაგან კიდე, დაიწერა ბ~ზა და ნიშანი ესე ქჳს ტმვ, კელითა კარისა ჩუენისა მდივან-მწიგნობრის თუმანისშვილის ბირთუელისათა. |როსტომ| |ვახტანგ|.

---

356. წყალობის წიგნი გიორგი XI ანუ შაჰნავაზ მეორისა, ამ წიგნისა ჩვენ პირი გვაქვს მარტო ხელში ლურჯ ქაღალდზე დაწერილი.

1671. ქ. ჩვენ ღთივ გვირგვინოსანმან, მეფეთ მეფემან, ხელმწიფემან პატრონმან შანავაზ, პირმშომან და სასურველმან ძემან ჩვენმან, პატრონმან გიორგიმ, პატრონმან ლევან, პატრონმან ლუარსაბ და სულეიმან ესე წყალობისა წიგნი და ნიშანი შეგიწყალეთ და გიბოძეთ თქვენ, ჩუენთა ერთგულთა და ნამსახურთა ყმათა, ბარათაშვილს ყლიჯ-ყორჩის პაპუნასა, შვილთა თქვენთა გოსტაშაბს, ყაფარბეგს, ნიკოლოზსს, თამაზს, შვილთა თქვენთა ყოველთავე და შვილიშვილთა, მამავალთა სახლისა თქვენისა ყოველთავე, მას ჟამსა ოდეს თქვენს განაყოფს ასანბეგისშვილს თაყასა და ასლამაზს და მათ შვილთ თქვენთვის თავისი მკვიდრი მამულიცბისს ჯოიაშვილები, სასახლე და რისაც მამულის მქონებელი ყოფილიყო, გამოეცვალა და მისად პასუხად თქვენც, ვითაც იმათ იქ ეხელ-ყოდათ ენაგქთს თქვენი მკვიდრი გლეხები ჯანიკასაშვილი ხიზუა და ბერუა ალავერდასშვილი, და **პაპის-გორს** ათის დღის მიწა მიგეცათ, და ამ რიგად გარიგებულიყვენით, ჩუენცა სიგლითა ამით დაგიმტკიცეთ, და გიბოძეთ, რომე არა ოდეს არ მოგეშალოს, არა ჩვენგან და არა შემდგომად სხვათა ხელმწიფეთაგან, გქონდეს და გიბედნიეროს ღთნ ჩუენსა ერთგულად სამსახურსა შინა. დაიწერა ბძანება და ნიშანი ესე ქჳს ტნთ, კელითა კარისა ჩუენისა მდივან მწიგნობრის თუმანისშვილის გიორგისითა. **შანავაზ.**

---

357. ვალის აღების წერილი ბარათაშვილის ქაიხოსროსი. ამ წიგნისა ჩვენ მარტო პირი გვაქვს ხელში ლურჯ ქაღალდზე დაწერილი. ნიშნებათ იხმარება თითო წერტილი.

1679. ქ: ესე წიგნი მოგეც მე ბარათასშვილმან ქაიხოსროსშვილმან ქაიხოსრო, ჩემა ძმისწულმან ბარათასშვილმან, სუფრაჯმან ქაიხოსრო, თქვენ ბარათასშვილს, ჩვენს განაყოფს გოსტაშაბისშვილს პაპუნასა, შენს შვილს გოსტაშაბს და თამაზსა, ასე რომე ავიღეთ შენგან ოცდა თოთხმეტი თუმანი, თვეში თუმნის თავს აბაზი სარგებელი უნდა მოგცე. აპრილის დამდეგს თეთრი აგვიღია. ამ თეთრის გირაოთ დაგიდევით: **ენაგეთს** სადუნიშვილი პაატი, მიწისა და ვენახისა რისაც მამულის მქონებელი იყოს, თავისის ყმითა, თავისის კერძის, რისაც მქონებელი იყოს, მისი განაყოფი სამანა დღეს რისაც მამულის მქონებელი იყოს, კიდევ იმის განაყოფი გურგენა დღეს რისაც მამულის მქონებელი იყოს, ენაგეთს მემშვილდისშვილი რისაც მამულის მქონებელი იყოს, ენაგეთს რაც შენი წილი მამული იყო და ჩვენ გვეჭირა, სრულ ყველა გირაოთ დაგვიდებია, სადუნიშვილები სადაც აყრილნი იყვნენ და მოიყვანო, ისიც გირავოთ დაგვიდებია, ტბის დილენჯაშვილები ქიტია და ზერუკა თავის ძმითა, ხვინთგას გარდაის, ტბის რომ ხოდობუნის ნაჭერ[ია] [იმას] გარდაის, რისაც მამულის მქონებელი იყვნენ, ესები ყუელა ოცდა თოთხმეტის თუმნის გირაოთ დაგვიდებია ღვინობისთვეს დამდეგამდი. ამ სარგებლით გირაოთ იყოს. თუ ღვინობისთვეში შენი თეთრი ვერ მოგცე თავის სარგებლით, მასუკან რაც ამ წიგნში ყმა და მამულები გიწერია, შენთვის სამკვიდროდ მოგვიცემია, ხელი აღარა გვაქვს. თუ ამ ბოჯალზედ თეთრი ვერ მოგცეთ, მასუკან ნასყიდობის წიგნი მოგცეთ და კიდეც დაგანებოთ. არის ამისი მოწამე ბატონი თბილელი იოსებ, მეჯინიბეთ უხუცესი პაატა, მისი მამა ოთარი, ბოქაულთ უხუცესი საამ, მეჯინიბეთ უხუცესი სეხნია, ბოქაულთ უხუცესი შიოშ, ქავთარიშვილი სულხან, ონათამ და მანუჩარ, საგინაშვილი ქაიხოსრო, საგინაშვილი ზაალ, ყორღანაშვილი ლამაზა, რევიშვილი შალვა და ადამ, ბლორძელი ოტია და ზურაბა, სარაჯი

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ჯიმშიტა. მე მღუდელ-მონაზონს ელისეს დამიწერია და მოწა-მეცა ვარ, ქკს ტნიზ. | ბეჭედი თათრული. | ქაიხოსრო. | ჩართული: ქაიხოსრო. |.

---

358. ნასყიდობის წიგნი პაპუნა ბარათაშვილისა, ამ წიგნისა ჩვენ პირი გვაქვს ხელში, შესავალი და წყევლა გამოვუშვით.

1680. ...ნასყიდობის წიგნი და სიგელი დაგიწერეთ და მოგეცით ჩუენ ბარათასშვილმან ქაიხოსროს შვილმან ქაიხოსრომ, ძმის წულმან ჩემან სუფრაჩს ბარათასშვილმან სუფრაჩმა ქაიხოსრომ, შვილთა და მომავალთა სახლისა ჩვენისათა ყოველთავე, ასრე რომე დაგვეჭირა და ჩვენის მონდომითა და წადილითა მოგყიდეთ შენისავ მამა-პაპათ და შენი სამკვიდრო მამული და გლეხები თქვენ ბარათაშვილს გოსტაშაბისშვილს პაპუნასა, შვილსა შენსა გოსტაშაბს, თამაზსა და ბეროსა, ასრე რომე როდესაც მამაშენი გოსტაშაბ ურუმთა მოეკლა და შენ ცოტა ყმაწვილი დარჩომილ იყავ, მაშინ შენი სამკვიდრო მამული და გლეხები მამა ჩემს დაეჭირა, მასუკან დაგვეჭირა ჩვენა და შენი სამკვიდროც იყო და არას გემართლებოდით, მაგრამ ხელ-ახლა მოგყიდეთ და ავიღეთ შენგან ფასი სრული და უნაკლულო, რითაც ჩვენი გული შესჯერდებოდა და ჩვენი შენზე აღარა დარჩარა, მოგვიყიდია ენაგეთს სადუნაშვილი პაატა, რისაც ვენახისა და მამულისა მქონებელი იყოს, თავისის ყმითა, თავის კერძის მამულითა, რისაც მქონებელი არის, მისი განაყოფი სამანა დღეს რისაც მამულის მქონებელი არის იმითა, კიდევ იმისი განაყოფი გურგენა, დღეს რისაც მქონებელი არის, ენაგეთს მემშვილდისშვილი, რისაც მამულის მქონებელი არის იმითა, ენაგეთს რაც შენი წილი მამული იყო და გლეხი და ჩვენ გვეჭირა, სულ უკლებლად მოგვიყიდნია. სადუნაშვილები სადაც აყრილნი იყვნენ და მოიყვანო, ჩვენ ხელი არა გ[ვ]ქონდეს, ტბის **დოლოჯენჯასშვილები** ქიტია და ბერუკა თავისის ძმით, ტბის რომ ხოდაბუნის ნაჭერია იმას გარდა ის რისაც მამულის მქონებელნი იყვნენ, ესეები ყველა უკლებლად მოგვიყიდია. თუ

ვინმე ამ ჩვენს მოსყიდულს მამულს შემოგეცილოს და წაგეცილდოს, პირისა და პასუხის მომცემი ჩვენ ვიყვნეთ, არიან ამისი მოწამენი და დამხდომნი ტფილელ ეპისკოპოზი იოსებ, ბარათაშვილი მეჯინიბეთ უხუცესი პაატა, მისი ძმა ოთარა და ვარაზა, ბოქოულთ უხუცესი საამ, მეჯინიბეთ უხუცესი სეხნია, ბოქოულთ უხუცესი შიოშ, ქავთარაშვილი იონათამ და მანუჩარ, საგინაშვილი ქაიხოსრო, საგინაშვილი ზაალ, ყორღანაშვილი ლომაზა, რევიშვილი შალვა, რევიშვილი ადამ, ბლორძელი ოტია და ზურაბ, სარაჯი ჯიმშიტა... დაიწერა წიგნი და სიგელი ესე ქჳს ტნიჱ, ხელითა მღვდელ-მონაზვნის ელისეხითა |[ ]|.

---

359. ნასყიდობის წიგნი ზურაბ ბარათაშვილისა. ამ წიგნისა პირი გვაქვს ხელში. ნიშნებათ იხმარება თითო წერტილი.

1690. ქ. ნებითა და შეწევნითა ღმრთისათა ესე უკუნისამდე ჟამთა და ხანთა გასათავებელი, მიზეზ-მოუძებარი ნასყიდობის წიგნი მოგართვით ჩვენ ვახუშტისშვილმა პატრონმან მანუჩარ, ჩემმა ბიძასშვილმა პატრონმან ბადურ, ძმამან ჩემან ბახუტამა და შვილმან ჩემან იესემ და სხვა შვილთა და მამავალთა სახლისა ჩვენისათა თქვენ ბატონს ზურაბს და შვილსა თქვენსა ბატონს ზაალს, შვილსა და მამავალთა თქვენთა, მოგყიდეთ ჩვენ ორ ძმათ წილი ისჰიანი მისის სამართლიანის სამძღვრითა, მთითა, ბარითა, შენითა, დპყარითა, ველითა, ვენახითა, მიწითა, წყლითა, საწყლისპიროთა, საწისქვილოთა, ჭალითა, სასაროთა, ყოვლისა ჩვენის კერძით, ავიღეთ ფასი სრული, რასაც ჩვენი [გული] შეგჯერდებოდათ და მოგყიდეთ ყოვლის კაცის მოუდევრად და უჩხუბრად, არას კაცს თქვენთან კელი და სალაპარაკო არა ჰქონდეს, თუ ვინმე მოდავე და მოლაპარაკე გამოჩნდეს, პასუხის გამცემი ჩვენ ვიყვნეთ. ამისად გასათავებლათ მოგვცემია ღთი და ყოველი მისნი წმინდანი: არიან ამისი დამხდომნი და მოწამენი: მანუჩარ ციციშვილი, იასონიშვილი დოლენჯი, ჩვენი მსახური აზნაურშვილ-

თაგან იანდარაშვილი ზუბიტა, ქრეშელი დონდარაშვილი ზურაბა, დარბაზელი პოლოზაშვილი გიგოლა, თქვენი აზნაურშვილი ყარახანა, სალთუხუცესი იასე, თანდილაშვილი მახარა, იმისი განაყოფი სიყმია, ლიყოურელი დეკანოზი სამა, დაიწერა ქ̃კს ტოჱ(პ?). | მანუ ჩარ | † † †

---

360. განაჩენი ჯალდამის სამძღვრების შესახებ. ამ განაჩენისა ჩვენ მარტო პირი გვაქვს ლურჯ ქაღალდზე დაწერილი.

1700, თიბათვის 2. ქ რევაზ ზურაბისშვილი თავისი ძმისწულებით, სულხან ყაფლანისშვილი კახეთისა ჯალდამას სამძღვრებზედ ცილობდნენ და მეფის ერეკლეს ბძანებით წამოვედით ჩვენ იარალისშვილი მეჯინიბეთ ხუცესი როსებ და გაბასშვილი ინდიამ, იმათი სამძღვრები გაუშინჯეთ და სამართლიანის საქმით ასე გაურიგეთ, რომ ნასახლარის სერი რომ დასდევს, ის სერი შუა გავყავით, რომ ნახევარი რევაზს დავანებეთ და ნახევარი სულხანს დავანებეთ, და კიდევ ამე[ე]ბს გარდა წყალს გაღმა ლორისთული და ვანური სამძღვრები ვნახეთ და კიდევ სამართლიანის საქმით ესეც ასე გაუსამძღვრეთ, სერსერი ჩამოიტანს სახნავამდინ ძუძუნური, იმ[ი]ს ჩამოსწორ წყლის პირამდინ და საწყლისპირო დარჩა სულხანს და სერს იქიდამ და სახნავით წყლისპირამდინ დარჩა რევაზს, და ასე გავარიგეთ, რომ ერთმანერთ[თ]ან სალაპარაკო აღარა აქვსთ-რა, ძმობისა და მოყვრობის მეტი, ვინც ამაში გამტყუნდეს, კელმწიფის შემცოდე იყოს, დაიწერა თიბათვის ბ, ქ̃კს ტპჱ (ჯ?)[ ].

---

361. ნასყიდობის წიგნი ზურაბ ზურაბიშვილისა. ამ წიგნისა ჩვენ პირი გვაქვს ლურჯ ქაღალდზე დაწერილი. შესავალი გამოვუშვით.

1725, თებერვლის 12. . . ესე ამიერ უკუნისამდე მტკიცე და საბოლოოთ გასათავებელი ნასყიდობის სიგელი მოგეც მე ირაკლის ფარემუზის'შვილმა თეიმურაზ და ყოველმა სახლისა მომავალმან ჩემან თქვენ ზურაბისშვილს ზურაბას და შვილ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

თა და სახლისა მომავალთა თქვენთა, ასე რომე მოგყიდეთ ჩემი კერძი ისპიანი, ავიღეთ ფასი სრული და უნაკლულო, რითაც ჩვენი გული შესჯერდებოდა, აღარა დარჩა ჩვენი თქვენზედ არც ერთი იოტის ფასი. კაცთაგან დამხდომი, შემრიგებელი ზურაბისშვილი ბეჟან და პაპუნა [ზურაბი შვილი], ედიშერიშვილი სუმბატა [+], სუსიტასშვილი პატა [ ], ჩემი სახლთა უხუცესი ისკანდარასშვილი ბეჟუა †, დონდარასშვილი ზალ, ამირზალაშვილი დავითა, მერაბაშვილი გიორგი, დაიწერა თებერვლის თორმეტს, ქკს უიგ. დაიწერა ეს წიგნი მირელი პატა მღივნისშვილის გიორგის კელით, ჩემი წილი წყლით, წისქვილით, ბაღით და ნიგვზითა, საწყლისპიროთ, ტყითა და მთითა, სახლ-კარითა, შესავალ-გასავალით, ვენახითა, ველითა და ნადირითა [ ].

აშიაზედ:

ქ. სოლაღასშვილი ზურაბ.

აშიაზედ:

არის ამისი მოწამე სოლაღასშვილი პატყანა. †

---

362. ნასყიდობის წიგნი ზურაბ ზურაბიშვილისა. ამ წიგნისა პირი გვაქვს ხელში. შესავალი და წყევლა გამოვუშვით.

1741. . . ესე ნასყიდობის სიგელი დაგიწერეთ და მოგეცმე იარალისშვილმა როსების შვილმა იარალიმ და მომავალთა სახლისა ჩემისათა თქვენ ზურაბისშვილს ზურაბს და მომავალთა სახლისა თქვენისათა, ასე რომ დამეჭირა და მოგყიდე ჩემი წილი და ბარათში გამოყოლილი, რაც ისპიანში წილი მქონდა თავისის ბოლნისის კენჭიყარია რომ გარდავა, იმ ძლვრამდი და კაზრეთისკენ რომ გზა წავა და ხევი ჩამოვარდება იქამდი, ლორისთავისაკენ საბადური რომ ჩამოვარდება და ლელე იქამდე, დიდა ზეით კარმეჯახელთან რომ წისქვილის ადგილი არის ჩემი იქამდი, თვისის საწყლისპიროთა, ბაღის ადგილითა, ვენახის ადგილითა, ტყითა, ველითა, სახნავითა, უხნავის, რისაც მქონე ვიყო და ჩემი წილი ისპიანი, ბარათში რაც გამამყოლოდეს, შენთვის მომიყიდია, ისპიანში ერთი ის-

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

რის დასასობი ადგილი აღარა მაქვს. მე ავიღე ფასი სრული და უნაკლულო, რითაც ჩემი გული შესჯერდებოდა. ჩემი შენზედ აღარა დარჩა-რა... არის ამისი მოწამე თავათ ღთი და ყო[ვ]ელნი მისნი წმინდანი, ხოლო კაცთაგან ჩემი ბიძაშვილი ზაზა [ ], გოშტაშაბიშვილი ბეჟან [ ], ნამანგლელევისშვილი გუგუნა [ ], გერმანოზისშვილი გუგუნა [ ], სამისშვილი ედიშერ, ქავთარისშვილი ედიშერ, გაბაშვილი პაპუნა, ჩემი აზნაურშვილი იანდარაშვილი დავით, ხუცისშვილი ოთია †, დაიწერა კელითა სამების დეკანოზის შვილის ისაკისათა, ქჳს აქათით [1]) **ჩღმა, ქჳს უკთ.** მე იარალის მომიყიდია და ყაბულიცა მაქვს ამისი [ ].

აშიაზედ:

ქ. რადგან ჩემა სახლის კაცებმა ისპიანი მოგყიდათ, რაც მე ეშიკაღადბაშს იარალის კერძი მქონდა, თქვენთვის მომიცემია, ღთნ მოგახმაროსთ [იარალი].

აშიაზედ:

ქ. მე ციცისშვილი დავით ამისი მოწამე [ ].

აშიაზედ:

ქ. მე სოლაღაშვილი იესე ამისი მოწამე ვარ [ ].

ზემო მოყვანილი ოთხი სიგელი ერთ რვეულათ არის შეკრული და ბოლოს ასეთი წარწერები აქვს:

ამ ზემო ნასყიდობების და განაჩენის ასლები ვნახე, რომ ეს პირები უმეტ-ნაკლებოთ იყო გარდმოღებული და ამისთვის კელს ვაწერ. თავადი სტატსკის სოვეტნიკი ელიაზარ ფალავანდოვი.

ამისი ასლები ვნახე, უმეტ-ნაკლებოთ არის გადმოღებული თ. მელიქოვი. (ჩართული).

---

363. წყალობის წერილი გიორგი XI მიცემული პაპუნა ბარათაშვილისადმი. ამ წიგნისა მარტო პირი გვაქვს ხელში.

1693, აპრილის 1. ნებითა და შეწევნითა ღუთისათა ჩუენ მეფეთ მეფემან, თჳთ ხელმწიფემან, პატრონმან გიორგიმ, თანამეცხედრემან ჩუენმა, დედოფალთ დედოფალმან, პატრონმან ხორეშან, ესე ამიერ ჟამთა და ხანთა გასათავებელი მტკი-

[1]) დედანში სწერია: ქჲს აქაფით.

ცე და უცვალებელი წყალობის და სითარხნის წიგნი და სი-გელი შეგიწყალეთ და გიბოძეთ თქუჱნ, ჩუჱნსა ერთგულსა და მრავალფერად წესისებრ ნამსახურს, ბარათაშვილს პაპუნას, შვილთა თქუჱნსა გოსტაშაბს, თამაზს და ყაფარბეგს, შვილი შვილთა თქუჱნთა ამილღაბარს და ბეჟანს, მას ჟამსა ოდეს მოგვადექით კარს დარბაზისა ჩუჱნისასა და თრიალეთს თქუ-ჱნის ნასოფლარის მარიამის გათარხნებას დაგვიაჯენით, ჩუენც ვისმინეთ აჯა და მოხსენება თქუჱნი და თრიალეთს მარიამ ნა-სოფლარი გითარხნეთ, ამ წესით რომე რაც კაცი იქ დაასახ-ლოთ არა ეთხოვებოდესრა, არა საბალახე, არა კოდის პური, არა ნახირის თავი და არა პირის თავი, თჳნიერ ერთის სათათ-როს საურისა და ლაშქარ-ნადირობის მეტი არა ეთხოვებოდეს რა. გქონდეს და გიბედნიეროს ღმერთმა ჩუჱნსა ერთგულად სამსახურში და არა ოდეს არ მოგეშალოს არა ჩუჱნგან და არა შემდგომთა სხვათა და სხვათა მეფე-პატრონთაგან. აწე გიბძა-ნებთ, კარისა ჩუჱნისა ვექილ-ვეზირნო და სხვანო მოხელენო, ბრძანება და სითარხნე თქუჱნც ასე გაუთაოთ და ნურაოდეს ნუ მოუშლით, თვინიერ თანადგომისა და შეწევნისაგან. დაი-წერა კიდევ ქ͠ს ტ͠პა, აპრილის ა, ხელითა კარისა ჩვენისა მდივან-მწიგნობრისა თუმანიშვილის ოთარისათა [გიორგი]. ეს ბატონის ჩუჱნის ძმის მეფის ბძანება ჩუჱნც ასრე დაგვიმტკი-ცებია. იმამ-ყული. ჩუჱნც ასე დაგვიმტკიცებია ეს სიგელი [ ].

---

364. წყალობის წიგნი პაპუნა გოსტაშაბისშვილისა. ამ წიგნისა მარ-ტო პირი გვაქვს ხელში, შესავალი და წყევლა განგებ გამოვუ-შვით. ბოლოს ამ პირს აქვს მინაწერი: ქ. ასლი ვნახე და უმეტ-ნაკლებოდ გადმოვსწერე ღ͠თის წინაშე სარდარ ორბელიანის ყმა იოანე აბაზოვი.

1696. ...ესე უთუო, უთუოდ დრო დაუდებელი და მიზეზ შემოუღებელი წიგნი და პირი დაგიწერეთ და გიბოძეთ ჩვენ გოსტაშაბისშვილმან პაპუნამან და შვილმან ჩვენმან ნიკო-ლოზ და თამაზ, ამილღაბარ და ყაფარბეგ, შვილთა და მო-

XIII — ბიბლიოგრაფია. I. ბრჭყალები. პოლ ერვიესი. კ. ა. II. ქართლის ცხოვრება. დასაბამიდან მეთცხრამეტე საუკუნემდის. წიგნი პირველი: საქართველოს დასაწყისიდან ვახტანგ გორგასლანამდე. მეორე გამოცემა ზ. ჭიჭინაძისა. თბილისი. 1897 წ. ფასი 40 კაპ. ი. მ—ანი. III. „ბავშვების მოკეთე" ანუ ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი სკოლებში სახმარებელი. შედგენილი ალ. ნათაძის-მიერ. ფასი 30 კაპ. Z. 119

XIV — განცხადებანი.

დამატება:

XV — საქართველოს სიძველენი . . . 417 — 432

ეროვნული ბიბლიოთეკა

„მოამბე“

წელიწადი მეოთხე

გამოდის ყოველ თვის პირველ რიცხვებში

7—10 თაბახი (224—320 გვ.)

ფასი ჟურნალისა გაგზავნით:

	1 წლით	6 თვით	3 თვით
რუსეთის და კავკასიის ქალაქებში	10 მან.	6 მან.	4 მან.
საზღვარ-გარედ	13 მან.	7 მან.	5 მან.

ვისაც წლიური ფასის ერთად შემოტანა ეძნელება, შეუძლიან შემოიტანოს: პირველად—4 მან., 1 აპრილამდე—3 მ., და 1 სექტემბრამდე - 3 მან

ხელის-მოწერა მიიღება ტფილისში, ჟურნალი „მოამბის“ რედაქციაში, რომელიც იმყოფება ლორის-მელიქოვის ქუჩაზე, № 13.

ქალაქს გარეშე ხელის-მომწერმა ადრესის გამოცვლისათვის **ათი** შაური უნდა წარმოადგინოს

ქალაქს გარეშე მცხოვრებთათვის ადრესი: **Тифлисъ, Редакція „Моамбе“**

ჟურნალში დასაბეჭდი წერილები და სტატიები რედაქციის სახელობაზე უნდა გამოიგზავნოს. მიღებული ხელნაწერები, თუ საჭიროება მოითხოვს, ან შემოკლებულ და ან შესწორებულ იქმნება. ხელნაწერები, რომლებიც არ დაიბეჭდება, პატრონებმა რედაქციაში უნდა მოიკითხონ ერთის თვის განმავლობაში,—მერმე ვეღარ მოსთხოვენ რედაქციას; არავითარ მიწერ-მოწერა, დაუბეჭდელ ხელნაწერების შესახებ რედაქცია არა კისრულობს

ხელ-ნაწერები, რომლებზედაც არავითარი პირობა არ იქმნება აღნიშნული, რედაქციისაგან მიღებულ იქმნებიან როგორც უფასონი

დასაბეჭდად წარმოგზავნილ თარგმანზე აღნიშნული უნდა იყოს უეჭველად ყველა ის წყაროები, საიდანაც არის თარგმნილი ხელ-ნაწერი.

რომელ ავტორსაც ან გამომცემელს ჰსურს, რომ ახალი წიგნის შესახებ ჟურნალმა თავისი აზრი წარმოთქვას, მათ ორ-ოლი ეგზემპლიარი უნდა გამოგზავნონ რედაქციაში.

პირისპირ მოლაპარაკება რედაქციასთან შეიძლება ყოველ დღე, კვირა-უქმეებს გარდა, პირველ საათიდან სამ საათამდინ ნაშუადღევს.

რედაქცია უმორჩილესადა სთხოვს ყველა ხელის მომწერთ, რომელთაც კი ჟურნალის ნომერი არ მიუვათ, განცხადებასთან ერთად რედაქციას წარმოუგზავნონ აგრეთვე მოწმობა იმ ფოსტის კანტორისა, რომლიდანაც იღებენ ნომრებს, რომ ამ კანტორას ესა და ეს ნომერი არ მიუღია წინააღმდეგ შემთხვევაში ხელ-მეორედ ნომერი არავის გაეგზავნება.

რედაქტორი
ალექსანდრე ჭყონია

გამომცემელი
ალექსანდრე ჯაბადარი